O’ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY TA’LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI

NAMANGAN MUHANDISLIK-QURILISH INSTITUTI

"Iqtisodiyot" kafedrasi

GLOBAL IQTISODIY RIVOJLANISH
fanidan

O’QUV – USLUBIY MAJMUA

Bilim sohasi:	**400 000 - Biznes, boshqaruv va xuquq**
Ta’lim sohasi:	**410 000 - Biznes va boshqaruv**
Bakalavriat ta’lim yo’nalishi:	**60410100 - Buxgalteriya hisobi va audit (tarmoqlar bo‘yicha)**

Namangan – 2024 yil

Tuzuvchi: **SH.Ibrogimov** – Namangan muhandislik-qurilish instituti, «Iqtisodiyot» kafedrasi katta o'qituvchisi, PhD.

Taqrizchilar: **M.Isakov,** NamMQI, «Iqtisodiyot» dotsenti, iqtisod fanlari nomzodi.

D.Boymirzayev, NamDU, «Menejment» kafedrasi mudiri, iqtisod fanlari nomzodi, dotsent.

O’quv uslubiy majmua Namangan muhandislik-qurilish instituti Kengashining 2024 yil “28” avgustdagi “1” – sonli yig’ilishida ko’rib chiqilgan va foydalanishga tavsiya etilgan.

MUNDARIJA

Kirish ……………………………………………………………………….

1.O'quv materiallar……………………………..………………………..

a) Ma'ruzalar matni……………..………….………………………........

b) Amaliy va seminar mashgulotlari misol va masalalar to'plami….

2. Mustaqil ta'lim mashg'ulotlari ……………………………………

3. Kurs ishlari va kurs loyihasi ……………………………………..

4. Glossariy……………………………………………………………..

5. Ilovalar……………………………………………………………..

- Fan dasturu;
- Ishchi fan dasturi;
- Tarqatma materiallar;
- Testlar;
- Ishchi fan dasturiga muvofiq baholash mezonlarini qo'llash bo'yicha uslubiy ko'rsatmalar;
- O'UMning elektron varianti.

KIRISH

O’zbekistonda iqtisodiyotni erkinlashtirish, modernizatsiya qilish va milliy iqtisodiyotning jahon xo’jaligiga oqilona va samarali integratsiyalashuvi bosqichida bozor qonuniyatlariga asoslangan milliy xo’jalik bosqichma-bosqich shakllanib bormoqda, uning tarkibi, xususan, tarmoq va hududiy tuzilishi takomillashtirilmoqda. Bozor transformatsiyasi jarayonlarida milliy iqtisodiyot amal qilishi va rivojlanishida o’ziga xos tendensiya va qonuniyatlar yuzaga chiqmoqda.

Mamlakatimizda mavjud moddiy, iqtisodiy, intellektual resurslardan oqilona foydalanish, cheklangan zahiralardan yuqori samara olish, aholi turmush darajasining pasayib ketishining oldini olish va muttasil oshirib borish, inqirozning salbiy oqibatlarini yumshatish va barqaror iqtisodiy o’sishni ta‘minlash bo’yicha chora-tadbirlar ko’rilmoqda, tegishli islohotlar olib borilmoqda. Olib borilayotgan islohotlar samarasini yanada oshirish, davlat va jamiyatning har tomonlama va jadal rivojlanishi uchun shart-sharoitlar yaratish, mamlakatimizni modernizatsiya qilish hamda hayotning barcha sohalarini liberallashtirish bo’yicha ustuvor yo’nalishlarni amalga oshirish maqsadida 2018 — 2022 yillarda O’zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo’nalishi bo’yicha Harakatlar strategiyasi tasdiqlandi.

Xususan, Harakatlar strategiyasida ijtimoiy sohani rivojlantirishga yo’naltirilgan aholi bandligi va real daromadlarini izchil oshirib borish, ijtimoiy himoya va sog’lig’ini saqlash tizimini takomillashtirish, xotin-qizlarning ijtimoiy-siyosiy faolligini oshirish, arzon uy-joylar barpo etish, yo’l-transport, muhandislik-kommunikatsiya va ijtimoiy infratuzilmalarni rivojlantirish hamda modernizatsiya qilish bo’yicha maqsadli dasturlarni amalga oshirish, ta’lim, madaniyat, ilm-fan, adabiyot, san’at va sport sohalarini rivojlantirish, yoshlarga oid davlat siyosatini takomillashtirish qat’iy belgilab qo’yildi.

Ushbu majmuani tayyorlashda ma‘ruza va seminar mashgulotlari texnologiyalarini ishlab chiqish usul va vositalari, ularning muhim belgilaridan iborat ta‘limni texnologiyalash qoidalarini hisobga olgan holda, fanning predmeti va asosiy vazifalari, fanni Namangan davlat universitetida o’qitish xususiyatlari e‘tiborga olingan, hamda mualliflarning o’quv-pedagogik va ilmiy-uslubiy tajribalaridan foydalanilgan.

O’quv uslubiy majmuaning maqsadi - talabalarga global iqtisodiy rivojlanish tushunchalari va tamoyillari, milliy iqtisodiyot, bozor iqtisodiyoti, uning shakllanish va rivojlanish tendensiyalari hamda qonuniyatlari borasidagi asosiy bilimlarni singdirish, iqtisodiy tafakkur usullarini, bilim, malaka va ko’nikmalarini shakllantirishdan iborat.

O’quv uslubiy majmua yordamida o’quv fanini o’zlashtirish jarayonida amalga oshiriladigan masalalar doirasida talabalarning milliy iqtisodiyot amal qilishining mikro parametrlarini, bozor iqtisodiyoti sharoitida korxonalar va uy xo’jaligi faoliyatining tamoyillarini, shart-sharoitlarini va omillarini bilib olishi, ma‘ruza materiallarini o’zlashtirish va chuqur tahlil qila olish asosida milliy iqtisodiyotiga oid nazariy materiallarga tayangan holda amaliy va ilmiy faoliyatni mustaqil tashkil etish, O’zbekistondagi islohotlar strategiyasining ustuvor yo’nalishlari, uning natijasi, milliy iqtisodiyotning asosiy, tub muammolari, korxonalar va uy xo’jaligi uchun maqsadga muvofiq faoliyat yo’nalishlarini tahlil qilish ko’nikmalariga ega bo’lishi hamda milliy iqtisodiyotning amal qilishi, korxonalarning boshqarilishi va bozor islohotlarini

chuqurlashtirish va bozor munosabatlarini takomillashtirish bilan bog'liq ilmiy va amaliy faoliyatni mustaqil tashkil etish malakalariga ega bo'lishi nazarda tutiladi.

«Global iqtisodiy rivojlanish» iqtisodiy fan bo'lishi bilan birga amaliy iqtisodiyot sohalaridagi barcha muammolarni o'rganadi, milliy iqtisodiyot rivojlanishining shart-sharoitlari va omillarini tadqiq etadi, bozor iqtisodiyotiga asoslangan ijtimoiy-iqtisodiy tizim xususiyatlarini yoritib beradi. Shuning uchun bu fanni o'rganish nazariy va amaliy ahamiyatga egadir.

Talabalarning «Global iqtisodiy rivojlanish » fanini dastur doirasida yetarli saviya va darajada o'zlashtirishlari uchun o'qitishning ilg'or va zamonaviy interfaol usullaridan foydalanish, yangi axborot texnologiyalarini ushbu jarayonga tadbiq etishga e'tibor qaratish muhim ahamiyatga egadir. Fanni o'zlashtirishda, fan bo'yicha bilim berishda va o'qitishda ko'rgazmali qurollar, tarqatma materiallar, interaktiv va masofaviy usullardan keng foydalaniladi. Shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Statistika Davlat qo'mitasi, Iqtisodiyot vazirligi, tarmoq ilmiy tadqiqot muassasalari tahliliy materiallari, xalqaro iqtisodiy tashkilotlar va ilmiy-tadqiqot markazlari tomonidan nashr etilgan statistik va tahliliy to'plamlar materiallari ishlatiladi.

O’ZBEKISTON RESPUBLIKASI

OLIY TA’LIM FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI

NAMANGAN MUHANDISLIK-QURILISH INSTITUTI

IQTISODIYOT KAFEDRASI

«GLOBAL IQTISODIY RIVOJLANISH» FANIDAN

MA’RUZALAR MATNI

NAMANGAN-2024

1- MAVZU. “GLOBAL IQTISODIY RIVOJLANISH” FANINING PREDMETI VA VAZIFALARI

Reja:

1. Fanning predmeti, mazmuni hamda iqtisodiy mustaqillikni ta’minlashda jahon tajribasiga suyanish;
2. Jahon iqtisodiyotining hozirgi holati;
3. O‘tish iqtisodiyotiga ega mamlakatlardagi iqtisodiy holatlar;
4. Dunyo taraqqiyotidagi ijobiy o‘zgarishlar.

Mavzu bo‘yicha adabiyotlar ro‘yxati:

1. “O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi to‘g‘risida” O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017- yil 7- fevraldagi PF-4947-son Farmoni;
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi (2018- yil 28- dekabr);
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Mustaqil Davlatlar Hamdo‘stligi Davlat rahbarlari kengashi majlisidagi nutqi (2017-yil 12- oktabr);
4. O‘zbekiston Prezidenti Shavkat Mirziyoyev BMT Bosh Assambleyasining 72-sessiyasida nutq so‘zladi (2017- yil 20- sentabr);
5. Ikramov M.A., Yodgorov M.X. «Global marketing». O‘quv qo‘llanma. T.: 2013;
6. Otamurodov S. “Globallashuv va milliy-ma’naviy xavfsizlik”. Toshkent. O‘zbekiston, 2013.
7. Ilmiy-texnik va innovatsion taraqqiyot: global, mintaqaviy va milliy iqtisodiy tendensiyalar. Ilmiy-amaliy konferensiya materiallari. Toshkent, 2015.
8. Аллен Роберт. Глобальная экономическая история: Краткое введение/пер. с англ. Ю.Каптуревского – М.: Издательство Институвта Гайдара, 2013.
9. Новые подходы к глобальному финансовому регулированию. Под. ред. Л.С.Худяковой. М.: Институт мировой экономики и международных отношений имени Е.М.Примакова Российской академии наук, 2015.
10. The Global Competitiveness Report 2012-2013.
11. The world in 2050. The accelerating shift of global economic power: challenges and opportunities;
12. Development – led Globalisation: Towards Sustainable and Inclusive Development Paths, Report of the Secretary – General of UNCTAD UNCTAD

XIII, Geneva, 2011.

1. Fanning predmeti, mazmuni hamda iqtisodiy mustaqillikni ta’minlashda jahon tajribasidan foydalanish

Mamlakatimizda ishlab chiqilgan bozor iqtisodiyotiga o‘tishning o‘ziga xos yo‘li konsepsiyasiga amal qilib iqtisodiyotda tub institutsional va tarkibiy o‘zgarishlar amalga oshirilmoqda, ishlab chiqarishni qayta tashkil etish va davlat tasarrufidagi korxonani xususiylashtirish asosida mulkchilik munosabatlari qayta ko‘rilmoqda, yangi bozor mexanizmlari va bozor infratuzilmasi shakllantirilmoqda. Shu bilan birga respublikaning XXI asrga qadam qo‘yishi milliy tizimlarga yuksak talablar qo‘yuvchi iqtisodiy integratsiya asosida globallashuvning jahon tendensiyalari kuchaygan bir sharoitga to‘g‘ri keldi.

Globallashuv davlatlarning iqtisodiy siyosat sohasidagi ustamonlik bilan harakat qilishlarini cheklaydi, lekin hech ham uni bekor qilmaydi. Hukumatlar davlatdagi investitsiya iqlimini investorlar uchun qiziqish uyg‘otishini quyidagi tadbirlar orqali farqini belgilaydilar:

-infrastrukturani rivojlantirish;

-maorifni, kadrlarni tayyorlash va malakasini oshirish tizimini qo‘llab-quvvatlash;

-ishlab chiqarishning samaradorligini oshirish bilan birga xizmat ko‘rsatish sohasidagi narxlarni pasaytirish;

-erkin raqobat uchun sharoit yaratish yoki normalarni tartibga solishni o‘zgartirish;

-mehnat bozorini ishini takomillashtirish.

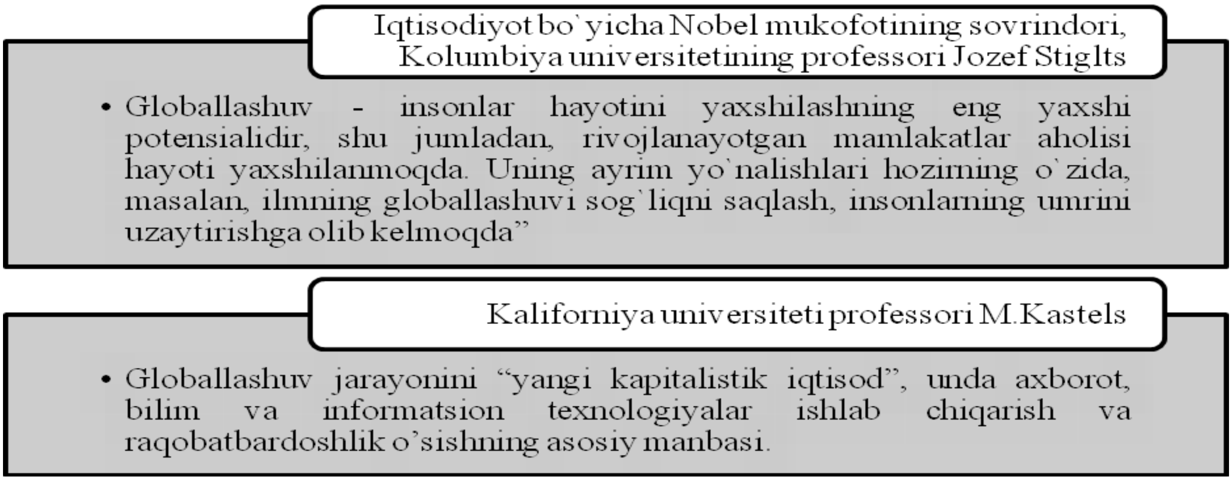

Globallashuv haqida iqtisodchi olimlarning fikrlari[1]

---

[1] Xodiyev B., Shodmonov Sh. Iqtisodiyot nazariyasi (darslik). – T., «Barkamol fayz-media» nashriyo

Boz ustiga, bir yo‘nalishda hukumat bevosita o‘z ta’sirini yo‘qotmaydi. Qochqinlar va immigrantlar muammosi o‘z dolzarbligini yo‘qotmasa hali, imigratsion nazorat va aholini ro‘yxatdan o‘tkazish tizimishunga olib keladiki, ommaviy ko‘chishlar iqtisodiyotning ko‘rsatkichi bo‘lib qolmaydi. Fuqarolik va yashash huquqini berish ustidan borilayotgan qattiqqo‘l nazorat davlat tomonidan an’anaviy chegaralar va hududlarni saqlab qoluvchi yagona sohaga aylanadi.

Globallashuvning tahlili davlatlarni global dunyodagi funksiyalarni oydinlashtirib beradi, negaki ayrim sohalarda globallashuvning ta’siri uncha katta ahamiyatga ega emas. Har qanday chegaradan yuqori turgan global jihatdan qanchalik uzoqdaligimizni anglasak ham, bir necha yo‘nalishlar bo‘yicha davlatlarning roli o‘zgargan. Davlatlar kapitalni jalb qilish va ushlab qolish va mustaqil iqtisodiy siyosatini o‘tkazish imkoniyatiga ega bo‘lsa ham, ularning roli nazoratda emas, balkiiqtisodiyotni tartibga solishdan iborat.

2. Jahon iqtisodiyotining hozirgi holati

Jahon xo‘jaligining turli mamlakatlar va mintaqalar iqtisodiyotining rivojlanishi bo‘yicha bir xil emasligi xorijiy mamlakatlarning iqtisodiy munoobatlarida sezilarli aks etadi.

XXI asr busag‘asida jahon xo‘jaligi bozor iqtisodiyoti tamoyillari,xalqaro mehnat taqsimotining obyektiv qonuniyatlari, ishlab chiqarish va kapitalning internatsionallashuviga asoslanadi. Dunyoning ko‘plab mamlakatlari savdo, ishlab chiqarish va kredit-moliya sohasining birlashganlik darajasi xalqaro xo‘jalik kompleksi shakllanayotganligining belgisi bo‘lib xizmat qiladi. O‘z mohiyatiga ko‘ra, jahon xo‘jaligi faqat bir xil emas, balki tobora baynalminal tus olmoqda.

Rossiyalik iqtisodchi olim I.G.Vladimirova

- Globallashuv jahon iqtisodiyoti baynalmilallashuvining eng yuqori bosqichidir.

Globallashuv haqida iqtisodchi olimlarning fikrlari[2]

Zamonaviy xalqaro iqtisodiyot va unga mos keladigan xalqaro iqtisodiy munosabatlar tizimini quyidagilar tavsiflaydi: -xalqaro mehnat taqsimoti ishlab chiqarishining xalqaro ixtisoslashuvi va kooperatsiyalashuvi; -ishlab chiqarish

---

[2] Xodiyev B., Shodmonov Sh. Iqtisodiyot nazariyasi (darslik). – T., «Barkamol fayz-media»nashriyoti, 2017.

omillari: kapital, ishchi kuchi, texnologiya, axborotning xalqaro harakati jadalligining yuqori darajadaliligi; -xalqaro tovar almashuvi, kapital oqimlari, mehnat migratsiyasi, axborot sohalarining globalligi; -ishlab chiqarish va kapitalning baynalminallashuvi. Turli mamlakatlarda joylashgan korxonalardagi ishlab chiqarish shakllarining, avvalambor, yirik xalqaro korporatsiyalar doirasida ko‘payishi; -ochiq turdagi milliy iqtisodiyotlarning paydo bo‘lishi va rivojlanishi, tashqi iqtisodiy aloqalarning umumiy liberallashuvi; -bevosita tovarlar harakati va ishlab chiqarish omillari bilan bog‘liq bo‘lmagan mustaqil xalqaro moliya sohasining shakllanishi; -axborotlashtirish, axborot texnologiyalari xalqaro iqtisodiyotni rivojlantirishning muhim jihatlaridan biriga aylanmoqda; - xalqaro miqyosda joriy iqtisodiy va valyuta-moliyaviy jarayonlarni milliy darajada tartibga solishdan yuqori turuvchi, davlatlararo tartibga solishga intilishning kuchayib borishi.

Xorijiy mamlakatlarning iqtisodiyotida muhim rol o‘ynovchi bir nechta xalqaro institutlarni ajratib ko‘rsatish zarur.

Bu avvalambor davlatlararo tashkilotlar, muassasalar va konferensiyalardir, chunki xalqaro iqtisodiy munosabatlarni tartibga solish tizimida davlat markaziy o‘rin tutadi. Aynan davlat xalqaro huquqning muhim tarmoqlaridan biri bo‘lgan xalqaro iqtisodiy huquqning asosiy subyektlaridan biri hisoblanadi.

3. O‘tish iqtisodiyotiga ega mamlakatlardagi iqtisodiy holatlar

Jahon bozori yanada birlashib, unga o‘tish iqtisodiga ega bo‘lgan mamlakatlar ham kirib kelmoqda. Oxirgi o‘n besh yil ichida jahon savdo sotig‘i ishlab chiqarishdan ko‘ra ancha tez rivojlandi. Jumladan, xorijiy sarmoyalarning rivojlanayotgan mamlakatlarga bo‘lgan oqimi o‘n yil ichida olti marotaba ortgan. Integratsiyaga yordam ko‘rsatish hamda yuzaga kelgan muammolarni hal etish maqsadida umumiy qoidalar ishlab chiqilgan va ularga aloqador bo‘lgan institutlar tashkil etilgan. Ayniqsa, bu borada Jahon savdo tashkiloti alohida o‘ringa ega.

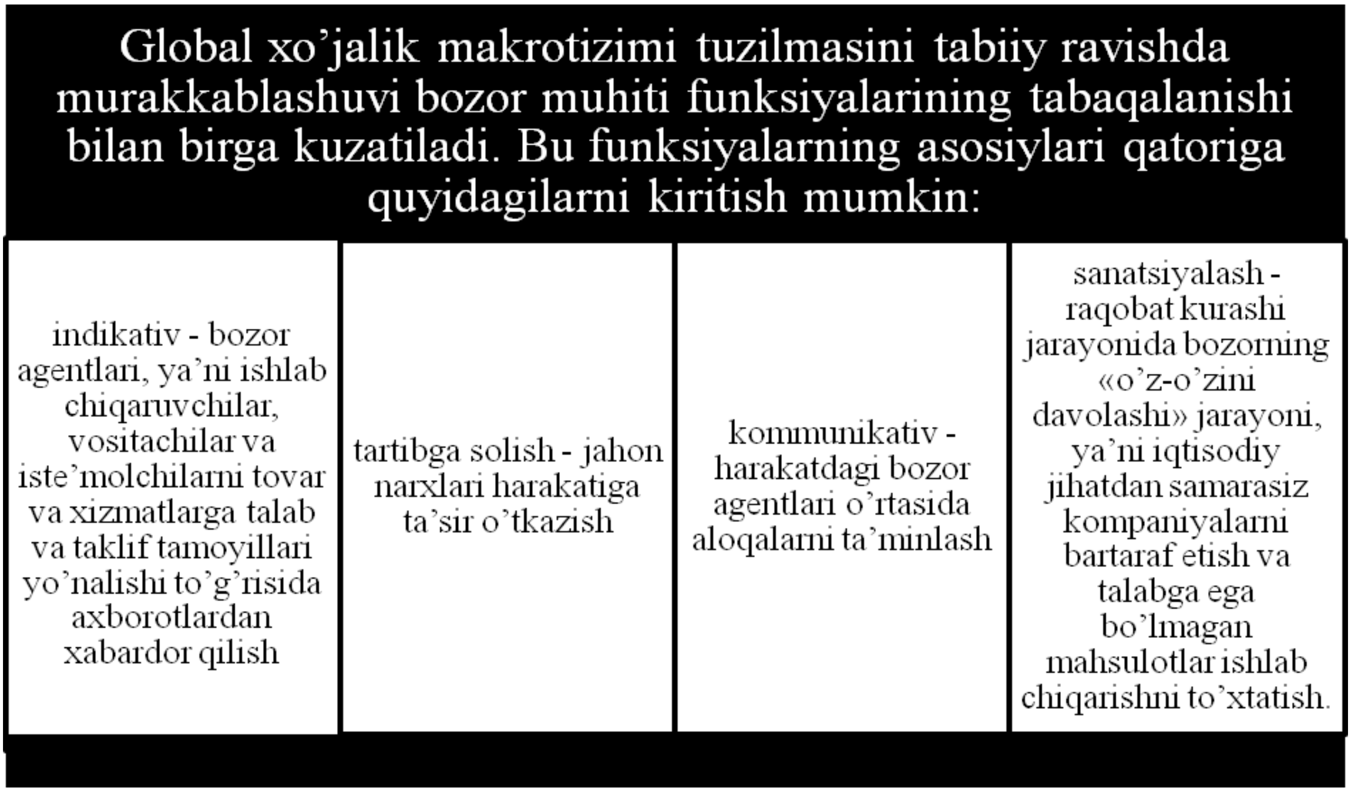

Global xo’jalik makrotizimi tuzilmasi[3]

Rivojlangan mamlakatlardan ko‘pchiligi keyingi vaqtda ochiq iqtisodiyot yo‘liga o‘tganligi sababli, jahon xo‘jalik tizimida faol rol o‘ynamoqdalar. Bugungi kunda rivojlangan mamlakatlarning eksport va import hissasi yalpi ishlab chiqarilgan mahsulotning 49 foizini tashkiletadi. O‘tish iqtisodiyotidagi mamlakatlar ko‘p yillik yakkalanishdan so‘ng jahon bozoriga chiqib, birlashishdan manfaat ko‘rmoqdalar, islohot yo‘nalishida turgan boshqa mamlakatlardan ko‘ra ko‘proq yutuqqa egabo‘lmoqdalar.

Umumjahon savdosining foydasi ichki bozor murosasizligi bilan bog‘liq iqtisodiy ustunlikdan ham ancha ko‘proqdir. Mamlakatlararo kapital, tovar va g‘oyalar harakati yagona markaziy rahbariyat tomonidan emas, balki ehtiyoj va takliflar asosida boshqarilmoqda. Bu esa ishlab chiqarish mehnatini, savdo ko‘lamini va milliy daromadni tobora o‘sishigaolib keladi.

Ochiq savdo siyosatini va chet el sarmoyalarining jalb etilishini muntazam ravishda muhokama qilish g‘oyatda muhimdir. Asosiy gap tashqi dunyo bilan o‘zaro hamkorlik o‘rnatish, ya’ni tijorat oqimlari va ularning jahon, savdosiga ta’siri, tezkorlik bilan JSTga kirish va uning haqqoniy a’zosi bo‘lish, mintaqaviy savdo bitimlari tuzish, yangi iqtisodiyot yo‘liga o‘tgan mamlakatlardan kapitalning oqib kelishi va ularning boshqa rivojlanayotgan

[3] Xajiyev B, Mamaraximov B. Iqtisodiyot nazariyasi fanidan o‘quv uslubiy majmua. – T.: TDIU,2017.

mamlakatlarga ta’siri haqida bormoqda.

Yer yuzining chorak qismini, dunyo aholisining uchdan bir qismini tashkil etuvchi mamlakatlarning o‘zaro muvaffaqiyatli uyushmasi butun jahondagi iqtisodiy tizimga o‘zining samarali ta’sirini o‘tkazmoqda. Shu bilan bir qatorda, avvalgi iqtisodiy yo‘nalishda bo‘lgan mamlakatlarning umumjahon bozoriga o‘tishi natijasida ayrim mamlakatning manfaatlari cheklanib qolmasmikan, degan xavotir ko‘pchilikda yo‘q emas, buxavotirlanishda jon bor.

4. Dunyo taraqqiyotidagi ijobiy o‘zgarishlar

Ayni paytda jahon matbuotida yirik xalqaro iqtisodchilar, moliya mutaxassislarining dunyo iqtisodiyotidagi o‘zgarishlar tahlili bilan bog‘liq qizg‘in bahs-munozaralari boshlanib ketdi. E’tiborga molik tomoni shundaki, o‘tgan yil oxiri va shu yil boshida rivojlangan mamlakatlar iqtisodiyotidagi turg‘unlik va pasayishga qaramasdan, xalqaro iqtisodchilar kelgusi yilda yuz berishi kutilayotgan iqtisodiy inqiroz xavfi yo‘qolgan deb, hisoblamoqdalar.

“Financial Times”, “New York Times”, “Wall Street Journal” nashrlarida bu mavzuda bir qator tahliliy maqolalar e’lon qilindi. Ularda aytilishicha, dunyo iqtisodiyotining bugungi ko‘rsatkichlariga tayangan holda, yaqin kelajakda ijobiy moliyaviy o‘zgarishlar kutish mumkin. Bunga jiddiy asoslar bor.

Dunyo iqtisodiyotida eng katta ulushga ega bo‘lgan Amerika Qo‘shma Shtatlari iqtisodiyotidagi o‘sishning to‘xtashi u qadar katta xavf tug‘dirmaydi. So‘nggi o‘n yil mobaynida yalpi milliy mahsulot ishlab chiqarishning yiliga 4,5 foizdan to‘xtovsiz o‘sishidan so‘ng bunday pasayish muqarrar edi. SHu bois, Amerika fond birjalaridagi asosiy indeks bo‘lmish Nasdaqning bir yil ichida 50 foizi pasayishi dunyo ishbilarmon doiralarini jiddiy tashvishlantirmadi.

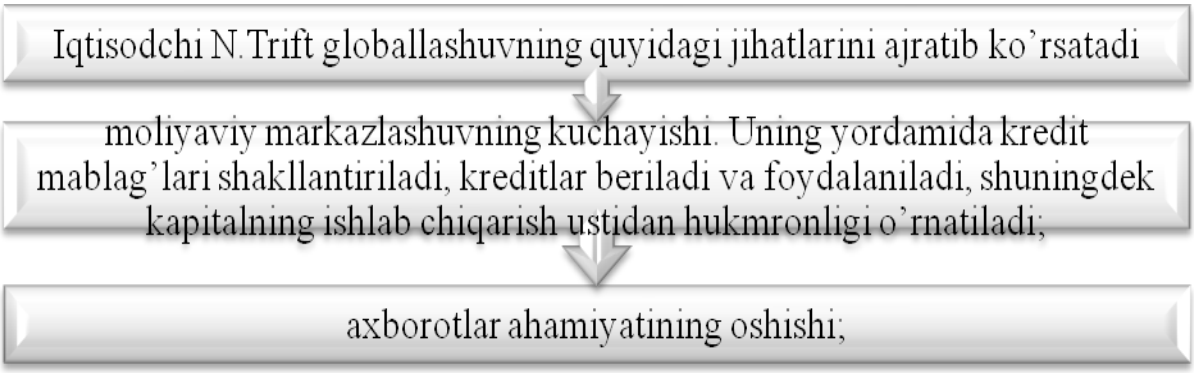

Globallashuv haqida iqtisodchi olimlarning fikrlari

Hatto global iqtisodiyotining yirik pasayishi yuz bersa ham, uni bartaraf etish uchun rivojlangan mamlakatlar ilgarigi inqirozlarga qaraganda ko‘proq zaxiralarga ega. Yaponiyadan boshqa barcha rivojlangan davlatlarda byudjet kamomadi qattiq nazoratga olingan. Ko‘plab mamlakatlarning liberal va demokratik qoidalarga asoslangan bozor iqtisodiyotiga o‘ta boshlaganiga asoslanib, ishonch bilan aytish mumkinki, iqtisodiy bo‘hron yuz bersada, 1970- yillardagi xatolarqaytarilmaydi.

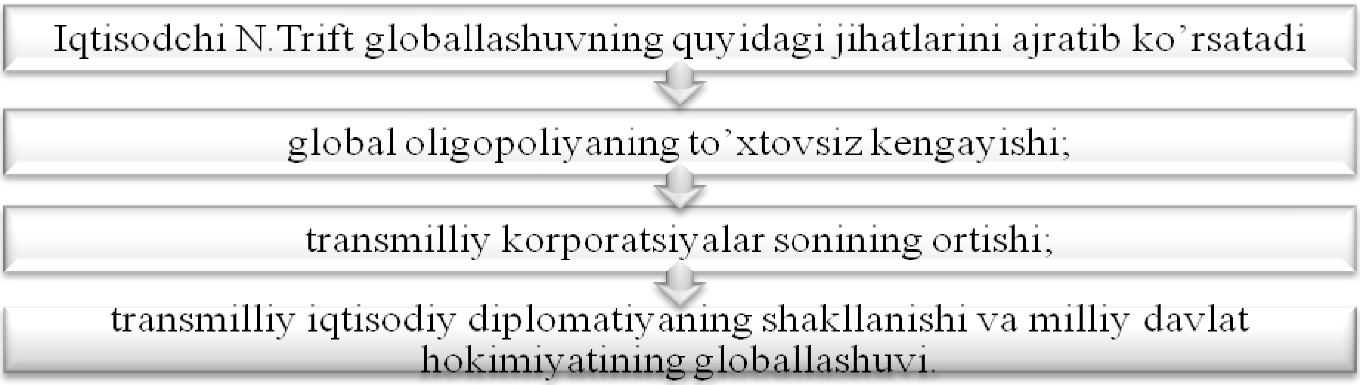

Globallashuv haqida iqtisodchi olimlarning fikrlari[1]

Sotsialistik va kapitalistik lagerlar o‘rtasidagi siyosiy ziddiyatning yo‘qolgani ham dunyo iqtisodiyotiga katta ijobiy ta’sir ko‘rsatdi.

Xulosa

Jahon iqtisodiyotida XX-XXI asrlar bo‘sag‘asida globallashuv tushunchasi tobora keng qo‘llanilmoqda. Globallashuv jarayonini to‘xtatib bo‘lmaydi. “Globallashuv” tushunchasi ilk bor amerikalik olimlar tomonidan kiritilgan. T.Levitt “Bozorlarning globallashuvi” nomli maqolasida globallashuvni oldin tasavvur qilib bo‘lmaydigan darajada ko‘p ko‘rsatkichlarga ega bo‘lgan iste’mol tovarlari standartlashishi uchun global bozorlar paydo bo‘lishi bilan bog‘liq yangi tijorat voqeligi debatagan.

Globallashuv quyidagi jihatlarga ega:

- moliyaviy markazlashuvning kuchayishi. Uning yordamida kredit mablag‘lari shakllantiriladi, kreditlar beriladi va foydalaniladi, shuningdek kapitalning ishlab chiqarish ustidan hukmronligi o‘rnatiladi;
- axborotlar ahamiyatining oshishi;
- global oligopoliyaning to‘xtovsiz kengayishi;
- transmilliy korporatsiya (TMK)lar sonining ortishi;
- transmilliy iqtisodiy diplomatiyaning shakllanishi va milliy davlat hokimiyatining globallashuvi.

Umuman olganda, jahon iqtisodiyotining globallashuvi jahon

iqtisodiyotining o‘zaro bog‘liq turli soha va jarayonlarining kuchayib borishi, jahon xo‘jaligida tovarlar, xizmatlar, kapital, ishchi kuchi vabilimlar bozorini asta-sekinlik bilan yagona bozorga aylanishini bildiradi.

Globallashuv jarayonlarining tezlashishiga bir necha omillar ta’sir etadi, bu omillarning asosiylari quyidagilar hisoblanadi:

- yopiq tipdagi milliy iqtisodiyotdan ochiq iqtisodiyotga o‘tish;
- xalqaro mehnat taqsimotining chuqurlashuvi;
- davlat tomonidan tartibga solish usullarining takomillashuvi;
- transmilliy korporatsiyalarning paydo bo‘lishi;
- baynalmilal iqtisodiy ayirboshlash mexanizmlarining vujudga kelishi;
- fan va texnikaning rivojlanishi.

Tayanch iboralar:

Jahon iqtisodiyoti, globallashuv, integratsiyalashuv, moliyaviy markazlashuv, axborotlar, global oligopoliya, transmilliy korporatsiyalar, global bozor, ochiq iqtisodiyot, xalqaro mehnat taqsimoti, fan-texnika taraqqiyoti.

Nazorat uchun savollar:

1. Globallashuv tushunchasining mohiyatini tushuntiring.
2. Globallashuv jarayonining asosiy jihatlari nimadan iborat?
3. Globallashuv jarayonlarining tezlashishiga qanday omillar ta’sir etadi?
4. Jahon iqtisodiyoti globallashuvining asosiy xususiyatlarini ayting.
5. Globallashuv jarayoni qanday ijobiy va salbiy oqibatlarga ega?
6. Globallashuv sharoitida o‘tish iqtisodiyotili mamlakatlarning rivojlanish tendentsiyalarini tushuntiring.

2-MAVZU. JAHON IQTISODIYOTI GLOBALLASHUVI KONSEPSIYALARINING SHAKLLANISHI, RIVOJLANISH BOSQICHLARI VA YO‘NALISHLARI

Reja:

1. Jahon iqtisodiyotini globallashuv tushunchasi va tamoyillari.

2. Jahon iqtisodiyoti globallashuvining harakatlantiruvchi kuchlari va omillari.

3. Jahon iqtisodiyoti globallashuvi jarayonlarining natijalari.

Mavzu bo‘yicha adabiyotlar ro‘yxati:

1.“O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi to‘g‘risida” O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017- yil 7-fevraldagi PF-4947-son Farmoni;

2.O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi (2018- yil 28- dekabr);

3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning Mustaqil Davlatlar Hamdo‘stligi Davlat rahbarlari kengashi majlisidagi nutqi (2017-yil 12- oktyabr);

4. O‘zbekiston Prezidenti Shavkat Mirziyoev BMT Bosh Assambleyasining 72-sessiyasida nutq so‘zladi (2017- yil 20- sentyabr);

5.Ikramov M.A., Yodgorov M.X. «Global marketing». O‘quv qo‘llanma. T.: 2013;

6.Otamurodov S. “Globallashuv va milliy-ma’naviy xavfsizlik”. Toshkent. O‘zbekiston, 2013.

7.Ilmiy-texnik va innovatsion taraqqiyot: global, mintaqaviy va milliy iqtisodiy tendensiyalar. Ilmiy-amaliy konferensiya materiallari. Toshkent, 2015.

8.Аллен Роберт. Глобальная экономическая история: Краткое введение/пер. с англ. Ю.Каптуревского – М.: Издательство Институвта Гайдара, 2013.

9.Новые подходы к глобальному финансовому регулированию. Под. ред. Л.С.Худяковой. М.: Институт мировой экономики и международных отношений имени Е.М.Примакова Российской академии наук, 2015.

10. The Global Competitiveness Report 2012-2013.

1. Jahon iqtisodiyoti globallashuvi tushunchasi va tamoyillari

Jahon xo‘jaligini globallashtirish – XX asrning 1980- yillar oxiri 1990-yillar boshida keng ilmiy aylanmaga kiritilgan nisbatan yangi tushunchadir. Bu davrga qadar “globallashtirish” atamasi zamonaviy iqtisodiyotda yirik xalqaro kompaniyalar mahsulotlarining alohida savdo bozorlari va muvofiq tarzda yagona milliy yoki xorijiy bozorni egallashga emas, balki hamma bozorlarda, ya’ni global miqyosda savdo qilishga yo‘naltirilgan korporativ strategiyalarni birlashtirish kabi muayyan, o‘ziga xos hodisani belgilash uchun foydalanilgan.

Globallashtirishga nisbatan turlicha yondoshuvlar, turli ta’riflar mazkur tushunchaning mazmuni va hatto uning muvaqqat chegaralari ifodalanishi saqlanib kelmoqda. Jumladan, globallashtirish jarayonlari antik davrdan buyon yoki boshqa variantlarda, dastlabki jahon bozorlari yoki yaxlit jahon xo‘jaligi yuzaga kelgan vaqtlardan e’tiboran rivojlanib kelayotgani to‘g‘risidagi tasdiqni ham uchratish mumkin. Globallashtirish butun dunyo – tarixiy jarayon sifatida XVIII asr boshlaridan e’tiboran yuzaga kelgan deb hisoblaydi.

Jahon iqtisodiyotini globallashtirish – xo‘jalik hayotini zamonaviy butunjahon internatsionallashtirish bosqichidir, uning doirasida jahon xo‘jaligi sifat jihatdan yangi, rivojlanishning avval notanish bo‘lgan tavsiflari va xususiyatlariga ega bo‘ladi. Shunday tavsiflar sifatida jahon xo‘jaligining muvofiq tarzda ortib borayotgan yaxlitligi hamda deyarli jahonning barcha mamlakatlari iqtisodiyotining keskin kuchayib borayotgan o‘zaro bog‘liqligi, xalqaro iqtisodiy munosabatlarga dastlab yopiq bo‘lgan mamlakatlarni jalb etish, global tovar va ayniqsa moliya bozorlarini shakllantirish, jahon iqtisodiy gomogenizatsiyasiga ba’zan izchil bo‘lmagan (xo‘jalik yuritish shakli va tizimlarining o‘xshashligi, bir xilliligini kuchaytirish) yo‘nalish.

Jahon xo‘jaligi katta yoki kichik yaxlit iqtisodiy tizimdan nafaqat xalqaro mehnat taqsimoti, balki ulkan xalqaro, ko‘pincha butunjahon, ishlab chiqaruvchi savdo tuzilmalari, global moliyaviy tizim hamda planetar axborot tarmog‘i bilan biriktirilgan yagona butunjahon iqtisodiy tashkilotga aylana boshladi. Ishlab chiqarish kuchlarini joylashtirish, investitsiyalarning tarmoqli tuzilmasi, ishlab chiqarish va savdo tabiati xo‘jalik hayoti subyektlari tomonidan global konyunktura hisobga olingan holda belgilanadi, iqtisodiy o‘sishlar va tushishlar butunjahon miqyosini qamrab oladi.

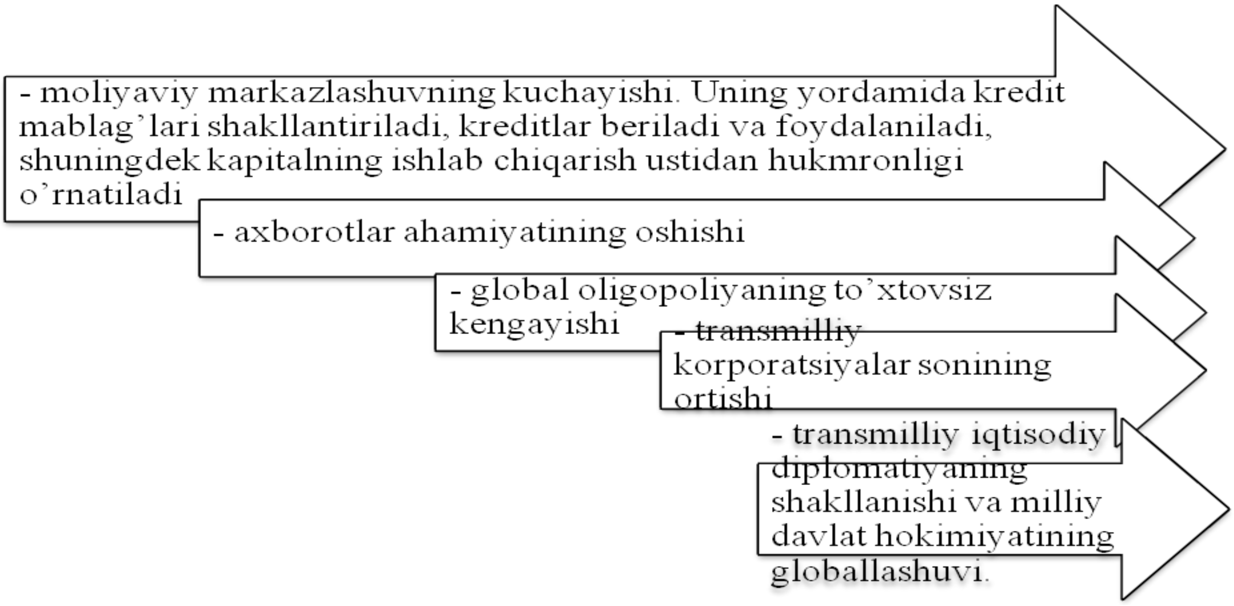

Globallashuvning asosiy jihatlari

Xalqaro valyuta fondi taftishchilari jahon xo‘jaligining globallashtirishini “tovarlar, xizmatlar va jahon kapital oqimi bo‘yicha xalqaro bitimlarning turi, hajmi ortishi, shuningdek, texnologiyalarning nisbatan jadal va keng diffuziyasi natijasida jahonning barcha mamlakatlari ortib boruvchi iqtisodiy o‘zaro bog‘liqligi” sifatida ta’riflaydilar.

2. Jahon iqtisodiyoti globallashuvining harakatlantiruvchi kuchlari va omillari

Globallashuv tahlilining keyingi logistik bosqichi globallashayotgan jarayonlarga ta’sir ko‘rsatuvchi, bevosita ularni shakllantiruvchi omillar va globallashuv ning xarakatlantiruvchi kuchlarini ko‘rib chiqishdan iborat bo‘lishi lozim. Oxirgisiga jahon iqtisodiyoti doirasida kuch to‘playotgan kapitalning jamlanishi va markazlashishini, xo‘jalik hayotining transmilliylashtirilishi - yirik transmilliy kompaniyalar va moliyaviy guruhlarning o‘sishi va rivojlanishini kiritish mumkin. Zamonaviy globallashuv jarayonlariga nafaqat milliy bozorlarda, shuningdek, jahon miqyosidagi bozorlarda ham globallashuvni rag‘batlantiradigan bozor raqobati kabi baquvvat kuch katta ta’sir ko‘rsatadi. Raqobatning asosiy vositasi – xarajatlarni kamaytirish, tovar va xizmatlar sifatini oshirish, ularning turlarini kengaytirish globallashtirishning motori hisoblanadi.

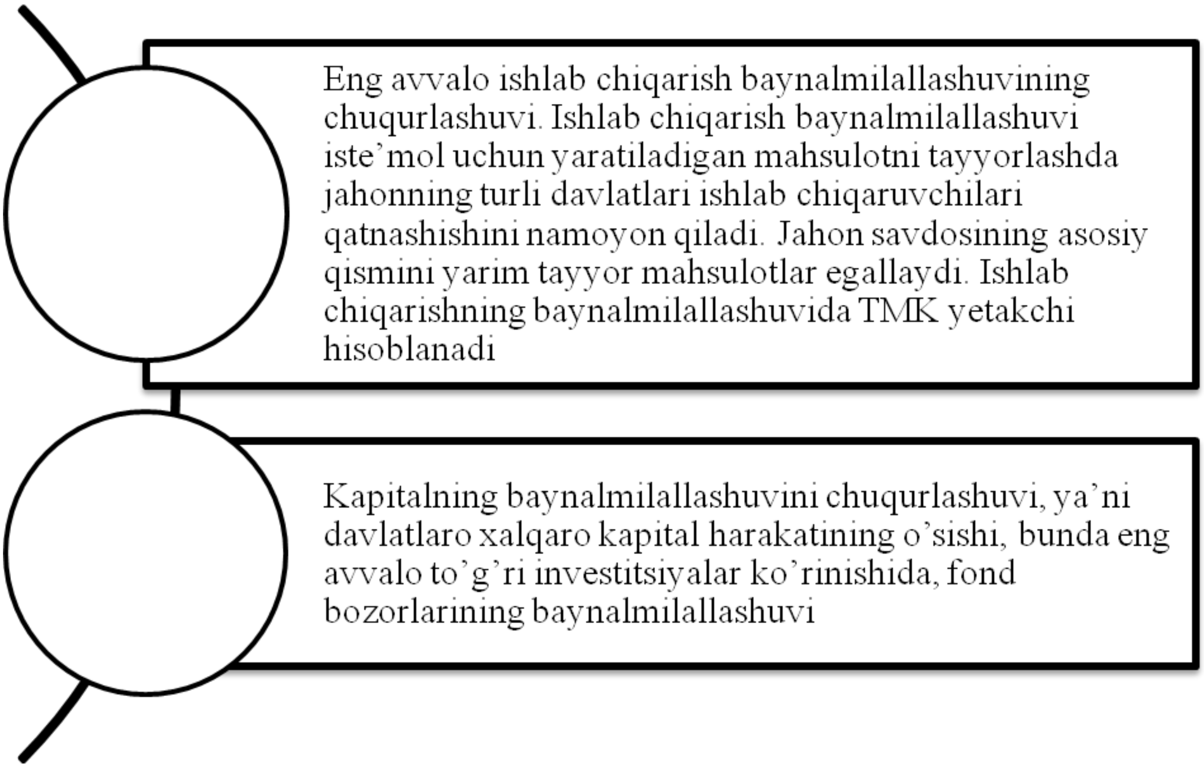

Zamonaviy jahon iqtisodiyotining globallashuvijarayonlari

Globallashtirining bir harakatlantiruvchi kuchi ilmiy texnikaviy taraqqiyotning, texnologik innovatsiyalar taraqqiyotining rivojlanishi bo‘lib, u transport va aloqani, axborot va telekommunikatsiya tarmoqlarini modifikatsiya qilishda yanada yaqqol namoyon bo‘ladi, tovar va xizmatlar, moliyaviy vositalar, g‘oya va axborot mahsulotlarini chegaraviy transport vositalariga tez va kam xarajat bilan joylashtirish uchun kutilmagan imkoniyatlarini yaratadi. Yangi axborot va kommunikatsiya texnologiyalarining yuzaga kelishi, tez harakatlanuvchi kompyuter texnikasi, signal uzatishning optik to‘lqinli texnologiyasi, sputnik va uyali telefon aloqasi, kibernetika, tarmaq texnologiyalari, kompakt elektron qurilmalar rivojlanishi, internet global tarmog‘i yaratilishi bilan, boshqa texnik yutuqlarning yuzaga kelishi bilan paydo bo‘ldi.

Butunlay yangi imkoniyatlar axborot va kommunikatsiya texnologiyalari doirasida yangiliklarning kashf qilinishi globallashtirish jarayonlari rivojlanishini rag‘batlantiruvchi inqilob bilimlariga (knowledge-based) asoslangan haqiqiy axborot innovatsiyalari haqida gapirish imkonini beradi.

Jahon iqtisodiyotida transmilliylashtirish jarayonlari real va moliyaviy tarmoqlarda transmilliy korporatsiyalar yaratilishi va ularning faoliyati jarayonlarida mujassamlanadi.

Zamonaviy jahon iqtisodiyotining globallashuvi quyidagijarayonlarda namoyon bo'ladi:

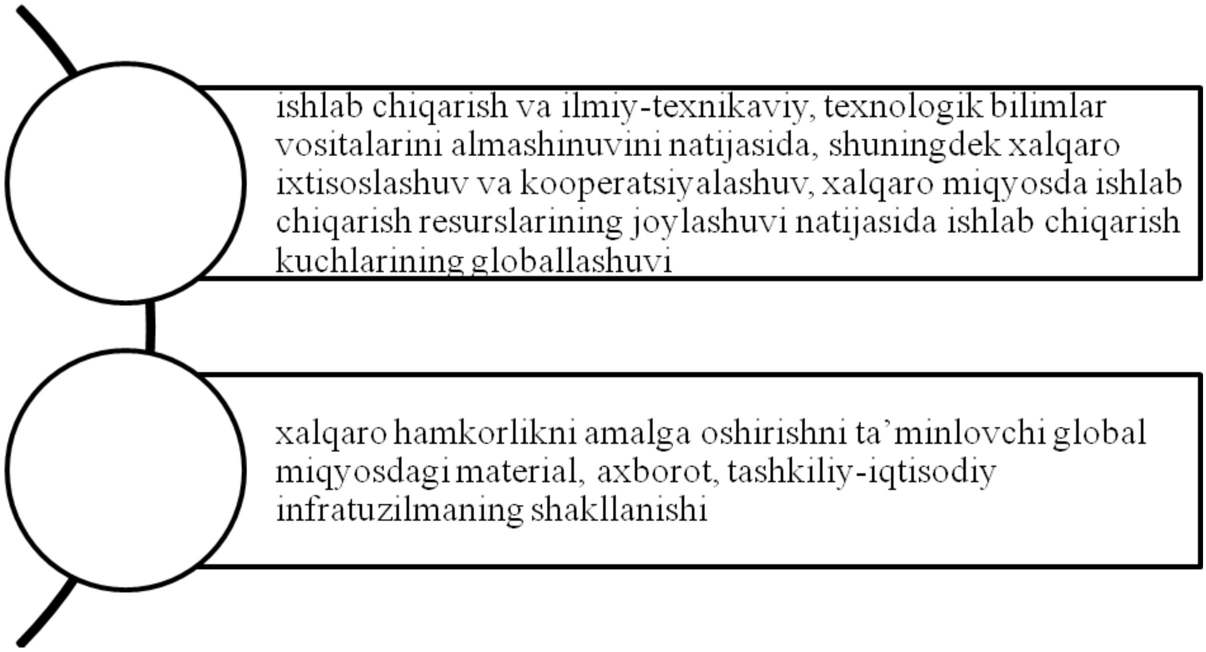

G'arb iqtisodchilarining ishlarida iqtisodiy faoliyatning bunga o'xshash subyektlari transmilliy, xalqaro, multimilliy, supermilliy, global va boshqa kompaniyalar deb nomlanishi mumkin. Shunga muvofiq ravishda transmilliy korporatsiya deganda, yirik moliyaviy, ishlab chiqarish, ilmiy-texnikaviy, savdo-servis uyushmalari tushuniladi, ular o'z operatsiyalarini o'zlari tashkil etadilar va boshqa xorijiy mamlakatlarda ham birdek amalga oshiradilar. Ularni shaxsiy ishlab chiqarish, bank, investitsiya, savdo-reklama faoliyati, ilmiy-tadqiqot ishlarini amalga oshirish, kadrlarni tayyorlashni o'z ichiga oluvchimurakkab tashkiliy tuzilma bir-biridan ajratib turadi.

3. Jahon iqtisodiyoti globallashuvi jarayonlarining natijalari

Alohida mamlakatlar va jahon hamjamiyati mamlakatlari guruhi uchun iqtisodiy globallashuv jarayonlarining natijalari haqidagi masalaning qo'yilishi tan olingan masala hisoblanadi.

- Globallashuvning aytib bo'lmas o'zgarishlari mamlakat tashqi savdosi shartlariga o'tkazadigan ijobiy ta'sirlarini maksimallashtirish va uning tahdidlarini minimallashtirishda iqtisodiyotning boshqa sohalari kabi tashqi savdoda ham olib boriladigan islohotlar muhim ahamiyatga ega.

- Chunki valuta bozorini erkinlashtirish orqali eksport-import operatsiyalarini rag'batlantirish, erkin raqobat muhitida ishlab chiqarish hajmini oshirish orqali tashqi savdoning iqtisodiy rivojlanishdagi rolini oshirish, sanoat siyosatini olib borish orqali iqtisodiyotining strategik muhim eksport tovarlari jahon bozori konyukturasining o'zgarishlariga bog'liqlik darajasini kamaytirishga erishish mumkin.

Jahon iqtisodiyoti globallashuvi jarayonlari natijalari

Bir tomondan, xalqaro iqtisodiyot nazariyasi xorijiy raqobatchilar uchun bozorlarning ochilishi, xalqaro savdoning kuchayishi moliyaviy resurslar va investitsiyalarning mamlakatlararo joylashtirilishi, xalqaro ishlab chiqarish omillaridan samarali foydalanish, xalqaro ishlab chiqarishni oshirish uchun imkoniyatlar yaratishidan dalolat beradi.

- Ikkinchi variant – odil savdo nazariyasi. Uning mazmuni turli mamlakatlarda savdodan olinadigan nafning birmuncha tekis taqsimlanishi hamda ijtimoiy va ekologik standartlarning tenglashtirilishi maqsadida xalqaro tashkilotlar yordamida rivojlanayotgan mamlakatlar mahsulotlariga qiyosiy narxlar o'rnatishda. Bu nazariyani Laura Tayson qo'llab quvvatlaydi.

- Bu kabi yondashuvning sababi - birinchidan, rivojlangan va rivojlanayotgan mamlakatlarning savdodan oladigan salmoqli nafining kamayishi hamda pirovard natijada umumiy boyliklarning qisqarishidir

Jahon iqtisodiyoti globallashuvi jarayonlari natijalari

Natijada globallashtirish mazkur jarayonda ishtirok etadigan mamlakatlarning katta muvaffaqiyati bilan muvofiqlashadi. Shu bilan bir vaqtda, xususan, globallashtirishning neoliberal modelining asosiy mazmuni bo'lgan xo'jalik hayotining keng qamrovli liberalizatsiyaning globallashtirish

bilan birlashishi sharoitlarida global tovar va moliyaviy bozorlarda integrallashgan raqobatning kuchayishi raqobat kurashida kuchlilarga yon bosuvchi alohida kompaniyalar hamda alohida mamlakatlar uchun ham muqarrar risklarni anglatadi. Modomiki, rivojlangan mamlakatlar uchun globallashtirishning eng katta foydalari etarli darajada yuqori, alohida ishlab chiqarishni qisqartirish, daromadlarniqayta taqsimlash, ijtimoiy tengsizlikning kutilayotgan o‘sishi ko‘rinishidagi risklar davlatning ijtimoiy siyosati bilan bo‘lib-bo‘lib kompensatsiya qilinadi.

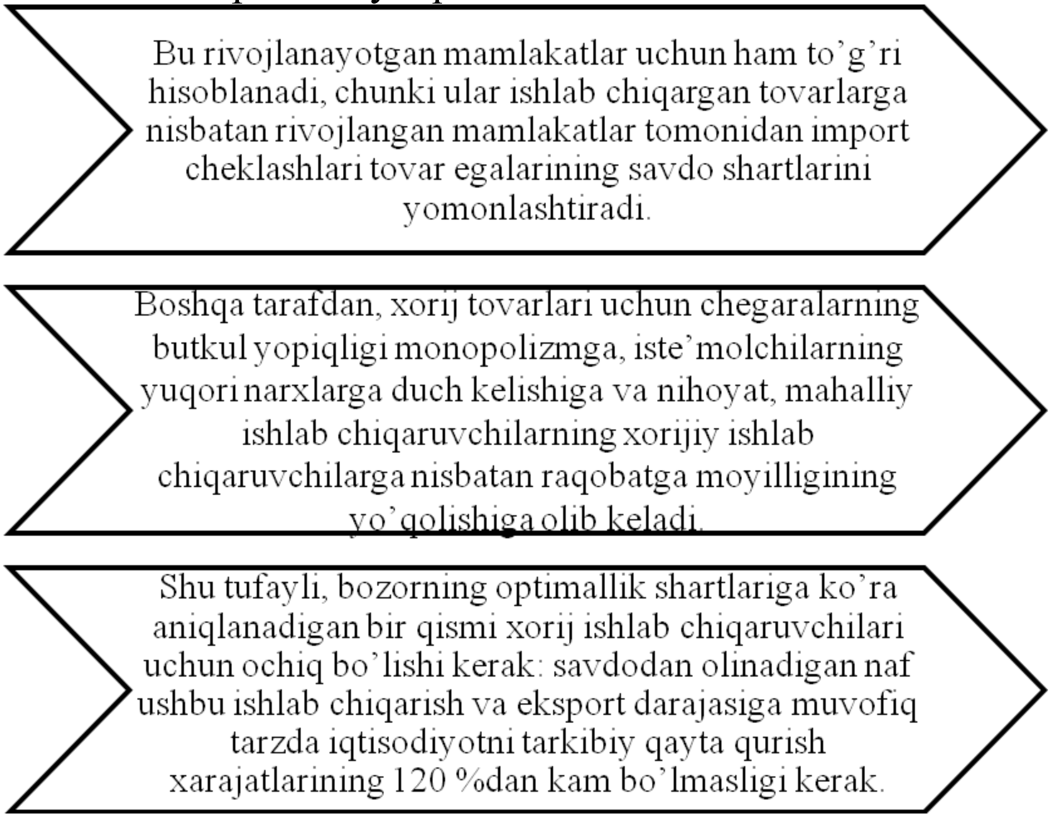

Jahon iqtisodiyoti globallashuvi jarayonlari natijalari

Globallashtirish jarayonlari ko‘p hollarda ilg‘or iqtisodiyotning rivojlanishi darajasini oshirishga va unchalik rivojlanmagan mamlakatlarning jahon iqtisodiyotidagi o‘raining kuchsizlanishiga olib keladi. Ko‘pgina rivojlanayotgan mamlakatlar va o‘tish iqtisodiyotidagi mamlakatlar rivojlangan mamlakatlarga texnologik jihatdan bog‘liq bo‘ladilar: zamonaviy texnologiyalarning murakkablashuvi ularning ishlanmalari xarajatlarini juda oshirib yuboradi, o‘zlashtirilgantexnologiyalar esa komplementar omillarning, birinchi navbatda yuqori malakali va o‘qitilgan mutaxassislarning yo‘qligi tufayli yaxshi samara bermasligi mumkin.

Globallashtirish jahon iqtisodiyoti rivojlanishining umumiy qonunchiligini uning tengsizligini bekor qilmaydi, undan, rivojlangan mamlakatlar guruhlari uchun jahon bozoridagi etakchilikning o‘ziga xos kurashidan qochib qutilib bo‘lmaydi.

Globallashtirishning, eng avvalo, moliyaviy foydasi, o‘z hududida ta’sis qilingan, alohida mamlakatlar, offshor hududlar, xorij kapitalini jalb qilish maqsadida soliqdan ozod qilinganligini olishlari mumkin. To‘rt asosiy hududiy guruhni birlashtiruvchi offshor hududlarning yaxlit pleyadasi yuzaga keldi. Karib havzasining offshor hududlari Nyu-York bilan bir vaqtinchalik mintaqada bo‘lgan Shimoliy va janubiy Amerika mamlakatlariga xizmat qiladi. Tinch okeanining Singapur, Gongkong, shuningdek, Vanuatu, Nauru va boshqa orol hududlari Tokio bilan bir vaqtinchalik mintaqada joylashgan Osiyo-Tinch okeani mamlakatlarining moliyaviy kapitalidan foydalanadilar.

Xulosa

XX asrda global iqtisodiyot kuchli dinamizm bilan rivojlandi. XX asrning ikkinchi yarmida savdoning o‘sish sur’atlari jahon YaIMning o‘sish sur’atlariga nisbatan tezroq rivojlandi.

Global bozorning shakllanishi, turli xil firmalar o‘rtasidagi raqobatning kuchayganligi ularni kapitalni jamlash, yanada yangi ishlab chiqaruvchilarni o‘z doirasiga jalb etish, birgalikda o‘z o‘rinlarini saqlab qolish uchun kuchlarni o‘zaro birlashtirishga undaydi.

1950-2000 yillarda xalqaro savdoda tovar aylanmasi 14-15 barobar o‘sdi. 1950-1970 yillarni xalqaro savdoning “oltin asri” deb aytish mumkin. Aynan ana shu davrda jahon eksporti yiliga o‘rtacha 6-7 foizga o‘sdi. Xalqaro savdoning barqaror o‘sishiga bir qator omillar ta’sir ko‘rsatdi:

- xalqaro mehnat taqsimotni va ishlab chiqarishning integratsiyalashuvining rivojlanishi;
- ilmiy-texnika inqilobi (ITI);
- jahon bozorida transmilliy korporatsiyalarning faoliyati;
- xalqaro savdoning Tariflar va savdo bosh bitimi (GATT) faoliyati orqali tartibga solinishi (erkinlashtirilishi);
- xalqaro savdoning erkinlashtirilishi, ko‘plab davlatlarning importni son jihatdan cheklashni bekor qiluvchi va bojlarni keskin qisqartiruvchi rejimga o‘tishlari, erkin savdo hududlarining tashkil topishi;
- savdo-iqtisodiy integratsiya jarayonlarining rivojlanishi. Mintaqaviy to‘siqlarning olib tashlanishi, umumiy bozorlar, erkin savdo hududlarining tashkil etilishi;
- sobiq mustamlaka davlatlarning mustaqillikka erishishlari. Ular orasidan tashqi bozorga yo‘naltirilgan iqtisodiyot modelini tanlagan “yangi industrial davlatlarning” ajralib chiqishi va h.k.

Tayanch iboralar:

Global iqtisodiyot, xalqaro savdo, tovarlar va xizmatlar eksporti, tovar aylanmasi, xalqaro savdoning "oltin asri", GATT, JST, mintaqaviy savdo bloki, rivojlangan mamlakatlar, rivojlanayotgan mamlakatlar, liberallashuv, erkin savdo, protektsionizm.

Nazorat uchun savollar:

1. Global iqtisodiyotning shakllanishida xalqaro savdo qanday rol o'ynadi?
2. Global bozorlarning shakllanish xususiyatlarini tushuntiring.
3. Tashqi savdoni tartibga solishda qanday usullardan foydalaniladi?
4. XX asrda xalqaro savdo dinamikasi va o'zgarishlarining asosiy xususiyatlari nimadan iborat?
5. Xalqaro savdoda rivojlangan mamlakatlar qanday o'ringa ega?
6. Rivojlanayotgan mamlakatlar iqtisodiyotida tashqi savdo qanday ahamiyatga ega?
7. Xalqaro savdoni rivojlanishida xalqaro tashkilotlarning rolini tushuntiring.
8. Mintaqaviy savdo bloklari doirasida xalqaro savdoni erkinlashtirish jarayonlarining oqibatlarini tushuntiring.

3-MAVZU. JAHON IQTISODIYOTNI GLOBALLASHUVINING HARAKATLANTIRUVCHI KUCHLARI, BELGILARI VA SHAKLLARI. JAHON IQTISODIYOTINI GLOBALLASHUV OMILLARI VA RIVOJLANISH BOSQICHLARI

Reja:

1. Globallashuv jahon iqtisodiyoti integratsiyalashuvining eng yuqori bosqichi sifatida;
2. Global jarayonlarning milliy iqtisodiyot rivojlanishiga ta'siri;
3. Globallashuv jarayonini harakatlantiruvchi omillar.

Mavzu bo'yicha adabiyotlar ro'yxati:

1."O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida" O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017- yil7- fevraldagi PF-4947-son Farmoni;

2.O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi (2018- yil 28- dekabr);

3. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligi Davlat rahbarlari kengashi majlisidagi nutqi (2017-yil 12- oktyabr);

4. O'zbekiston Prezidenti Shavkat Mirziyoev BMT Bosh Assambleyasining 72-sessiyasida nutq so'zladi (2017- yil 20- sentyabr);

5.Ikramov M.A., Yodgorov M.X. «Global marketing». O'quv qo'llanma. T.: 2013;

6.Otamurodov S. "Globallashuv va milliy-ma'naviy xavfsizlik". Toshkent. O'zbekiston, 2013.

7.Ilmiy-texnik va innovatsion taraqqiyot: global, mintaqaviy va milliy iqtisodiy tendensiyalar. Ilmiy-amaliy konferensiya materiallari. Toshkent, 2015.

8. Аллен Роберт. Глобальная экономическая история: Краткое введение/пер. с англ. Ю.Каптуревского – М.: Издательство Институвта Гайдара, 2013.

9. Новые подходы к глобальному финансовому регулированию. Под. ред. Л.С.Худяковой. М.: Институт мировой экономики и международных отношений имени Е.М.Примакова Российской академии наук, 2015.

10. The Global Competitiveness Report 2012-2013.

11. The world in 2050. The accelerating shift of global economic power: challenges and opportunities;

12. Development – led Globalisation: Towards Sustainable and Inclusive Development Paths, Report of the Secretary – General of UNCTAD UNCTAD XIII, Geneva, 2011.

1. Globallashuv jahon iqtisodiyoti integratsiyalashuvining eng yuqori bosqichi sifatida

Globallashuv zamonaviy jahon iqtisodiyoti riojlanishidagi eng asosiy jarayonlarning biri bo‘lib, xo‘jalik hayoti baynalminallashuvining yuqori bosqichi hisoblanadi.

Xalqaro mehnat taqsimoti, xalqaro ishlab chiqarish kooperatsiyasi, tashqi savdo va xalqaro iqtisodiy munosabatlarning boshqa shakllari rivojlanishi natijasida milliy iqtisodiyotlarning o‘zaro aloqasi va bir biriga bog‘liqligi tobora kuchaymoqda. Hozirgi davrda tashqi omillarni hisobga olmasdan davlatlarniig iqtisodiy rivojlanishini ta’minlash mumkin emas.

Globallashuv jarayoni quyidagilarga o’z ta’sirini o’tkazadi:		
mintaqaviy integratsion jarayonlarni jadallashtirish	hozirgi paytda xo’jalik yuritishni to’liq erkinlashtirmagan davlatlar iqtisodiyotini ochiqligi ta’minlash	barcha bozorlardagi ishtirokchilarning to’siqlarsiz qatnashuvini ta’minlash

Globallashuvning asosiy bosqichlari

Ma’lumki, mamlakatlar iqtisodiyotlarining bir-biriga bog‘liqligi kuchayishi, tashqi iqtisodiy aloqalarning milliy iqtisodiyotlarga ta’sirining ortishi, katta-kichik davlatlarning xalqaro munosabatlardagi ishtiroki faollashuvi xo‘jalik faoliyatining baynalminallashuvidir. Iqtisodiyot baynalminallashuvi bir qator bosqichlarni bosib o‘tgan bo‘lib, dastlabkisi xalqaro iqtisodiy hamkorlik hisoblanadi va bunda tashqi savdoning roli g‘oyat muhimdir. Davlatlar o‘rtasidagi xalqaro xo‘jalik aloqalarining me’yoriy-huquqiy ta’minlanishi, qayta ishlab chiqarish jarayonlarining milliy chegaralardan tashqariga chiqishi xalqaro iqtisodiy hamkorlikdir.

Globallashuv jarayoni quyidagilarga o’z ta’sirini o’tkazadi: (davomi)		
moliyaviy va savdo operatsiyalarning qonun-qoida va chegaralarini universallashtirish	bozorlarni tartibga solish va nazorat qilishni bir me’yorga keltirish, ya’ni unifikatsiya qilish	kapital joylashtirish, investitsion jarayonlar va umumjahon to’lovhisob tizimini standartlashtirish

Globallashuvning asosiy bosqichlari

Integratsiyalashuvning keyingi bosqichi “xalqaro iqtisodiy integratsiya” atamasi bilan bog‘liq. Bu davr xalqaro mehnat taqsimotining chuqurlashuvi, kapital harakati jo‘shqinligining kuchayishi, ilmiy-texnik rivojlanish umumbashariy xarakterga ega bo‘lganligi, milliy iqtisodiyotning ochiqligi va erkin savdo darajasi ortishi bilan izohlanadi.

Globallashuvning asosiy jihatlari

	Taxminiy		Prognozlar		2017 yil oktyabr oyidan farq WEO prognozlari		Taxminiy	Prognozlar	
Йиллар	2016	2017	2018	2019	2018	2019	2017	2018	2019
Jahon chiqishi	3.2	3.7	3.9	3.9	0.2	0.2	3.9	3.9	3.8
Rivojlangan davlatlar	1.7	2.3	2.3	2.2	0.3	0.4	2.4	2.3	2.0
Rivojlanayotgan va rivojlanayotgan Osiyo	6.4	6.5	6.5	6.6	0.0	0.1	6.8	6.5	6.5

Integratsiya (integratio) so‘zi lotin tilidan olingan bo‘lib, ma’lum bir qismlarning umumlashishi, yagona bir shaklga kelishi va birlashishini anglatadi. Mintaqalar doirasida ayrim mamlakatlar iqtisodiyotlarining o‘zaro yaqinlashib, bir-birini to‘ldirishi hamda integratsiyalashuv jarayonida yagona bir ishlab chiqarish va boshqarish tizimida faoliyat yuritishi mintaqaviy

integratsiya deb ataladi.

(Yaqin yillarda jahon miqyosida) Global tiklanish kuchaytirildi

- 2016 yil o'rtalaridan boshlab davom etayotgan sikllar o'sishi davom etmoqda. Dunyo yalpi ichki mahsulotining to'rtdan uch qismini hisobga olgan holda 120 ta iqtisodiyot 2017 yilda o'sish sur'atlarini 2017 yilda boshlagan, bu esa 2010 yildan buyon global miqyosda kengayib borayotgan o'sishdir.

Globallashuvning asosiy jihatlari

Xalqaro iqtisodiy integratsiya mehnat taqsimoti asosida ma’lum bir davlatlar xo‘jaliklarining birlashishi hamda o‘zaro aloqalarining samarali rivojlanishi oqibatida milliy iqtisodiyotlarga turli shakl va darajada ta’sir o‘tkazishi mumkin. Xalqaro iqtisodiy integratsiya xo‘jalik munosabatlari baynalminallashuvining yangi va shu bilan birga murakkab bosqichi bo‘lib, jahon iqtisodiyotining yuqori, samarali va kelajakka yo‘naltirilgan rivojlanish nuqtasi hisoblanadi. Bunda faqatgina milliy xo‘jaliklar birlashibgina qolmasdan, balki iqtisodiy muammolarning echimi hamkorlikda hal etilishi ta’minlanadi. Shu o‘rinda aytish joizki, iqtisodiy integratsiya mamlakatlarni birgalikda faoliyat yuritishga etaklovchi jarayon sifatida quyidagilarda namoyon bo‘ladi:

turli mamlakatlarning milliy xo‘jaliklari o‘rtasidagi hamkorlik hamda ularning to‘liq yoki qisman umumiylashuvi;

mamlakatlar o‘rtasida tovar, xizmat, kapital va ishchi kuchi harakatidagi to‘siqlarning qisman yoki to‘liq bartaraf etilishi;

yagona bozor yaratish maqsadida ma’lum bir davlatlar bozorlarining bosqichma-bosqich birlashuvi;

turli mamlakatlarga taalluqli bo‘lgan xo‘jalik subyektlari o‘rtasidagi farqlarning birin-ketin bartaraf etilishi;

har bir hamkor davlatda iqtisodiy faoliyat bilan shug‘ullanuvchi chet el subyektlarining kamsitilishiga yo‘l qo‘ymaslik.

Iqtisodiy integratsiya jarayonlari ikki tomonlama, bir nechta mamlakatlar va hududlararo bo‘lishi mumkin. Hozirgi zamonda integratsion birlashmalarning asosiy masalalaridan biri ularning hududiy darajada rivojlanishini ta’minlash hisoblanadi. Bu masalada odatda davlatlararo boshqaruv tizimi joriy etilib, yakka umumiy mintaqaviy xo‘jalik majmui tashkil etiladi. Hozirgi bosqichda xalqaro aloqalar tizimining barcha jabhalarida izchil o‘zgarishlar sodir bo‘lmoqda. Uning aksariyati globallashuv jarayonlarining rivojlanishi bilan bog‘liqdir.

Globallashuv integratsiyalashuvning eng yuqori bosqichi bo‘lib, shu

nuqtai nazardan bu faqatgina inson va tovarlar harakatining kuchayishigina emas, balki ko‘p jihatdan bilimlar va ma’lumotlar almashuviga asoslanadi. Globallashuvga atroflicha ta’rif berilganda, aholining erkin migratsiyasi, tovar va xizmatlar, texnologiya va ma’lumotlarning milliy chegaralardan to‘siqsiz erkin o‘tishi, xorijiy investitsiyalar hajmining kengayishi, hududiy va ixtisoslashgan bozorlarning o‘zaro integratsiyalashuvi, ekologik, demografik muammolarning umumbashariy masalaga aylanganligi tushuniladi.

1. Global jarayonlarning milliy iqtisodiyot rivojlanishiga ta’siri

Jahon xo‘jaligi zamonaviy globallashuvining asosiy xususiyatlaridan biri kapital, tovar va xizmatlar, ishchi kuchining erkin harakatida inson intelektual qobiliyatidan unumli foydalanish imkoniyatlarining ortishida namoyon bo‘ladi. Ushbu omil ta’sirida rivojlanayotgan mamlakatlarning globallashuv afzalliklaridan foydalanish, ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyot sur’atlarini oshirish imkoniyatlari paydo bo‘lib, shu bilan birga iqtisodiy siyosat yuritganda, uning e’tiborga olinmasligi salbiy oqibatlarga olib keluvchi natijalarni keltirib chiqarishi mumkin.

Xalqaro kapital migratsiyasi. So‘nggi yillarda axborot- kommunikatsiya texnologiyalar taraqqiyoti natijasida bevosita investitsiyalar, portfel investitsiyalar va bank ssudalaridan iborat kapitallar xalqaro harakatining kuchayishi globallashuvning diqqatga sazovor xususiyatlaridan biri bo‘lib hisoblanadi. Moliyaviy resurslar xalqaro oqimining o‘sish sur’atlari xalqaro savdo hajmining o‘sish sur’atlarini sezilarli darajada ortda qoldirmoqda. Ayniqsa, bevosita xorijiy investitsiyalar oqimining jadallashib borayotgani diqqatga sazovordir.

- Rivojlangan mamlakatlar qatorida 2017 yilning uchinchi choragida o'sish kuzatilgan. kuzda, ayniqsa, Germaniya, Yaponiya, Koreya va Qo'shma Shtatlarda. Rivojlanayotgan asosiy bozor va Braziliya, Xitoy va Janubiy Afrikani qamrab oluvchi rivojlanayotgan davlatlar, shuningdek, uchinchi chorakning o'sishini kuzgi prognozlarga qaraganda kuchliroq qildi. Yuqori chastotali qattiq ma'lumotlar va his-tuyg'ular ko'rsatkichlari to'rtinchi chorakda kuchli momentum davom etmoqda.

Globallashuvning asosiy jihatlari

Xalqaro kapital harakati uning barcha ishtirokchilariga daromad keltiradi. Xorijiy investorlar xalqaro miqyosdagi bozorlarga kirish orqali tavakkalchilikning diversifikatsiyasiga erishib, jahon miqyosida daromad olish

imkoniyatini qo‘lga kiritadilar. Odatda investitsiya qabul qiluvchi davlatlarda foiz stavkalari darajalari yuqori bo‘lib, bu investorlarning o‘z kapitallarini yuqoriroq foyda miqdorini ta’minlovchi hududlarga yo‘naltirishiga turtki bo‘ladi.

Ma’lumki, o‘tish davri iqtisodiyoti mamlakatlarida milliy xo‘jalik tizimini takomillashtirish, shuningdek ishlab chiqarish va eksportning diversifikatsiyalashuviga erishish maqsadida mavjud tarmoqlarni rivojlantirish va yangilarini yaratishga ehtiyoj baland.

Bunday sharoitda jahon kapital bozoriga chuqur integratsiyalashuv ushbu mamlakatlar uchun iqtisodiyotni isloh qilish va o‘sish sur’atlarini jadallashtirish, moliyaviy tizimni barqarorlashtirish hamda milliy valyuta va bank tizimini mustahkamlash kabi masalalarni hal qilishda investitsiyalarni keng jalb qilish orqali jahon moliya bozorlari afzalliklaridan samarali foydalanish imkoniyatini beradi.

Investitsiya jalb qilish natijasida iqtisodiy o‘sish sur’atlarini oshirish kapitalning qaysi shaklda kirib kelishiga ko‘p jihatdan bog‘liqdir. Bevosita xorijiy investitsiyalar ko‘rinishidagi xalqaro kapital harakatida ishtirok etish ustuvorligini belgilovchi omillardan biri – bu transmilliy kompaniyalarning intellektual mulki bo‘lmish ilg‘or texnologiyalarningjahon bozorida to‘g‘ridan-to‘g‘ri sotilmasligi bo‘lib, o‘tish iqtisodiyoti mamlakatlari bunday imkoniyatga faqatgina bevosita xorijiy investitsiyalarni jalb etish orqaligina ega bo‘lishlari mumkin.

Bu jihatdan bevosita xorijiy investitsiyalarning o‘tish iqtisodiyoti mamlakatlari uchun afcal xususiyatlari: hamkor transmilliy kompaniyalarning mavqei, ularning xom ashyo yetkazib beruvchilar bilan aloqasi, tayyor mahsulot sotuv kanallari, jahon bozori doirasida marketning tadqiqotlari, boshqaruv malakasi va ishlab chiqarish sirlari, shuningdek, kadrlar tayyorlash dasturlaridan iborat bo‘lib, bu va boshqa omillardan oqilona foydalanish milliy iqtisodiyot samaradorligi va raqobatbardoshligi darajasining oshishiga olib kelmoqda.

Mamlakatda xorijiy investitsiyalar ishtirokidagi korxonalarning tashkil etilishi erkin raqobat muhitini yaratish orqali tovar va xizmatlar sifatini oshirish, ishlab chiqarish tannaixini pasaytirish va avvallari bozorning mahalliy ishlab chiqaruvchilar tomonidan monopollashtirilgan tarmoqlarida tovar va xizmatlar sifat standartlarining oshishiga olib kelishi mumkin.

Tovar va xizmatlar erkin savdosi globallashuvning muhim jihatidir. Ma’lumki, milliy iqtisodiyotning nisbiy afzalliklarga ega tarmoqlarda ixtisoslashuvi va xalqaro savdoda ishtirok etishi aholi daromadlari va farovonligi oshishining qo‘shimcha manbai bo‘lib hisoblanadi. Fan- texnika

yutuqlaridan foydalanish natijalari xalqaro savdo orqali boshqa mamlakatlarga bilvosita va to‘g‘ridan-to‘g‘ri tarqaladi. To‘g‘ridan-to‘g‘ri tarqalish fan-texnika yutuqlarini o‘zida mujassam etgan texnologiyalarning jahon bozorida sotilganida va boshqa mamlakatlar ularni xarid qilganida sodir bo‘ladi. Bilvosita tarqalish yangi texnika va texnologiya ishlab chiqilgan mamlakat eksport tarmoqlari samaradorligi oshganida va tovarlar sifatining yaxshilanganida ro‘y beradi.

3. Globallashuv jarayonini harakatlantiruvchi omillar

Xalqaro iqtisodiy munosabatlar ilk davlatlar bilan bir paytda obyektiv reallik sifatida paydo bo‘lgan keng ko‘lamdagi rang-barang aloqalar va munosabatlarning muhim tarkibiy qismini ifodalaydi. Uzoq tarixga nazar tashlar ekanmiz, qadimgi sivilizatsiyalar eramizdan avvalgi IV-III ming yilliklardayoq iqtisodiy sohada o‘zaro aloqalar olib borishganiga doir bir talay misollarga duch kelamiz, chunki ular hoh Qadimiy Misr yoki Shumer madaniyati bo‘lsin, xoh Ind vodiysi madaniyati yoki Shan-In davridagi Xitoy bo‘lsin, kelib chiqishining avtonomligi va geografik jihatdan ajralganligiga qaramasdan, bir-birlari bilan xo‘jalik munosabatlarini o‘rnatishga va ularni keyin ham davom ettirishga intilishgan.

- So'nggi oylarda jahon savdosi sarmoyalarni jalb qilish, ayniqsa rivojlangan davlatlar o'rtasida qo'llab-quvvatlangani va Osiyoda yangi ishlab chiqarilgan smartfon modellari ishga tushirilgunga qadar ishlab chiqarish hajmini ko'paytirish bilan mustahkamlanib borgan.

- Xarid qilish menejerlari indekslari kuchli ishlab chiqaruvchi faoliyatni oldinga suradi va kuchli iste'molchilarning ishonchliligi sog'lom yakuniy talabga ishora qiladi.

Globallashuvning asosiy jihatlari

Juda ko‘p manbalar shundan guvohlik beradiki, ahyon-ahyonda tartibsiz tabiatdagi natural tovar ayirboshlash ko‘rinishdagi munosabatlar o‘rniga asta-sekin antik davr (eramizdan avvalgi I minginchi yillar - eramizning I minginchi yillarining o‘rtalari)ga xos bo‘lgan tovar-pul munosabatlarining rivojlanishi asosidagi doimiy xo‘jalik aloqalari vujudga keladi.

O‘rta asrlarning boshlanishi xalqaro iqtisodiy munosabatlarning ilgarilanma harakatida iqtisodiyotning yalpi naturallashuvi, mulkning korporativ-tabaqalangan tuzilmasi va ijtimoiy munosabatlarning sakralizatsiyasiga asoslangan orqaga chekinishni keltirib chiqardi. Biroq

shaharlarning o‘sishi va savdo-sudxo‘rlik kapitalining rivojlanishi Buyuk geografik kashfiyotlar ochilgan davrda mamlakatlar o‘rtasida iqtisodiy sohadagi aloqalarning misli ko‘rilmagan darajada kengayishiga va Yevropadagi yetakchi davlatlar: Ispaniya, Portugaliya, Gollandiya, Fransiya va Britaniyaning kolonial imperiyalari tashkil topishiga poydevoryaratdi.

Aynan ana shu omil, shuningdek, ishlab chiqarish, transport va aloqa vositalarida ulkan olg‘a siljishni ifodalagan XVIII asrning oxiri XIX asrning boshlaridagi sanoat to‘ntarishi (inqilobi) zamonaviy ko‘rinishdagi xalqaro iqtisodiy munosabatlarning shakllanishi uchun zarur bo‘lgan muhit sifatida global iqtisodiy makrotizimni yuzaga kelish jarayoniga hal qiluvchi ta’sir ko‘rsatdi. Shunday qilib, insoniyatni XIX-XX asrlar bo‘sag‘asida taraqqiyotning industrial davriga o‘tishi an’anaviy ko‘rinishdagi hududiy xo‘jalik tizimlari evolyutsiyasidan oldingi davrga yakun yasadi, jahon miqyosida Yevropa bozor iqtisodiyoti modeliningg‘alabasini ifodaladi.

Boshqacha qilib aytganda, bir tomondan Yevropa, Shimoliy Amerika va ma’lum darajada, Yaponiya milliy xo‘jaliklarini, ikkinchi tomondan keng ko‘lamdagi mustamlaka periferiyalarini o‘z ichiga olgan jahon iqtisodiy majmuasining yuzaga kelishi xalqaro iqtisodiy munosabatlar tizimining Shunday ko‘rinishining yaralishiga olib keldiki, bu ko‘rinish shu holatda ma’lum o‘zgarishlar bilan hozirgi kunda ham mavjud bo‘lib kelmoqda.

Mustamlakachilik imperiyalarining tugatilishi va rivojlanayotgan mamlakatlar deb atalmish guruhlarning vujudga kelishi natijasida iqtisodiy aloqalar uch iqtisodiy markaz, ya’ni AQSH, Yevropa, Yaponiya bilan Osiyo, Afrika hamda Lotin Amerikasidagi yosh davlatlar o‘rtasidagi aloqalar ko‘rinishini oldi. Sobiq SSSRning tarqalib ketishi va sobiq sotsialistik mamlakatlarning tub ijtimoiy-iqtisodiy islohotlar yo‘liga o‘tishi rejali-buyruqbozlik xo‘jaligining samarasiz ekanligi va rivojlanishning bozor modeliga keng ko‘lamda o‘tish muqarrar ekanligini namoyish qildi.

Globallashuv jarayonlarining tezlashishiga bir necha omillar ta’sir etadi, bu omillarning asosiylari quyidagilar hisoblanadi: yopiq tipdagi milliy iqtisodiyotdan ochiq iqtisodiyotga o‘tish; xalqaro mehnat taqsimotining chuqurlashuvi; davlat tomonidan tartibga solish usullarining takomillashuvi; transmilliy korporatsiyalarning paydo bo‘lishi; baynalmilal iqtisodiy ayirboshlash mexanizmlarining vujudga kelishi; fan va texnikaning rivojlanishi.

Davlatlarning yopiq tipdagi xo‘jalik tizimidan qutulishga intilishi haqida gapirganda, yetakchi mamlakatlar o‘z siyosatlarida global bozor makrotizimini qurishning asosiy sharti bo‘lgan barcha uchun barobar raqobat muhitini saqlashni qayd etib o‘tish kerak.

Xulosa

Global iqtisodiyotning vujudga kelishini nafaqat tovarlar va xizmatlar eksportining ulkan ko‘lamlari, balki kapitalni olib chiqish, qimmatli qog‘ozlar, bank depozitlari, qarz talablari va majburiyatlari shaklidagi mulkchilik huquqlari savdosi namoyon etmoqda. Xalqaro fond va valyuta bozorlaridagi aylanmalar savdo aylanmalaridan o‘nlab, ba’zan yuzlab marta ortiqdir. 1997 yilda jahon aksiyalar savdosi aylanmasi 40 trln. dollar, mamlakatlar o‘rtasida valyutani xarid qilish va sotish hajmi 400 trln. dollar deb baholangan edi. 2006 yilda turli kredit resurslarining hajmi ulkan miqdorga – 152 trln.dollarga yetdi.

Bir mamlakatdan boshqa mamlakatlarga kapitallarning katta oqimi ularning iqtisodiy rivojlanishining o‘zaro bog‘liqligini paydo qiladi. TMKlar o‘zlarining tashkiliy, ishlab chiqarish va marketing tizimlarini chet mamlakatlar hududlariga yoyib, shu yo‘l bilan tovar, xizmat, kapital va texnologiyalarni ishlab chiqarishga jalb etib, ushbu mamlakatlar o‘rtasidagi o‘zaro aloqalarga ta’sir etdi. Shuningdek jahon iqtisodiyotining integratsiyalashuv jarayonlarida xalqaro tashkilotlar rolini alohida e’tirof etish zarur.

Xalqaro valyuta fondi (XVF) – bu BMTning maxsus tashkiloti. U 1944 yilda Bretton-Vudsdagi valyuta-moliya masalalari bo‘yicha bo‘lib o‘tgan BMT konferentsiyasida tashkil topgan va o‘z faoliyatini 1946 yildan boshladi. XVFning vazifasi unga a’zo bo‘lgan mamlakatlarningoltin va AQSh dollarida ifodalangan valyuta zaxiralarini tartibga solish hamda a’zo mamlakatlarning valyuta paritetlarining barqarorligini ta’minlashdan iborat. Globallashuv jarayonlari o‘tish iqtisodiyotili mamlakatlarda tegishli iqtisodiy siyosatni olib borishini taqozo etadi. Bu vaqtda iqtisodiy siyosatning vazifasi nafaqat jahon ho‘jaligi jarayonlarida ishtirok etishdan olinadigan nafni maksimallashtirish, balki ushbu vaziyatda kelib chiqishi mumkin bo‘lgan xavfni ham minimallashtirishdan iboratdir.

Jahon moliya bozorlarining o‘sishi, ular raqobatdoshligining oshishi va faoliyat doiralarining kengayishi daromad darajasi past bo‘lgan mamlakatlarning jahon iqtisodiyotiga yanada integratsiyalashishiga imkoniyat yaratadi. Lekin bir qator sabablar tufayli rivojlanayotgan davlatlarning jahon iqtisodiyotida to‘laqonli qatnashish imkoniyatlari xali mavjud emas.

XXI asr boshida rivojlanmay qolib ketgan davlatlarning ijtimoiy-iqtisodiy ahvolini sezilarli darajada yaxshilash uchun samarali xalqaro tizim yaratilishi kerak. Zarur islohotlar sifatida ko‘pincha quyidagilar ta’kidlanadi:

- bundan buyog‘iga iqtisod qilishning qat’iy dasturlarini amalga

oshirolmaydigan rivojlanayotgan davlatlarning qarzga xizmat ko‘rsatish bo‘yicha og‘irlikni kamaytirish;
- BMT tomonidan rivojlanayotgan davlatlarga yordam berish ko‘rsatkichiga – donor-davlatlar YaIMning 0,7foiz iga erishish uchun yordam hajmini ko‘paytirish;
- rivojlanayotgan davlatlarga, ayniqsa, hududiy savdo bloklarini shakllantirayotganlarga nisbatan protektsionistik tadbirlarni bekor qilish orqali ularning jahon savdosidagi ulushini ko‘paytirish;
- XVF va Jahon bankini isloh qilish.

Tayanch iboralar:

Kapital eksporti, qimmatli qog‘ozlar, bank depozitlari, qarz talablari va majburiyatlari, xalqaro fond va valyuta bozorlari, kredit resurslari, xalqaro tashkilotlar, Xalqaro valyuta fondi (XVF), moliyaviy islohot.

Nazorat uchun savollar:

1. Global moliya bozorlarining shakllanish xususiyatlari nimadaniborat?
2. Xalqaro moliya munosabatlarini tartibga solishda xalqaro moliya tashkilotlari qanday o‘ringa ega?
3. Globallashuv sharoitida o‘tish iqtisodiyotili mamlakatlarda davlat moliya siyosatini olib borish xususiyatlarini tushuntiring.
4. Xalqaro moliya munosabatlarida rivojlanayotgan mamlakatlarning ishtirok etishi qanday xususiyatlarga ega?
5. Rivojlanayotgan mamlakatlarda nima uchun moliyaviy tizimlar islohotlarini o‘tkazish zarur?
6. O‘zbekiston Respublikasining xalqaro moliya munosabatlarda ishtirok etish tamoyillari nimalardan iborat?

4- MAVZU. JAHON IQTISODIYOTINING GLOBALLASHUV MUAMMOLARI VA ULARNING GURUHLANISHI

Reja:

1. Jahon iqtisodiyotida global muammolarning paydo bo‘lishi;
2. Global o‘zaro bog‘liqlik jarayonining ziddiyatlari;
3. Global energetik muammo va uni hal etish yo‘llari;
4. Moliyaviy va iqtisodiy inqirozlar.

Mavzu bo‘yicha adabiyotlar ro‘yxati:

1. “O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi to‘g‘risida” O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017- yil7- fevraldagi PF-4947-son Farmoni;
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi (2018- yil 28- dekabr);
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning Mustaqil Davlatlar Hamdo‘stligi Davlat rahbarlari kengashi majlisidagi nutqi (2017-yil 12- oktyabr);
4. O‘zbekiston Prezidenti Shavkat Mirziyoev BMT BoshAssambleyasining 72-sessiyasida nutq so‘zladi (2017- yil 20- sentyabr);
5. Ikramov M.A., Yodgorov M.X. «Global marketing». O‘quv qo‘llanma. T.: 2013;
6. Otamurodov S. “Globallashuv va milliy-ma’naviy xavfsizlik”. Toshkent. O‘zbekiston, 2013.
7. Ilmiy-texnik va innovatsion taraqqiyot: global, mintaqaviy va milliy iqtisodiy tendensiyalar. Ilmiy-amaliy konferensiya materiallari. Toshkent, 2015.
8. Аллен Роберт. Глобальная экономическая история: Краткое введение/пер. с англ. Ю.Каптуревского – М.: Издательство Институвта Гайдара, 2013.
9. Novie podxodi k globalnomu finansovomu regulirovaniyu. Pod. red. L.S.Xudyakovoy. M.: Institut mirovoy ekonomiki i mejdunarodnix otnosheniy imeni E.M.Primakova Rossiyskoy akademii nauk, 2015.
10. The Global Competitiveness Report 2012-2013.
11. The world in 2050. The accelerating shift of global economic power: challenges and opportunities;

1. Jahon iqtisodiyotida global muammolarning paydo bo‘lishi

Global muammolar o‘zaro bog‘liqlikning yaqqol ko‘rinishlaridan biri hisoblanadi. Jahon iqtisodiyotida hozirgi davr sivilizatsiyamiz o‘zining rivojlanish jarayonida hech qachon hozirgi kundagidek keskin muammolar girdobiga duch kelmagan. Jahon iqtisodiyotida bu muammolarni hal etmasdan turib, insoniyat ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyot yo‘lidan rivojlanib harakat qila olmaydi. Jahon iqtisodiyotida u yoki bu muammoni global, ya’ni, umumjahon miqyosdagi muammolar ekanligini ko‘rsatuvchi asosiy mezonlar quyidagilar hisoblanadi:

- Uning olamshumul ahamiyat kasb etishi.

- Insonlar hayotining barcha sohalariga taalluqliligi.
- Muammoni hal etishda koʻpchilik davlatlarning birgalikda harakat qilishligi.

Olimlar va jamoat arboblari orasida mamlakatlar yoki hududlar taraqqiyotidagi oʻziga xos masalalarning global muammolarga aylanishi hususida turli fikrlar va qarashlar konsepsiyasi mavjud. Shuni qayd etib oʻtish joizki, bu jarayonga asosiy sabab jahon xoʻjaligining XX asr industrial bozor iqtisodiyoti bosqichiga xos boʻlgan ekstensiv rivojlanishi boʻldi. Ammo oxirgi oʻn yilliklarda Yevropa, Amerika va Osiyoning rivojlangan mamlakatlari oʻz iqtisodiyotlarini intensiv rivojlanish yoʻliga oʻtkazish uchun qanchalik harakatlar qilayotgan boʻlsalarda, koʻplab qoloq, rivojlanayotgan, shuningdek, bir qator oʻtish davri iqtisodiyotli sobiq sotsialistik mamlakatlar uchun intensifikatsiyalash jarayoni echilmagan eng muhim muammolardan biri boʻlib qolmoqda.

Global rivojlanish prognozi

Global muammolar orasida ekologik, oziq-ovqat, demografik muammolar asosiy oʻrinni egallaydi.

Ekologik muammo. Jahon iqtisodiyotida ekologik muammolar koʻp asrlik tarixga ega, biroq, XX asrning 70-90 yillariga kelib, takror ishlab chiqarish va insonlarning xoʻjalik faoliyati orasidagi muvozanatning buzilishi oqibatida biosfera holatida keskin yomonlashish holatlari kuzatila boshlandi. Jahon iqtisodiyotida koʻplab keltirilgan ma’lumotlarda atrof- muhit degradatsiyasi koʻlarnining kattalashib borayotganligi qayd etiladi. Keyingi 100 yil ichida sayyoramizdagi oʻrmonlarning uchdan ikki qismi yoʻqolib ketdi, atmosferadagi karbonat angidrid miqdori 13 foizga koʻpaydi, oʻnlab turdagi oʻsimlik va hayvonot dunyosi butunlay qirilib ketdi, inson genofondining oʻzi ham oldini olib boʻlmaydigan mutatsion oʻzgarishlar xavfi ostiga tushib qoldi.

Ekologik xavf-xatarlarning kuchayishi jahon iqtisodiyotida ekologizatsiyalash jarayonini rivojlantirishga asos bo‘ladi, zero tabiatni himoyalash omillari savdo, investitsiyalar, ishchi kuchi migratsiyasi kabilarga ta’sir etadi. Mutaxassislarning qayd etishicha, hozirgi kunda umumiy aylanmasi 150 mlrd. dollarga teng bo‘lgan tabiatni asrovchi tovarlar, xizmatlar va texnologiyalarning maxsus bozorlari vujudgakelmoqda.

Atrof-muhitni himoya qilish tadbirlari eksport qilinadiganmahsulotlarning raqobatbardoshligiga ham ta’sir qiladi, zero iste’molchilar ekologik toza va xavfsiz mahsulotlarni afzal ko‘rishadi. Ekologik muammolar ko‘plab mamlakatlar rivojlanishining strategik dasturlarida markaziy o‘rinlardan birini egallab, global va hududiy xalqaro integratsion tashkilotlarning kun tartibiga olib kirildi. Eng yirik xalqaro tashkilot – BMT 1972- yildan buyon maxsus Atrof-muhit bo‘yicha dastur (YUNEP)niamalga oshirib kelmoqda. 1992- yilda o‘tkazilgan atrof-muhit bo‘yicha BMT Anjumanining (Rio-de-Janeyro) o‘tkazilishi katta ahamiyat kasb etdi. Ushbu Anjuman qatnashchilari barqaror rivojlanish tamoyilini qabul qilishdi. Bu tamoyil o‘z ichiga 27 ta tavsiyaviy harakterdagi printsiplarni olib, ularning mohiyati ekologik xavfsizlikning universal mezonlarini qabul qilish, chiqindisiz texnologiyalarni joriy etish, sanoat va harbiy sohadagi chiqindilardan rejali ravishda foydalanish, yangi avlodni atrof- muhitni asrab-avaylashga qarata tarbiyalashdan iboratdir.

Ma’lumki, bizning respublikamiz va shuningdek qo‘shni davlatlar aholisi ham Orol dengizi suvining kamayib ketishi bilan bog‘liq bo‘lgan muammoni o‘z boshidan kechirmoqda. Bu faqat bizning respublikamiz muammosigina bo‘lib qolmasdan, balki global muammo ekanligini jahon hamjamiyati ham bugungi kunda tan olmoqda.

60-90- yillarda Orol dengizi akvatoriyasi 7 baravar qisqardi, suv hajmi 13 marta kamaydi, uning minerallashuvi esa o‘nlab baravar oshib, dengizni tirik organizmlarning yashashi uchun yaroqsiz ahvolga keltirdi. Bugun Orolbo‘yida nafaqat ekologik, balki dunyo miqyosida og‘iroqibatlarga olib kelishi mumkin bo‘lgan murakkab ijtimoiy-iqtisodiy va demografik muammolar paydo bo‘ldi. Orol dengizining qurishi davometayotgani va uning atrofida gumanitar faloqat sodir bo‘layotgani sababli Orolbo‘yining tabiiy biologik fondini asrab-avaylash, Orol inqirozining atrof-muhitga, eng muhimi, bu yerda istiqomat qilayotgan yuz minglab va millionlab odamlar hayotiga haloqatli ta’sirini kamaytirish bugungikundagi eng muhim vazifa hisoblanadi.

2. Global o‘zaro bog‘liqlik jarayonining ziddiyatlari

Dunyo mamlakatlari va xalqlarining o‘sib borayotgan o‘zaro bog‘liqligi, ularning rivojlanish darajasi, madaniyat, tarixiy an’analardagi barcha farqlarga

qaramay, Shunday bosqichga o‘tdiki, bu bosqichni “globallashuv” deb atamoqdalar. Bu tushuncha hozirgi kunda juda ommaviylashib ketdi. Lekin globallashuv ko‘pchilik mamlakatlar tomonidan ularning milliy manfaatlari va o‘zligiga tahdid sifatida qabul qilinmoqda. O‘zbekiston ham globallashuv natijasida ochilayotgan imkoniyatlar bilan bir qatorda jiddiy xavf-xatarlarga duch kelmoqda.

- Ikki yillik prognozga ko'ra, global istiqbolga yo'naltirilgan yuksalishning o'zgarishi, asosan, 2018 va 2019 yillarda o'sishning 2 foizdan oshishi kutilayotgan rivojlangan mamlakatlardan kelib chiqadi.

- Ushbu prognoz global moliyaviy sharoit va ijobiy his-tuyg'ularni qo'llab-quvvatlaydi ayniqsa, sarmoyada talab katta bo'lgan tezlashtirishni saqlab qolish, katta eksportga ega iqtisodlarning o'sishiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi.

Global rivojlanish prognozi

So‘nggi yillarda turli davlatlarning iqtisodiy globallashuvga moslashuvida turli muammolar vujudga kelmoqda. Bu muammo rivojlanayotgan mamlakatlarning, shu jumladan o‘tish iqtisodiyotli mamlakatlarning jahon xo‘jaligi tizimiga to‘liq integratsiyasida namoyon bo‘lmoqda.

Globallashuv borgan sari o‘z faoliyatini kengaytirayotgan va mustakil xarakterga ega bo‘layotgan moliyaviy bozorlarning rivojlanishi bilan bog‘liq bo‘lib bormoqda. Globallashuv farovonlik keltirish bilan birgalikda ko‘p imkoniyatlardan maxrum ham etishi mumkin.

Globallashuv jarayonidan ancha uzoq bo‘lgan yer sharining yarim aholisi, ya’ni 3 milliard kishi, kuniga 2 AQSH dollaridan kam pulga yashashga majbur. BMTning sobiq Bosh kotibi Kofi Annan ta’kidlaganidek, "Globallashuv butun insoniyatga foyda keltirishi mumkinligiga men ishonaman. Ammo ko‘rinib turibdiki, ayni kunlarda millionlab odamlar, balki, insoniyatning ko‘pchilik qismi bundan yuz o‘girmoqda. Ular hayotlarida globallashuv mevalarining ko‘pligi tufayli emas, balki ozligi yoki butunlay yo‘qligi tufayli kambag‘aldirlar".

Hozirda tabiiy ravishda faqat bir mamlakat miqyosida hal qilib bo‘lmaydigan va samarali hal qilinishi lozim bo‘lgan bir qator muammolar vujudga keldi. Mintaqaviy darajadagi texnogen va ekologik salbiy oqibatlarga Chernobil va Orol fojiasini ko‘rsatish mumkin. Texnika va texnologiyaning rivojlanishi va shu jarayonga moslashmaganligi tufayli ishchilarning bo‘shatilishi va ishsizlikning o‘sishi, ayniqsa rivojlanayotgan mamlakatlarda keskin tus olmoqda. Kambag‘allik, etnik to‘qnashuvlar va boshqa lokal fojialar tufayli aholining ommaviy ravishda migratsiyasi ro‘y bermoqda (Afg‘oniston, Osiyo va Afrikaning alohida mamlakatlari).

Jahon iqtisodiyoti globallashuvi natijasida jahon xo‘jaligi sohalarining bog‘liqligi darajasi o‘zining yangi pog‘onaga ko‘tarilganligidan dalolat bermoqda. O‘zaro bog‘liqlik darajasining oshishi har tomonlama rivojlanishga sabab bo‘lish bilan birgalikda bir qancha xavflarni ham vujudga keltirmoqda. Rivojlanayotgan mamlakatlar uchun tashqi ta’sir omillari iqtisodiy soha ichida yoki makrodarajadagi xavflar bilan xarakterlanadi.

Tashqi iqtisodiy omillar keltirib chiqarishi mumkin bo‘lgan xavflardanbiri mamlakatning tashqi qarzlari paydo bo‘lishi va uning kuchayishidir. Ma’lumki, tashqi qarzlarning salmog‘i mamlakat YaIMning 1/2 qismidan ortishi xavfli hisoblanadi. Qarzni me’yoridan ortishi esa, kelajakda nafaqat mazkur qarzni qaytarishda qiyinchilik tug‘diradi, balki investitsiya qilishva iqtisodiy o‘sish imkoniyatlarining qisqarishi, valyuta zaxiralarining kamayib ketishi va to‘lov balansi inqirozi kabi hodisalarga sababchi bo‘ladi. Masalan, rivojlangan mamlakatlar, ayniqsa, AQSH davlat tashqi qarzi miqdorining o‘sib borganligi va uni YaIMga nisbatan salmog‘i o‘sganligi 2008- yildagi moliyaviy inqirozni kuchayishining asosiy omillaridan biri bo‘ldi (7.1-rasm). Rasmdan ko‘rinib turibdiki, keyingi 4 yil mobaynida xususan, AQSH va ayrim MDH davlatlari (Qirg‘izistondan tashqari) tashqi qarzlarining YaIMga nisbatan salmog‘i ortib borgan. Xususan, 2008- yilda AQSH tashqi qarzlarining YaIMga nisbatan salmog‘i qariyb 90 foizni tashkil qilgan. Bu ko‘rsatkich Rossiyada 37foizni, Qozog‘istonda 102 foizni, Ukrainada 64 foizni tashkil etgan. Qirg‘izistonda esa keyingi 3 yil mobaynida pasayish tendensiyasi kuzatilib, 2008- yilda 81foizni tashkil qilgan.

Axborot texnologiyalari va global moliya bozorlarining taraqqiy etishi kapitalning qisqa muddatda yer sharining turli joylarida joylashgan bir iqtisodiyotdan ikkinchisiga o‘tib ketishiga sabab bo‘lmoqda. Bu kabi jarayonlar ham keskin iqtisodiy vaziyatga, qolaversa inqirozga ham olib kelishi mumkin.

3. Global energetik muammo va uni hal etish yo‘llari

Butun dunyo mamlakatlari uchun yuzaga keluvchi imkoniyatlarni kengaytirishda hamda turmush sifatini oshirishda energetik resurslar juda muhim ahamiyatga ega. Hozirgi vaqtda jahon xo‘jaligida energiyaresurslariga bo‘lgan talab oshib bormoqda. Markaziy Osiyo va ayrim MDH

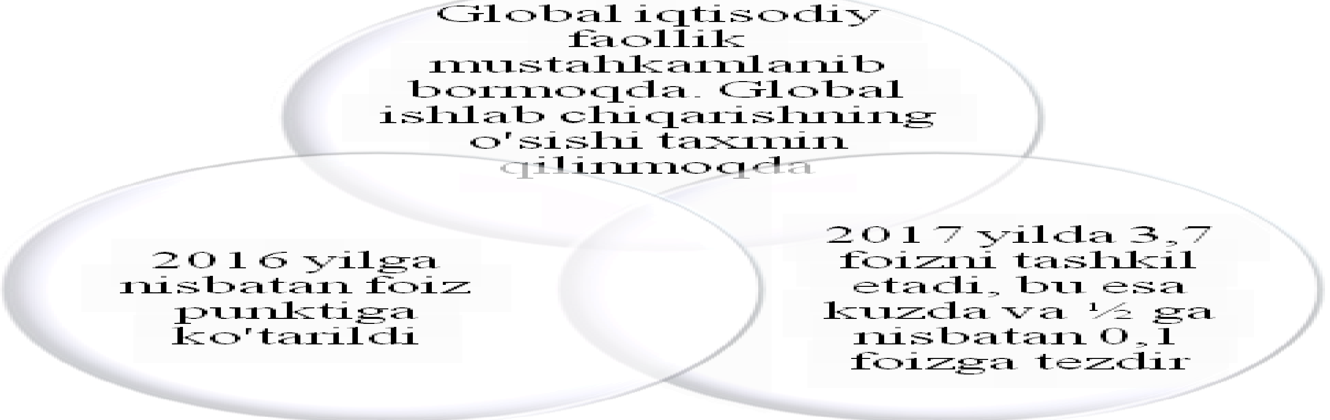

mamlakatlarida katta hajmda yonilg‘i-energiya zaxiralari mavjudligi tufayli mintaqada energetik xavfsizlik muammosi unchalik sezilmaydi. Ayrim MDH davlatlari, neft qazib chiqarish bo‘yicha yetakchi davlatlar qatoridan joy olgan. 2006 yilda ushbu davlatlar jahon neft savdosining 14,2 foizini ta’minlab berishdi.

Global rivojlanish prognozi

Biroq samarali, ishonchli va ekologik jihatdan xavfsiz energiya ta’minoti butun insoniyat oldida turgan global vazifa va xalqaro iqtisodiy xavfsizlikning asosiy muammosi hisoblanadi. Barcha jihatlarni qamrab olgan ushbu muammoni hal etish uchun bir qancha birinchi darajali va o‘zaro aloqador muammolarni hisobga olish zarur, bular:

- neftning yuqori bo‘lib borayotgan va o‘zgaruvchan narxi;
- energetik resurslarga borgan sari o‘sib boruvchi talab (hisoblarga ko‘ra, u 2030- yilga borib 1,5 barobardan ko‘pga o‘sadi va ushbu talabning 80 foizi zaxiralari cheklangan qazib olinuvchi yoqilg‘I hisobigata’minlanadi);
- ko‘pgina davlatlarda energiya importiga o‘sib boruvchi bog‘liqlik;
- energetika sohasining barcha tarmoqlarida yirik investitsiyalarga bo‘lgan talab;
- atrof-muhitni himoyalash zaruriyati va iqlim o‘zgarishidagi muammolarni hal qilish;
- hayotiy muhim energetik infratuzilmani tabiiy va boshqa tahdidlarga bardosh bera olmasligi.

Ushbu muammolarning global xarakterdaligini hamda energetika resurslarini ishlab chiqaruvchi, tranzit va iste’mol qiluvchi davlatlar o‘rtasida o‘zaro bog‘liqlikni borgan sari oshib borishi sababli global energetik xavfsizlikni mustahkamlash maqsadida barcha manfaatli tomonlar o‘rtasida sherikchilik aloqalarini rivojlantirish zarur.

Mazkur maqsadlarga erishishning eng yaxshi yo‘li - samarali, raqobatbardosh jahon energetik bozorlarini tashkil etishdir.

Global energetik muammolarni hal qilishda milliy hukumat va tegishli xalqaro tashkilotlar muhim o‘rin egallaydi.

Rivojlanayotgan mamlakatlarda yashovchi 1,6 mlrd. kishini elektr energiyasiga va 2,4 mlrd. kishini yoqilg‘i resurlarga hozirda bundan mahrum bo‘lgan qatiy ta’minotini ta’minlamay turib, global energetik xavfsizlikka ham, BMTning Ming yillik rivojlanish maqsadlariga ham erishib bo‘lmaydi. Xalqaro hamjamiyat uchta o‘zaro aloqador muammoni

-energetik xavfsizlik, iqtisodiy o‘sish va ekologiya muammolarini samarali hal qilish imkoniyatiga ega.

Energetik kambag‘allik hajmini kamaytirish bo‘yicha qatiy chora-tadbirlar bilan birga issiqxonalardan chiquvchi gazlarning hajmini qisqartirish, atrof-muhit holatini global miqyosda yaxshilash, energetik xavfsizlikni mustahkamlash hamda atmosferaning ifloslanish darajasini qisqartirish bo‘yicha umumiy maqsadlarni amalga oshirish zarur. Bu borada rivojlanayotgan davlatlarni energiya resurslaridan foydalanishga bo‘lgan imkoniyatini kengaytirish bo‘yicha hamkorlikni rivojlantirish muhimdir.

Global energetik xavfsizlikni ta’minlashda barcha iste’molchi va ishlab chiqaruvchi davlatlarning umumiy manfaatini hisobga olgan holda, "Sakkizlik guruhi"ga kiruvchi yetakchi davlatlar rahbarlarining 2006- yil 16- iyulda Sankt-Peterburgdagi yig‘ilishida global iqtisodiy o‘sishning asosida quyidagilarni e’lon qildilar:

- energetik resurslarni transportirovkasi va tranziti doirasidagi xizmatlarni amalga oshirish, ishlab chiqarish, foydalanish va yetkazib berish uchun bozorlarning ochiqligi, samaradorligi va raqobatbardoshliginioshirish;
- energetik xavfsizlik doirasida o‘zaro bog‘liqlik masalalarini barcha manfaatdor tomonlar orasida dialog va fikrlar almashinuvi va kelishuvlarni rivojlantirish;
- rivojlanayotgan mamlakatlar aholisi kambag‘al qatlamini energetik muammolarini hal qilishga ko‘mak berish.

Global energetik xavfsizlikni mustahkamlash quyidagi asosiy yo‘nalishlar bo‘yicha bir qator chora-tadbirlarni ishlab chiqish va amalga oshirishni ko‘zda tutadi:

- global energetik bozorlarni barqarorligini oshirish;
- energetik tarmoqlarida investitsiya muhitini yaxshilash;
- energetika samarasini ko‘tarish va energiyani tejash;
- energiya turlarini diversifikatsiyalash;
- hayotiy muhim energetika infratuzilmasining xavfsizligini ta’minlash;
- energetik kambag‘allik ko‘lamini qisqartirish.

4. Moliyaviy va iqtisodiy inqirozlar

Jahon tajribasining ko‘rsatishicha, iqtisodiyotning ochiqligi rivojlanishni jadallashtirish maqsadida tashqi omillardan foydalanish imkoniyatlarini kengaytiradi. U milliy xo‘jalikda xorijda o‘zlashtirib bo‘lingan ilg‘or texnologiyalardan, mashina va uskunalarning yangi avlodlaridan, ishlab chiqarishni va sotishni boshqarishning zamonaviy tajribasidan foydalanish

ko‘lamlarini kengaytirishga, chet eldan qo‘shimcha moddiy va moliyaviy resurslarni jalb qilishga, xalqaro ishlab chiqarish kooperatsiyasiga qo‘shilishga imkoniyat yaratadi.

Biroq iqtisodiyot “ochiqligi” nafaqat bozor islohotlarini jadallashtiradi, balki iqtisodiy rivojlanishda, ayniqsa rivojlanayotgan vao‘tish iqtisodiyotli mamlakatlar uchun ma’lum xavf-xatarlarni ham vujudga keltiradi. Milliy ishlab chiqaruvchilarni xorijiy raqobatchilar tomonidan siqib chiqarish, alohida tarmoqlarning jahon kon’yunkturasiga, sanoati rivojlangan mamlakatlarning savdo va sanoat siyosatigabog‘liqligining o‘sish xavfi paydo bo‘ladi.

XX va XXI asrlarda jahon iqtisodiy rivojlanishiga ikkita yangi holatlar ta’sir ko‘rsatdi. Birinchidan, kon’yunktura o‘zgarishlarini tartibga solishga qaratilgan davlat iqtisodiy siyosat tizimi asta-sekin shakllantirildi. Ikkinchidan, jahon iqtisodiy tuzilmasida moliyaviy (aksiyadorlik kapitali institutining, kapital, valyuta, qimmatli qog‘ozlar va ularning hosilalari bozorlari tizimlarining shakllanishida ifodalanuvchi) soha keskin o‘sdi. Jahon iqtisodiyotining mazkur sohasining rivojlanishi natijasida moliyaviy operatsiyalar hajmi moddiy ne’matlar bilan iqtisodiy operatsiyalar hajmidan ancha ortib ketdi.

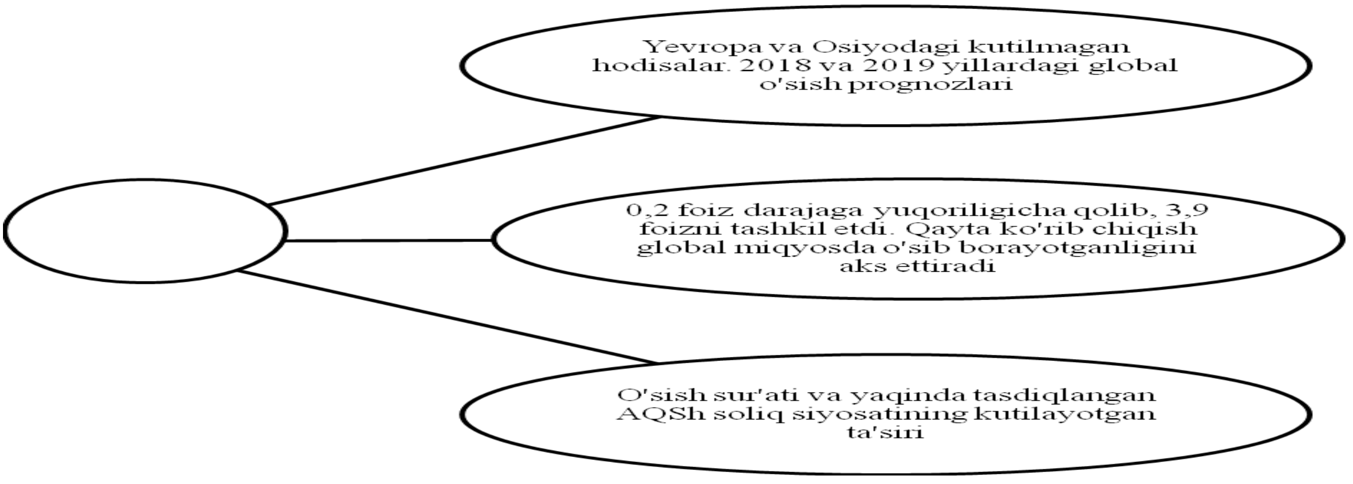

Global rivojlanishning asosiy ko’rsatkichlari

Bozor mexanizmining amal qilishida davriy takrorlanuvchi inqirozlar o‘zining namoyon bo‘lish shakllarini asta-sekin o‘zgartirdi. Agar sanoatlashtirish davrida moliyaviy buzilishlar (banklarning kasodga uchrash shaklida) asosan keyingi sanoat pasayishlariga olib kelgan bo‘lsa, sanoatlashtirishdan keyingi davrda bunday yaqqol ketma-ketlik o‘z shaklini o‘zgartira boshladi.

Moliyaviy soha shunchalik yirik ko‘lamga erishdiki, bu uni o‘z qonuniyatlari bo‘yicha rivojlanuvchi nisbatan mustaqil iqtisodiy blokka aylantirdi. Xususan, moliyaviy sohani ustun ravishda va ishlab chiqarish

sohasini nisbatan kamroq qamrab oluvchi inqirozlar kelib chiqdi. Moliyaviy xo‘jalikning bunday “mustaqilligi” moliyaviy buzilishlarning ham nisbiy “mustaqilligini” keltirib chiqardi. Bu esa jahon moliyaviy inqirozlarini ro‘y berishiga olib keladi.Inqiroz shuni ko‘rsatdiki, bu mamlakatlarda qanchalik iqtisodiy muvaffaqiyatlarga erishilgan bo‘lmasin, ammo ularning moliyaviy tizimi barqarorlik bosqichiga etmagan va mintaqadagi boshqa alohida mamlakatlarning moliyaviy bozorlaridagi salbiy jarayonlarga qarshi tura olmaydi.

Bu moliyaviy inqirozlar jahon kapital bozorlari kon’yunkturasini yomonlashishiga va jahon bozorida muhim mineral xomashyolarning narx kon’yunkturasining pasayib ketishiga olib keldi.

Zamonaviy moliyaviy inqirozlarning o‘ziga xos xususiyati ularningbir vaqtda bir nechta mamlakatlarda paydo bo‘lishi va mintaqa bo‘ylab tez tarqalishidan iborat. Moliyaviy “epidemiya”ning xususiyati shundaki, ular hatto mamlakatlarning moliyaviy bozorlari iqtisodiy jihatdan o‘zaro kam bog‘langan vaziyatda ham tarqalish imkoniyatiga ega bo‘ladi. Bu eng avvalo, moliya bozorlari shakllanayotgan mamlakatlarga tegishli. Bir mamlakatdagi inqiroz boshqa o‘xshash makroiqtisodiy sharoitlarga ega mamlakatlarning valyutalariga chayqovchilik hujumlari uchun turtkibo‘lishi mumkin.

Aksariyat rivojlangan mamlakatlarning tajribasida jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozi ko‘rsatayotgan salbiy ta’sirlarning oldini olish va bartaraf etish choralari orasida har qanday yo‘l bilan bank-moliya tizimini saqlab qolishga urinish holatlari keng namoyon bo‘ldi. Jumladan, AQSH birinchilardan bo‘lib uzoq yillar davomida xususiy banklar sifatida faoliyat ko‘rsatib kelgan to‘rtta yirik bankni milliylashtirdi. SHuningdek, Yevropa Ittifoqi mamlakatlarida bank tizimining yuqori riskli aktivlarini davlat tomonidan kafolatlash orqali uzoq muddatli moliyalashtirish tadbirlari amalga oshirildi. Natijada, bank-moliya sohasida likvidlik darajasi pasaygan bir pallada davlatlar turli yo‘llar bilan yirik hajmdagi mablag‘larni ushbu sohaga yo‘naltira boshladi.

Xulosa

Jahon iqtisodiyoti rivojlanishining asosiy zamonaviy xususiyatlariiqtisodiy globallashuv va o‘zaro bog‘liqlikning kuchayishidir. Global muammolar o‘zaro bog‘liqlikning yaqqol ko‘rinishlaridan biri hisoblanadi. Jahon iqtisodiyotida u yoki bu muammoni global, ya’ni, umumjahon miqyosdagi muammolar ekanligini ko‘rsatuvchi asosiy mezonlar quyidagilar hisoblanadi:

- uning olamshumul ahamiyat kasb etishi.
- insonlar hayotining barcha sohalariga taalluqliligi.
- muammoni hal etishda ko‘pchilik davlatlarning birgalikda harakat

qilishligi va h.k.lar.

XXI asr boshidagi global muammolar orasida ekologik, oziq-ovqat, demografik, iqtisodiy, energetik muammolar, moliyaviy va iqtisodiy inqirozlar alohida ajralib turadi.

Globallashuvning bu muammolarini milliy va xalqaro institutlarning faoliyatini muvofiqlashtirish, ikki tomonlama, mintaqaviy va xalqaro darajada yechish orqali hal qilish mumkin.

Shuningdek jahonning turli nuqtalarida hamon davom etayotgan urushlar va qarama-qarshiliklar saqlanib qolayotgani, davlatlararo, millatlararo va dinlararo ziddiyatlar, Mingyillik rivojlanish deklaratsiyasida ta'kidlanganidek, qashshoqlik, ochlik, onalar va bolalar o'limi, epidemiyalar va insoniyatning boshqa muammolariga qarshi kurash borasidagi eng jiddiy to'siqlar bo'lib qolmoqda. Bu muammolarni hal etishda 2000 yilda bo'lib o'tgan BMTning Mingyillik Sammitida "Mingyillik Deklaratsiyasi"ning qabul qilinishi alohida ahamiyat kasb etadi. Mazkur muhim tarixiy hujjat XXI asrga mo'ljallangan Global kun tartibini belgilab berdi hamda Mingyillik rivojlanish maqsadlari (MRM) sifatida ma'lum bo'lgan sakkizta aniq maqsadga erishishga qaratilgan vazifalarni qo'ydi. MRM jahon hamjamiyatining 2015 yilgacha bo'lgan davr uchun global loyiha bo'lib, u jahondagi barcha mamlakatlarga nisbatan tatbiq etiladi.

Tayanch iboralar:

Jahon iqtisodiyoti, iqtisodiy globallashuv, o'zaro bog'liqlik, global muammolar, ekologik muammo, oziq-ovqat muammosi, demografikmuammo, iqtisodiy muammolar, energetik muammo, moliyaviy va iqtisodiy inqiroz, xalqaro institutlar, Mingyillik rivojlanish deklaratsiyasi, Mingyillik rivojlanish maqsadlari (MRM).

Nazorat uchun savollar:

1- Jahon iqtisodiyotida global muammolarning paydo bo'lish sabablari nimadan iborat?
2- Global muammo deganda nimani tushunasiz?
3- Global o'zaro bog'liqlik nima va u qanday ziddiyatlarga ega?
4- Global ekologik, oziq-ovqat, demografik muammolarni tavsiflabbering.
5- Global energetik muammo va uni hal etish yo'llarini tushuntiring.
6- Moliyaviy-iqtisodiy inqiroz jahon iqtisodiyotiga qanday ta'sirko'rsatdi?
7- Antigloballashuvning asosiy belgilari va maqsadlari nimadaniborat?

5- MAVZU. JAHON IQTISODIYOTINI GLOBALLASHUVI MUAMMOLARINING OQIBATLARI VA HAL ETISH YO'LLARI

Reja:

1. Tashqi iqtisodiy munosabatlarni shakllanishi;
2. Global iqtisodiyotga integratsiyalashuvni belgilovchi omillar;
3. Milliy xo‘jaliklar o‘rtasidagi hamkorlikni rivojlantirish;
4. Global iqtisodiyotga integratsiyalashuvda ishlab chiqarish va ilmiy-texnika hamkorligi;

Mavzu bo‘yicha adabiyotlar ro‘yxati:

1.“O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi to‘g‘risida” O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017- yil7-fevraldagi PF-4947-son Farmoni;

2.O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi (2018- yil 28- dekabr);

3.O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning Mustaqil Davlatlar Hamdo‘stligi Davlat rahbarlari kengashi majlisidagi nutqi (2017-yil 12- oktyabr);

4.Ikramov M.A., Yodgorov M.X. «Global marketing». O‘quv qo‘llanma. T.: 2013;

5.Otamurodov S. “Globallashuv va milliy-ma’naviy xavfsizlik”. Toshkent. O‘zbekiston, 2013.

6.Аллен Роберт. Глобальная экономическая история: Краткое введение/пер. с англ. Ю.Каптуревского – М.: Издательство Институвта Гайдара, 2013.

7.Новые подходы к глобальному финансовому регулированию. Под. ред. Л.С.Худяковой. М.: Институт мировой экономики имеждународных отношений имени Е.М.Примакова Российской академии наук, 2015.

8.The Global Competitiveness Report 2012-2013.

9.The world in 2050. The accelerating shift of global economic power: challenges and opportunities;

10. Development – led Globalisation: Towards Sustainable and Inclusive Development Paths, Report of the Secretary – General of UNCTAD UNCTAD XIII, Geneva, 2011.

1. Tashqi iqtisodiy munosabatlarning shakllanishi

Jahon tajribasini o‘rganish shundan dalolat beradiki, integratsiya davlatning jahon xo‘jaligiga kirishini rag‘batlantirish uchun samarali, tashqi iqtisodiy o‘sishni, aholi daromadlari o‘sishini, inson kapitali jamlanishini,

iqtisodiyotda ilg‘or texnologik va tarkibiy siljishlar yuz berishini, ishlab chiqarish, investitsiyalarni boshqarish va ularning sifatli ishlashini ta’minlashidan dalolat beradi. Real iqtisodiy integratsiya o‘zida qatnashuvchi mamlakatlarning asosiy ijtimoiy-iqtisodiy ko‘rsatkichlarining muayyan tengligini nazarda tutuvchi ishlab chiqarishning xalqaro umumlashtirilishi darajasini ifodalaydi.

Xorijiy mamlakatlar iqtisodiyotining integratsiyasi muammosi tahlili tashqi iqtisodiy faoliyatni rivojlantirish muammolarini shakllantirish va milliy iqtisodiyotni isloh qilish jarayonida hal etiladigan ustuvor vazifalarni aniqlash imkonini beradi. Iqtisodiy integratsiya jarayoni sharoitida O‘zbekiston oldida quyidagi muhim muammolarni hal etish zarur: ijtimoiy yo‘naltirilgan bozor iqtisodiyotini shakllantirish, milliy iqtisodiyotda tarkibiy qayta o‘zgarishlarni amalga oshirish va tashqi iqtisodiy faoliyatni rivojlantirish.

Iqtisodiyotning ochiqligi darajasining oshishi va tashqi iqtisodiy faoliyatni yanada erkinlashtirish globallashuv, transnatsionallashuv va milliy iqtisodiyotning baynalminallashuvi sharoitlarida mamlakatlarning jahon xo‘jaligi holatiga bog‘liqligini kuchaytiradi.

Zamonaviy Yevropa integratsiyasini tahlil etilishi Yevropa integratsiyasi yetarlicha murakkab jarayon ekanligini ko‘rsatdi.

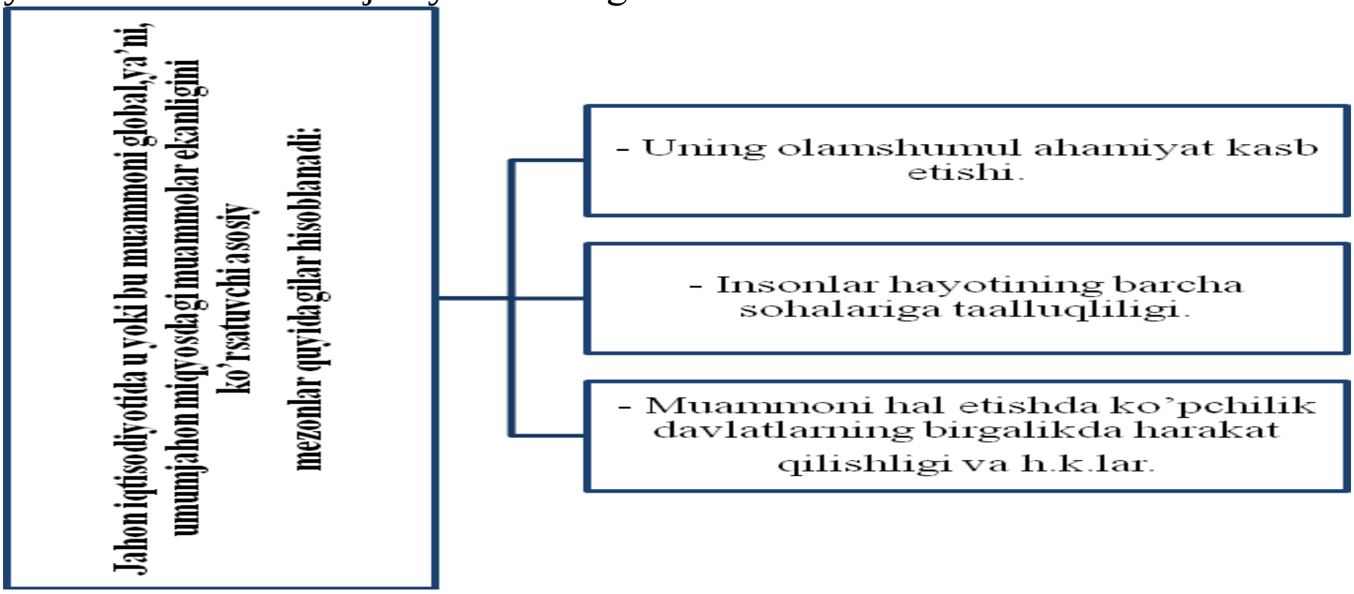

Tashqi iqtisodiy munosabatlar shakllanishi

Davlatlarning har xil mintaqaviy birlashmalari bilan aloqalarni kengaytirish O‘zbekistonning jahon hamjamiyatiga integratsiyasining tarkibiy qismi hisoblanadi.

O‘zbekiston Yevropa Ittifoqi, EKO, NATO, BMT bilan muvaffaqiyatli hamkorlik qilmoqda. O‘zbekiston tashqi siyosatining Yevropa yo‘nalishi kengaydi. Ushbu hamkorlik Yevropaning alohida har bir mamlakati bilan hamkorlikni ham o‘z ichiga oladi.

O‘zbekistonning ushbu mamlakat bilan munosabatlari do‘stlik va hamkorlik, o‘zaro ishonch va hurmat tamoyillariga asoslanadi. Mamlakatlarimiz ikki tomonlama munosabatlarni rivojlantirishdan birdek manfaatdor, hamkorlikni kengaytirish borasida muntazam muloqot yo‘lga qo‘yilgan. Xalqaro muammolarga nisbatan qarashlarimiz ham mushtarak.

Mamlakatlarimiz Savdo-iqtisodiy va ilmiy-texnikaviy hamkorlik bo‘yicha hukumatlararo komissiyaning faoliyatiga, terrorchilik va diniy ekstremizmga, noqonuniy muhojirlik va qurol-yarog‘ savdosiga, uyushgan

jinoyatchilik va narkobiznesga qarshi kurashda hamkorlikni yanada kuchaytirish masalalariga alohida e’tibor beradi.

Rivojlanayotgan mamlakatlardagi real integratsiya jarayonlari hali juda kuchsiz ekanligini va xarakteriga, harakatlantiruvchi omillariga, rivojlanish sur’atlariga ko‘ra o‘zaro farqlanishini ko‘rsatdi. Ko‘pchilik rivojlanayotgan mamlakatlar amalda so‘zning tuliq ma’nosida integratsiya jarayonidan tashqarida qolmoqda, ya’ni ham alohida firmalar va korxonalar, ham umuman milliy xo‘jaliklar darajasida doimiy ravishda rivojlanib boruvchi bevosita mamlakatlararo aloqalardan tashqarida qolmoqda. Rinojlanayotgan mamlakatlarning iqtisodiy hamkorligi, ular tomonidan e’lon qilingan integratsiya maqsadlari real integratsiya jarayonining tayyorgarlik bosqichi hisoblanadi.

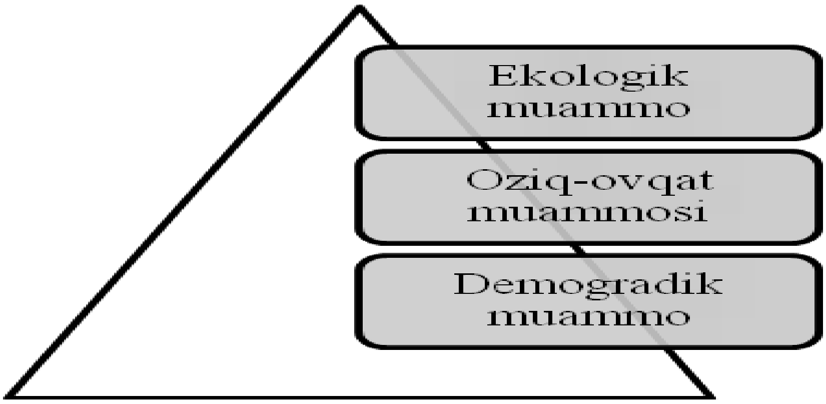

Global muammolar ko’rinishlari

Sharqiy Osiyo mamlakatlari iqtisodiy integratsiya rivojlanishi tajribasi “davlat boshchilik qilayotgan iqtisodiyot” modeli doirasida mamlakatning muvaffaqiyatli rivojlanishi uchun, eng avvalo, uchta majburiy shartni ta’minlash shartligini ko‘rsatadi. Birinchidan, Davlat korxonalari emas, balki xususiy korxonalar iqtisodiy o‘sishning ichki dvigatellariga aylanishi kerak. Ikkinchidan, iqtisodiy siyosat eksportga aniq yo‘naltirilgan holda qurilishi kerak. Uchinchidan, iqtisodiyotning davlat tomonidan boshqarilishi amalga oshirilishi, rivojlanishning istalayotgan ko‘rsatkichlari bilan bog‘liq bo‘lgan

kuchli iqtisodiy rag‘batlar negiziga qurilishi kerak.

O‘zbekiston eksportga yo‘naltirilgan siyosat orqali jahon xo‘jaligiga iqtisodiy integratsiyalashuvni rivojlantirishning ulkan salohiyatiga ega. Shu bilan birga respublika iqtisodiyotining eksportga yo‘naltirilgan rivojlanishini to‘xtatib turgan omillar mavjuddir, jumladan:

-iqtisodiyotda xususiy sektorning yetarlicha rivojlanmaganligi va buning oqibati sifatida xususiy korxonalar eksportining juda oz ekanligi;

-eksportdan olingan daromadning davlat bilan mahsulot ishlab chiqaruvchilar o‘rtasida nomuqobil taqsimlanishi, qishloq xo‘jaligida daromadlarning tekis taqsimlanmaganligi butun iqtisodiyotda ishlab chiqarishning potensial o‘sishida salmoqli yo‘kotishlarga olib keladi;

-sanoat ishlab chiqarishining monopoliya qilinishi. Bu valyuta nazorati orqali yuqori darajadagi proteksionizm ko‘rinishida qo‘llab- quvvatlanadi. Kichik korxonalar sektorining sust rivojlanganligi, ularning eksportdagi hissasining oz ekanligi iqtisodiyotning nobarqarorligi, monopolizatsiya va inflyatsiya saqlanib qolishiga ko‘maklashadi;

-moliyaviy sektorning va tashqi bozorga ishlovchi korxonalarni kredit berish yo‘li bilan qo‘llab-quvvatlashning sust rivojlanganligi;

-eksport kiluvchilarning ma’muriy jihatdan yetarlicha qo‘llab-quvvatlanmasligi, tayyor mahsulotni eksport qilishga ruxsatnomalarni rasmiylashtirish bilan bog‘liq qiyinchiliklar va bunday ruxsatnomalar berilishi kechiktirilishi.

2. Global iqtisodiyotga integratsiyalashuvni belgilovchi omillar

Hozirgi vaqtda mutaxassislar orasida integratsiya jarayonlariga nisbatan yagona ilmiy nuqtai nazar mavjud emas. Iqtisodchilarning bir guruhi integratsiya jarayonida mamlakatlar o‘rtasida yangi tovar oqimlarini shakllantirish hisobiga “resurslarning cheklanganligi omili” ni bartaraf etishni eng muhim muammo deb hisoblaydilar. Ularning fikricha, bu bir xildagi qimmatroq tovarlarni alohida olingan bir mamlakat ichida ishlab chiqarishni bartaraf etish yoxud ilmiy-tadqiqot va tajriba konstruktorlik ishlariga mablag‘larni tejash imkonini beradigan texnologiya ayirboshlashni kengaytirishdir.

Olimlarning boshqa bir guruhi tashqi iqtisodiy omillarni, masalan, kollektiv xavfsizlikni mustahkamlashni ustun shart-sharoit sifatida ilgari suradi. Uchinchi guruh olimlar integratsiya guruhlari barpo etilishi ularning qatnashchilariga ishlab chiqarishning barqaror o‘sishi, ijtimoiy barqarorlik va hokazolar kabi maqsadlarga osonroq va tezroq erishish imkonini beradi, deb hisoblaydilar. Ushbu va boshqa nazariy yondoshuvlarni umumlashtirgan holda

deyish mumkinki, integratsiya o‘zida mintakaviy ko‘lamda sifat jihatidan yangi iqtisodiy muhitni shakllantirish yo‘li bilan milliy xo‘jalik komplekslarining yaqinlashishi va o‘zaro bir-biriga kirib borishini ifodalaydi.

Ishlab chiqarishni baynalmilallashuvining erishilgan darajasi bo‘yicha integratsiya tuzilmalarini farqlash zarur. U rasmiy hamda real tusga ega bo‘lishi mumkin. Xalqaro iqtisodiy integratsiya uch darajali model sifatida qaraladi (ayniqsa, G‘arbiy Yevropa variantida):

-mikro darajada, ya’ni korporativ darajada, bunda ayrim kompaniyalar to‘g‘ridan-to‘g‘ri xo‘jalik aloqalariga kirishadi, integratsiya jarayonlarini avj oldiradi;

-davlatlararo darajada, bunda davlatning maqsadga yo‘naltirilgan faoliyati mamlakatlarning u yoki bu guruhi doirasida mehnat va kapital chatishib ketishi integratsiya jarayonlariga ko‘maklashadi, alohida integratsiya vositalari mavjud bo‘lishini ta’minlaydi;

-milliy manfaatlardan ustun turuvchi darajada, bunda ishtirokchi mamlakatlar bir qancha siyosiy-iqtisodiy funksiyalarni ushbu sohadagi suverenitetdan voz kechib ittifoqqa ixtiyoriy ravishda boradi.

Iqtisodiy integratsiya o‘z asosiga ko‘ra bir qancha obyektiv omillarga egadir. Ular orasida quyidagilar muhim o‘rin tutadi:

-xo‘jalik baynalminallashuvining o‘sishi;

-xalqaro mehnat taqsimotining chuqurlashuvi;

-xususiyatiga ko‘ra umumjahon ilmiy-texnik inqilobi;

-milliy iqtisodiyotlar ochiqligi darajasining oshishi.

Zamonaviy xalqaro iqtisodiyotda vujudga kelayotgan va rivojlanayotgan ko‘p sonli integratsiya o‘z oldiga ko‘pincha o‘xshash vazifalarni qo‘yadi:

-iqtisodiyot ko‘lamlari afzalliklaridan foydalanish;

-qulay tashqi siyosiy muhit yaratish;

-savdo siyosati vazifalarini hal etish;

-iqtisodiyotni tarkibiy qayta qurilishiga ko‘maklashish;

-milliy sanoatning endi paydo bo‘lgan tarmoqlarini qo‘llab quvvatlash.

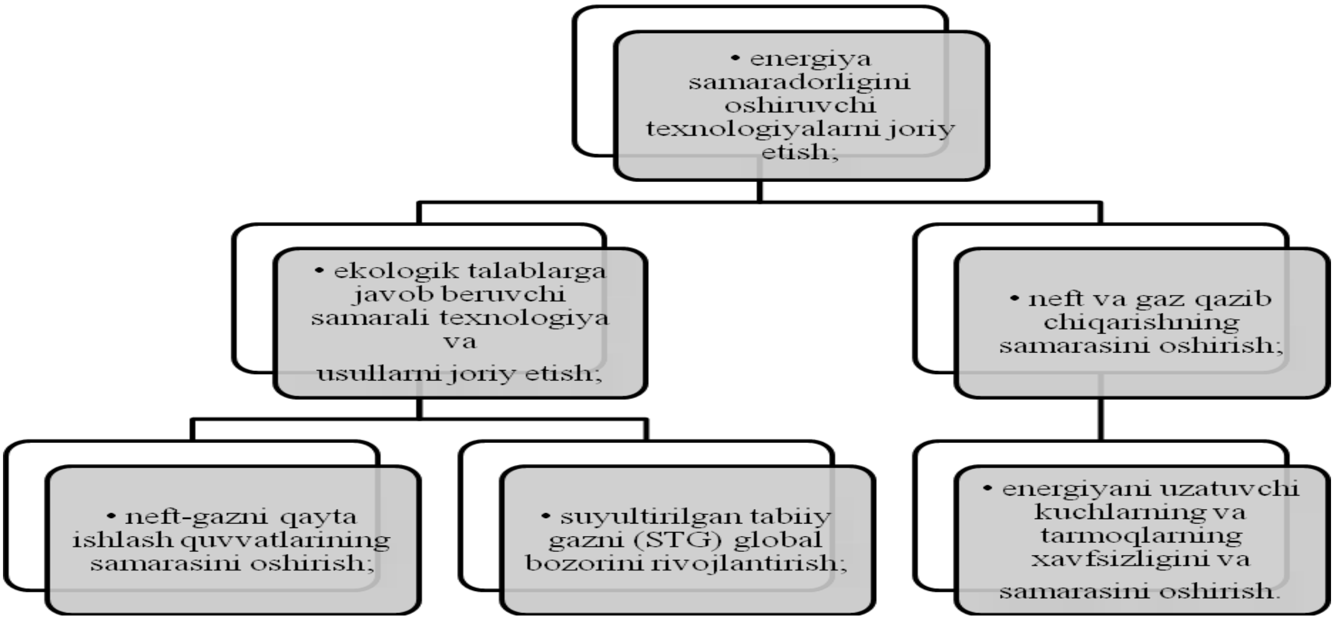

Energetika tarmoqlarida investitsiya muhitini yaxshilash

Xalqaro iqtisodiyot doirasida integratsiya savdoning ko‘p darajada erkin bo‘lishi tomon qo‘yilgan qadammi yoki aksincha, savdo oqimlari bo‘limidagi cheklanish ekanligi nuqtai nazaridan baholanishi kerak.

U yoki bu integratsiya guruhining tashkil etilishi umuman olganda xalqaro iqtisodiyotning manfaatlariga qanchalik muvofiq ekanligini baholash uchun Jahon banki mutaxassislari bir qancha mezonlarni ishlab chiqdi:

Mintaqaviy savdo bitimlari istisnosiz iqtisodiyotning barcha tarmoqlarini qamrab olishi kerak;

O‘tish davri 10 yildan ortiq bo‘lmasligi kerak va ayrim sohalarda savdoning erkinlashtirishining aniq jadvalini o‘z ichiga olishi kerak;

Eng ko‘p qulaylik rejimi asosida erkinlashtirishdan oldin tariflar azaldan yuqori bo‘lsa, istalgan yangi integratsiya guruhi tashkil etilishi kerak;

Bojxona ittifoqi doirasida tashkil etiladigan umumiy bojxona tarifi tarmoqda mavjud bo‘lgan eng past tarifdan yoki hatto eng ko‘p qulaylik rejimi doirasidagi eng past tarifdan ortiq bo‘lmasligi kerak;

Integratsiya bitimlariga yangi a’zolarni qabul qilish qoidalari erkinbo‘lishi va a’zolar soni, kengayishiga to‘sqinlik qilmasligi kerak; Tovarning qaysi mamlakatdan kelib chiqishini aniqlash qoidalari ochiq- oydin bo‘lishi va guruh ichida proteksionizm vositasiga aylanmasligi kerak;

Integratsiyaning eng rivojlangan shakllariga tezroq o‘tish zarur, integratsiyaning rivojlangan shakllari rivojlanmagan shakllariga qaraganda ustun hisoblanadi, chunki ishlab chiqarish omillarining maqbulroq taqsimlanishi va ulardan foydalanishni ta’minlaydi;

Integratsiya guruhlari barpo etilganidan keyin, dempingga qarshi qoidalar uning a’zolari o‘rtasidagi munosabatlarga nisbatan qo‘llanilmasligi, uchinchi

mamlakatlarga nisbatan esa ularni qo‘llashning aniq qoidalari belgilanishi kerak.

3. Milliy xo‘jaliklar o‘rtasidagi hamkorlikni rivojlantirish

Integratsiyalashuv mamlakatlar o‘rtasidagi barqaror o‘zaro aloqalar rivojlanishi jarayoni va qayta ishlab chiqarishning milliy xo‘jalik doirasidan chetga chiqishidir. Baynalmilallashuvning o‘sishiga, ayniqsa, transmilliy korporatsiyalar (TMK) faol ko‘maklashadi.

TMK chet ellarda o‘z aktivlariga ega bo‘lgan milliy manopoliyalardir. Ularning qayta ishlab chiqish va savdo-sotiq faoliyati doirasi bir davlat doirasidan chiqib ketadi. Ishlab chiqarish va kapitalning baynamilallashuvi “yirik kompaniyalarning chet elda korporatsiyalarni transmilliy korporatsiyalarga aylantirish yo‘li bilan xo‘jalik aloqalarini ekspansiya qilish” xususiyatiga ega bo‘la boshlaydi. Kapitalni olib chiqish xalqaro korporatsiyalarni tuzish va rivojlantirishda muhim omilga aylanadi.

Integratsion jarayonlar rivojlanishining boshqa xalqaro mehnat taqsimoti tuzilishidagi chuqur ilgari siljishlar amalga oshiriladi.

Xalqaro mehnat taqsimoti – mamlakatlar o‘rtasida mehnatni ijtimoiy-hududiy taqsim qilishni rivojlantirishning ma’lum mahsulot ishlab chiqarishni alohida mamlakatlarda barqaror konsentratsiya qilishni nazardatutuvchi yuqori bosqichidir.

Shunisi ayonki, nisbatan mustaqil fazalar ajralar ekan, ishlab chiqarish jarayoni ishlab chiqarishni ma’lum hudud, alohida mamlakatlardagi alohida bosqichlari bo‘yicha konsentratsiyalashmay qolishi mumkin emas. SHuning uchun hududiy mehnat taqsimotining ikki turini ajratib ko‘rsatishadi:

Mintaqalararo – bir mamlakatning turli mintaqalari o‘rtasidagi mehnat taqsimoti;

Xalqaro – turli mamlakatlar o‘rtasidagi mehnat taqsimoti.

Tarmoq ichidagi ixtisoslashuv keng tarqalib bormoqda. Ilmiy-texnik inqilobining turli mamlakatlarda har xil tarqalganligiga qaramay uninghozirgi bosqichi ham bozor, ham ishlab chiqarishni baynamilallashtirishni sifat jihatidan yangi bosqichga olib chiqmoqda. ITI zamonaviy qayta ishlab chiqarishda tashqi iqtisodiy aloqalarning roli o‘sishini keltirib chiqaruvchi mustaqil omil sifatida namoyon bo‘lmoqda. Boshqa davlatlardan ajralgan holda u yoki bu mamlakatda fan va texnikaning rivojlanishi muvaffaqiyatli bo‘lishi mumkin emas.

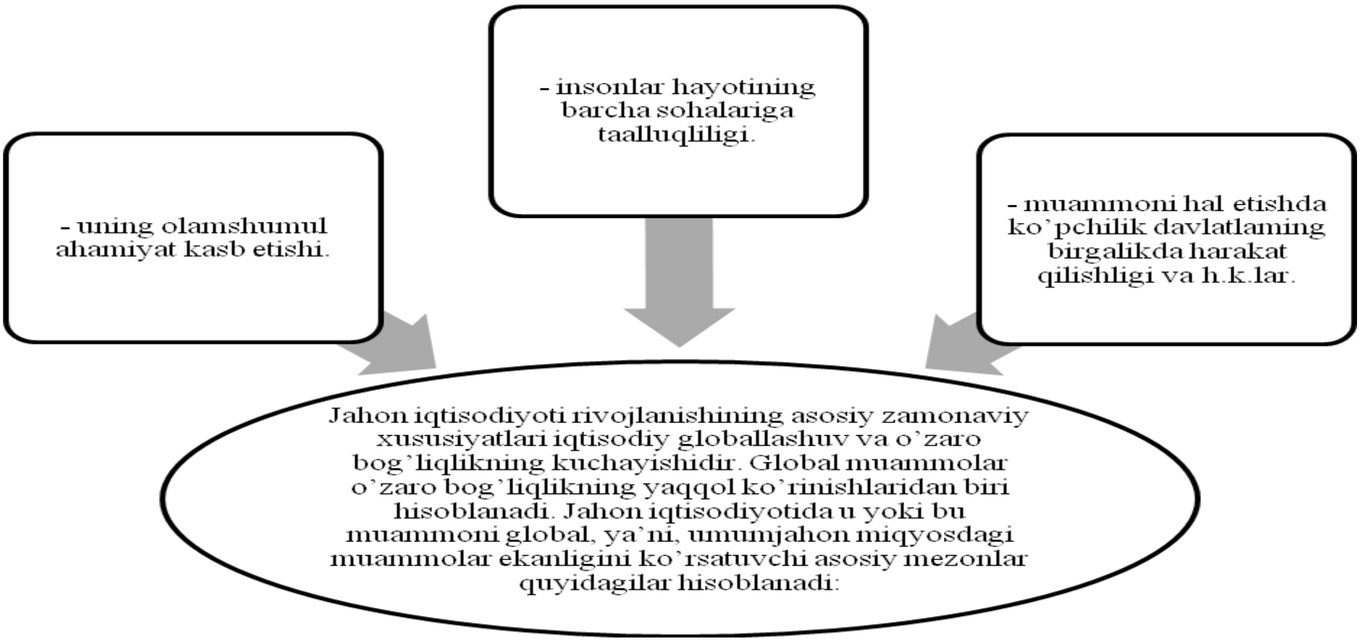

Milliy xo‘jaliklar o‘rtasidagi hamkorlikni rivojlantirish

Keyingi yillarda turli mamlakatlarning firmalari o‘rtasida kooperatsiyalashuvning jadal rivojlanishi yirik xalqaro ishlab chiqarish-investitsiya komplekslarining paydo bo‘lishiga olib keldi, ularni tuzish tashabbuslari ko‘pincha TMKlar hisoblanadilar. Ular uchun firma ichidagi mehnat taqsimoti milliy chegaralardan chiqib ulgurdi va mohiyatan xalqaro mehnat taqsimotiga aylandi. SHu asosida milliy iqtisodiyotlarning ochikligi darajasi oshib bormoqda. Ochiq iqtisodiyot mamlakatning jahon xo‘jalik aloqalariga yanada ko‘proq qo‘shilishi asosida shakllanmoqda.

Rivojlangan mamlakatlarda ochiq iqtisodiyotni shakllantirishda eksportga mahsulot ishlab chiqarishni rag‘batlantirish, xorijiy firmalar bilan kooperatsiyalashuvga ko‘maklashish va chet eldan kapitallar, texnologiyalar, malakali kadrlar kirib kelishiga ko‘maklashuvchi huquqiy asoslarini yaratish bo‘yicha davlat tashqi iqtisodiy strategiyasi muhim rol o‘ynaydi. Hozirgi kunda xalqaro iqtisodiyotda yuzaga kelayotgan va rivojlanayotgan ko‘plab integratsion birlashmalar aslida o‘z oldiga bir- biriga o‘xshash vazifalarni qo‘yadilar. Bular quyidagilardan iborat:

Iqtisodiyot ko‘lami ustunliklaridan foydalanish.

Iqtisodiy ko‘lam nazariyasi asosida bozor hajmini kengaytirish,transaksion xarajatlarni kamaytirish va boshqa imtiyozlar olishni ta’minlash.

Bu o‘z navbatida, o‘zlarining ehtiyojlarini qondiradigan, mustaqil ishlab chiqarishdan manfaati bo‘lgan katta hajmli bozorlarga bajonidil kirib keladigan bevosita chet el investitsiyalarining e’tiborini tortishga imkon beradi.

Qulay tashqi siyosiy muhit yaratish.

Ko‘plab integratsion birlashmalarning muhim maqsadi ularda ishtirok etuvchi davlatlarning siyosiy, harbiy, ijtimoiy, madaniy va boshqa noiqtisodiy sohalarda bir-birini tushunishi va hamkorligini mustahkamlashdir. Geografik jihatdan bir-biriga yaqin joylashgan va rivojlanish sohasida o‘xshash muammolarga ega bo‘lgan mamlakatlar uchun qo‘shnilari bilan o‘zaro iqtisodiy majburiyatlar orqali mustahkamlangan do‘stona munosabatlarga ega bo‘lish muhim ustuvoryo‘nalish hisoblanadi.

Savdo siyosatidagi vazifalarni hal qilish.

Mintaqaviy integratsiya, ko‘pincha, GAAT JST doirasida ishtirok etayotgan mamlakatlarning muzokara nuqtai nazaridan olib karaladi. Mamlakatlar bloki nomidan kelishilgan holdagi bayonot ancha jiddiy hisoblanadi va savdo siyosati sohasida kutilgan natijalarni beradi.

Iqtisodiyotni tuzilmaviy qayta qurishga ko‘maklashishi. Bozor iqtisodiyotini yoki tub iqtisodiy islohotlarni amalga oshirayotgan mamlakatlarning ancha yuqori bozor iqtisodiyoti rivojlanishi darajasidagi mamlakatlar bilan mintaqaviy savdo bitimlariga qo‘shilishi bozor tajribalarini berishning muhim kamoli, bozorga yo‘naltirilgan kurs o‘zgarmasligining kafolati sifatida namoyon bo‘ladi. O‘z qo‘shnilarini intergatsiya jarayonlariga qo‘shar ekanlar rivojlanganroq davlatlar ham o‘sha mamlakatlardagi to‘laqonli va katga hajmli bozorlarni yaratish hamda ulardagi bozor islohotlarining ildiz otishidan manfaatdor bo‘ladilar.

Yevropa Ittifoqining u yoki bu shakliga qo‘shila turib, ko‘plab G‘arbiyYevropa mamlakatlari shu maqsadlarni ko‘zlagan edilar.

4. Global iqtisodiyotga integratsiyalashuvda ishlabchiqarish va ilmiy-texnika hamkorligi

Ishlab chiqarish sohasida xalqaro munosabatlarning jadal sur’atdagi yo‘nalishi va xarakteri muayyan darajada integratsion jarayonning mazmuni va rivojlanishini belgilaydi. Umuman, ishlab chiqarish bilan birga aloqa o‘rnatish sohalarini qamrab oladi. Savdo munosabatlari ko‘pincha ikkinchi – darajaga surilib, xalqaro ishlab chiqarish hamkorligining yakunlovchi bosqichiga aylanmoqda.

Energetik kambag'allik ko'lamini qisqartirish.

Energetik jihatdan kambag'al rivojlanayotgan davlatlarni ishonchli, zamonaviy, to'xtovsiz energetik xizmatlarga bo'lgan ta'minotini yaxshilash uchun hamkorlikni amaldagi ikkitomonlama va ko'ptomonlama mexanizmini takomillashtirish katta ahamiyatga ega.

Energetika-mintaqaviy iqtisodiy hamkorlikning muhim qismidir.

Energiya resurs bozorlari faqatgina lokal tarmoqda mavjud bo'lgan holatlari qadimda qoldi. Avval neft, keyinchalik gaz bozorlari mintaqaviy, so'ngra global holatda rivojlana boshlandi.

Global iqtisodiyotga integratsiyalashuvda ishlab chiqarish vailmiy-texnika hamkorligi

Xalqaro ishlab chiqarish hamkorligida bir nechta bosqichni belgilash mumkin:

Birinchi bosqich – mamlakatlarning xalqaro ixtisoslashganligigasuyanadi, ya'ni bunda bir ishlab chiqarish sohasining (masalan, sanoat) mahsulotini boshqa soha (masalan, qishloq xo'jaligi) mahsulotiga ayirboshlash rivojlanadi;

Ikkinchi bosqich – qisman mehnat taqsimoti bazasi asosida shiddat bilan rivojlanayotgan tarmoqlararo ixtisoslashtirish bilan xarakterlanadi, avvalambor bu ishlab chiqarishning moddiy tarafdan soha tuzilishini murakkablashtirish, ya'ni sanoat sohalarini differensiallashtirishdir;

Uchinchi bosqich – umumiy va xususiy mehnat taqsimotiga asoslanib,xalqaro tarmoqlar o'rtasidagi ixtisoslashtirishning rivojlanishi bilan xalqaro sohalar ichidagi ixtisoslashtirishni chuqurlashtirish jarayoni bilan boshlanadi, bu xususiy hamda yakka mehnat taqsimotiga asoslangandir. Ayrim mahsulotlar qismlarini (agregatlar, detallar) ishlab chiqarish nazarda tutilmoqda, maqsad yangi texnika va texnologiya bazasini amaliy ishlab chiqarish, mehnat unumdorligini oshirish, sarf-xarajatlarni kamaytirish va h.k. Tabiiyki, bu ixtisoslashtirish asosida yakunlovchi mahsulot (mashinalar, agregatlar, ishlab chiqarish obyektlari) chiqarish uchun keng miqyosdagi muvofiqlashgan (kooperatsion) aloqalarni yuzaga keltirini talab etiladi.

Hayotiy muhim energetik infratuzilmaning xavflari va tahdidlari

- energetik infratuzilma ob'yektlaridagi eng jiddiy xavfli joylarini aniqlash va kategoriyalarga ajratish;
- terroristok aktlar bilan bog'liq tahdidlarni baholash;
- energetikaning barcha tarmoqlarida xavfsizlikni ta'minlash borasidagi jahon tajribasini umumlashtirib axborot ma'lumotlarini ishlab chiqish va targ'ibot qilish;
- infratuzilmani kritik muhim ob'yektlarini himoyalashni mukammallashtirish doirasida xalqaro hamkorlikni mustahkamlash.

Ishlab chiqarish hamkorligi tushunchasi asosida xalqaro ixtisoslashtirish bilan kooperatsiya ishlab chiqarishi o‘zaro bog‘liqligi yotadi.

Xalqaro ishlab chiqarish koopertsiyasi turli mamlakatlarning bir xil yoki boshqa (turli) ishlab chiqarishdagi kundalik bir-biriga bog‘liq ishjarayonlarida subyektlar va huquqiy shaxslarning birlashmasidir.

Shunday qilib, xalqaro ishlab chiqarish koopertsiyasi aniq ishlab chiqarish maqsadi asosida birlashib, faoliyat ko‘rsatuvchi huquqiy shaxslar uyushmasidir.

Xalqaro ishlab chiqarish hamkorligining shakllarini quyidagicha ajratib ko‘rsatish mumkin:

-ixtisoslashtirish va koopertsiya asosida ishlab chiqarish hamda savdo ishlarini muvofiqlashtiruvchi hamkorlik;

-ilmiy-texnika hamkorligi, pudrat (pay) asosida qurilish sohalaridafaoliyat yuritish (qo‘shma korxonalarga ega bo‘lish).

Hamkorlikning bu shakllarn “sof holda” bo‘lmasligi mumkin. Biroq amaliyotda ko‘pincha firmalar muayyan mahsulotlar ishlab chiqarish qo‘shma korxonalarini tashkil etadilar yoki sohalararo va ichki ixtisoslashtirilgan sohalar asosida ishlab chiqarish xizmatlarini o‘taydilar.

Xalqaro ixtisoslik asosdagi ishlab chiqarish hamkorligi, odatda, xalqaro integratsion jarayonlarning yuksak darajadagi taraqqiyotini aksettiradi.

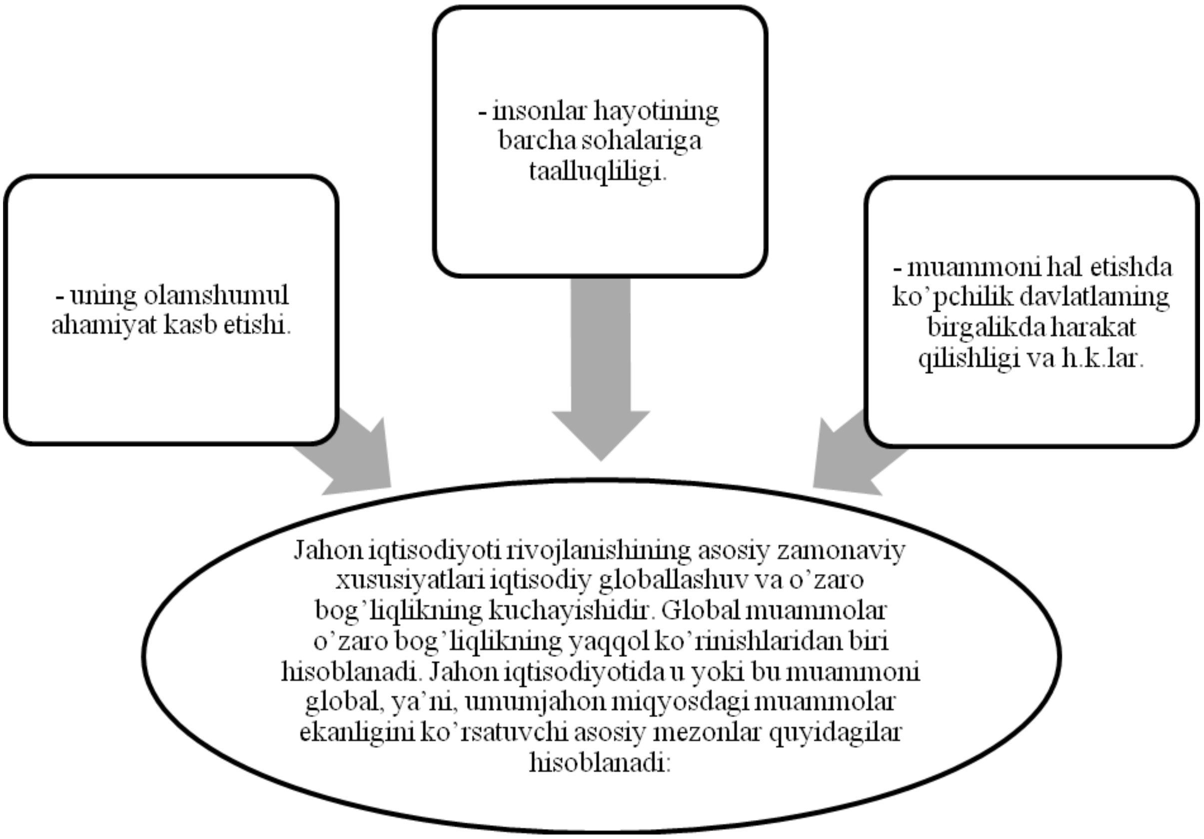

Jahon iqtisodiyoti rivojlanishining asosiy zamonaviy xususiyatlari

Ilmiy, moliyaviy va moddiy resurslarni birlashtirish yo‘li bilan ilmiy-tadqiqot hamda loyihalash ishlarining dasturlarini ishlab chiqish va amalga oshirishda hamkorlik qilish, ilmiy-tadqiqot ishlari bilan shug‘ullanuvchi mutaxassislar guruhlari yoki tashkilotlari hamkorligini tuzish g‘oyatda muhimdir.

Xulosa

Jahon iqtisodiyoti rivojlanishining asosiy zamonaviy xususiyatlariiqtisodiy globallashuv va o‘zaro bog‘liqlikning kuchayishidir. Global muammolar o‘zaro bog‘liqlikning yaqqol ko‘rinishlaridan biri hisoblanadi. Jahon iqtisodiyotida u yoki bu muammoni global, ya’ni, umumjahon miqyosdagi muammolar ekanligini ko‘rsatuvchi asosiy mezonlar quyidagilar hisoblanadi:

- uning olamshumul ahamiyat kasb etishi.
- insonlar hayotining barcha sohalariga taalluqliligi.
- muammoni hal etishda ko‘pchilik davlatlarning birgalikda harakat qilishligi va h.k.lar.

XXI asr boshidagi global muammolar orasida ekologik, oziq-ovqat, demografik, iqtisodiy, energetik muammolar, moliyaviy va iqtisodiy inqirozlar alohida ajralib turadi.

Globallashuvning bu muammolarini milliy va xalqaro institutlarning

faoliyatini muvofiqlashtirish, ikki tomonlama, mintaqaviy va xalqaro darajada yechish orqali hal qilish mumkin.

Shuningdek, jahonning turli nuqtalarida hamon davom etayotgan urushlar va qarama-qarshiliklar saqlanib qolayotgani, davlatlararo, millatlararo va dinlararo ziddiyatlar, Mingyillik rivojlanish deklaratsiyasida ta’kidlanganidek, qashshoqlik, ochlik, onalar va bolalar o‘limi, epidemiyalar va insoniyatning boshqa muammolariga qarshi kurash borasidagi eng jiddiy to‘siqlar bo‘lib qolmoqda. Bu muammolarni hal etishda 2000- yilda bo‘lib o‘tgan BMTning Mingyillik Sammitida “Mingyillik Deklaratsiyasi”ning qabul qilinishi alohida ahamiyat kasb etadi. Mazkur muhim tarixiy xujjat XXI asrga mo‘ljallangan Global kun tartibini belgilab berdi hamda Mingyillik rivojlanish maqsadlari (MRM) sifatida ma’lum bo‘lgan sakkizta aniq maqsadga erishishga qaratilgan vazifalarni qo‘ydi. MRM jahon hamjamiyatining 2015- yilgacha bo‘lgan davr uchun global loyiha bo‘lib, u jahondagi barcha mamlakatlarga nisbatan tatbiq etiladi.

Tayanch iboralar:

Jahon iqtisodiyoti, iqtisodiy globallashuv, o‘zaro bog‘liqlik, global muammolar, ekologik muammo, oziq-ovqat muammosi, demografikmuammo, iqtisodiy muammolar, energetik muammo, moliyaviy va iqtisodiy inqiroz, xalqaro institutlar, Mingyillik rivojlanish deklaratsiyasi, Mingyillik rivojlanish maqsadlari (MRM).

Nazorat uchun savollar:

1. Jahon iqtisodiyotida global muammolarning paydo bo‘lish sabablari nimadan iborat?
2. Global muammo deganda nimani tushunasiz?
3. Global o‘zaro bog‘liqlik nima va u qanday ziddiyatlarga ega?
4. Global ekologik, oziq-ovqat, demografik muammolarni tavsiflabbering.
5. Global energetik muammo va uni hal etish yo‘llarini tushuntiring.
6. Moliyaviy-iqtisodiy inqiroz jahon iqtisodiyotiga qanday ta’sirko‘rsatdi?
7. Antigloballashuvning asosiy belgilari va maqsadlari nimadaniborat?

6-MAVZU. GLOBALLASHUV VA XALQARO SAVDONING RIVOJLANISH TENDENSIYALARI

Reja:

1. Global iqtisodiyotning shakllanishida xalqaro savdoning o‘rni;
2. Global bozorlarning shakllanishi va ularning xususiyatlari;
3. Globallashuv sharoitida tashqi savdoni tartibga solish usullari;
4. Xalqaro savdo dinamikasi va o‘zgarishlarining xususiyatlari;

Mavzu bo‘yicha adabiyotlar ro‘yhati:

1. “O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi to‘g‘risida” O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017- yil 7- fevraldagi PF-4947-son Farmoni;
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi (2018- yil 28- dekabr);
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning Mustaqil Davlatlar Hamdo‘stligi Davlat rahbarlari kengashi majlisidagi nutqi (2017- yil 12- oktyabr);
4. O‘zbekiston Prezidenti Shavkat Mirziyoev BMT Bosh Assambleyasining 72-sessiyasida nutq so‘zladi (2017- yil 20- sentyabr);
5. Ikramov M.A., Yodgorov M.X. «Global marketing». O‘quv qo‘llanma. T.: 2013;
6. Development – led Globalisation: Towards Sustainable and Inclusive Development Paths, Report of the Secretary – General of UNCTAD UNCTAD XIII, Geneva, 2011.

1. Global iqtisodiyotning shakllanishida xalqaro savdoning o‘rni

Dunyo mamlakatlari va xalqlarining o‘sib borayotgan o‘zaro bog‘liqligi, rivojlanish darajasi, madaniyat, tarixiy an’analardagi barcha farqlarga qaramay, Shunday bosqichga o‘tdiki, bu bosqichni “globallashuv” deb atamoqdalar.

YAngi tushuncha iqtisodiyot, siyosat va madaniyatga ham birdek taalluqlidir. Biroq aynan iqtisodiyot globallashuvi barcha globallashuv jarayonlarining negizini tashkil etadi va o‘rnatilgan jahon tuzilmasiga tahdid soladi. XX asrda global iqtisodiyot kuchli dinamizm bilan rivojlandi. XX asrning ikkinchi yarmida savdoning o‘sish sur’atlari jahon yalpi mahsulotining o‘sish sur’atlariga nisbatan tezroq rivojlandi.

O‘tgan asrning so‘nggi yillarida jahon eksporti yalpi mahsulotga nisbatan 1,7 marta tezroq ko‘paydi. Bu alohida mamlakatlarning milliy xo‘jaligi tobora

ko‘proq darajada tashqi bozorga ishlayotganligini, eksport esa global mahsulotning chorak qismidan oshib ketganini ko‘rsatadi.

Iqtisodiy globallashuv qator yangi sifat belgilariga egaligi tufayli uni iqtisodiy hayot baynalmilallashuvining alohida bosqichiga ajratish mumkinki, bu bosqich o‘tgan asrning boshi yoki o‘rtalariga nisbatan farq qiladi. Xo‘jalik faoliyatining o‘zaro bog‘liqligi hozirgi vaqtda nafaqat kuchliroq namoyon bo‘lmoqda, balki global darajaga chiqib, deyarli barcha mamlakatlarni qamrab oladi. Albatta, eng avvalo sanoati rivojlangan mamlakatlar iqtisodiyotlari o‘zaro birikib ketadi, lekin boshqa mamlakatlar ham turli tezlik va jadallik bilan umumjahon jarayonlarigajalb etiladi.

100 yil (1890-1990- yillar) ichida tovarlar eksportiva YAIMning o’zaro nisbati[1]

Germaniya	**15,9 foiz – 24 foiz**
Fransiya	**14,2 – 17,1 foiz**
Italiya	**9,7 – 15,9 foiz**
Yaponiya	**5,1 – 8,4 foiz**
AQSh	**5,6 – 8 foiz**
Buyuk Britaniya	**27,3 – 20,6 foiz**

Kompyuter texnikasi va elektron telekommunakatsiyalarning tez rivojlanishi, yuqori tezlikka va tejamkorlikka ega transportning paydo bo‘lishi barcha qit’alar va davlatlarni bir-biriga yaqinlashtirdi, xalqaro ayirboshlashning keskin o‘sishi uchun kerakli shart-sharoitlarni yaratdi. Mamlakatdan mamlakatga ko‘chayotgan tovarlar va xizmatlar, kapital va ishchi kuchi oqimlari, global kompaniyalar va axborot tizimlari, xalqaro iqtisodiy va moliyaviy tashkilotlar va korporatsiyalar faoliyati global iqtisodiyotni tashkil etadiki, unga barcha milliy xo‘jaliklar u yoki bu darajada qo‘shiladi. Global iqtisodiyotdagi har qanday uzilishlar xavf- xatarlarni olib keladi.

Iqtisodiy globallashuvning erishilgan darajasi ko‘pgina bashoratlardan o‘tib ketdi. Yuqorida keltirilgan jahon tovarlar va xizmatlar eksporti va jahon yalpi ichki mahsuloti o‘rtasidagi o‘zaro nisbat global o‘zaro bog‘liqlikning haqiqiy ko‘lamlarini kamaytiradi. Chunki jahon YAIMning 60foiz i xizmatlarga to‘g‘ri keladi, ularning ko‘p qismi esa (ta’lim, tibbiy xizmat ko‘rsatish, davlat boshqaruvi, ulgurji va chakana savdo) xalqaro savdoning predmeti hisoblanmaydi. Bu savdo qilinmaydigan (nontradable) deb ataluvchi, ya’ni xalqaro savdoda ishtirok etmaydigan xizmatlardir. Jahon savdosida ishtirok etmaydigan xizmatlar chiqarib tashlangan jahon YAIMda tovarlar eksportining ulushi umumiy jahon YAIM hajmida tovarlar eksportining

ulushiga nisbatan ancha ko‘p (ayrim hisoblarga ko‘ra, deyarli 50foiz).

Yirik mamlakatlar Belgiya, Niderlandiya kabi kichik mamlakatlarga nisbatan ko‘proq ichki bozorga tayangan holda rivojlanishga qodir. Umuman olganda, hozirgi vaqtda qator mamlakatlar uchun jahon bozori milliy bozorga qo‘shimcha sifatida emas, balki xalq xo‘jaligi amal qilishining zaruriy shartiga aylandi. Iqtisodiyotning real sektorini rivojlantirishda tashqi bozorning roli ichki bozorning roliga tenglashadi.

Bu baynalmilal o‘zaro bog‘liqlik va kooperatsiyaning yangi sifat darajasi bo‘lib, zamonaviy davrning alohida hodisasi sifatida global iqtisodiyot to‘g‘risida gapirishga imkon beradi.

2. Global bozorlarning shakllanishi va ularning xususiyatlari

Hozirgi sharoitda globallashuv jahon iqtisodiyoti va xalqaro savdo o‘sishining muhim rag‘batlantimvchi omiliga aylandi. U shaxsiy muloqot hamda inson shaxsining ijodiy salohiyati namoyon bo‘lishi uchun qo‘shimcha imkoniyatlar yaratadi. U obyektiv xarakterga ega bo‘lib, sayyorada inson hamda tabiiy resurslarning notekis taqsimlanishi bilan asoslanadiki, ulardan yanada unumli foydalanish uchun xalqaro kooperatsiyani chuqurlashtirish zaruriyatini belgilab beradi.

Globallashuvning iqtisodiyot liberallashuviga ta’siri davlatlarni o‘zaro bog‘liqligi va xalqaro tashkilotlarda ishtirokining ortib borishida namoyon bo‘ldi. Aynan xalqaro tashkilotlarda ishtirok etish davlatlarning davlat va nodavlat segmentlarini qamrab olgan institutsional tuzilmalarining shakllanishiga imkoniyat yaratadi.

Zamonaviy globallashuv jahon bozorlari va inson faoliyatining barcha sohalaridagi hududiy iqtisodiyotlarning tizimlashgan integratsiyasi bilan tavsiflanadi, buning natijasida barqaror iqtisodiy o‘sish, zamonaviy texnologiyalar va boshqaruv usullari tatbiq etilishining tezlashishi yuzaga keladi.

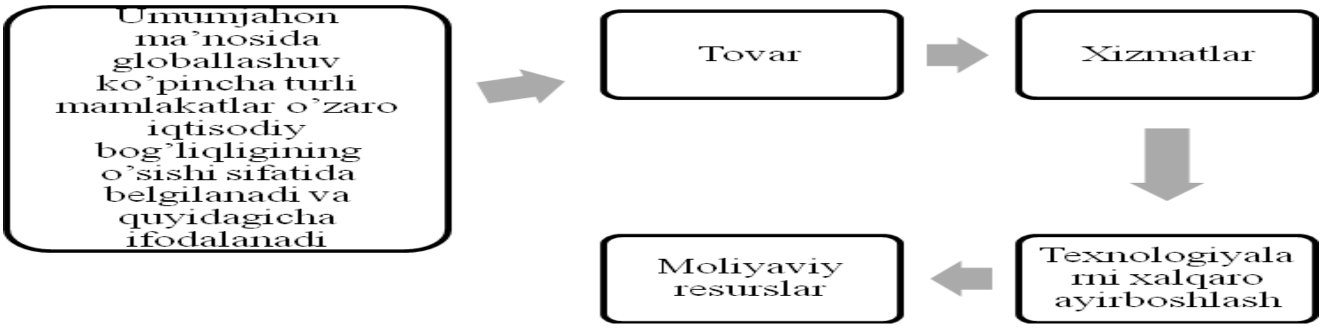

Globallashuv turli mamlakatlar o‘zaro iqtisodiybog‘liqligining o‘sishi sifatida belgilanishi

Globallashuv rivojlanishi hozirgi bosqichining o‘ziga xos xususiyati

shundaki, jahon xo‘jaligi mamlakatlarining nafaqat o‘zaro, balki jahon xo‘jaligining yaxlit tarzdagi holati va o‘sish sur’atlariga bog‘liqligi ham tobora ortib bormoqda.

Globallashuvning quyidagi belgilari ajratib ko’rsatiladi:

- axborot texnologiyalaridagi inqilob
- iqtisodiy inqilob
- liberal demokratiya o’rnatilishi
- milliylashtirish siyosati sifatida - “lokallashuv”
- gorizontal munosabatlar; qutblashish (polarization).

Globallashuvning asosiy belgilari

O‘zbekiston Respublikasi hukumati integratsion jarayonlar rivojlanishi va bozor o‘zgarishlariga alohida ahamiyat berayotgan va “asosiy ustuvor yo‘nalish - bozor islohotlarini chuqurlashtirish va keyingi iqtisodiy liberallashuv bo‘lib qolayotgan” hozirgi zamonaviy sharoitlarda “hududiy va jahon bozorlaridagi talablar va raqobatning keskin shakllari” ortib boradi, ular, o‘z navbatida, “navbatdagi iqtisodiy islohotlarni chuqurlashtirish zaruriyatini obyektiv holda talab etuvchi” omillarga aylanadi. Faqat barqaror iqtisodiy rivojlanish va to‘liq quvvatdagi bozor infratuzilmasini shakllantirishgina bizning mamlakatimizga global jahon xo‘jaligi tizimiga samarali integratsiyalashish imkonini beradi.

Iqtisodiy fanda “globallashuv” rivojlanish davrlari orqali belgilanuvchi iqtisodiy kategoriya sifatida ko‘riladi. Birinchi davr – XIX- XX asr oralig‘i. Bu davrda o‘zaro savdo va investitsiyalarning telefon, paroxod va konveyerlar tufayli global miqyosda kengayishi hisobiga insoniyat yaqinlashish fazasiga kirdi. Globallashuvning ilk namoyondalari R.Kobden va D.Brayt ushbu masalalarni ilmiy jihatdan erkin savdo faol tarzda jahon iqtisodiy o‘sishiga aylanishi to‘g‘risidagi tezisida ko‘rsatib berdilar.

“Iqtisodiy globallashuv” tushunchasi mazmunidan kelib chiqib, quyidagi bir necha darajaga ajratiladi: umumjahon, davlat, tarmoq va alohida kompaniya darajasi. Ularning har biri uchun o‘z mezonlari mavjud. Umumjahon ma’nosida globallashuv ko‘pincha turli mamlakatlar o‘zaro iqtisodiy bog‘liqligining o‘sishi sifatida belgilanadi hamda tovarlar, xizmatlar, moliyaviy resurslar va texnologiyalarni xalqaro ayirboshlashning o‘sishi bilan ifodalanadi.

Alohida davlat darajasidagi globallashuv davlat iqtisodiyoti va jahon xo‘jaligi munosabatlarining intensivligi sifatida tushuniladi. Alohida mamlakatlarning jahon iqtisodiyotiga tortilish darajasi turlicha bo‘lib quyidagi ko‘rsatkichlar orqali baholanadi – mamlakat yalpi milliy mahsulotidagi eksport

va import ulushi, xorijiy investitsiyalar hajmi, texnologiyalar almashinuvidan to'lovlar kelishi va ketishi.

Tarmoq globallashuvi asosiy ko'rsatkichlari tashqi bozorda sotilgan mahsulotning ushbu tarmoq mahsuloti umumiy hajmidagi ulushi, shuningdek unga kiritilgan xorijiy investitsiyalarning ushbu tarmoqqa kiritilgan kapital qo'yilmalar umumiy hajmidagi ulushi hisoblanadi. Aniq bir kompaniyaning jahon xo'jaligi munosabatlariga tortilganligi uning xorijdan olayotgan daromadlari hamda uning jahonning turli hududlaridagi shoxobchalari orqali halqaro kapital, tovar va texnologiyalar ayirboshlashdagi ishtiroki bilan belgilanadi.

3. Globallashuv sharoitida tashqi savdoni tartibga solish usullari

Jahon tajribasiga ko'ra, zamonaviy jahon iqtisodiyotiga integratsiyalashish davomli jarayon bo'lib, uzoq muddatli iqtisodiy strategiya ishlab chiqilishini, iqtisodiyotni tarkibiy qayta qurish, xo'jalik aloqalari shakl va usullarini tubdan qayta tuzishni talab etadi.

Globallashuvning hukumat faoliyatiga ta'siri juda murakkab bo'lib,o'z ichiga siyosatdagi har xil kuchlar muvozanatini va ta'sirini qamrab oladi. Birinchi qarashda, globallashuv ba'zi bir milliy monopoliyalarni - aloqa, TV, radioni buzadi. Xalqaro telefon xizmati va fakslar jo'natilishi, odatda, boshqa tovarlar va xizmatlarga qaraganda oddiy aholi uchun ancha arzon. Bugungi kunda Internet haqiqatan ham global tarmoq bo'lib, kommunakatsiyalar va axborot almashuvida katta imkoniyatlar yaratadi.

Bu o'zgarishlar davlat funksiyalarini faqat kamaytirib qolmasdan, balki aholining milliy tegishliligi hissasini pasaytiradi. Biroq ushbu o'zgarishlarning ahamiyatini oshirib yubormaslik kerak. Davlat modem, faks va shu kabilarni ishlab chiqarish va ishlatishni nazorat qiladi. Davlat televizion stantsiyalar, simsiz telefonlar uchun radiochastotalardan foydalanish uchun litsenziyalar berilishini ham nazorat qiladi. Davlat sirlarini, kompyuter tarmoqlari bilan ishlashning hususiy mulkchilik huquqini himoyalash uchun texnologiyalar ishlab chiqilmoqda. Zamonaviy global kommunakatsiya tizimi davlatning kuchsizlanishiga olib keladi, debhisoblash qo'pol xatodir.

-Davlat modem, faks va shu kabilarni ishlab chiqarish va ishlatishni nazorat qiladi.

-Davlat televizion stansiyalar, simsiz telefonlar uchun radiochastotalardan foydalanish uchun litsenziyalar berilishini ham nazorat qiladi.

-Davlat sirlarini, kompyuter tarmoqlari bilan ishlashning hususiy mulkchilik huquqini himoyalash uchun texnologiyalar ishlab chiqilmoqda.

Globallashuv siyosatdagi kuchlar muvozanati va ta'siri

SHunga o‘xshash holatni davlat tomonidan iqtisodiyotning rivojlanishini tartibga solinishi nazarda tutilishini iqtisodiyotda hamko‘ramiz. Bu borada bir nechta muammo ko‘rib chiqilmoqda. Birinchidan, global bozorlarning, ayniqsa bir kunlik aylanishi 1 trillion dollarni tashkil etuvchi valyuta bozorining faoliyati. Bu faoliyat, masalan, ishsizlik, inflyatsiya darajasini tartibga solish bo‘yicha davlat tomonidan o‘tkazilayotgan mustaqil milliy siyosatni o‘rnatishga putur yetkazadi. Ikkinchidan, qisqa muddatli va uzoq muddatli kapital, yuqori malakaga ega mehnat resurslari kabi ishlab chiqarishning yuqori safarbarligini ko‘rsatuvchi omillar davlat tomonidan ishlab chiqarishni joylashtirish, daromadning taqsimlanishi, soliq stavkalarini o‘rnatilishi va atrof muhitni muhofaza qilish va ish bilan band qilish sohalari ustidan nazoratni ancha kamaytiradi. Shunday qilib, globallashuv davlatlarning iqtisodiy siyosat sohasidagi harakatlarini cheklaydi, lekin uni bekor qilmaydi. Alohida olingan mamlakatlar uchun globallashuvdan keladigan foyda yoki yo‘qotishlar integratsiya bilan emas, balki bu mamlakatlar ichki bozorining tuzilmasi xususiyatlari bilan ko‘proq bog‘liq. Globallashuv raqobatbardoshlikni kuchaytiradi. Shu sababli jahon bozoriga chiqish muvaffaqiyat kafolati hisoblanmaydi. Masalan, kemasozlik, aviatashish xizmatlari, kimyoviy qayta ishlash, po‘lat ishlab chiqarish kabi sohalar xalqaro raqobat sharoitida o‘z daromadlarini yo‘qotib, tavakkal qilishga majbur bo‘lmoqdalar. Globallashuv jahon bozorida to‘g‘ri strategiyani tanlay olganlarga eng ko‘p foyda keltiradi va bu bilan xalqaro raqobatning salbiy ta’sirini kamaytiradi.

Globallashuv fenomenining mohiyati shundaki, u jahon bozorida tan olingan va tan olinmaganlarning foydalari farqini kuchaytiradi. Bu hamma sohalarda (sport, san’at, fan, musiqa, bank ishi yoki korporativ sohalar) ham o‘z aksini topadi.

Hozirgi sharoitda tashqi savdo siyosati davlatning iqtisodiy tizimiga ta’sir ko‘rsatuvchi muhim vosita hisoblanadi va tashqi iqtisodiy faoliyat mexanizmlari orqali amalga oshiriladi.

4. Xalqaro savdo dinamikasi va o‘zgarishlarining xususiyatlari

Jahon iqtisodiyoti rivojlanishida xalqaro savdoning mavqei XX asrda tobora oshib bordi. Buning asosida, birinchi navbatda, xalqaro savdoning hajmi 1870 yillardan boshlab muntazam ravishda o‘sib borishi yotar edi. Agar 1870-1913- yillarda eksportning o‘rtacha yillik o‘sishi 3,4 foizni tashkil qilgan bo‘lsa, 1950-2015- yillarda bu ko‘rsatkich 6,2 foizni tashkil etdi, savdoni YAIMdagi ulushi esa ushbu davrda 4,6 foizdan 19,4 foizgacha oshdi.

XX asrning 50-yillaridan so‘ng jahon iqtisodiyotida xalqaro savdo tez sur’atlar bilan rivojlana boshladi. Jahon eksporti 1948- yilda atigi 59 mlrd.

dollarga teng bo‘lgan. Ushbu davr ichida mintaqalarning jahon eksportidagi hissasi ham o‘zgardi: Shimoliy Amerikaning hissasi 28,1 foizdan 14,5 foizgacha tushgan bo‘lsa, Yaqin Sharq va Osiyoning ulushi esa qariyb ikki barobar o‘sdi.

raqobat kurashining keskinlashishi;
valuta kurslarining nobarqarorligi;
to’lov balanslarining kamomadlari;
o’tish davri iqtisodiyotidagi va rivojlanayotgan mamlakatlarning tashqi qarzlari kabilar.

Tashqi savdoni tartibga solish vositalari

1950-2015- yillar orasidagi davrda xalqaro savdoda tovar aylanmasi 14-15 barobar o‘sdi. Mutaxassislarning fikricha, 1950-1970- yillarni xalqaro savdoning “oltin asri” deb aytish mumkin. Aynan ana shu davrda jahon eksporti yiliga o‘rtacha 6-7 foizga o‘sdi. Ammo, 70-yillarda u 5,5 foizga tushib, 80-yillarda yanada kamaygan edi. 80-yillarning oxirida va 90-yillarda jahon eksporti sezilarli ravishda jonlanganligini ko‘rishimiz mumkin (90-yillarning o‘rtasida 8-9 foizni tashkil etgan). Bu davrda xalqaro savdoning barqaror o‘sishiga bir qator omillar ta’sir ko‘rsatgan bo‘lib, ular quyidagilardir:

- xalqaro mehnat taqsimotni va ishlab chiqarishning baynalmilallashuvining rivojlanishi;
- ilmiy-texnika inqilobi (ITI);
- jahon bozorida transmilliy korporatsiyalarning faoliyati;
- xalqaro savdoning Tariflar va savdo bosh bitimi (GATT) faoliyati orqali tartibga solinishi (erkinlashtirilishi);
- xalqaro savdoning erkinlashtirilishi, ko‘plab davlatlarning importni son jihatdan cheklashni bekor qiluvchi va bojlarni keskin qisqartiruvchi rejimga o‘tishlari, erkin savdo hududlarining tashkil topishi;
- savdo-iqtisodiy integratsiya jarayonlarining rivojlanishi. Mintaqaviy to‘siqlarning olib tashlanishi, umumiy bozorlar, erkin savdo hududlarining tashkil etilishi;
- sobiq mustamlaka davlatlarning mustaqillikka erishishlari. Ularning orasida tashqi bozorga yo‘naltirilgan iqtisodiyot modelini tanlagan “yangi industrial davlatlarning” ajralib chiqishi va h.k.

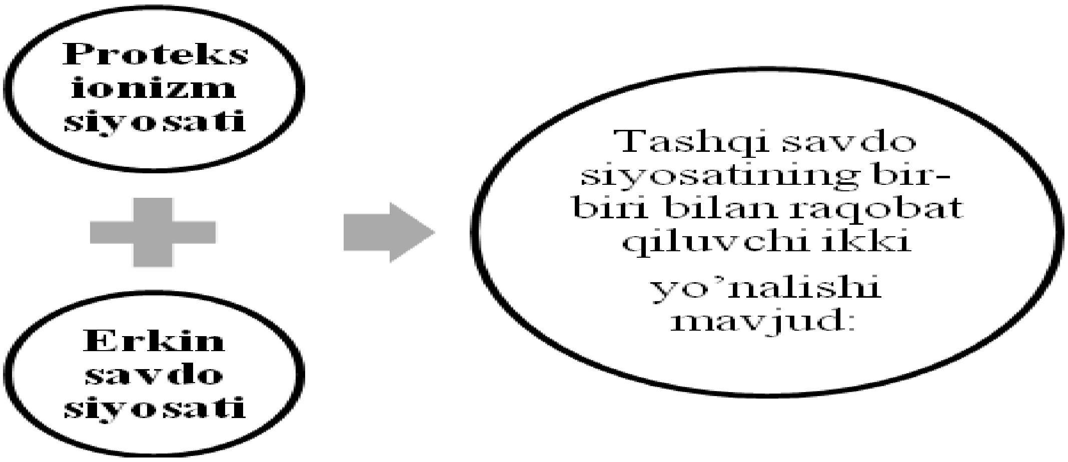

Tashqi savdo siyosatining raqobat qiluvchi yo‘nalishlari

XX asrning 50-yillaridan so‘ng jahon iqtisodiyotida tashqi savdo dinamikasining notekisligi namoyon bo‘la boshladi. Bu esa, o‘z navbatida jahon bozoridagi davlatlar o‘rtasidagi kuchlar nisbatiga ta’sir ko‘rsatdi. Jahon iqtisodiyotida AQSHning hukmronligi pasaya boshladi. O‘z navbatida, Germaniya eksporti Amerikanikiga yaqinlashib va hatto ayrim yillarda undan ham oshib ketdi. Germaniyadan tashqari boshqa G‘arbiy Yevropa davlatlarining eksporti ham o‘sdi. 90-yillarda G‘arbiy Yevropa xalqaro savdoning asosiy markazlaridan biriga aylandi.

XX asrning 80-yillarga kelib xalqaro savdo sohasida Yaponiya katta o‘sishga erishdi. 1983 yilda u birinchi marta mashina va eksporti bo‘yicha birinchi o‘ringa chiqdi. Yaponiya jahonda yengil va yuk avtomillarini, kundalik elektrotexnika asbob-uskunalar va boshqalarni olib chiqish bo‘yicha boshqa davlatlardan ancha oldinlab ketdi. Yaponiya eksportining 1/3 qismi AQSHga to‘g‘ri keladi.

Sof holda deyarli mavjud bo’lmaydi, chunki unga ko’ra boshqa mamlakatlar bilan tashqi savdo sohasida ayirboshlash bilan bog’liq bo’lgan munosabatlarga davlatning aralashuvi talab qilinadi. Haqiqatda esa ko’rsatib o’tilgan jarayonlarga davlatning aralashuvi minimallashtiriladi.

Erkin savdo siyosati

Oxirgi yillarda ham jahon savdosining o‘sishi kuzatilmoqda. Ushbu jarayon barcha mintaqalarga taalluqlidir. Eksport va importning eng tez o‘sish sur’atlari Janubiy va Markaziy Amerika, MDH, Yaqin Sharq va Osiyoda kuzatilmoqda.

Rivojlanayotgan davlatlar hozircha rivojlangan davlatlar uchun asosanxom ashyo yetkazib beruvchi bo‘lib qolmoqda. Jahon iqtisodiyotida sanoati rivojlangan davlatlar jahon oziq-ovqat va xom-ashyo eksportidagi ulushini yildan-yilga oshib bormoqda.

Bu boshqa mamlakatlar bilan tashqi iqtisodiy munosabatlarni davlat tomonidan tartibga solish siyosatidir. Bu siyosatning maqsadi milliy kompaniyalarning milliy va xorijiy bozorlardagi faoliyatiga xorijiy raqobatchilarga nisbatan yaxshiroq shart-sharoitlar yaratishdan iborat. Bu ichki bozorni himoyalash va milliy kompaniyalarning xorijiy bozorlarda raqobatbardoshligini oshirishga ko'maklashish orqali amalga oshiriladi.

Proteksionizm siyosati

Rivojlanayotgan davlatlar o‘z eksportlarini sanoat tovarlari hisobiga diversifikatsiya qilishga urinishlari sanoati rivojlangan davlatlarning u yoki bu shakldagi qarshiligiga duch kelmoqda. Shu bilan birga ba’zi bir rivojlanayotgan davlatlar, ayniqsa, “yangi industrial davlatlar” o‘z eksportlarining restrukturalashtirishda ancha muvaffaqiyatga erishib, unda tayyor mahsulotlar, sanoat mahsulotlarni, shu jumladan, mashina va uskunalarning ulushini ko‘paytirmoqda.

Xulosa

XX asrda global iqtisodiyot kuchli dinamizm bilan rivojlandi. XX asrning ikkinchi yarmida savdoning o‘sish sur’atlari jahon YaIMning o‘sish sur’atlariga nisbatan tezroq rivojlandi.

Global bozorning shakllanishi, turli xil firmalar o‘rtasidagi raqobatning kuchayganligi ularni kapitalni jamlash, yanada yangi ishlab chiqaruvchilarni o‘z doirasiga jalb etish, birgalikda o‘z o‘rinlarini saqlab qolish uchun kuchlarni o‘zaro birlashtirishga undaydi.

1950-2015 yillarda xalqaro savdoda tovar aylanmasi 14-15 barobar o‘sdi. 1950-1970 yillarni xalqaro savdoning “oltin asri” deb aytish mumkin. Aynan ana shu davrda jahon eksporti yiliga o‘rtacha 6-7 foizga o‘sdi. Xalqaro savdoning barqaror o‘sishiga bir qator omillar ta’sir ko‘rsatdi:

- xalqaro mehnat taqsimotni va ishlab chiqarishning integratsiyalashuvining rivojlanishi;
- ilmiy-texnika inqilobi (ITI);
- jahon bozorida transmilliy korporatsiyalarning faoliyati;
- xalqaro savdoning Tariflar va savdo bosh bitimi (GATT) faoliyati orqali tartibga solinishi (erkinlashtirilishi);
- xalqaro savdoning erkinlashtirilishi, ko‘plab davlatlarning importni son jihatdan cheklashni bekor qiluvchi va bojlarni keskin qisqartiruvchi rejimga o‘tishlari, erkin savdo hududlarining tashkil topishi;
- avdo-iqtisodiy integratsiya jarayonlarining rivojlanishi. Mintaqaviy to‘siqlarning olib tashlanishi, umumiy bozorlar, erkin savdo hududlarining

tashkil etilishi;

- sobiq mustamlaka davlatlarning mustaqillikka erishishlari. Ular orasidan tashqi bozorga yo‘naltirilgan iqtisodiyot modelini tanlagan “yangi industrial davlatlarning” ajralib chiqishi va h.k.

Tayanch iboralar:

Global iqtisodiyot, xalqaro savdo, tovarlar va xizmatlar eksporti, tovar aylanmasi, xalqaro savdoning “oltin asri”, GATT, JST, mintaqaviy savdo bloki, rivojlangan mamlakatlar, rivojlanayotgan mamlakatlar, liberallashuv, erkin savdo, protektsionizm.

Nazorat uchun savollar:

1. Global iqtisodiyotning shakllanishida xalqaro savdo qanday rolo‘ynadi?
2. Global bozorlarning shakllanish xususiyatlarini tushuntiring.
3. Tashqi savdoni tartibga solishda qanday usullardan foydalaniladi?
4. XX asrda xalqaro savdo dinamikasi va o‘zgarishlarining asosiy xususiyatlari nimadan iborat?
5. Xalqaro savdoda rivojlangan mamlakatlar qanday o‘ringa ega?
6. Rivojlanayotgan mamlakatlar iqtisodiyotida tashqi savdo qanday ahamiyatga ega?
7. Xalqaro savdoni rivojlanishida xalqaro tashkilotlarning rolinitushuntiring.
8. Mintaqaviy savdo bloklari doirasida xalqaro savdoni erkinlashtirish jarayonlarining oqibatlarini tushuntiring.

7-MAVZU. GLOBAL, MINTAQAVIY VA MILLIYMOLIYAVIY BOZORLARI

Reja:

1. Global moliya bozorlarining shakllanishi;
2. Xalqaro moliya tashkilotlari va ularning xalqaro moliyamunosabatlaridagi o‘rni;
3. Globallashuv sharoitida o‘tish iqtisodiyotili mamlakatlarda davlatmoliya siyosati;
4. Rivojlanayotgan mamlakatlar iqtisodiyotida xalqaro moliya munosabatlarining o‘rni.

Mavzu bo‘yicha adabiyotlar ro‘yxati:

1.“O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar

strategiyasi to‘g‘risida” O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017- yil 7-fevraldagi PF-4947-son Farmoni;

2.O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi (2018- yil 28- dekabr);

3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning Mustaqil Davlatlar Hamdo‘stligi Davlat rahbarlari kengashi majlisidagi nutqi (2017-yil 12- oktyabr);

4. O‘zbekiston Prezidenti Shavkat Mirziyoev BMT Bosh Assambleyasining 72-sessiyasida nutq so‘zladi (2017- yil 20- sentyabr);

5.Ikramov M.A., Yodgorov M.X. «Global marketing». O‘quv qo‘llanma. T.: 2013;

6.Otamurodov S. “Globallashuv va milliy-ma’naviy xavfsizlik”. Toshkent. O‘zbekiston, 2013.

7.Ilmiy-texnik va innovatsion taraqqiyot: global, mintaqaviy va milliy iqtisodiy tendensiyalar. Ilmiy-amaliy konferensiya materiallari. Toshkent, 2015.

8.The world in 2050. The accelerating shift of global economic power: challenges and opportunities;

9.Development – led Globalisation: Towards Sustainable and Inclusive Development Paths, Report of the Secretary – General of UNCTAD UNCTAD XIII, Geneva, 2011.

1. Global moliya bozorlarining shakllanishi

XX asrning so‘nggi yillarida sobiq Ittifoqning parchalanishi, mamlakatlar o‘rtasida iqtisodiy va siyosiy aloqalarning sifat jihatdan yangi bosqichga o‘tishi, milliy xo‘jalik aloqalarining integratsiyalashuvi bilan globallashuv jarayonlarining jadallashuvi yuz berdi. Globallashuv natijasida jahon xo‘jaligining tarkibiy qismiga aylanib borayotgan mamlakatlarning soni ortib bormoqda. Bu milliy darajadagi huquqiy, iqtisodiy hamda texnologik to‘siqlarning yo‘qolishiga, uning o‘rniga xalqaro iqtisodiy xo‘jalikning umumiy iqtisodiy qonuniyatlari va xalqaro xo‘jalikning funktsional aloqalarini tatbiq etilishiga olib kelmoqda.

Mamlakatlar hayotidagi globallashuv – iqtisodiy munosabatlardagi tovarlar, xizmatlar, kapital hamda fond bozorlaridagi savdo va siyosatga doir tartiblarning tobora erkinlashuvi orqali namoyon bo‘lmoqda.

XXI asrda jahon iqtisodiyotida to‘rtta asosiy an’ana kuzatiladi.

Birinchidan, xom ashyo eksportiga asoslangan hamda sanoati rivojlangan mamlakatlar o‘rtasidagi munosabatlardagi o‘zgarishlar. Xom ashyo yetkazib beruvchi mamlakatlar va sanoati rivojlangan mamlakatlar o‘rtasida an’anaviy

iqtisodiy aloqalar mavjud bo‘lib, ularning o‘zaro munosabatlar modeli quyidagicha edi: xom ashyo yetkazib beruvchi mamlakatlar xom ashyoni eksport qilib, olingan valyuta tushumlaridan sanoat mahsulotlari importini moliyalashtirganlar.

-1950 yillardan boshlab AQSH korporatsiyalarining o’z xorijiy faoliyatlarini kengaytirishga intilishi. Jahon bozorida Yevropa va Yaponiya korporatsiyalari faoliyatining sezilarli o’sishi, xalqaro maydonda ular va AQSH korporatsiyalari o’rtasidagi raqobatning kuchayishi;

- 1957 yilda Londonda Britaniya hukumatining funt-sterling ustidan nazorat o’rnatishiga javob tariqasida yevrodollar bozorining yuzaga kelishi;

- 1958 yilda dastlab “Umumiy bozor” deb atalgan Yevropa Iqtisodiy Hamkorligi (EIH) - hozirgi Yevropa Ittifoqining (YEI) tashkil topishi;

Jahon iqtisodiy va moliyaviy muhiti shakllanishigata’sir etgan o‘zgarishlar

XX asrning 70-yillarida "Rim klubi" nomi bilan mashhur G‘arbiyYevropa olimlari “dunyo miqyosida tez orada tabiiy resurslarning global taqchilligi yuzaga keladi” deb bashorat qilgan edilar. Ushbu mulohazalarga asoslanib, ko‘pgina xom ashyo yetkazib beruvchi mamlakatlar xom ashyo sotish evaziga valyuta tushumini oshirish maqsadida kartellarga birlashdilar. Ammo sanoat texnologiyasi va qishloq xo‘jalik sohasining keskin rivojlanishi xom ashyoga bo‘lgan talabning qisqarishiga ta’sir ko‘rsatdi va natijada xom ashyo bahosining pasayishi yuz berdi.

Ikkinchidan, sanoati rivojlangan mamlakatlarda qo‘l mehnatiga asoslangan ishlab chiqarishdan, bilim va malakaga asoslangan ishlab chiqarishga o‘tildi. Jahon iqtisodiy tuzilmasidagi ushbu o‘zgarishlar natijasida bandlik tarkibida yuqori malaka talab qiluvchi mutaxassislarga ehtiyoj ortib, nisbatan past malakali mutaxassislarga talab pasayib bordi. Axborot almashuvining osonligi tadbirkorlik faoliyatini, kichik biznes va shaxsiy tashabbusni rag‘batlantirdi.

Ilmiy-texnik taraqqiyot yutuqlaridan foydalanish bilimni va yuqori malakani talab qildi, shuning uchun ishlab chiqarish samaradorligi va raqobatbardoshlikni oshirish uchun inson kapitaliga investitsiya qilishning ahamiyati ortdi.

Uchinchidan, jahon iqtisodiyotida xalqaro kapital harakatining sezilarli darajada ortishi. Ushbu o‘zgarish xalqaro savdoga nisbatan xalqaro kapital

harakatining tez sur’atda o‘sishi bilan yuz berdi.

- XX asming 60-yillarida Yaponiya iqtisodiyotini tez sur’atlar bilan o’sishi, Uzoq Sharq biznes faoliyatida yangi imkoniyatlaming vujudga kelishi;

- 1971-1973 yillarda Brettonvuds tizimini qulashiga olib kelgan jahon moliya inqirozlari, valyutaning belgilangan kursi tizimidan suzuvchi valyuta kurslariga o ’tish;

- 1971-1979 yillardagi birinchi va ikkinchi neft inqirozlarining jahon iqtisodiy tizimiga bosim o’tkazishi. Ushbu davrda neft eksport qiluvchi mamlakatlar tashkilotining (OPEK) neft narxini sezilarli darajada oshirishi;

- 1982 yilda rivojlanayotgan mamlakatlaming tashqi qarzlariga xizmat ko’rsatish bilan bog’liq jahon qarzdorlik inqirozining boshlanishi;

Jahon iqtisodiy va moliyaviy muhiti shakllanishigata’sir etgan sezilarli o‘zgarishlar

Global iqtisodiyotning vujudga kelishini nafaqat tovarlar va xizmatlar eksportining ulkan ko‘lamlari, balki kapitalni olib chiqish, qimmatli qog‘ozlar, bank depozitlari, qarz talablari va majburiyatlari shaklidagi mulkchilik huquqlari savdosi namoyon etmoqda. Xalqaro fond va valyuta bozorlaridagi aylanmalar savdo aylanmalaridan o‘nlab, ba’zan yuzlab marta ortiqdir. 1997-yilda jahon aksiyalar savdosi aylanmasi 40 trln. dollar, mamlakatlar o‘rtasida valyutani xarid qilish va sotish hajmi 400trln. dollar deb baholangan edi.

Davlatlar, xalqaro tashkilotlar, banklar, xususiy kompaniyalar tomonidan beriladigan xalqaro kreditlar ulkan hajmlarda amalga oshirilmoqda.

To‘rtinchidan, transmilliy korporatsiyalarning qo‘shma korxonalarni tashkil etish uchun xalqaro investitsiyalari va hamkorlik bitimlarida diversifikatsiya darajasining ortishi. Bunda asosiy o‘zgarish sifatidaTMKlar va ularning turli mamlakatlardagi qo‘shma korxonalari sonining o‘sib borishini ko‘rish mumkin.

TMKlar o‘zlarining tashkiliy, ishlab chiqarish va marketing tizimlarinichet mamlakatlar hududlariga yoyib, shu yo‘l bilan tovarlar, xizmatlar, kapital va texnologiyalarni ishlab chiqarishga jalb etib, ushbu mamlakatlar o‘rtasidagi o‘zaro aloqalarga ta’sir etdi. Qo‘shma korxonalar xalqaro biznes integratsiyasining keng tarqalgan shakliga aylandi.

Shuningdek jahon iqtisodiyotining integratsiyalashuv jarayonlarida xalqaro tashkilotlar rolini alohida e’tirof etish zarur. Jahon savdo tashkiloti

(JST), Xalqaro valyuta fondi (XVF), Jahon banki (JB), Yevropa tiklanish va taraqqiyot banki (ETTB), Iqtisodiy hamkorlik va rivojlanish tashkiloti (IHRT), Xalqaro mehnat tashkiloti (XMT) kabi xalqaro institutlar hamda yetakchi mamlakatlar rahbarlari va moliya vazirlarining har yili bo‘lib o‘tadigan uchrashuvlarining xalqaro munosabatlarni tartibga solishdagi ahamiyati ortib bormoqda. Texnologiyalar bo‘yicha, atrof-muhitni asrash, moliya institutlarining faoliyati, buxgalteriya hisobotlari, milliy statistika (milliy hisoblar tizimi) va boshqalarga yagona andozalarni qo‘llash kengaymoqda. Ushbu andozalar ta’lim va madaniy sohalarga hamyoyilmoqda.

2. Xalqaro moliya tashkilotlari va ularning xalqaromoliya munosabatlaridagi o‘rni

Davlatlararo har tomonlama hamkorlikning bir ko‘rinishi sifatida xalqaro tashkilotlar va fondlar yuzaga chiqmoqda. Ular siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy, ilmiy-texnikaviy va madaniy sohalarda umumiy tusdagi maqsadlarga erishish uchun davlatlar, milliy institutlar, nodavlat assotsiatsiyalarini birlashtiradi. Xalqaro tashkilotlar o‘z faoliyatini har tomonlama muvofiqlashtirish uchun o‘z fondlarini tashkil etadilar.

Davlatlararo kelishuvlar asosida ishtirokchi davlatlarning yagona moliya va kredit siyosatlarini amalga oshirish uchun pul mablag‘larining davlatlararo maqsadli fondlari tuziladi. Davlatlararo fondlar (tashkilotlar) daromadlarini shakllantirish usullari va moliyalashtirish tusiga ko‘ra bir nechta turlarga bo‘linadi.

Birinchi turga moliya-kredit tashkilotlarining davlatlararo va xalqaro fondlari kiradi. Ular nizom kapitalida ishtirok etuvchilarga maqsadli kreditlar ajratadilar va maqsadli fondlarni tashkil etadilar. Bu tashkilotlar faoliyati davomida olgan daromadlaridan ulushiga ko‘ra dividend to‘laydilar hamda turli maqsadlar uchun zaxira fondlarini shakllantiradilar. Mazkur tashkilotlar jumlasiga Xalqaro Investitsiya bankini (XIB), Xalqaro Iqtisodiy Hamkorlik bankini (XIHB), ETTB, XVFni kiritish mumkin.

XVF BMTning maxsus tashkiloti bo’lib, uni tuzish to ’g’risidagi kelishuv 1944 yilda Bretton-Vudsdagi valuta-moliya masalalari bo’yicha bo’lib o ’tgan BMT konferensiyasida imzolangan. 1945 yilning 27 dekabrida ushbu kelishuv kuchga kirgan. XVF amalda o ’z faoliyatini 1946 yildan boshladi. Brettonvuds kelishuviga muvofiq XVFning vazifasi unga a’zo bo’lgan mamlakatlarning oltin va AQSH dollarida ifodalangan valuta zahiralarini tartibga solish hamda a’zo mamlakatlarning valuta paritetlarining barqarorligini ta’minlashdan iborat.

Xalqaro valyuta fondining tashkil topishi va rivojlanishi

Xalqaro banklar va fondlarning nizom kapitalining shakllanishida, olingan daromadlarni taqsimlab, turli fondlarni tashkil etishda moliya munosabatlari katta rol o‘ynaydi.

Milliy va xalqaro moliya-kredit institutlarining mablag‘lari, xalqaro ishtirokchi-tashkilotlar fondi, manfaatdor mamlakatlarning valyuta fondlari va byudjet mablag‘lari to‘lanadigan badallarning manbasi hisoblanadi.

EI da ham qator davlatlararo fondlar tashkil etilgan, jumladan, EI ining byudjeti, Yevropa Taraqqiyot fondi, Yevropa Valyuta Hamkorlik fondi va boshqalar.

Ikkinchi tur tashkilotlaring byudjetlari ishtirokchilarning har yillik badallari evaziga tashkil etiladi. Bunday tashkilotlarga ma’lum sohalardagi milliy tashkilotlar faoliyatini muvofiqlashtirib turuvchi xalqaro va umumjahon institutlari kiradi. Ularga BMT, Xalqaro vaqt byurosi, Atom energetikasi bo‘yicha xalqaro agentlik, Dengiz aloqasi bo‘yicha xalqaro tashkilot, Ilmiy xizmatchilarning umumjahon federatsiyasi va boshqalarni kiritish mumkin.

Uchinchi tur xalqaro tashkilotlarga vaqtinchalik tusga ega bo‘lgan ilmiy dasturlar va kongresslarni kiritish mumkin. Ularni moliyalashtirish qatnashuvchi ishtirokchilar tomonidan amalga oshiriladi. Masalan,

Xalqaro biologiya dasturi (1964-1974- yy.), Xalqaro geodinamik loyiha (1971-1980- yy.), Xalqaro osoyishta quyosh yili (1964-1965- yy.), 1957-yildan boshlab har ikki-uch yilda chaqiriladigan Xalqaro tog‘ kongressi va boshqalar. Ushbu tashkilotlar turli mamlakat olimlari bilan yaxlit ilmiy tadqiqotlar olib boradi.

To‘rtinchi tur xalqaro tashkilotlar xalqaro ilmiy laboratoriyalar, institutlar, ittifoqlar, yaxlit va sohalar assotsiatsiyalari, ma’lum ilmiy sohalar bo‘yicha byurolardan iborat. Ular mamlakatlarni, milliy ilmiy tashkilotlarni, assotsiatsiyalarni, ilmiy tadqiqotlar bilan shug‘ullanayotgan alohida olimlarni birlashtiradi va ular faoliyatini muvofiqlashtiradi. Ushbu tashkilotlar yillik ulushli badallar, konferensiyalarda ishtirok etuvchilarni ro‘yxatga olish badallari, yuridik va jismoniy shaxslarning xayriyamablag‘lari, davriy ilmiy nashrlardan daromadlar hisobidan tashkil etiladigan byudjetlar hisobidan moliyalashtiriladilar. Mazkur tashkilotlarga misol qilib milliy va qo‘shma dasturlar bo‘yicha ishlaydigan Kuchli magnit maydonlari va past xarorat bo‘yicha xalqaro fond, Xalqaro matematik markaz va boshqalarni ko‘rsatish mumkin.

Beshinchi tur xalqaro tashkilotlar faoliyatning ma’lum sohalariga ko‘maklashish va tadbirlarni moliyalashtirish uchun mablag‘larni yig‘ish bilan shug‘ullanadilar.

3. Globallashuv sharoitida o‘tish iqtisodiyotimamlakatlarida davlat moliya siyosati

Globallashuv jarayonlari jahon xo‘jaligida ishtirok etuvchi har bir mamlakat iqtisodiyotiga ma’lum miqdorda ta’sir etadi. Bozorning turli ishtirokchilari o‘z manfaatlari yo‘lida harakat qilib, zanjirsimon jarayonni vujudga keltiradilar. Ularning faoliyat yuritish uslubi doimiy tarzda o‘zgarib turishi sababli jahon xo‘jaligi sohalarining bir-biriga bog‘liqlik darajasi oshib bormoqda. Georg Fisherning ta’kidlashicha, jahon xo‘jaligida global o‘zgarishlar tarqalishining texnik mexanizmi mavjud. Bunga “Buyuk depressiya” misol bo‘lib, inqiroz bir mamlakatdan ikkinchi mamlakatga ko‘pincha zanjirsimon shaklda tarqalgan: bozorning pasayishi

– kapitalning boy berilishi – talabning qisqarishi, ishlab chiqarishni qisqartirish

– davlat tomonidan import qiluvchilarga nisbatan bojxona to‘siqlarining o‘rnatilishi

– xalqaro savdo kamayishi

– savdo-sotiqbo‘yicha hamkor mamlakatlarda ishlab chiqarishning pasayishi

– tovarsifatini bojxona to‘siqlarini o‘rnatilishini va hokazo.

Bundan tashqari, bozor ishtirokchilari ko‘pchilik mamlakatlarda tarqalgan biznes yuritishning tamoyillarini qayta shakllantirmoqdalar. Ular go‘yoki faoliyat maydonida o‘zlarining tashkiliy va texnik to‘rlarini yoyib tashlamoqdalar. Bu kabi korporativ to‘rlar bilan birgalikda diasporaviy, diniy, mafiozli va megapolisli to‘rlar ham shakllangan. Tovar va pul oqimi bilan hamohang bu kabi tarmoqlar transmilliylashuv va o‘zaro bog‘liqlik darajasining yanada kuchayishiga olib kelmoqda. Mahalliy hukumatlarning xalqaro miqyosida amalga oshiradigan vazifalari o‘zgarmoqda. Nodavlat birlashmalarining xalqaro munosabatlarga shiddat bilan kirib kelishi davlatlar hukumatlarining xalqaro miqyosidagi monopolligiga to‘sqinlik qilib, siyosiy hokimiyatni barcha masalalar – iqtisodiyotdan tortib diniy va madaniy masalalargacha jamiyat fikri bilan murosa qilishga majbur qilmoqda.

Globallashuv sharoitida bu kabi jarayonlarning sodir bo‘lishi shubhasiz, o‘tish iqtisodiyotili mamlakatlarda tegishli iqtisodiy siyosatni olib borishini taqozo etadi. Bu vaqtda iqtisodiy siyosatning vazifasi nafaqat jahon ho‘jaligi jarayonlarida ishtirok etishdan olinadigan nafnimaksimallashtirish, balki ushbu vaziyatda kelib chiqishi mumkin bo‘lgan xavfni ham minimallashtirishdan iboratdir.

Bugungi kunda XVFning asosiy maqsadi quyidagilardan iborat:
• valuta siyosati sohasidagi xalqaro hamkorlikni kengaytirish;
•valuta siyosati sohasida balanslashgan rivojlanishda hamkorlik qilish;
•yuqori bandlik darajasi hamda real daromadlami ta'minlash va rag'batlantirish, barcha a'zo-mamlakatlaming iqtisodiy siyosatini asosini tashkil etuvchi, ishlab chiqarish potensialini rivojlantirish uchun jahon savdosining balanslashgan o'sishini barqarorlashtirish;
•valuta barqarorligini ta'minlash va a'zo-mamlakatlar o'rtasida valuta munosabatlarini soddalashtirish, shuningdek raqobat muhitini shakllantirish nuktai nazaridan kelib chiqqan sodda valuta devalvatsiyasini oldini olish;
•ko'p tarmoqli to'lov tizimlarini tashkil etishda ishtirok etish, shuningdek valutani o'tkazish bilan bog'liq cheklovlami bekor qilish;
• a'zo-mamlakatlar to'lov balanslari taqchilligini yo'qotish uchun mablag'lar berish.

XVFning asosiy maqsadlari

Har bir davlatning yillar davomida shakllangan o‘z tarixiy, iqtisodiy, ijtimoiy-madaniy rivojlanish xususiyatlari mavjud bo‘lib, boshqa mamlakatlarning tajribalarini ko‘r-ko‘rona ko‘chirib olish yoki xalqaro tashkilotlar tomonidan tavsiya etiladigan, iqtisodiy rivojlanishning hamma uchun umumiy retseptlarini qo‘llash samarasiz bo‘lishi va iqtisodiy vaziyatni izdan chiqarishi mumkin.

Ko‘pgina rivojlangan mamlakatlar ham globallashuv jarayonida munosib siyosat yuritish ustida bosh qotirib, milliy iqtisodiyotning raqobatdoshlik darajasini oshirishning turli chora-tadbirlarini ishlab chiqadi. Globallashuv sharoitida amalga oshiriladigan vazifalarning bozor tamoyillariga qat’iy amal qilishi muhim ahamiyatga ega.

Xususiylashtirish. Globallashuv sharoitida xususiylashtirish va unga xos mulkchilikning milliy iqtisodiyot raqobatdoshligini oshirishdagi o‘rni tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda. O‘z daromadini maksimallashtirishdan manfaatdor mulkdorlar sinfining shakllanishi iqtisodiyotda raqobat muhitini yaratish, tovarlar sifatini oshirish, mahsulot tannarxini pasaytirish hamda xorijiy investitsiyalarni jalb etishda eng muhim omil bo‘lib hisoblanadi.

Barqaror iqtisodiy muhitda xususiy mulkchilik iste’molchilar talabiga munosib javob beradi, raqobatdoshlik ustuvorliklariga faol ta’sir o‘tkazadi, iqtisodiyotni tarkibiy jihatdan qayta qurishga sababchi bo‘ladi, iqtisodiy o‘sish sur’atlariga hamohang faoliyat olib boradi hamda ilmiy-texnik taraqqiyotni jadallashtiradi. Xususiy korxona rahbari har qanday sharoitda faoliyat bilan bog‘liq mas’uliyatni to‘la qonli ravishda o‘z zimmasiga ola biladi. Korxonaning yuqori daromadli faoliyat yuritishidan birinchi o‘rinda manfaatdor hisoblangan rahbar ichki imkoniyatlarni to‘g‘ri baholash, strategiyani aniq belgilash, kutilishi mumkin bo‘lgan xavfni puxta anglab etish

imkoniyatiga ega bo‘ladi. Bunda ustuvor yo‘nalishlar korxona salohiyatini to‘liq anglab etish imkoniyatidan holi hisoblangan yuqori tashkilotlar tomonidan emas, balki bevosita mutasaddi rahbar tomonidanbelgilanadi.

4. Rivojlanayotgan mamlakatlar iqtisodiyotida xalqaro moliya munosabatlarining o‘rni

O‘tgan muddat jahon iqtisodiyotida muhim globallashuv jarayonlari yuz berganligi bilan ajralib turadi. Milliy xo‘jaliklarning jahon iqtisodiyotiga tobora integratsiyalashib borishi xalqaro resurslar harakatining hajmlari va xarakteriga ta’sir qilish darajasiga chiqib bormoqda. Xalqaro savdoning yanada kengayishi imkoniyatlari, faqatgina xalqaro kelishuvlarni moliyalashtiruvchi bank sektori imkoniyatlari bilangina chegaralanib qolmoqda. Jahon moliya bozorlarining o‘sishi, ular raqobatdoshligining oshishi va faoliyat doiralarining kengayishi daromad darajasi past bo‘lgan mamlakatlarning jahon iqtisodiyotiga yanada integratsiyalashishiga imkoniyat yaratadi. Jiddiy moliyaviy muammolardomiga tushib qolgan (investitsiyalar va asbob-uskunalar, xom ashyo, ehtiyoj qismlar importi hajmining chegaralanganligi, shuningdek, ular tomonidan tuzilgan savdo shartnomalariga ishonchning pastligi) uchinchi dunyo mamlakatlari kengayib borayotgan jahon moliya bozorlarida qatnashishni faollashtirgan holda rivojlanishning yangi imkoniyatlarini ochishi va iqtisodiy muammolarni hal qilishda tanlov va qarorlar xilma- xilligini oshirishi mumkin.

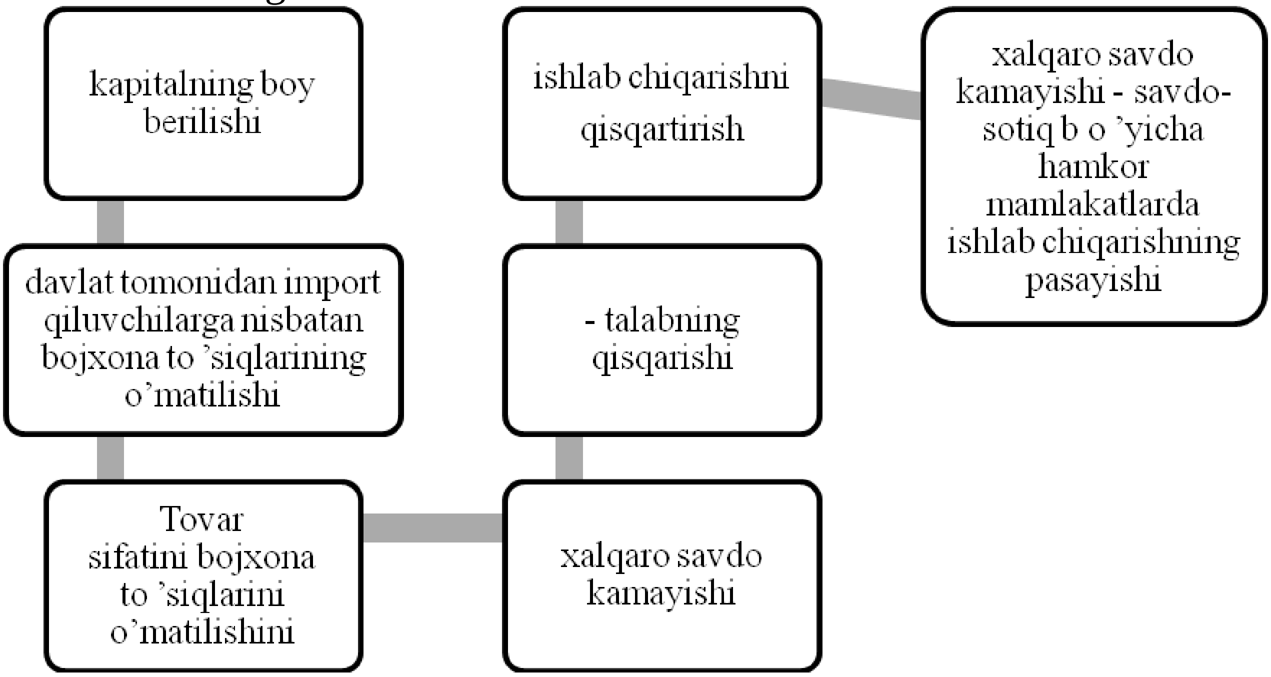

Inqirozning bir mamlakatdan ikkinchi mamlakatga tarqalishi

Lekin hozirgi davrda hanuzgacha uchinchi dunyo mamlakatlari xalqaro bozorlar globallashuvidan yutadimi yoki yo‘qmi aniq emas. Bir qator sabablar

tufayli rivojlanayotgan davlatlarning jahon iqtisodiyotida to‘laqonli qatnashish imkoniyatlari xali mavjud emas.

Milliy bozorlar tobora ochiqlashib borayotgan bir paytda jahon bozorlariga chiqish hali ham qiyin bo‘lib qolmoqda. Masalan, uchinchi dunyo mamlakatlari mahsulotlariga nisbatan proteksionizm oxirgi o‘n yillikda sezilarli darajada kuchaydi, shuningdek, bu guruhdagi davlatlarning qarz olish foizlari sanoati rivojlangan davlatlarning xuddi shu ko‘rsatkichidan besh baravar kattadir. Shunday qilib, xalqaro bozorlar globallashuvi jahon bozoriga chiqish imkoniyati bo‘lgan davlatlar o‘rtasidagi savdo munosabatlaridagi transaksion xarajatlarni kamaytiradi va shu bilan birga globallashuv natijalaridan foydalana olmagan davlatlarning nisbiy yo‘qotishlarini ko‘paytiradi.

Tashqi savdo, iqtisodiy, ilmiy va madaniy aloqalarda quyidagi yo’nalishlar ustuvor hisoblanadi:

1. Respublikaning eksport qudratini rivojlantirish va yanada mustahkamlash, eksportga yo’naltirilgan iqtisodiyotni shakllantirish;

2. Eksport imkoniyatini kengaytirish, jahon bozoriga kirib borish uchun, avvalo qimmatbag’o xomashyoni qayta ishlash negizida tayyor mahsulot ishlab chiqaruvchi qo’shma korxonalami rivojlantirish;

3. Tashqi iqtisodiy faoliyatni yanada erkinlashtirish, x o ’jalik ishlarini yurituvchi sub’yektlarga xorijiy sheriklar bilan bevosita aloqalar o ’rnatishda o’z mahsulotlarini chet ellarda sotishda ko’prok erkinlik berish, tovarlami eksport va import qilishda birmuncha imtiyozli tartibni joriy qilish borasida aniq maqsadni ko’zlab siyosat o’tkazish;

4. Xorijiy sarmoyalami respublika iqtisodiyotiga keng ko’lamda jalb etish uchun zarur huquqiy, ijtimoiy-iqtisodiy hamda boshqa sharoitlami yaratish;

5. Xalqaro moliyaviy munosabatlaming tarkibiy majmuini vujudga keltirish;

6. Xalqaro huquq va xalqaro moliyaviy munosabatlar sohasida malakali mutaxassislar tayyorlashni tashkil etish.

Tashqi savdoning ustuvor yo‘nalishlari

Hatto globallashuv jarayonlarida bevosita qatnashib kelayotgan rivojlanayotgan davlatlar uchun ham uzoq muddatli rivojlanish istiqbollari umuman noaniqdir. Hozirgi davrda moliyaviy mablag‘larni yer sharining istalgan nuqtasiga o‘tkazish deyarli bir zumda amalga oshirilishi mumkin. Transmilliy korporatsiyalar gorizontal va vertikal ishlab chiqarish

integratsiyasiga ega global fabrikalarni ko‘plab davlatlarda tashkil qilmoqda. Boy davlatlarning kichik guruhi xalqaro tovarlar va xizmatlar oqimining tobora katta qismini amalga oshirmoqda.

Bu xildagi globallashuvning oqibatlari ikki tomonlama bo‘lishi mumkin. Bir tarafdan alohida davlatlar, ayniqsa, uchinchi dunyo mamlakatlarining kuchi va ta’siri kamayib ketadi. Ayniqsa, Shimoliy Amerika, Osiyo-Tinch okeani hududi yoki Yevropadagi qaytadan shakllanayotgan hududiy savdo bloklari bilan qaysidir darajada bog‘liq bo‘lmagan rivojlanayotgan davlatlarni yanada qiyin davrlar kutmoqda.

XXI asr boshida rivojlanmay qolib ketgan davlatlarning ijtimoiy- iqtisodiy ahvolini sezilarli darajada yaxshilash uchun samarali xalqaro tizim yaratilishikerak.

U moliya, atrof-muhit, xalqaro resurslar harakati va texnologiyalar transferti sohalaridagi global muammolarni ham hal qila olishi kerak. Zarur islohotlar sifatida ko‘pincha quyidagilar ta’kidlanadi: 1. Bundan buyog‘iga iqtisod qilishning qat’iy dasturlarini amalga oshirolmaydigan rivojlanayotgan davlatlarning qarzga xizmat ko‘rsatish bo‘yicha og‘irlikni kamaytirish. 2. BMT tomonidan rivojlanayotgan davlatlarga yordam berish ko‘rsatkichiga - donor-davlatlar YAMMning 0,7foiz iga erishish uchun yordam hajmini ko‘paytirish. 3. Rivojlanayotgan davlatlarga, ayniqsa, hududiy savdo bloklarini shakllantirayotganlarga nisbatan protektsionistik tadbirlarni bekor qilish orqali ularning jahon savdosidagi ulushini ko‘paytirish. 4. XVF va Jahon bankini isloh qilish.

Oxirgi bandga nisbatan shuni aytish mumkinki, XVF ko‘proq rivojlangan davlatlar va xalqaro banklarning moliyaviy nizolarini hal qilib beruvchi xalqaro politsiya vazifasini emas, balki rivojlanish instituti rolini bajarishi kerak. Bank rahbariyati moliyalashtirish shartlarini ishlab chiqishda “egiluvchanlik”ni amalga oshirishi, ya’ni qat’iy shartlardan iloji boricha voz kechishi va katta qarzlar yuki ostida qolib ketgan davlatlardan standart barqarorlashtirish dasturlarning qat’iy shartlari bajarilishini talab qilgandan ko‘ra, asosiy e’tiborini bu davlatlarning milliy iqtisodiyotlari o‘sishini ta’minlash muammolariga qaratishi kerak.

Xulosa

Global iqtisodiyotning vujudga kelishini nafaqat tovarlar va xizmatlar eksportining ulkan ko‘lamlari, balki kapitalni olib chiqish, qimmatli qog‘ozlar, bank depozitlari, qarz talablari va majburiyatlari shaklidagi mulkchilik huquqlari savdosi namoyon etmoqda. Xalqaro fond va valyuta bozorlaridagi

aylanmalar savdo aylanmalaridan o‘nlab, ba’zan yuzlab marta ortiqdir. 1997 yilda jahon aksiyalar savdosi aylanmasi 40 trln. dollar, mamlakatlar o‘rtasida valyutani xarid qilish va sotish hajmi 400 trln. dollar deb baholangan edi.

Bir mamlakatdan boshqa mamlakatlarga kapitallarning katta oqimi ularning iqtisodiy rivojlanishining o‘zaro bog‘liqligini paydo qiladi. TMKlar o‘zlarining tashkiliy, ishlab chiqarish va marketing tizimlarini chet mamlakatlar hududlariga yoyib, shu yo‘l bilan tovar, xizmat, kapital va texnologiyalarni ishlab chiqarishga jalb etib, ushbu mamlakatlar o‘rtasidagi o‘zaro aloqalarga ta’sir etdi. Shuningdek jahon iqtisodiyotining integratsiyalashuv jarayonlarida xalqaro tashkilotlar rolini alohida e’tirof etish zarur.

Globallashuv jarayonlari o‘tish iqtisodiyotili mamlakatlarda tegishli iqtisodiy siyosatni olib borishini taqozo etadi. Bu vaqtda iqtisodiy siyosatning vazifasi nafaqat jahon ho‘jaligi jarayonlarida ishtirok etishdan olinadigan nafni maksimallashtirish, balki ushbu vaziyatda kelib chiqishi mumkin bo‘lgan xavfni ham minimallashtirishdan iborat.

Jahon moliya bozorlarining o‘sishi, ular raqobatdoshligining oshishi va faoliyat doiralarining kengayishi daromad darajasi past bo‘lgan mamlakatlarning jahon iqtisodiyotiga yanada integratsiyalashishiga imkoniyat yaratadi. Lekin bir qator sabablar tufayli rivojlanayotgan davlatlarning jahon iqtisodiyotida to‘laqonli qatnashish imkoniyatlari xali mavjud emas.

XXI asr boshida rivojlanmay qolib ketgan davlatlarning ijtimoiy-iqtisodiy ahvolini sezilarli darajada yaxshilash uchun samarali xalqaro tizim yaratilishi kerak. Zarur islohotlar sifatida ko‘pincha quyidagilar ta’kidlanadi:

- bundan buyog‘iga iqtisod qilishning qat’iy dasturlarini amalga oshirolmaydigan rivojlanayotgan davlatlarning qarzga xizmat ko‘rsatish bo‘yicha og‘irlikni kamaytirish;
- BMT tomonidan rivojlanayotgan davlatlarga yordam berish ko‘rsatkichiga – donor-davlatlar YaIMning 0,7foiz iga erishish uchun yordam hajmini ko‘paytirish;
- rivojlanayotgan davlatlarga, ayniqsa, hududiy savdo bloklarini shakllantirayotganlarga nisbatan protektsionistik tadbirlarni bekor qilish orqali ularning jahon savdosidagi ulushini ko‘paytirish;
- XVF va Jahon bankini isloh qilish.

Tayanch iboralar:

Kapital eksporti, qimmatli qog‘ozlar, bank depozitlari, qarz talablari va majburiyatlari, xalqaro fond va valyuta bozorlari, kredit resurslari, xalqaro tashkilotlar, Xalqaro valyuta fondi (XVF), moliyaviy islohot.

Nazorat uchun savollar:

1. Global moliya bozorlarining shakllanish xususiyatlari nimadaniborat?
2. Xalqaro moliya munosabatlarini tartibga solishda xalqaro moliya tashkilotlari qanday o‘ringa ega?
3. Globallashuv sharoitida o‘tish iqtisodiyotili mamlakatlarda davlat moliya siyosatini olib borish xususiyatlarini tushuntiring.
4. Xalqaro moliya munosabatlarida rivojlanayotgan mamlakatlarning ishtirok etishi qanday xususiyatlarga ega?
5. Rivojlanayotgan mamlakatlarda nima uchun moliyaviy tizimlar islohotlarini o‘tkazish zarur?
6. O‘zbekiston Respublikasining xalqaro moliya munosabatlarda ishtirok etish tamoyillari nimalardan iborat?
7. Hatto globallashuv jarayonlarida bevosita qatnashib kelayotgan rivojlanayotgan davlatlar uchun ham uzoq muddatli rivojlanish istiqbollari umuman noaniqdir. Hozirgi davrda moliyaviy mablag‘larni yer sharining istalgan nuqtasiga o‘tkazish deyarli bir zumda amalga oshirilishi mumkin. Transmilliy korporatsiyalar gorizontal va vertikal ishlab chiqarish integratsiyasiga ega global fabrikalarni ko‘plab davlatlarda tashkil qilmoqda. Boy davlatlarning kichik guruhi xalqaro tovarlar va xizmatlar oqimining tobora katta qismini amalga oshirmoqda.
8. Bu xildagi globallashuvning oqibatlari ikki tomonlama bo‘lishi mumkin. Bir tarafdan alohida davlatlar, ayniqsa, uchinchi dunyo mamlakatlarining kuchi va ta’siri kamayib ketadi. Ayniqsa, Shimoliy Amerika, Osiyo-Tinch okeani hududi yoki Yevropadagi qaytadan shakllanayotgan hududiy savdo bloklari bilan qaysidir darajada bog‘liq bo‘lmagan rivojlanayotgan davlatlarni yanada qiyin davrlar kutmoqda.
9. XXI asr boshida rivojlanmay qolib ketgan davlatlarning ijtimoiy- iqtisodiy ahvolini sezilarli darajada yaxshilash uchun samarali xalqaro tizim yaratilishikerak.

8-MAVZU. GLOBALLASHUV SHAROITIDA ISHCHI KUCHI BOZORI VA MIGRATSIYASI MUAMMOLARI

Reja:

1. Jahon ishchi kuchi bozorining mohiyati va nazariy asoslari;
2. Xalqaro ishchi kuchi migratsiyasining asosiy yo'nalishlari va migrantlarni o'ziga jalb qiluvchi markazlar;
3. Jahon iqtisodiyotida xalqaro ishchi kuchi migratsiyasining dinamikasi;
4. Jahon moliyaviy inqirozining ishchi kuchi bozoriga ta'siri;

Mavzu bo'yicha adabiyotlar ro'yxati:

1.“O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida” O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017- yil7-fevraldagi PF-4947-son Farmoni;

2.O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi (2018- yil 28- dekabr);

3. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligi Davlat rahbarlari kengashi majlisidagi nutqi (2017-yil 12-oktyabr);

4.Аллен Роберт. Глобальная экономическая история: Краткое введение/пер. с англ. Ю.Каптуревского – М.: Издательство Институвта Гайдара, 2013.

5.Novie podxodi k globalnomu finansovomu regulirovaniyu. Pod. red. L.S.Xudyakovoy. M.: Institut mirovoy ekonomiki i mejdunarodnix otnosheniy imeni E.M.Primakova Rossiyskoy akademii nauk, 2015.

6.The Global Competitiveness Report 2012-2013.

7.The world in 2050. The accelerating shift of global economic power: challenges and opportunities;

1. Jahon ishchi kuchi bozorining mohiyati va nazariy asoslari

Aholining ommaviy migratsiyasi jahon hamjamiyatining XX asr ikkinchi yarmidagi hayotining eng xarakterli xususiyatlaridan biriga aylandi. Aholi migratsiyasi deganda ma'lum hududlarda insonlarning doimiy yashash joyini almashtirish yoki unga qaytish sharti bilan ko'chib o'tishi tushuniladi.

Jahon iqtisodiyotida xalqaro (tashqi) migratsiyaning turli shakllari - mehnat, oilaviy, rekreatsion, turistik va boshqa turdagi shakllari mavjud. Biz xalqaro mehnat migratsiyasi, xalqaro ishchi kuchi bozori muammolarini ko'rib

chiqamiz. Xalqaro ishchi kuchi bozori milliy chegaralarni kesib o‘tuvchi turli-tuman mehnat resurslari oqimini qamrab oladi. Xalqaro mehnat bozori ishchi kuchining milliy va mintaqaviy bozorlarini birlashtiradi. Xalqaro mehnat bozori mehnat migratsiyasi shaklida namoyon bo‘ladi.

Jahon mehnat bozori deganda ishchi kuchini sotish, sotib olish va undan foydalanishi bilan bog‘liq bo‘lgan davlatlararo ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlar majmui tushuniladi. Jahon mehnat bozorida ishchi kuchining qiymati baholanishi bilan birga uni yollash, ish haqining miqdori, mehnat sharoitlari, ta’lim olish va kasb mahoratini o‘stirish imkoniyatlari, ish bilan bandlilik kafolatlari va boshqa bir qator shartlar aniqlanadi. Jahon mehnat bozori jahon aholisining ish bilan bandlik darajasi, uning tarmoqlar, kasb- malaka, demografik, ishsizlikning ko‘larni va o‘zgarishi kabi asosiy jarayonlarni aks ettiradi.

Jahon mehnat bozori ham boshqa xil bozor tizimlaridek makroiqtisodiy usullarni qo‘llash sohasi bo‘lib, u bir-biriga bog‘liq bo‘lgan talab va taklifning ta’sirida o‘zgaradi.

- Jahon mehnat bozorining iqtisodiy talablariga javob beradigan me’yorda amal qilishi esa bir qator shartlarning mavjud bo‘lishini taqozo qiladi:

- talab va taklifning erkin amal qilishini kafolatlovchi huquqiy asoslarning mavjudligi;
- bozor sub’ektlarining erkin harakat qilishi uchun zarur zamin - iqtisodiy makonning mavjudligi;
- jahon mehnat bozori infrastrukturasining mavjudligi;
- ish haqi miqdorining chegaralanmaganligi, uy-joy bozorining mavjudligi va boshqalar.

Jahon mehnat bozorining iqtisodiy talablariga javobberuvchi shartlari

Bozor iqtisodiyotining asosiy tarkibiy qismlaridan biri sifatida jahon mehnat bozorining shakllanishi uchun mehnat munosabatlarini huquqiy jihatdan ta’minlash, bozor rag‘batlari samarali ta’sir ko‘rsatishi uchun shart-sharoit yaratuvchi tashkiliy tadbirlar tizimini vujudga keltirish lozim. Jahon mehnat bozoriga o‘tishning eng muhim sharti ish beruvchi bilan xodim o‘rtasidagi munosabatlarda tenglik va erkinlik o‘rnatishdir.

Jahon mehnat bozorining iqtisodiy talablariga javob beradigan me’yorda amal qilishi esa bir qator shartlarning mavjud bo‘lishini taqozo qiladi. Ularning asosiylari ko‘yidagilar:

- talab va taklifning erkin amal qilishini kafolatlovchi huquqiyasoslarning

mavjudligi;
- bozor subyektlarining erkin harakat qilishi uchun zarur zamin -iqtisodiy makonning mavjudligi;
- jahon mehnat bozori infrastrukturasining mavjudligi;
- ish haqi miqdorining chegaralanmaganligi, uy-joy bozoriningmavjudligi va boshqalar.

Jahon mehnat bozorida amalga oshadigan munosabatlar doirasida asosan mamlakatlarning ishchi kuchini sotuvchi va sotib oluvchilar ishtirok etadi va bu jarayonga bir tomonidan ishlash istagi bor bo‘lganlar (bunga ish bilan band bo‘lganlar ham, ishsizlar ham kiradi), ikkinchi tomondan - tovar ishlab chiqarish va xizmat ko‘rsatish uchun xodimlarni yollovchilar kiradi. Jahon mehnat bozori faqatgina bo‘sh ish joylarini yaratishga va ishsizlarga ish topib berishgagina xizmat qilmasdan, balki keng mazmundagi amaliy muammo bo‘lgan yollanma mehnat sohasinio‘rganishni ham o‘z ichiga oladi.

Ana shuning uchun ham jahon mehnat bozori va aholini ish bilan band etish siyosatining obyekti bo‘lib mehnat munosabatlari va unda jalb etilgan xodimlar bilan bog‘liq keng miqyosli soha xizmat qiladi. Bunga ish haqi muammolari, mehnat sharoitlari, bajarilayotgan ishning hajmi va intensivlik darajasi, korxonalarda ish bilan ta’minlashning barqarorligi, mehnat motivlari, jahon mehnat bozorining egiluvchanligini ta’minlash, ishchi kuchini mehnatga tayyorlash va qayta tayyorlash va boshqalar kiradi.

Ishchi kuchiga bo‘lgan talab va taklifga ta’sir qiladigan omil ish haqidir. Ammo ushbu mexanizmdagi har bir o‘zgarish uning tarkibigakiruvchi boshqa unsurlarning ham darhol o‘zgarishiga olib keladi.

Chunonchi ishchi kuchi miqdorining ortib ketishi ish haqining kamayib ketishiga va o‘z navbatida ish joylari miqdorining nisbiy kamayishiga olib keladi va hakozo. Umuman olganda bu to‘g‘ridagi asosiy ilmiy-uslubiy tasavvurlarni jahon iqtisodiyoti amaliyoti va nazariyasidan bilib olsak bo‘ladi. Hozirgi paytda jahon mehnat bozorining amal qilinishi va nazariy tushunchasiga har xil yondoshuvlar mavjud bo‘lib, ularni o‘rganish mehnat bozori haqidagi dunyoqarashimizni yanada boyitadi.

2. Xalqaro ishchi kuchi migratsiyasining asosiy yo‘nalishlari va migrantlarni o‘ziga jalb qiluvchi markazlar

Geografik yo‘nalishga ko‘ra mintaqalararo va mintaqa ichidagi tashqi aholi migratsiyasi farqlanadi. Mehnat migratsiyasining oqimlarining aniq qayerga harakat qilganligini ko‘rib chiqish maqsadga muvofiqdir.

Ishchi kuchining birinchi ommaviy mintaqalararo ko‘chishi majburiy

tarzda bo‘lgan. Bu XVII-XIX asrlardagi qullar savdosining rivojlanishi bilan bog‘liq edi. Shunday oqim natijasida Afrika aholisi 1650-1850- yillarda 22 foizga qisqardi.

Ishga yollangan mustaqil shaxslar ko‘chishi to‘g‘risida so‘z yuritilganda XIX-XX asrlarda yevropaliklarning okean ortiga chiqib ketishi eng yirik migratsion oqim deb hisoblanadi. XIX asrda qariyb 30 mln. kishi emigratsiya qilgan. XX asr boshidan Birinchi jahon urushigacha Yevropadan 19 mln. ga yaqin kishilar chiqib ketgan, 1914-1918- yillarda migratsiya to‘xtalgan, keyinchalik esa qaytadan tiklandi, va 1918-1939- yillarda 9 mln. kishi emigratsiya qildi. Ikkinchi jahon urushi Yevropadan okean ortiga aholi migratsiyasining to‘xtalib turishiga sabab bo‘ldi, urush tugagandan so‘ng u tiklanib, so‘ngra susaya boshladi.

Xalqaro ishchi kuchi migratsiyasining asosiy yo‘nalishlari va migrantlarni o‘ziga jalb qiluvchi markazlar

Emigrantlar asosan AQSHga yo‘l olib, u yerda kapitalizm jadal rivojlanar edi. SHu bilan birga Kanada, Avstraliya, Yangi Zelandiya, Argentina va boshqa davlatlarga ham ko‘chish mavjud bo‘lgan. Ushbu mamlakatlar aholisini o‘sishining asosiy omili immigratsiya bo‘ldi. Irlandiya, Angliya, Fransiya, Germaniya kabi Yevropa mamlakatlaridan immigrantlar kirib kelgan.

Oxirgi o‘n yilliklarda nafaqat mintaqalararo, balki mintaqa ichkarisida yangi jahon ishchi kuchi bozorlari paydo bo‘ldi.

Mehnat migratsiyasi deyarli barcha milliy iqtisodiyotlarga xos jarayondir. Biroq uning jadallik darajasi jahonning u yoki bu hududlarida sezilarli farq qiladi. Mehnatkash-migrantlarning eng jadal oqimi ishchi kuchini eksport/import qiluvchi mamlakatlarning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishi darajasida va tabiiy demografik o‘sish sur’atida jiddiy farq bo‘lganda kuzatiladi. Migratsiyaning asosiy to‘rt yo‘nalishlari ichida jami migratsiya oqimining hajmi bo‘yicha rivojlanayotgan mamlakatlardan rivojlangan mamlakatlar tomon ishchi kuchlarining ko‘chishi birinchi o‘rinda turadi. Mutaxassislar quyidagi migratsiya oqimlarini alohida ko‘rsatib o‘tishadi: G‘arbiy Yevropa va Shimoliy Amerika mamlakatlari o‘rtasida, sobiq sotsialistik mamlakatlardan bozor iqtisodiyotili mamlakatlarga,

rivojlanayotgan yoki o‘tish davri iqtisodiyotili davlatlar o‘rtasida (masalan, Janubiy Amerika chegarasida, Ukrainadan Rossiyaga).

Ishchi kuchi migratsiyasining yana bir yo‘nalishi, ya’ni rivojlangan mamlakatlardan rivojlanayotgan yoki o‘tish davri iqtisodiyotili davlatlarga migratsiya uchrasada, bu yo‘nalishni tanlovchi migrantlar soni unchalik ko‘pchilikni tashkil etmaydi va ular TMKlarning shoxobchalari va sho‘‘ba korxonalarida band bo‘lgan kadrlar, turli xayriya tashkilotlari va fondlarining a’zolari, shuningdek, sarguzasht izlovchilar hamda tavakkalchilardan iborat.

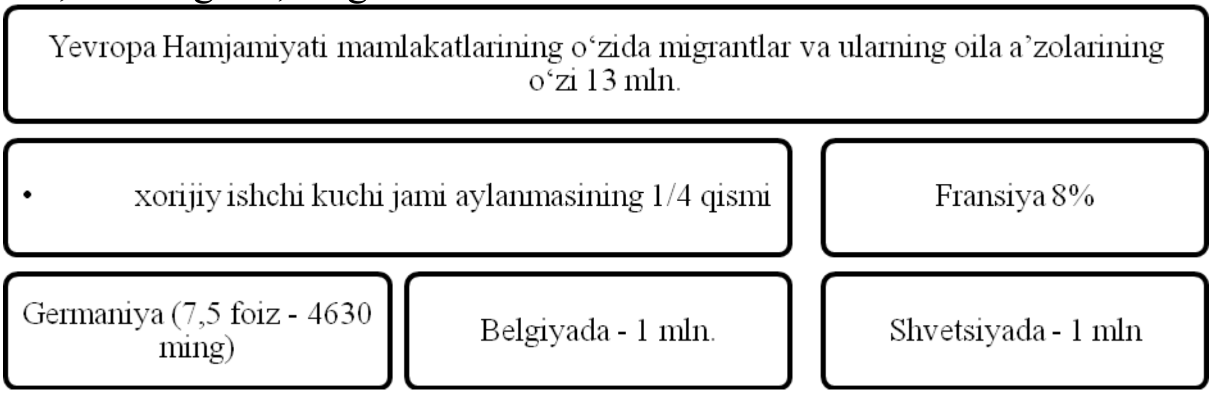

Yevropa Ittifoqi

Migrantlarni o‘ziga tortuvchi boshqa bir «ohangrabo» Yevropa Ittifoqi mamlakatlaridir. Ularga xorijiy ishchi kuchi jami aylanmasining 1/4 qismidan ko‘prog‘i to‘g‘ri keladi. Yevropa Hamjamiyati mamlakatlarining o‘zida migrantlar va ularning oila a’zolarining o‘zi 13 mln. kishini tashkil etadi. Bu hududda Fransiya (mamlakat aholisining 8 foizi – 4 mln.ga Yaqin Shimoliy Afrikadan kelgan immigrantlar), Germaniya (7,5 foiz – 4630 ming) etakchilik qilmoqda. Belgiyada - 1 mln.ga yaqin ispaniyaliklar va italiyaliklar, Shvetsiyada – 1 mln. finnlar hisobga olingan. Bulardan tashqari Buyuk Britaniya, Belgiya, Niderlandiya, Shvetsiya, Avstriya ham ishchi kuchi qabul qilishda oldingi o‘rinlarda turadi.

Yevropa ekspertlarining bashorati bo‘yicha, umumiy bozor yaratilishidan so‘ng migratsion oqimlarda bir necha o‘zgarishlar ro‘y beradi. Past malakali ishchilarni ommaviy immigratsiyasining yomon tashkil etilishining o‘rniga maqsadga yo‘naltirilgan jamoaviy kelishuvlar paydo bo‘ladi. migratsiyaning ko‘p qismini past va o‘rta malakali ishchilar tashkil etayotganiga qaramay, yuqori malakali ishchilar ustun turuvchihuquqqa ega bo‘ladilar.

Ishlovchi-migrantlarni jalb qiluvchi ikkinchi markaz 70-yillarda Yaqin Sharq mintaqasida paydo bo‘ldi. Neft qazib oluvchi mamlakatlar

Hindiston, Bangladesh, Pokiston, Iordaniya, Yaman, shunindek, Gretsiya, Turkiya, Italiyadan ishlashga ko‘pchilikni jalb qilgan. 90-yillar boshiga kelib u yerda 4,5 mln. xorijliklar ishlagan. Alohida mamlakatlar ishchi kuchining

umumiy miqdorida immigrantlar ulushi alohida ahamiyat kasb etadi. Shu tarzda, Birlashgan Arab Amirliklarida u 97 foizni, Quvaytda – 86,5 foizni, Saudiya Arabistonida – 40 foizni tashkil etgan, ya’ni butun ishchi kuchining ko‘p qismini tashkil etgan.

3. Jahon iqtisodiyotida xalqaro ishchi kuchi migratsiyasining dinamikasi

Ikkinchi jahon urushidan keyingi davrda dunyoda migrantlarning ulushi ko‘rsatkichining barqarorligi kuzatiladi.

2005-2015- yillar mobaynida jahonda migrantlar soni 18,7 million kishiga o‘sdi. Joriy o‘n yillikda umuman dunyo bo‘yicha xalqaro migrantlar sonining qo‘shimcha o‘sish sur’atlari 1990-yillarga nisbatano‘sdi.

Yaqin Sharq mintaqasida paydo bo‘lgan markazlar

- neft qazib oluvchi mamlakatlar
- Hindiston,
- Bangladesh,
- Pokiston,
- Iordaniya,
- Yaman,
- Gretsiya,
- Turkiya,
- Italiya

1900-2015- yillarda rivojlangan mamlakatlarda xalqaro migrantlar sonining qo‘shimcha o‘sish sur’atlari rivojlanayotgan mamlakatlarga nisbatan sezilarli yuqori edi, biroq 2005-2010- yillarda o‘zaro nisbat o‘zgardi: rivojlanayotgan mamlakatlarda xalqaro migrantlar sonining qo‘shimcha o‘sish sur’atlari (qochoqlarni hisobga olgan holda) rivojlanganmamlakatlarda xalqaro migrantlar sonining qo‘shimcha o‘sish sur’atlaridan (qochoqlarni hisobga olgan va ayirgan holda) yuqori bo‘ldiva yiliga 2 foiz gacha ko‘tarildi. Agar rivojlanayotgan mamlakatlarda xalqaro migrantlarning umumiy sonidan qochoqlarni ayirib tashlasa, qo‘shimcha o‘sish sur’ati birmuncha pasayadi (1,6

foiz), holbuki ilgari aynan shu guruh tezroq o‘sgan edi.

Har bir mamlakatda xalqaro migrantlar soni nafaqat immigratsiya va emigratsiyaning ma’lum balansi natijasida, balki ularning tabiiy kamayishi (o‘lishi) hisobiga shakllanadi. Mutaxassislar 2005-2015- yillarda xalqaro migrantlar sonining umumiy qo‘shimcha o‘sishi 24,4 mln. kishini, bu davrda o‘lganlar soni 5,7 mln. kishini tashkil qilishini hisoblab, natijada xalqaro migrantlar sonining 18,7 mln. kishiga ko‘payganligini e’tirof etadilar.

Ko‘rib chiqilayotgan davrda rivojlangan mamlakatlarda sof xalqaro migratsiya 14,7 million kishini, rivojlanayotgan mamlakatlarda – deyarli 9,7 million kishini tashkil qiladi.

Yevropada bu ko‘rsatkich – deyarli 8,1 million kishini, shu jumladan Janubiy Yevropada– 3,8 million kishini, Shimoliy va G‘arbiy Yevropada –1,5 million kishidan iborat miqdomi tashkil qildi. Shimoliy Amerikada – 5,8 million kishiga teng.

Osiyoga sof migratsiya 2005-2010- yillarda deyarli 6,8 million kishini, shu jumladan G‘arbiy Osiyoga – 4,2 million kishi, Janubi-Sharqiy Osiyoga – 1,2 million va Janubiy Osiyoga – 0,8 million kishini tashkil qiladi.

Xalqaro migratsiya hisobiga 2005-2015 yillarda rivojlangan mamlakatlar aholisi o‘rtacha yiliga 2,2foiz o‘sdi, rivojlanayotgan mamlakatlar aholisi esa 0,5foiz ga pasaydi.

Xalqaro migratsiya ko‘p jihatdan jahon aholisi tizimida davom etayotgan demografik siljishlarga javob tariqasida rivojlanmoqda. Rivojlangan mamlakatlar aholining keksayishi natijasida vujudga kelishi mumkin bo‘lgan mehnat qiluvchilarning boqimandalarga nisbatan etishmasligi muammosini hal qilishga majbur, rivojlanayotganmamlakatlarda esa ularning iqtisodiyoti uchun mehnatga layoqatli aholining ortiqchaligi bosimiga duch kelmoqda.

2005-2015- yillarda rivojlangan mamlakatlarning rivojlanayotgan mamlakatlar bilan migratsion ayirboshlashning o‘rtacha yillik saldosi yiliga 2,7 million kishini yoki 2,2 foizni tashkil qiladi. Rivojlanayotgan mamlakatlar aholisini migratsion qisqarishining jadalligi birmuncha pastroq – 0,5 foiz, 49 ta eng past rivojlangan mamlakatlar guruhida migratsion qisqarish 315 ming kishini yoki yiliga o‘rtacha 0,4 foiz tashkil qilgan.

Migratsion ayirboshlash natijasida absolyut ko‘rsatkichlarning eng ko‘p kamayishi Osiyoda, o‘rtacha 1,1 million kishiga pasayish kuzatiladi. Shuningdek, migratsion ayirboshlash natijasida Lotin Amerikasi aholisi (804 ming kishiga) va Afrika aholisi (1,0 million kishiga) kamaydi. Shimoliy Amerika aholisi, aksincha, 2005-2015- yillarda migratsion qo‘shimcha o‘sish hisobiga yiliga o‘rtacha 1,2 million kishiga, Yevropa – 1,3 million kishiga ko‘paydi. Migratsion qo‘shimcha o‘sishning jadalligi Shimoliy Amerikada,

migratsion kamayish esa - Lotin Amerikasida eng yuqori bo‘ldi.

Dunyoning yirik mintaqalari orasida aholining jadal migratsion o‘sishini Janubiy Yevropada (yiliga o‘rtacha 4,9 foiz), undan keyingi o‘rinlarda Shimoliy Amerikada (3,6 foiz) va AQSHda (3,3 foiz) mavjudligini ta’kidlash lozim. Umuman Sharqiy Yevropa bo‘yicha migratsion qo‘shimcha o‘sish nolga yaqin bo‘ldi.

Ayni vaqtda, Afrika aholisining migratsion kamayishi sharoitida, umuman Shimoliy Afrika aholisining migratsion qo‘shimcha o‘sishi (yiliga o‘rtacha 2,4foiz, ya’ni G‘arbiy Yevropa ko‘rsatkichidan yuqori va Shimoliy Yevropa ko‘rsatkichidan biroz past darajada) kuzatiladi. Avstraliya va Yangi Zelandiya aholisining jadal migratsion qo‘shimcha o‘sishi (yiliga +4,4 foiz) holatida, Okeaniyaning orol qismida, ayniqsa Polineziyada (yiliga minus 8,5 foiz) aholining migratsion kamayishini ko‘rish mumkin.

5. Jahon moliyaviy inqirozining ishchi kuchi bozoriga ta’siri

Ma’lumki, hozirgi vaqtda jahonda ro‘y berayotgan moliyaviy inqiroz va uning oqibatlari jahon iqtisodiy tizimining turli sohalariga jiddiy salbiy ta’sir ko‘rsatmoqda. Odatda retsessiya uzoq muddatli iqtisodiy tendensiyalarga kuchli ta’sir o‘tkazmaydi. Biroq hozirgi inqiroz aholi daromadlari va bandligiga uzoq muddatli, balki hatto doimiy ta’sirga ega bo‘ladi va bu ta’sir rivojlangan va rivojlanayotgan mamlakatlarda turlicha namoyon bo‘ladi.

Hozirda ko‘plab mutaxassis va ekspertlar tomonidan jahon moliyaviy inqirozining global tus olishi va iqtisodiy inqiroz jarayonlarining kuchayishi retsessiya va iqtisodiy pasayishni, investitsion faollik ko‘larni cheklanib borishini, talab va xalqaro savdo hajmining kamayishi hamda jahonning ko‘plab mamlakatlariga ta’sir ko‘rsatadigan jiddiy ijtimoiy talofotlar sodir bo‘lishi mumkinligi e’tirof etilmoqda.

Mehnat bozoridagi inqiroz, eng avvalo, migrantlar uchun yomon ta’sir ko‘rsatadi, chunki mamlakatlar inqirozli holatlarda birinchi navbatda xorijiy ishchilarni bo‘shatadi. O‘rtacha olganda migrantlar yoshroq bo‘lib, pastroq malakaga va ish stajiga ega, odatda vaqtinchalik lavozimlardaishlaydi va siklli rivojlanuvchi tarmoqlarga jamlangan. Bu esa pasayish paytida eng zaif hisoblangan guruhga xos tavsiflardir. O‘tkazilgantahlillardan ma’lum bo‘ldiki, iqtisodiy pasayish davrida migrantlar nomigrantlarga nisbatan ko‘proq ish yo‘qotadi. 1998-2008 yillarda 14 ta Yevropa mamlakatining YAIM va ishsizlik bo‘yicha choraklik ko‘rsatkichlari asosida aniqlanishicha, retsessiyani boshdan kechirgan mamlakatlarda migrantlar orasida ishsizlik darajasi boshqa guruhlarga nisbatan tezroq o‘sadi.

Ishchilarning ko‘chishiga inqirozning naqadar kuchli ta’sir etishini aniqlashda bir qancha omillarni hisobga olish kerak. Ushbu omillarga vatanida va chet elda bevosita rivojlanish istiqbollari, migratsiya, chet elda yashash va qaytish tavakkalchiligini anglash va kuchayib boruchi to‘siqlar kiradi. Ishchilarni jalb qiluvchi ayrim asosiy mamlakatlar qaytish uchun qulay imkoniyatlar (bonuslar, chiptalar, ijtimoiy to‘lovlar bo‘yicha yirik mablag‘lar) yaratib berdi va mamlakatga kirish va yashash bo‘yicha to‘siqlarni ko‘paytirdi.

Shu tarzda,

BMT da u 97% ni,

Quvaytda - 86,5% ni

Saudiya Arabistonida - 40% ni tashkil etgan, ya'ni butun ishchi kuchining ko‘p qismini tashkil etgan

Alohida mamlakatlar ishchi kuchining umumiymiqdorida immigrantlar ulushi

Hozirgi bosqichda ro‘y berishi mumkin bo‘lgan tuzilmaviy o‘zgarishlar turi va ko‘larnini aniq aytib berish qiyin. Ayrim olimlarning fikricha, rivojlangan mamlakatlarning muayyan tarmoqlarida inqirozning boshlanishi va faol rivojlanishi rivojlanayotgan mamlakatlar, ayniqsa, Osiyo mamlakatlarining o‘rnini kuchaytirishi va hatto jahon iqtisodiyotining tubdan boshqacha tus olishiga olib kelishi mumkin.

1. Birinchisi kuchli yevropa oqimini tashkil etib, G‘arbiy yevropa mamlakatlaridan AQShga 6,6 mln. kishi kirib kelgan

2. Ikkinchisi 1965 yilda boshlanib, bu paytda Osiyo va Lotin Amerikasidan kelganlarga qulay sharoit yaratuvchi qonun qabul qilingan

3. yildan uchinchi bosqich boshlanib, bu paytda yevropa - Irlandiya, Polsha, shuningdek Argentinadan emigrantlarga talab ko‘p bo‘ldi

Ikkinchi jahon urushidan keyingi immigratsiyaningAQSHdagi bosqichlari

Inqiroz turli mamlakatlar va turli mintaqalarda pul o‘tkazmalar hajmiga har xil ta’sir ko‘rsatdi. Bashoratlarga ko‘ra, Sharqiy Yevropa va Markaziy Osiyo mamlakatlariga pul o‘tkazmalari nisbiy va miqdoriy jihatdan eng ko‘p qisqaradi.

90-yillar davomida belgilangan kvota 675 ming kishi bo'lishiga qaramay yiliga 1 mln.dan ortiq migrantlar AQShga kirib kelgan

Hozirgi paytda mamlakat ishchi kuchining 5% ga yaqinini xorijliklar tashkil etadi

Shimoliy Amerika (AQSH va Kanada)

Bu Yevropa Ittifoqiga a'zoliq va Rossiyadagi kuchli iqtisodiy ko'tarilish orqasidan kelgan kuchli teskari oqim bilan tushuntiriladi. Moldova va Tojikistonda YAIMda pul o'tkazmalarning ulushi dunyo bo'yicha eng yuqori (mos ravishda 45 va 38 foiz) bo'lib, ular 2009 yilda 10foiz ga tushadi. Salvadorda YAIMning 18foiz ni tashkil qiluvchi pul o'tkazmalarning jiddiy foizli qisqarishi ro'y beradi.

Sahroi Kabirdan janubdagi Afrikaga pul o'tkazmalarning foiz qismi inqirozdan katta zarar ko'rgan AQSH va Yevropadan kelib tushadi.

Jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozi ko'plab mamlakatlar iqtisodiyotiga hanuz ta'sirini ko'rsatmoqda. Buni dunyoning aksariyat mamlakatlarida ishsizlik darajasi ortib borayotganida ko'rish mumkin.

Xulosa

XX asrda aholining ommaviy migratsiyasi jahon hamjamiyatining эng xarakterli tendentsiyalaridan biriga aylandi. Jahon iqtisodiyotida xalqaro (tashqi) migratsiyaning turli shakllari – mehnat, oilaviy, rekreatsion, turistik va boshqa turdagi shakllari mavjud bo'lib, xalqaro mehnat migratsiyasi, xalqaro ishchi kuchi bozori muammolari jahon iqtisodiyoti rivojlanishida muhim o'ringa ega.

Xalqaro ishchi kuchi bozori milliy chegaralarni kesib o'tuvchi turli- tuman mehnat resurslari oqimini qamrab oladi. Jahon mehnat bozori jahon aholisining ish bilan bandlik darajasi, uning tarmoqlar, kasb-malaka, demografik, ishsizlikning ko'lami va o'zgarishi kabi asosiy jarayonlarni aks ettiradi.

Xalqaro ishchi kuchi migratsiyasining vujudga kelishi jahonning iqtisodiy rivojlanishining global xarakteri, jahon xo'jaligi aylanmasiga mamlakatlarni o'zaro bog'liqligi va ularning iqtisodiy rivojlanishidagi notekislik bilan bog'liq.

Ikkinchi jahon urushidan keyingi davrda dunyoda ishchi kuchi migratsiyasi faol rivojlandi. Bu davrda migrantlarning ulushi ko'rsatkichi barqarorligi kuzatiladi. 2005-2015 yillar mobaynida jahonda migrantlar soni 18,7 million kishiga o'sdi.

Dunyoning yirik mintaqalari orasida aholining jadal migratsion o‘sishini Janubiy Yevropada (yiliga o‘rtacha 4,9foiz), Shimoliy Amerikada (3,6foiz) va AQShda (3,3foiz) mavjudligini ta’kidlash lozim. Rivojlangan mamlakatlarga ko‘chib kelayotgan xalqaro migrantlarning ko‘pchilik qismi rivojlanayotgan mamlakatlardan kelib chiquvchilardir.

BMT ma’lumotlariga ko‘ra, hozirgi kunda jahonda 200 mln.dan ortiq kishi o‘z vatanini tark etib, chet elda yashaydi. Ularning pul o‘tkazmalari ko‘pincha nafaqat ularning oilalari uchun eng muhim qo‘shimcha doimiy daromadlarning manbaiga, balki umuman mamlakat uchun ham valyuta tushumlarining muhim manbaiga aylanadi.

Hozirgi vaqtda O‘zbekiston ham tashqi mehnat migratsiyasi jarayonlarining faol ishtirokchisi hisoblanadi. Jumladan, O‘zbekistondan chet ellarga mehnat qilishga yo‘l olayotganlarning 80,0foiz Rossiyada ish topishni afzal ko‘radilar. Shu bilan birga, Qozog‘istonga MDH mamlakatlaridan kelgan mehnatkash-migrantlarning 57,6foiz ni ham O‘zbekiston fuqarolari tashkil etadilar.

O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan respublikamiz fuqarolarining chet ellarda mehnat faoliyatini tashkil etishni tartibga solishga doir bir qator qarorlar qabul qilingan bo‘lib, mazkur qarorlarda tashqi mehnat migratsiyasini davlat tomonidan boshqarish, respublikamiz fuqarolarining chet ellarda mehnat faoliyatini amalga oshirish uchun chiqib ketishini tashkil etish tizimi va uning mexanizmlari belgilab berilgan.

Tayanch iboralar:

Aholi migratsiyasi, xalqaro (tashqi) migratsiya, xalqaro mehnat migratsiyasi, xalqaro ishchi kuchi bozori, bandlik darajasi, kasb-malaka, demografiya, ishsizlik, pul o‘tkazmalari, tashqi mehnat migratsiyasini davlat tomonidan boshqarish.

Nazorat uchun savollar:

1. Jahon ishchi kuchi bozori tushunchasining mohiyati va paydo bo‘lish sabablarini tushuntiring.
2. Xalqaro ishchi kuchi migratsiyasining qanday asosiy ko‘rinishlarimavjud?
3. Xalqaro ishchi kuchi migratsiyasining asosiy yo‘nalishlari vamigrantlarni o‘ziga jalb qiluvchi markazlarni aytib bering.
4. Jahon iqtisodiyotida xalqaro ishchi kuchi migratsiyasining riojlanish xususiyatlari nimadan iborat?
5. Jahon moliyaviy inqirozi ishchi kuchi bozoriga qanday ta’siro‘tkazdi?
6. Globallashuv sharoitida O‘zbekistonning tashqi migratsiya jarayonlaridagi ishtirok etish xususiyatlarini tushuntiring.

9. MAVZU. GLOBALLASHUV SHAROITIDA TRANSMILLIY KORPORATSIYALAR

Reja:

1. Transmilliy korporatsiyalarning mohiyati;
2. Jahon iqtisodiyotida transmilliy korporatsiyalarning roli;
3. Jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozi davrida TMKlar faoliyati;
4. O‘zbekiston Respublikasi iqtisodiyotida TMKlarning tutgan o‘rni;

Mavzu bo‘yicha adabiyotlar ro‘yxati:

1.“O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi to‘g‘risida” O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017- yil 7- fevraldagi PF-4947-son Farmoni;

2.O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi (2018- yil 28- dekabr);

3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning Mustaqil Davlatlar Hamdo‘stligi Davlat rahbarlari kengashi majlisidagi nutqi (2017-yil 12- oktyabr);

4.Аллен Роберт. Глобальная экономическая история: Краткое введение/пер. с англ. Ю.Каптуревского – М.: Издательство Институвта Гайдара, 2013.

5.Новые подходы к глобальному финансовому регулированию. Под. ред. Л.С.Худяковой. М.: Институт мировой экономики имеждународных отношений имени Е.М.Примакова Российскойакадемии наук, 2015.

6.The Global Competitiveness Report 2012-2013.

7.The world in 2050. The accelerating shift of global economic power: challenges and opportunities;

8.Development – led Globalisation: Towards Sustainable and Inclusive Development Paths, Report of the Secretary – General of UNCTAD UNCTAD XIII, Geneva, 2011.

1. Transmilliy korporatsiyalarning mohiyati

Xalqaro kompaniyalar milliy kapitalni boshqa davlatlarga tadbirkorlik faoliyatini amalga oshirish maqsadida olib chiquvchi tashkilotlardir.

Zamonaviy xalqaro kompaniyalarning ko‘pchilik qismi transmilliy korporatsiyalarni, tashkiliy shakli bo‘yicha esa konsernlarni ifoda etadi. Ular ilgarigi turli davlatlar kapitalining oddiy birlashuvi va ishtirokchilari o‘z kapitallarining mulkdori bo‘lib qolgan kartellar, sindikatlar, trestlardanma’lum

darajada farqlanadi. Ularga teskari holda XX asrning tipik kontserni odatda turli tarmoqlar va hududlar bo‘yicha diversifikatsiyalangan kapitalning yagona mulkdoridir.

BMT metodologiyasi bo‘yicha xalqaro korporatsiyalarga an’anaviy ravishda uzoq vaqt mobaynida yillik aylanmasi 100 mln. dollardan ortiq va kamida 6 ta davlatda filiali bo‘lgan firmalar kiritilgan. Keyingi yillarda boshqa bir ko‘rsatkich, ya’ni rezident-davlatdan tashqarida sotilgan mahsulotlar miqdori ham kiritildi. Bu ko‘rsatkich bo‘yicha jahonda SHveytsariyaning “Nestle” firmasi (98foiz) ilg‘orlardan biri bo‘lib hisoblanadi.

Zamonaviy xalqaro kompaniyalar transmilliy, ya’ni bir millatli yoki ko‘p millatli bo‘lishi mumkin. Transmilliy korporatsiyalar boshkompaniya (odatda u kompaniya millatini aniqlaydi) va uning xorijiy filiallarini o‘z ichiga oluvchi subyektlar tizimini ifodalaydi. Bosh kompaniya boshqa davlatlardagi xorijiy filiallarining aktivlarini nazorat qiladi va odatda ularning kapitalida o‘z ulushiga ega bo‘ladi.

Transmilliy korporatsiyalarning huquqiy rejimi tashkil topgan filiallar va sho‘‘ba korxonalari orqali turli davlatlarda faoliyat yuritishni nazarda tutadi. Bu korporatsiyalar nisbatan mustaqil bo‘lgan ishlab chiqarish va tayyor mahsulotlarni sotish, ilmiy tadqiqot, iste’molchilarga xizmat ko‘rsatish xizmatlariga egadirlar. Umuman ular yagona ishlab chiqarish – sotish majmuini tashkil etib, bu majmuada hissadorlik kapitalga faqat ta’sischi davlat egalik qiladi. Shu bilan birga filial va sho‘‘ba korxonalari aralash korxonalar bo‘lishi va ularda milliy kapital ustunlik qilishi ham mumkin. Transmilliy korporatsiyalarning optimal boshqaruvi asosiy korporatsiya tomonidan xorijiy filiallarni uzluksiz boshqarib turish imkoniyatini yaratishi kerak. Lekin ayni paytda bu boshqaruv xorijiy filiallar menejerlariga mahalliy bozor xususiyatlari va mahalliy qonunchilikka mos ravishda iste’molchilar talablarini qondiruvchi qarorlar chiqarish imkoniyatini bermog‘i lozim.

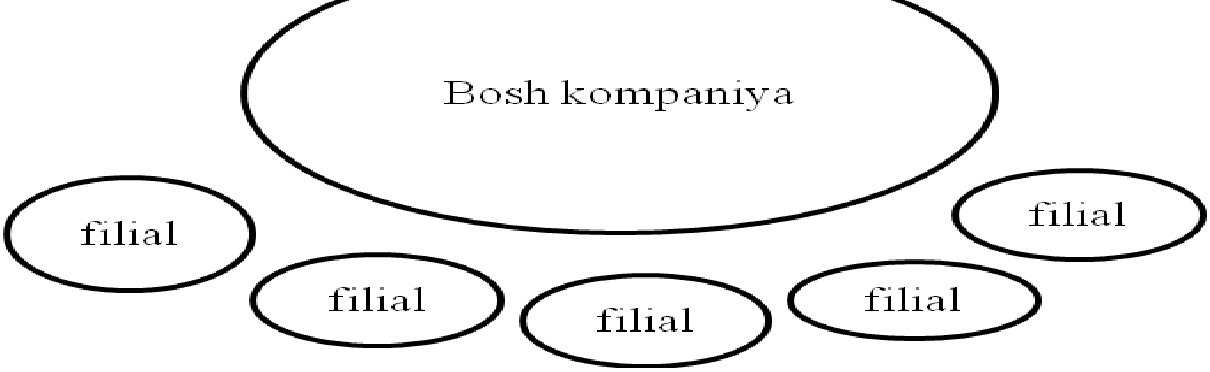

Transmilliy korporatsiyalarning tuzilishi

Asosiy korporatsiya TMK korxonalari tizimining ma'muriy markazidir. Uning vazifalari qatoriga odatda boshqa korporatsiyalar bilan qo'shilishi, yangi filiallar sotib olish va samarasiz korxonalarni tugatish to'g'risidagi qarorlar qabul qilish; korporatsiya va filiallarning uzoq muddatli ishlab chiqarish, investitsiya va moliya siyosatini shakllantirish; xorijiy filiallarning moliyasi va ITTKI (NIOKR) nazorat qilish kiradi.

Xorijiy filiallarning asosiy tashkiliy shakllari quyidagicha:

-bo'lim (branch) – asosiy korporatsiya bu xorijiy filialga to'liq egalik qiladi yoki bu korxona TMK qo'shma korxonasining bir qismi hisoblanadi. Bo'limlar bir necha shakllarda bo'lishi mumkin: asosiy korporatsiyaning xorijdagi vakolatxonasi; hamkorlik, shu jumladan xorijiy sheriklar bilan; mulk shaklida (kemalar, samolyotlar, gaz yoki neft qazib oluvchi platformalar);

-sho'ba korxonasi (subsidiary) – xorijda joylashgan bunday korxonada asosiy korporatsiya aksiyalarining yarmidan ko'piga egalik qiladi. Shuning uchun ham asosiy korporatsiya hal qiluvchi ovozga hamda korxonaga rahbar tayinlash huquqiga ega;

-assotsiatsiyalashgan korporatsiya (associate) – bu korxona aksiyalarining 10 foizdan 50 foizgacha asosiy korporatsiyaga tegishli bo'ladi. Asosiy korporatsiya korxonani to'liq nazorat qilmasada, uni boshqarishda ishtirok etadi.

Transmilliy va ko'pmilliy korporatsiyalar qatoriga xalqaro korporatsiyalar ichida ajralib turuvchi global korporatsiyalarni (GK) ham qo'shish kerak. Global korporatsiyalar zamonaviy jahon moliya kapitalining butun qudratini namoyon etib, ko'proq kimyo, elektrotexnika, elektron, neft, avtomobil, axborot, bank va boshqa bir necha sohalar bo'yicha globallashib bormoqda.

Transmilliy korporatsiyalar paydo bo'lishining umumiy sabablaridan biri milliy – davlat chegaralaridan chiqib ketgan ishlab chiqarish kuchlarining rivojlanishi asosida ishlab chiqarish va kapitalning baynalmilallashuvi – yirik korporatsiyalar tomonidan xorijiy mamlakatlarda o'z bo'limlarini tashkil etilishi va milliy korporatsiyalarning transmilliy korporatsiyalarga aylanishi orqali ekspansiya xarakteri bo'lishligidadir. Kapital olib chiqish xalqaro korporatsiyalarning shakllanishi va rivojlanishining eng muhim omilidir.

2. Jahon iqtisodiyotida transmilliy korporatsiyalarning roli

Transmilliy korporatsiyalar zamonaviy jahon iqtisodiyotining eng dinamik subyektlaridan biri bo'lib, paydo bo'lish davridan beri jiddiy taraqqiy etdi. Ular "kolonial-xomashyo" TMKlardan boshlab global kompaniyalargacha rivojlanib bordi. TMKlarning evolyutsiyasi ularning son va sifat jihatidan

o‘sishi bilan birga rivojlanib bordi. 30-yillarda ularning soni 300 ta bo‘lgan bo‘lsa, XXI asr boshida 82 mingtaga yetdi.

80-yillarda yetakchi TMKlar global kompaniyalarga (to‘rtinchi avlod TMKlarga) aylandi. Global korporatsiyalar innovatsion dinamizm, ichki korporativ tuzilmaning muntazam takomillashtirib borilishi, yangi faoliyat sohalari va yo‘nalishlarini faol izlash bilan xarakterlanadi. XXI asr boshlarida global korporatsiyalar orasida xalqaro ilmiy-tadqiqot tashkilotlari va ayrim mutaxassislar juda katta korporatsiyalarni (JK) alohida ajrata boshladilar. Ayrim ma’lumotlarga ko‘ra ularning soni 800 tani tashkil etadi. Ushbu kompaniyalar o‘z qo‘lida zamonaviy moliyaviy- sanoat, texnologik, intellektual kapital qudratini jamlab olgan. JKK “jahon iqtisodiyotining pirovard tuzilmaviy kuchlarini va globallashuvning real omillarini» ifodalaydi.

- ishlab chiqarish va ilmiy tadqiqotchilik asosida bir necha davlat milliy korporatsiyalarini birlashtiruvchi xalqaro korporatsiyadir

Bunga misol:

Angliya-Gollandiya “Royal-Datch Shell” konserni;

Shvetsariya - Shvetsiya ABB (Asean Brovn Bovery) korporatsiyasi

Ko‘pmilliy korporatsiyalar (KMK)

Iqtisodiyot globallashuvining muhim tashkiliy elementi bo‘lib TMKlarning turli shakllardagi qo‘shilishlari va qo‘shib olinishlari (M&A), ularning xalqaro kelishuvlari (ya’ni strategik alyanslari) namoyon bo‘lmoqda. Bu jarayon kompaniyalar o‘rtasidagi kuchlarning taqsimlanishini o‘zgartirib yubormoqda. Natijada ta’sir ko‘rsatish hududlarini birgalikda bo‘lib olish boshlanmoqda, birgalikda iqtisodiy nazorat sohasi kengaymoqda, kompaniyalar salohiyati birlashtirilmoqda.

TMKlar ishtirokida qo‘shilishlar va qo‘shib olinishlar shaklida kapitalning xalqaro birlashish (konsolidatsiyasi) jarayoni XX - XXI asrlar bo‘sag‘asida jahon iqtisodiyotining transmilliylashuvi va globallashuviga ta’sir ko‘rsatuvchi muhim omilga aylandi. XX asr boshidan beri ro‘y bergan qo‘shilishlar va qo‘shib olishlarning besh “to‘lqini”ga globallashib borayotgan iqtisodiyotning mazmun-mohiyatini aks ettiruvchi ularning oltinchi “to‘lqini” qo‘shildi.

Amalda korxonalarni sotish-sotib olishga ixtisoslashgan global bozor shakllandi va faol rivojlanmoqda (bunda korxonalarni sotib olish istagini

bildirganlar uni sotuvchilarga qaraganda ko‘proq). Hozirgi faollik asosan global bozor tendensiyalariga, arzon zayom vositalariga, xom ashyo tovarlariga yuqori talabga va BRIK (Braziliya, Rossiya, Hindiston, Xitoy) mamlakatlarida yirik korporatsiyalarning paydo bo‘lishiga asoslanadi. Uning yana bir xususiyati bo‘lib, to‘g‘ri investitsiyalar fondlarining jadal faoliyati hisoblanadi.

Hozirgi vaqtda TMKlarning jahon iqtisodiyotiga ta’siri juda yuqori. XXI asrning boshiga kelib, 700 mingdan ortiq xorijiy filiallarini boshqarayotgan 80 mingdan ziyod kompaniyalar ro‘yxatdan o‘tgan.TMKning qo‘l ostida xususiy ishlab chiqarish fondlarining taxminan 30foiz, xalqaro savdoning 50foiz mujassamlangan. Transmilliy korporatsiyalar tomonidan jahon bozorlaridagi deyarli butun xom ashyo savdosi, shu jumladan bug‘doy, kofe, jo‘xori, o‘rmon materiallari, tamaki, temir rudasi jahon savdosining 90foiz, mis va boksitning 85foiz i, choy va qalayning 80foiz i, banan, tabiiy kauchuk va xom neftning 75foiz i nazorat qilinadi. Ular hissasiga ilm-fan va texnika sohalarida patentlangan va tatbiq etilgan barcha yangiliklarning 80foiz i to‘g‘ri keladi.

TMKning umumiy valyuta zaxirasi jahonning barcha markaziy banklarining birgalikdagi zaxirasidan bir necha barobar ko‘p. Xususiy sektorda bo‘lgan pul miqdorining 1-2foiz ga siljishi istalgan ikkita milliy valyutaning o‘zaro paritetini o‘zgartirishga qodir. Xalqaro kompaniyalar butun dunyoni yagona bozor deb qaraydi, ko‘pgina mamlakatlarda tadbirkorlik faoliyatini amalga oshiradi, xorijiy sarmoyalar lokomotivi bo‘lib qatnashadi va milliy chegaralardan qat’iy nazar strategik qarorlar qabul qiladi.

Yirik TMKlar ko‘pincha o‘z faoliyatini ilmiy-texnik taraqqiyotini belgilovchi tez rivojlanayotgan sanoat tarmoqlariga qaratadi. Ular 90-yillarning oxirida kompaniyaning 100 ta yirik TMKlar ro‘yxatiga kirgan kompaniyalar xorijiy aktivlarining 15 foizdan yuqorirog‘i to‘g‘ri keladigan elektronika sanoatiga juda faol qiziqmoqda. Bu ro‘yxatlarda kimyo, qazib olish va avtomobil sanoati korporatsiyalari yuqori o‘rinlarni egallaydi.TMKlar katta hajmdagi xalqaro iqtisodiy bitimlarni amalga oshira turib, ularda savdogarlar (tijoratchilar), to‘g‘ri va portfel sarmoyadorlar, samarali texnologiyalarni tarqatuvchilar, xalqaro mehnat migratsiyasining rag‘batlantiruvchi sifatida ishtirok etadi.

Transmilliy korporatsiyalarning asosiy qismi jahondagi uch iqtisodiy markaz: AQSH, Yevropa Ittifoqi va Yaponiyaga tegishlidir.

3. Jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozi davrida TMKlar faoliyati

Ma’lumki, TMKlar to‘g‘ri xorijiy investitsiyalar (TXI) oqimida muhim rol o‘ynaydi. Global moliyaviy-iqtisodiy inqiroz davrida to‘g‘ri xorijiy

investitsiyalar (TXI) oqimlari sezilarli kamaydi.

Tovar va xizmatlarga talabning pasayishi TMKlarni o‘z investitsion dasturlarini qisqartirishga majbur qildi. Dastlab TXI rivojlangan mamlakatlarda 29foiz pasaygan bo‘lsa, ayni vaqtda rivojlanayotgan mamlakatlarda va Janubi-Sharqiy Yevropa hamda MDHning o‘tish iqtisodiyotili mamlakatlarida mos ravishda 17 foiz va 26 foiz ko‘payib bordi.

Global korporatsiyalar – XX asrning 80-yillarida vujudga kelgan bo‘lib, zamonaviy jahon moliya kapitalining butun qudratini ko‘rsatdi.

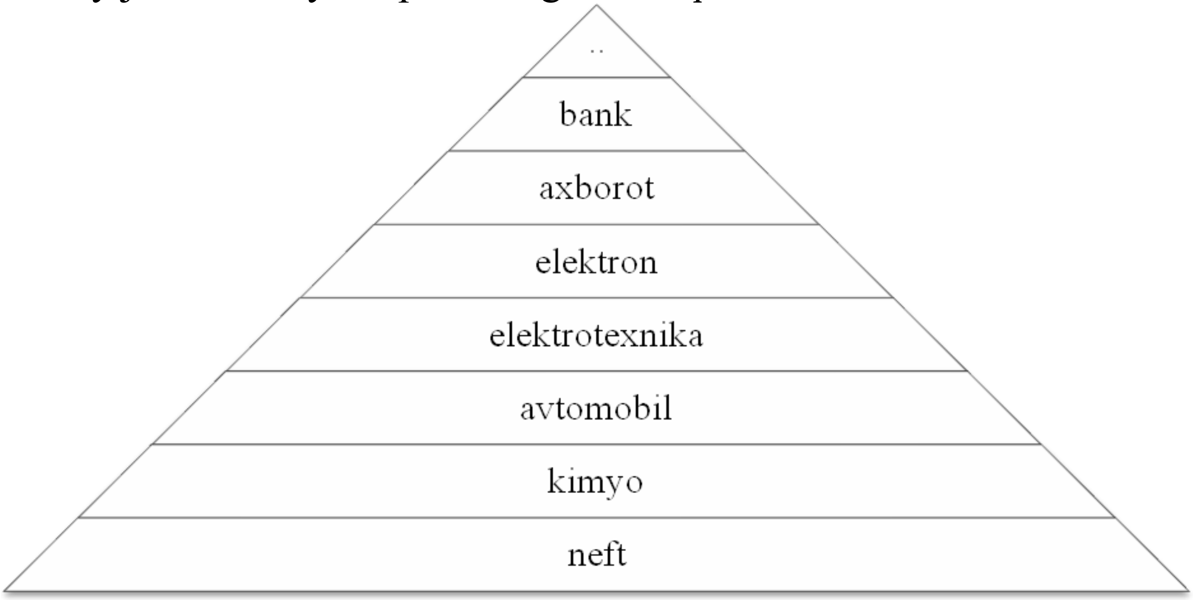

Global korporatsiyalar vujudga kelishi

Korporatsiyalar foydasining kamayishi va aksiyalar narxlarining keskin pasayish holati xalqaro qo‘shilish va qo‘shib olishlar jarayoniga (inglizcha mergers and acquisitions – M&As) ham ta’sir ko‘rsatdi, bu esa TXIIaming rivojlangan, shuningdek tobora ko‘proq rivojlanayotgan mamlakatlarga kirib borishining asosiy usullaridan biridir.

To‘g‘ridan-to‘g‘ri sarmoyalar nisbatan uzoq muddatli va ularning asosiy maqsadi – ishlab chiqarish xizmatlarini moliyalashtirish va kengaytirish hisoblanadi, shu sababli ular bosh kompaniya tomonidan sinchiklab o‘rganiladi. Boshqa tomondan, kompaniya ichida qayta sarmoyalangan daromad va kreditlar oqimlari TMKning qisqa muddatlilikvidlik yoki qulay soliqqa tortishga asoslangan qiziqishi bilan aniqlanadi.

Rivojlanayotgan mamlakatlarga TXI kirib kelishi rivojlangan mamlakatlarga qaraganda kamroq kamaydi, chunki ularning moliyaviy tizimlari AQSH va Yevropaning bank tizimlari bilan unchalik kuchli bog‘lanmagan edi. Bundan tashqari TXI oqimlari, kapitalning portfel sarmoyalar va bank ssudasi singari boshqa harakatlanish shakllariga nisbatan egiluvchanroq bo‘ldi, chunki TXI uzoq muddatli tavsifga ega. XVF

mutaxassislarining fikricha, rivojlanayotgan mamlakatlarga TXI oqimlari qisqaradi, lekin umuman olganda yuqoriligicha qolishi va taxminan 400 mlrd. AQSH dollariga teng sof kirib kelish hajmlariga ega bo‘lishi kutiladi. Rivojlanayotgan mamlakatlarga portfel kapital va kreditlashning sof oqimlari aksincha, salbiy ko‘rsatkichni namoyon qiladi.

YUNKTAD tomonidan o‘tkazilgan Jahon Investitsion istiqbollar sharhi (JIISH) ko‘rsatishicha, eng katta hajmdagi jahon TXI va aksiyalar jamlangan Shimoliy Amerika va EIning rivojlangan mamlakatlarida TMKlarning investitsion rejalarining qisqarishi kuzatiladi. Rivojlangan mamlakatlarga TXI oqimi 29 foizga, ya’ni 962 mlrd. AQSH dollariga qisqardi. Bu asosan M&Aning xalqaro sotuvlar narxining besh yillik o‘sishdan so‘ng 39 foizga tushishi hisobiga ro‘y berdi. Yevropada M&A bo‘yicha xalqaro bitimlar 56 foiz, Yaponiyada – 43 foiz qisqardi.

AQSHdan, Yevropa mamlakatlaridan TXIning chiqib ketishi kamaygan bo‘lsa, faqatgina yapon TMKlari o‘zlarining TXI chiqib ketishini ko‘paytirishga erishdi. Ular global moliyaviy-iqtisodiy inqiroz natijasida firmalar narxining pasayishidan o‘z manfaatlari yo‘lida foydalanib, xorijiy xaridlari hajmini ko‘paytirdi. Yaponiya kompaniyalarining xalqaro M&As qiymati rekord darajaga, ya’ni 54 milliard AQSH dollariga yetdi va Yaponiyani eng ko‘p TXI chiqib ketgan mamlakatlar guruhiga qaytardi.

4. O‘zbekiston Respublikasi iqtisodiyotidaTMKlarning tutgan o‘rni

Jahon tajribasining ko‘rsatishicha, transmilliy korporatsiyalar mamlakatlar iqtisodiyotini rivojlantirishda yuksak ahamiyat kasb etadi. Shuning uchun TMKlarning, shuningdek, chet el investorlarining rivojlanayotgan davlatlar iqtisodiyotiga kirib kelishi obyektiv zarurat bo‘lib hisoblanadi.

Hozirgi vaqtda TMKlar investorlarini jalb qilish iqtisodiyotda tarkibiy o‘zgarishlarni amalga oshirish va uni modernizatsiya qilish, korxonalarni zamonaviy texnika bilan qayta jihozlash hamda raqobatdosh mahsulot ishlab chiqarishda muhim omildir.

Transmilliy korporatsiyalarning huquqiy rejimi tashkil topgan filiallar va sho‘ba korxonalari orqali turli davlatlarda faoliyat yuritishni nazarda tutadi

Bu korporatsiyalar nisbatan mustaqil bo‘lgan ishlab chiqarish va tayyor mahsulotlarni sotish, ilmiy tadqiqot, iste'molchilarga xizmat ko‘rsatish xizmatlariga egadirlar

Asosiy korporatsiya TMK korxonalari tizimining ma'muriy markazidir

TMKlarning huquqiy rejimi

Xorijiy investitsiyalarni jalb etmay, ayniqsa, yetakchi tarmoqlarda chet el investitsiyalari ishtirokini kengaytirmay turib, iqtisodiyotda tarkibiy o‘zgarishlarni amalga oshirish va uni modernizatsiya qilish, korxonalarni zamonaviy texnika bilan qayta jihozlash hamda raqobatdosh mahsulot ishlab chiqarishni yo‘lga qo‘yish mumkin emas. Mamlakatimiz iqtisodiyotiga xorijiy investitsiyalarning jalb etilishi uning iqtisodiy imkoniyatlarining kengayishini tezlashtirib, barcha sohalarda ichki imkoniyat va rezervlarni ishga solish, yangi texnika va texnologiyani, eksportbop tovarlarni o‘zlashtirish, ularni ishlab chiqarishni yo‘lga qo‘yish orqali davlatimiz iqtisodiy qudratini ta’minlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Milliy iqtisodiyotni rivojlantirishda xorijiy investitsiyalarning ahamiyati nihoyatda katta bo‘lib, u quyidagilar bilan izohlanadi:

- birinchidan, xorijiy investitsiyalar ishlab chiqarishga zamonaviy texnika va texnologiyalarni joriy etib, eksportga mo‘ljallangan mahsulotlarni ishlab chiqarishni rivojlantiradi;
- ikkinchidan, import o‘rnini bosuvchi tovar ishlab chiqarishni yo‘lga qo‘yish va buning uchun xorijiy investitsiyalarni iqtisodiyotning ustuvor sohalariga yo‘naltirish va pirovardida aholining me’yordagi turmush darajasini ta’minlash imkonini yaratadi;
- uchinchidan, kichik biznesni rivojlantirish va qishloq xo‘jaligi ishlab chiqarishini kengaytirish orqali o‘sib borayotgan aholini ish joylari bilan ta’minlaydi;
- to‘rtinchidan, korxonalarning eskirgan ishlab chiqarish quvvatlarini, moddiy-texnik bazasini yangilaydi va texnik qayta qurollantiradi.

Mamlakatimizda xorijiy investorlar uchun yaratilgan qulay shart-sharoitlar tufayli iqtisodiyotimizga chet el investitsiyalarini jalb qilish hajmi yildan-yilga ortib bormoqda. Mamlakatimizga jalb qilingan xorijiy investitsiyalar, shuningdek, to‘g‘ridan-to‘g‘ri kiritilgan investitsiyalarning yillar bo‘yicha o‘zgarish sur’ati keltirilgan.

Rivojlanayotgan mamlakatlar iqtisodiyotini rivojlantirish uchun o‘z kapitalini qo‘shishga tayyor bo‘lgan TMKlar investorlarini kirib kelishishu davlatlarning investitsion muhitiga bog‘liqdir. Investitsion muhit deb kapital qo‘yilmani va uni samarali foydalanish imkoniyatini vujudga keltiruvchi umumiy siyosiy, iqtisodiy, huquqiy, ijtimoiy va boshqa omillarni ta’minlab berilishiga aytiladi.

Hozirgi kunda O‘zbekiston hududiga TMK investorlarini kirib kelishi uchun qulay investitsion muhit yaratilgan. Buni biz respublikani siyosiy tinchligida, barqaror iqtisodiy rivojlanishida, xorijiy investorlar uchun yaratilgan qator imtiyozlarda va boshqa holatlarida ko‘rishimiz mumkin.

Xorijiy investitsiyalar ishtirokida tashkil etilgan korxonalar ro‘yxatdan o‘tgan kundan boshlab:

- daromad (foyda) solig‘idan birinchi yilning 25 foizlik qismidan, ikkinchi yil 50 foizlik qismidan, uchinchi yil 100 foizlik ozod qilinadi, qishloq hududida esa birinchi yildan boshlab bunday soliqdan 100 foiz ozod qilinadi;
- mulk solig‘idan 2 yilga ozod qilinadi;
- ishlab chiqargan mahsulotining 30 foizdan ortig‘i eksportga chiqarilsa, 50 foiz daromad solig‘idan (foyda solig‘i), 15-30 foizi eksportga chiqarilsa, 30 foiz daromad (foyda) solig‘idan ozod qilinadi;
- ishlab chiqarish bilan band bo‘lsa, yer solig‘idan 2 yilga ozod qilinadi.

Asosiy korporatsiya vazifalari

O‘zbekiston Respublikasida alohida sohalarga imtiyozlar berish ko‘zda tutilgan. Unga ko‘ra, neft va gaz konlarini ochish va qidirish ishlariga xorijiy kompaniyalarni jalb qilgan korxonalar ushbu ishlarni amalga oshirish davrida barcha soliqlardan, shuningdek, zarur uskunalarni import qilishda bojxona to‘lovlaridan ozod qilinadi.

Mazkur sohadagi korxona chet ellik hamkorlar bilan birgalikda ochilsa:

-neft va gaz qazib chiqarilgan kundan boshlab 7 yilga daromad (foyda) solig‘idan;

-xorijiy hamkorlar ulushiga mansub kapitaldan olinadigan daromad va mulk solig‘idan ozod qilinadi.

Yengil sanoat sohasida:

-tayyor mahsulot ishlab chiqaruvchi korxonalar qo‘shimcha qiymat solig‘idan tashqari barcha soliqlardan ozod qilinadi;

-o‘z ehtiyoji uchun ishlab chiqarish uskunalari, ehtiyot qismlarniimport

qilishda korxonalar bojxona to‘lovlaridan ozod qilinadi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2005-yil 11-apreldagi “To‘g‘ridan-to‘g‘ri xususiy xorijiy investitsiyalarni jalb etishni rag‘batlantirish borasidagi qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi Farmoni mamlakatimizda investitsiya muhitini yanada yaxshilash, xususiylashtirish, ishlab chiqarishni modernizatsiya qilish, texnik jihatdan qayta jihozlash va rekonstruktsiya qilish, ortiqcha ishchi kuchi mavjud bo‘lgan mintaqalarda yangi ish joylarini yaratish dasturlarini amalga oshirishga to‘g‘ridan-to‘g‘ri xususiy xorijiy investitsiyalarni keng jalb etish, shuningdek, xorijiy investorlar uchun ishonchli huquqiy himoya va kafolatlarni ta’minlashga qaratilgan.

Xulosa

Globallashuv jarayonlarining rivojlanishida TMKlarning ahamiyati juda katta. Xalqaro kompaniyalar – bu milliy kapitalni boshqa davlatlarga tadbirkorlik faoliyatini amalga oshirish maqsadida olib chiquvchi tashkilotlar. Zamonaviy xalqaro kompaniyalarning ko‘pchilik qismi transmilliy korporatsiyalarni, tashkiliy shakli bo‘yicha esa konsernlarni ifoda etadi. BMT metodologiyasi bo‘yicha xalqaro korporatsiyalarga an’anaviy ravishda yillik aylanmasi 100 mln. dollardan ortiq va kamida 6 ta davlatda filiali bo‘lgan firmalar kiritilgan. Keyingi yillarda rezident- davlatdan tashqarida sotilgan mahsulotlar miqdori ko‘rsatkichi hamkiritildi.

Zamonaviy xalqaro kompaniyalar transmilliy, ya’ni bir millatli yoki ko‘pmillatli bo‘lishi mumkin. Transmilliy korporatsiyalar bosh kompaniya (odatda u kompaniya millatini aniqlaydi) va uning xorijiy filiallarini o‘z ichiga oluvchi subyektlar tizimini ifodalaydi. Bosh kompaniya boshqa davlatlardagi xorijiy filiallarining aktivlarini nazorat qiladi va odatda ularning kapitalida o‘z ulushiga ega bo‘ladi.

Respublikamiz dunyoning yetakchi TMKlari xorijiy investitsiyalarini jalb qilish yo‘li bilan avtomobilsozlik, samolyotsozlik, elektronika va radioelektronika, shuningdek, yyengil va oziq-ovqat sanoati uchun asbob-uskunalar, qishloq xo‘jaligi uchun kichik mexanizatsiya vositalari ishlab chiqarishni ta’minlovchi boshqa istiqbolli tarmoqlar, xalq iste’moli mollari ishlab chiqarish sohalarini rivojlantirish chora-tadbirlari amalga oshirilmoqda.

Tayanch iboralar:

Globallashuv, xalqaro kompaniya, transmilliy korporatsiya, ko‘pmilliy korporatsiya (KMK), tadbirkorlik faoliyati, xorijiy filial, bosh kompaniya, bo‘lim (branch), sho‘ba korxonasi (subsidiary), assotsiatsiyalashgan korporatsiya (associate), litsenzion kelishuvlar, franchayzing, xorijiy

investitsiyalar, global moliyaviy-iqtisodiy inqiroz,investitsion muhit.

Nazorat uchun savollar:

1. Transmilliy korporatsiyalar deganda nimani tushunasiz?
2. Ko‘pmilliy korporatsiyalarga ta’rif bering.
3. Jahon iqtisodiyotida transmilliykorporatsiyalar qanday rolo‘ynaydi?
4. Transmilliy korporatsiyalarning faoliyat sohalarini tushuntiring.
5. Jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozi TMKlar faoliyatiga qanday ta’sir ko‘rsatdi?
6. O‘zbekiston Respublikasi iqtisodiyotida TMKlar qandayahamiyatga ega?
7. O‘zbekiston iqtisodiyotiga TMKlarni jalb qilish uchun qanday imkoniyatlar mavjud?

10-MAVZU. JAHON IQTISODIYOTINI GLOBALLASHUVI SHAROITIDA IQTISODIY XAVFSIZLIK VA MILLIY IQTISODIYOT RAQOBATBARDOSHLIGINI TA’MINLASH MUAMMOLARI

Reja:

1. **Iqtisodiy xavfsizlik tushunchasining mohiyati;**
2. **Iqtisodiy xavfsizlikning turlari;**
3. **Globallashuv sharoitida iqtisodiy xavfsizliknita’minlashda tashqi omillarning roli;**
4. **Tashqi iqtisodiy faoliyat va milliy manfaatlarga tahdidlar;**

Mavzu bo‘yicha adabiyotlar ro‘yxati:

1. “O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi to‘g‘risida” O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017- yil 7-fevraldagi PF-4947-son Farmoni;
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi (2018- yil 28- dekabr);
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Mustaqil Davlatlar Hamdo‘stligi Davlat rahbarlari kengashi majlisidagi nutqi (2017-yil 12- oktyabr);
4. O‘zbekiston Prezidenti Shavkat Mirziyoev BMT Bosh Assambleyasining 72-sessiyasida nutq so‘zladi (2017- yil 20- sentyabr);
5. Аллен Роберт. Глобальная экономическая история: Краткое введение/пер. с англ. Ю.Каптуревского – М.: Издательство Институвта Гайдара, 2013.
6. Новые подходы к глобальному финансовому регулированию. Под.

ред. Л.С.Худяковой. М.: Институт мировой экономики и международных отношений имени Е.М.Примакова Российской академии наук, 2015.
7. The Global Competitiveness Report 2012-2013.
8. The world in 2050. The accelerating shift of global economic power: challenges and opportunities;
9. Development – led Globalisation: Towards Sustainable and Inclusive Development Paths, Report of the Secretary – General of UNCTAD UNCTAD XIII, Geneva, 2011.

1. Iqtisodiy xavfsizlik tushunchasining mohiyati

Jahon rivojlanishi zamonaviy jarayonlarining muhim yo‘nalishi bu jahon iqtisodiyoti globallashuvidir. Iqtisodiy o‘sishni rag‘batlantirish bilan birga, xorijiy investitsiyalarni jalb qilish, fan, texnika va texnologiya harakatining tezlashishi asosida iqtisodiy globallashuv xavf va tahdidlarning o‘sishiga ham olib kelmoqda.

XX asr 90-yillarining boshidan iqtisodiy xavfsizlik muammosi alohida keskinlik va dolzarblikka ega bo‘ldi. Bu zamonaviy globallashuv sharoitida «iqtisodiy xavfsizlik» tushunchasining nihoyatda murakkabligi va kengqirraliligi bilan bog‘liqdir. An’anaviy yondoshuvlar va usullar bu hodisani to‘liq tavsiflab bermaydi, demak barqaror iqtisodiymunosabatlarni saqlashning amaliy usullarini va avvaldan aytib berish mumkin bo‘lgan yo‘llarini ham ko‘rsatmaydi.

Globallashuv jarayoni jahon xo‘jaligining barcha jabhalarini qamrab olayotgan bir sharoitda rivojlangan mamlakatlar va o‘tish iqtisodiyotli ko‘pgina mamlakatlarda demografik holat yomonlashmoqda, ya’ni nafaqa oluvchilar soni ishchilar soniga nisbatan ko‘proq sur’atlar bilan oshmoqda, boshqa tarafdan malakali ishchilarning, ayniqsa yuqori texnologik sohalarda, etishmasligi sezilmoqda. Jahon bozorlaridagi narxlarning, yetakchi mamlakatlarning jahon bozoridagi valyuta kurslarining tebranishlari bilan bog‘liq xavflar iqtisodiyoti xom ashyoga yo‘naltirilgan rivojlanayotgan mamlakatlarning iqtisodiy o‘sishiga salbiy ta’sir etadi yoki inqirozga uchrashiga sabab bo‘lishi mumkin. Dollar kursining pasayish tarafga tebranishi rivojlanuvchi mamlakatlar tovarlarining raqobatbardoshligini pasaytiradi, agar dollar kursi keskin oshsa ko‘p mamlakatlar aholisi uchun import tovarlarini xarid qilish qiyinlashadi, ularning ichki ishlab chiqarishi raqobat yo‘qligi tufayli susayadi. Ko‘rinib turibdiki, iqtisodiy xavfsizlik ko‘larni ham, darajasi ham xilma-xil. SHuning uchun ham ko‘p mamlakatlarning oliy organlari darajasida iqtisodiy xavfsizlikni bir xil tushunchasi yo‘q. Shuningdek,

iqtisodiy xavfsizlikning ustuvorlik va unga erishishni ta'minlash masalalari bo'yicha aniq konsepsiya va strategiya ham mavjud emas.

1. Rivojlanish yo'lini erkin tanlashi;

2. Tabiiy resurslardan va iqtisodiy salohiyatdan foydalanishda davlat suverenitetini tan olish va iqtisodiy bahslarni kuch ishlatmasdan hal etish;

3. Har bir davlatning, uning ijtimoiy va siyosiy tuzilishidan qati nazar tenglik tamoyilining tan olinishi.

Xalqaro iqtisodiy xavfsizlikning huquqiy kafolatlari

Iqtisodiy xavfsizlik g'oyalari va u bilan bog'liq bo'lgan «iqtisodiy xavfsizlik» tushunchasi mamlakatimizga respublikamiz mustaqilligi e'lon qilinganidan so'ng kirib kela boshladi.

Iqtisodiy xavfsizlik davlatning milliy xavfsizligini ta'minlovchi asosiy bo'g'inlardan biri, mamlakat iqtisodiy ehtiyojlarini kafolatli ta'minlash yo'IIari, vositalari va usullariga asoslanuvchi qarashlarning yig'indisidir. Konseptual ko'rinishda u davlat iqtisodiy potensialining holatidan kelib chiqadigan iqtisodiy xavfning asosiy omillari tahliliga asoslanadi. Davlatning xavfsizligi kuchsiz va samarasiz iqtisodiyotda, ayniqsa ijtimoiy nizolarga to'la jamiyatda ta'minlanishi mumkin emas, chunki "iqtisodiy xavfsizlik" va "ijtimoiy xavfsizlik" o'zaro bog'liq tushunchalar bo'lib, bir-birini to'ldiradi.

Iqtisodiy xavfsizlik asosida rivojlanish va rivojlanish barqarorligini ta'minlovchi muhitga o'xshash muhitni tashkil etuvchilar yotadi. Rivojlanishsiz iqtisodiy taraqqiyot bo'lishi mumkin emas. Barqarorlik – jamiyatning favqulodda holatlarda hamda o'z manfaatlarini qondirish qobiliyati, vaziyatni tiklash imkoniyatidir.

"Iqtisodiy xavfsizlik" tushunchasi ilk bor resurslarni chegaralanganligi to'g'risidagi masalaning keskinlashishi bilan bog'liq holda paydo bo'ldi.

"Iqtisodiy xavfsizlik" tushunchasiga ko'plab ta'riflar berilgan. Ularni umumlashtirgan holda, iqtisodiy xavfsizlik - bu davlat iqtisodiy tizimiga ta'sir qiluvchi va uning eng kam chiqim bilan, bosqichma-bosqich barqaror rivojlanishi, shu asosida jamiyatning potensial imkoniyatlarini har tomonlama amalga oshirish uchun, milliy manfaatlar eng ko'p ifodalanishiga imkon beruvchi (ichki va tashqi) shart va omillar yig'indisi, shuningdek, davlatning turli xil xavflar va yo'qotishlarga qarshi turish qobiliyati, deb ta'riflash mumkin.

O'zbekiston uchun tashqi xavflarga quyidagilar kiradi:

-O'zbekiston Respublikasini xomashyo bazasi va past sifatli, raqobatbardosh bo'lmagan mahsulotlarni o'tkazish bozori sifatida saqlab qolish;

-mamlakatni xorijiy bozorlarga chiqishiga, uni xalqaro moliya-iqtisodiy va savdo tartiblash mexanizmlarida ishtirokiga, yangi texnologiyalarga erishishiga to‘sqinlik qilish;

-O‘zbekistonni global jahon savdo tizimiga va Markaziy Osiyo mintaqasi doirasidagi iqtisodiy integratsiyasiga to‘sqinlik qilish;

-tashqi transport, axborot va ilmiy-texnika kommunikatsiyalar tizimining rivojlanmaganligi va boshqalar.

2. Iqtisodiy xavfsizlik turlari

Iqtisodiy xavfsizlikni ikki turga ajratish mumkin: xalqaro va milliy. Xalqaro iqtisodiy xavfsizlik bu jahon hamjamiyatining har bir a’zo mamlakati o‘z ijtimoiy va iqtisodiy strategiyasini mustaqil tanlash va amalga oshirishni ta’minlaydigan, tashqi va siyosiy bosim bermaydigan va o‘zaro manfaatli hamkorlikka tayaniladigan xalqaro kelishuvlar yordamidaamalga oshiriladigan tushunchadir.

Xalqaro iqtisodiy xavfsizlikning huquqiy kafolatlari quyidagilarda namoyon bo‘ladi:

- har bir davlatning, uning ijtimoiy va siyosiy tuzilishidan qati nazar tenglik tamoyilining tan olinishi;
- rivojlanish yo‘lini erkin tanlashi;
- tabiiy resurslardan va iqtisodiy salohiyatdan foydalanishda davlat suverenitetini tan olish va iqtisodiy bahslarni kuch ishlatmasdan hal etish.

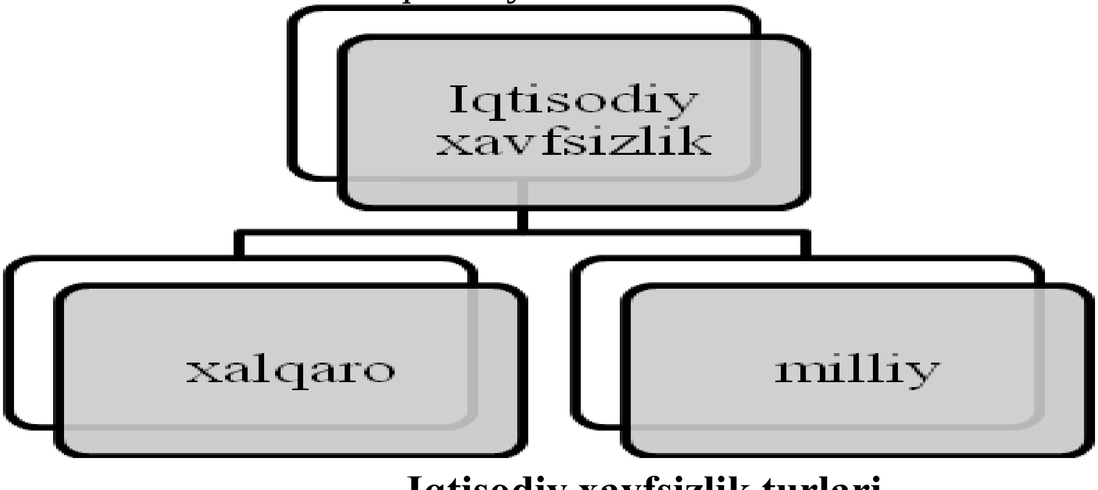

Iqtisodiy xavfsizlik turlari

Milliy iqtisodiy xavfsizlik – milliy manfaatlarni ichki va tashqi tahdidlardan, hamda mamlakat iqtisodiy salohiyatini yetarlicha himoyalashni ta’minlab bera oladigan iqtisodiy holatga aytiladi.

1. Rivojlanish yo‘lini erkin tanlashi;

2. Tabiiy resurslardan va iqtisodiy salohiyatdan foydalanishda davlat suverenitetini tan olish va iqtisodiy bahslarni kuch ishlatmasdan hal etish;

3. Har bir davlatning, uning ijtimoiy va siyosiy tuzilishidan qati nazar tenglik tamoyilining tan olinishi.

Xalqaro iqtisodiy xavfsizlikning huquqiy kafolatlari

Ko‘pgina mamlakatlar o‘z iqtisodiyotlarini erkinlashtirish orqali izchillik va asta-sekinlik bilan jahon bozoriga chiqish maqsadida olib borayotgan siyosatlarida iqtisodiy xavfsizlikning yangidan-yangi tahdidlari bilan to‘qnash kelmoqdalar.

Mustaqil O‘zbekiston yigirma yil mobaynida juda katta, asrlarga teng yo‘lni bosib o‘tdi va bugun yurtimizda olib borilayotgan islohotlar hech qachon ortga qaytmaydigan jarayonga aylandi. Bu, avvalo, istiqlolning,uni mustahkamlash, shuningdek xavfsizlik va tinchlik uchun olib borilayotgan tinimsiz kurashning natijasidir.

Shu o‘rinda O‘zbekiston Respublikasining iqtisodiy xavfsizlik borasidagi milliy ustuvorliklariga to‘xtalishni lozim topdik. Iqtisodiy xavfsizlikni ta’minlashning asosiy ustuvor yo‘nalishlari milliy manfaatlar, real va potensial xavflarga bog‘liq ravishda aniqlanadi va o‘z ichiga quyidagilarni oladi:

1) Bozor iqtisodiyotini shakllantirishga, real mulkdorlar sinfini shakllantirishga yo‘naltirilgan iqtisodiy islohotlarni ketma-ket o‘tkazish.

2) Xususiy tadbirkorlik va kichik biznes rivojlanishini rag‘batlantirish.

3) Mulkdorlarning huquqlari va xususiy mulkni himoyalash, iqtisodiy faoliyat erkinligini ta’minlashni amaliy-huquqiy mexanizmlarini shakllantirish.

4) Barqaror va dinamik iqtisodiy o‘sish asosida insonlarni munosib hayot sharoitlarini tashkil etish.

5) Investitsion faoliyatini faollashtirish, jahon bozorlarida raqobatbardosh mahsulotlarning zamonaviy ishlab chiqarishini tashkil etish hisobiga mamlakatning iqtisodiy mustaqilligiga erishish, iqtisodiyotda chuqur tarkibiy o‘zgartirishlarini amalga oshirish.

6) Makroiqtisodiy barqarorlik, moliya pul-kredit tizimlari barqarorligini ta’minlash, milliy valyutani kuchaytirish.

7) Agrar sektorda tub islohotlarni amalga oshirish, qishloqda bozor mexanizmini rivojlantirish, dexqonlarda xo‘jayinlik xissini uyg‘otish.

8) Tabiiy, mineral xomashyo, iqtisodiy va ilmiy-texnika salohiyati oqilona ishlatish, mamlakat hududlarini majmuiy rivojlantirish.

9) Iqtisodiyotni favqulodda holatlarda barqaror ishlashini ta’minlash.

10) Tashqi iqtisodiy integratsiyani faollashtirish, xorijiy karitalni keng kiritish, eksport salohiyatini rivojlantirish, eksport va import tarkibini takomillashtirish va boshqalar.

Iqtisodiy xavfsizlikning tekshirish predmeti davlatning tashkil etilgan va muvofiqlashgan iqtisodiy munosabatlar yig‘indisi sifatidagi iqtisodiy tizimidir. Iqtisodiy xavfsizlik sohasida davlat faoliyatining vazifalari quyidagilardan iborat:

-kelgusida ijtimoiy-iqtisodiy tizim va davlatni beqarorlashtiruvchi qisqa va uzoq muddatli omillar monitoringi va tavsifi;

-bu omillarning zararli ta’sirini yuqotadigan yoki yumshatadigan iqtisodiy siyosat va institutsional o‘zgarishlarni iqtisodiy islohotlarning yagona dasturi chegarasida shakllantirish.

Iqtisodiy xavfsizlik inshootlari – bu xavfsizlik siyosatining asosiy mazmuni va strategik maqsadini tashkil etuvchi, real mavjud bo‘lgan hodisa, jarayon va munosabatlardir. Iqtisodiy xavfsizlik inshootlariga shaxs, jamiyat, davlat ham kiradi.

3. Globallashuv sharoitida iqtisodiy xavfsizliknita’minlashda tashqi omillarning roli

Davlatlar tomonidan iqtisodiyotning ochiqligini ta’minlashga bo‘lgan harakat ko‘plab murakkab muammolarning paydo bo‘lishiga olib kelmoqda, ularning biri iqtisodiy xavfsizlik muammosi bo‘lib, ya’ni jahon xo‘jaligi bilan o‘zaro hamkorlik qilishning muqobil shart-sharoitlarini aniqlab olish muammosidir. Asosan, o‘zining yetarli energiya va xomashyo zaxiralariga ega bo‘lmagan sanoati rivojlangan mamlakatlar uchun iqtisodiyotning ochiqligi, ularning yanada taraqqiy etishida bevosita ta’sir ko‘rsatadigan muhim omil bo‘lib hisoblanadi.

Dunyodagi qolgan mamlakatlarning barchasi ham o‘zaro savdo munosabatlarini o‘matish va rivojlantirish maqsadida xalqaro mehnat taqsimotida faol ishtirok etmoqdalar, bu esa xalqaro mehnat taqsimoti subyektlarining o‘zaro aloqadorligi va o‘zaro bog‘liqligining kuchayishiga va tashqi salbiy ta’sirlardan himoyalanish maqsadida ixtisoslashuv va kooperatsiyadan olinadigan foydalarni hisob-kitob qilish zaruratining paydo bo‘lishiga olib kelmoqda.

1. Savdo munosabatlarining diversifikatsiyasi;

2. Ko‘p tomonlama hamkorlik aloqalarining mustahkamlanishi va jadallashtirilishi;

3. Tejash va zaruriy zahiralarning yaratilishi;

4. Eksportga mo‘ljallangan ishlab chiqarishning shakllanishi.

Globallashuv sharoitida iqtisodiy xavfsizlikni ta’minlashda tashqi omillarning roli

Buning natijasida milliy iqtisodiyotning beqaror tavakkalchiligi paydo bo‘ladiki, bunda dunyodagi barcha mamlakatlar o‘zining “ochiqlik” arajasidan kelib chiqib, absolyut xavfsiz bo‘lgan savdo (tijorat) munosabatlariga kirisha olmaydilar. Shuning uchun ham tashqi savdo rivojlanayotgan bir paytda, dunyoning qaysidir mamlakatlaridagina, o‘zaro aloqadorlikdan kelib chiqib, nisbiy iqtisodiy xavfsizlik xukm surishi mumkin bo‘ladi.

Jahon xo‘jaligining globallashuvi sharoitida o‘zaro aloqadorlik mohiyatan o‘zida ma’lum bir aloqalarni namoyish etadigan iqtisodiy bog‘liqliklarga olib kelishi mumkin, bunday sharoitda tashqi omillar u yoki bu holatlarning rivojlanishida salmoqli ta’sir ko‘rsatadi.

Moslashuvchanlik deyilganda, davlatlarning tashqi omillar keltirib chiqaradigan zararli holatlarga nisbatan ta’sir qila olish qobiliyati tushuniladi, shu orqaligina, tashqi sabablarga yoki umuman barham berish, yoki uning oqibatlarini umuman tugatish, yoki mavjud imkoniyatlarning ortiqcha qismini boshqa bir mamlakatlarga qaratish lozim bo‘ladi.

Moslashuvchanlikning mavjud bo‘lishi, ma’lum bir chegaraviy cheklanishlarga ega bo‘ladi. Moslashuvchanlik bilan bog‘liq bo‘lgan chora-tadbirlar orasida quyidagilarni ajratib ko‘rsatish mumkin:

-savdo munosabatlarining diversifikatsiyasi;

-ko‘p tomonlama hamkorlik aloqalarining mustahkamlanishi va jadallashtirilishi;

-tejash va zaruriy zaxiralarning yaratilishi;

-eksportga mo‘ljallangan ishlab chiqarishning shakllanishi.

Aloqadorlik eng avvalo iqtisodiy moslashuvchanlikda o‘z aksini topadi. Iqtisodiy moslashuvchanlik deyilganda, milliy iqtisodiyotning tashqi omillar salbiy ta’siriga, ya’ni ushbu holatlarning yomon oqibatlarini bartaraf etish maqsadida, ularga nisbatan ma’lum bir imkoniyatlar qo‘llanilgunga qadar bo‘lgan ta’sirchanligi tushuniladi. Iqtisodiy zaiflik aloqadorlikning ancha

yuqori darajasi bo‘lib hisoblanadi. Iqtisodiy zaiflik deyilganda, xattoki ichki holatlar to‘g‘rilanib yoki yoppasiga o‘zgartirilgandan keyin, moslashuvchanlik haddan tashqari ortiqcha bo‘lgan sharoitda ham tashqi omillar ta’sirining muqarrarligi tushuniladi. Iqtisodiy zaiflik Shunday vaziyatda yuzaga keladiki, bunda moslashuvchanlik ortiqchaligining bir qator tanqidiy nuqsonlariga yo‘l qo‘yilgan bo‘ladi. Aynan iqtisodiy zaiflik to‘liq bo‘lmasada, iqtisodiy avfsizlik muammosini vujudga keltiradi. Tahdid iqtisodiy xavfsizlikni izdan chiqarishning muhim sharti bo‘lib hisoblanadi.

Tahdid – bu moddiy, mehnat, ilmiy-texnikaviy zaxiralarga va marketing tizimiga bo‘lgan imkoniyatlarning cheklanishidir. Tahdid ikki turga bo‘linadi: 1. Maqsadli tahdid; 2. Iqtisodiy turmush sharoitiga bo‘lgantahdid.

Tahdidning ikkala turi ham davlatning oldindan mo‘ljallangan faoliyatlaridan yoki jahon iqtisodiyotining rivojlanish tendensiyalaridan kelib chiqqan holda yuzaga keladi. Tahdidning zaruriy vositalari bo‘lib quyidagilar hisoblanadi:

- iqtisodiy blokada qilish;
- to‘siqlar o‘rnatish;
- zaifliklar tizimini yaratish;
- diskriminatsiya qilishning har xil usullarini qo‘llash.

Ana shu tartibda, milliy iqtisodiyot xavfsizligini qandaydir holat sifatida baholash mumkin bo‘ladi, bunda tovarlar va xizmatlar bilan ta’minlanganlik darajasi, milliy iqtisodiyotning samarali faoliyat yuritishiga tahdid soladigan tashqi omillarning ta’siridan himoyalangan bo‘ladi. Agar YAIM darajasi oldindan ko‘zda tutilgan yoki to‘satdan sodir bo‘lgan tashqi yangiliklarga bevosita bog‘liq bo‘lmasa, u holda milliy iqtisodiyot barqaror bo‘ladi. Agar YAIM darajasi tashqi omillarga ta’sirchan bo‘lsa va mazkur tashqi omillar oqibatlarini zararsizlantirish mumkin bo‘lmasa, u holda iqtisodiy xavfsizlik darajasi beqaror bo‘ladi.

4. Tashqi iqtisodiy faoliyat va milliy manfaatlarga tahdidlar

Bozor iqtisodiyotiga o‘tish sharoitida xalqaro mehnat taqsimotida faol qatnashish, fan-texnika sohasida o‘zaro manfaatli hamkorlik qilish yo‘li bilangina ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotga erishish mumkin. Tashqi iqtisodiy faoliyatni rivojlantirishda jahon iqtisodiy tizimidagi raqobatning kuchayishi, o‘zaro hisob-kitob va transport aloqalarining murakkablashuvi, kerakli tajribaning kamligi, yuqori malakali mutaxassis kadrlarning etishmasligiga alohida e’tibor qaratish lozim. Tashqi iqtisodiy faoliyat sohasidagi asosiy vazifa xorijiy davlatlar bilan savdo, ilm-fan, texnika, ta’lim, investitsiya va shu

singari sohalarda o‘zaro manfaatli iqtisodiy munosabatlarni ta’minlash orqali mamlakatni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishdan iboratdir.

Tashqi iqtisodiy faoliyatning muhim yo‘nalishi xalqaro savdo bo‘lib, bunda mamlakat chegarasidan tashqarida amalga oshiriladigan tovar va xizmatlar almashuvi tushuniladi. Xalqaro savdoning vujudga kelishi mutlaq xarajatlardagi tafovutlar va qiyosiy xarajatlardagi tavofutlar bilan tavsiflanadi. Shunga ko‘ra korxonalar (yoki mamlakatlar) tashqi savdoni amalga oshirayotganida, o‘zlari ishlab chiqarmagan (yoki bu ular uchun chetdan sotib olish arzonga tushadigan) mahsulotlarni sotib oladilar hamda o‘zlari foydalanmaydigan (yoki foydalanishdan ortib qoladigan) mahsulotlarni chet el mamlakatlari yoki korxonalariga sotadilar.

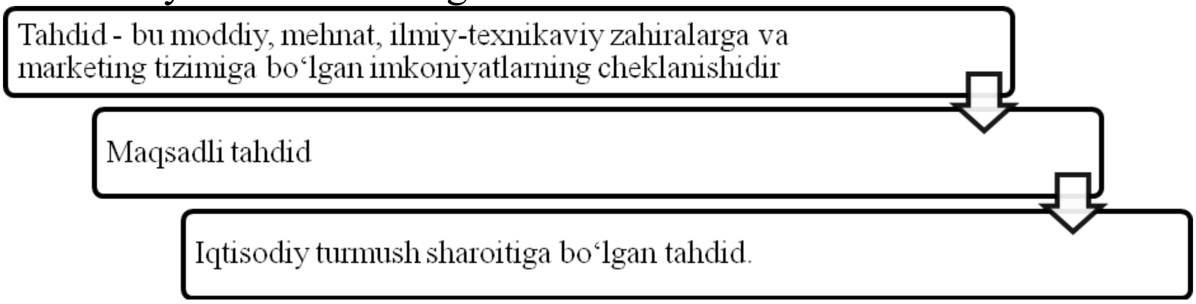

Tashqi iqtisodiy faoliyat va milliy manfaatlarga tahdidlar

Bu hol ularning ma’lum tovar va xizmatlarni ishlab chiqarishga ixtisoslashishini bildiradi. Oqibatda ular boshqalar ishlab chiqarmaydigan yoki ishlab chiqarish ular uchun qimmatga tushadigan tovarlarni tayyorlab,sotadilar. Bunday ixtisoslashuv savdoda ustunlikni vujudga keltirib, ularga foyda keltiradi.

Mamlakat va xorijiy davlat o‘rtasida ma’lum vaqt oralig‘ida amalga oshirilgan transoperatsiyalar statistikada to‘lov balansida aks ettiriladi. To‘lov balansi joriy moddalar, ya’ni savdo balansi, xizmatlar va o‘tkaziladigan balanslar, shuningdek, kapital harakati balansini o‘z ichiga oladi. Ayrim mamlakatlarning to‘lov balanslari to‘g‘risidagi ma’lumotlar ko‘rsatilgan.

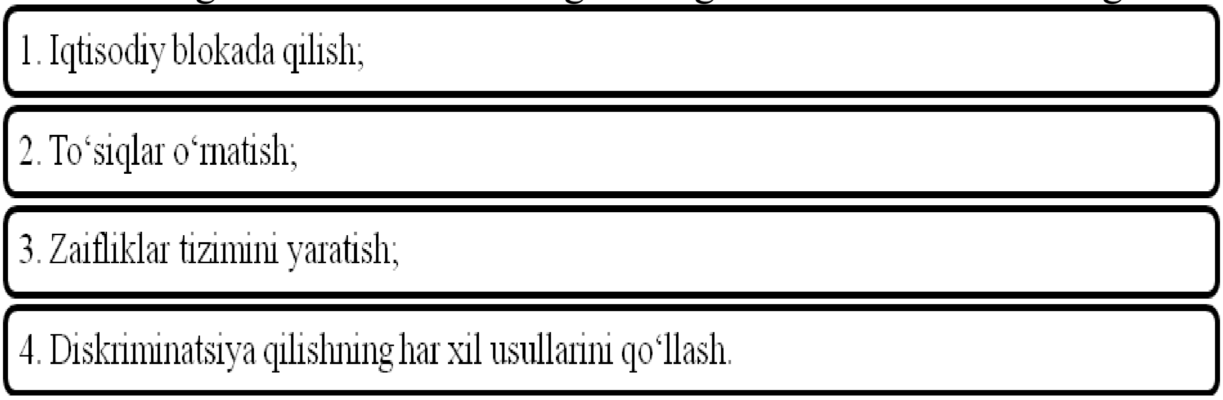

Tahdidning zaruriy vositalari

Hozirgi jahon xo‘jaligi globallashuvining muhim xususiyatlaridan biri mamlakatlarning ochiq iqtisodiyot tamoyillari bo‘yicha rivojlanishidir. Umuman olganda, globallashuvning asosiy harakatlantimvchi kuchi bo‘lib turli mamlakatlarning tadbirkorlarini daromadlarini oshirish, iqtisodiy o‘sishini tezlashtirish va aholi farovonligini oshirish uchun xalqaro savdodan, investitsiyalar ayirboshlashdan, ishlab chiqarish kooperatsiyasidan, ilmiy-texnik hamkorlikdan foydalanishga intilish hisoblanadi.

Ochiq iqtisodiyotga ega mamlakatlarda tashqi savdo faoliyati ancha erkinlashtirilgan. Ammo barcha mamlakatlarda ham hukumatlar ta’sirida cheklangan, tartibga solinadigan tashqi savdo amalga oshiriladi. Uning asosiy vositasi tarif to‘sig‘i deb ataladigan bojxona boji hisoblanadi. Shuningdek, notarif cheklashlar ham mavjud bo‘lib, u import va eksport kvotalarini belgilashni hamda o‘zini-o‘zi cheklash usulini o‘z ichiga oladi. O‘zini-o‘zi cheklash usuli eksport qiluvchi mamlakat hukumati o‘zining eksportni amalga oshimvchi korxonalaridan savdo bozoriga chiqariladigan tovarlarining ma’lum yillik hajmidan (qiymatidan) oshib ketmaslikni talab qilgan holda namoyon bo‘ladi. Mamlakatda ishlab chiqarilgan mahsulotdan foydalanish limitini belgilash ham tashqi savdoni cheklashning o‘ziga xos turi hisoblanadi.

1. Savdo munosabatlarining diversifikatsiyasi;

2. Ko‘p tomonlama hamkorlik aloqalarining mustahkamlanishi va jadallashtirilishi;

3. Tejash va zaruriy zahiralarning yaratilishi;

4. Eksportga mo‘ljallangan ishlab chiqarishning shakllanishi.

Globallashuv sharoitida iqtisodiy xavfsizliknita’minlash tashqi omillar

Jahon xo‘jalik tizimiga integratsiyalashuv sharoitida mamlakatning iqtisodiy xavfsizligini ta’minlash uchun quyidagilarni amalga oshirish lozim: - eksportning optimal tarkibini shakllantirish. Uning tarkibida tayyor yuqori texnologik, ilmtalab mahsulotlar va yuqori sifatli xizmatlarningulushini keskin oshirish chora-tadbirlarini ko‘rish lozim; - mamlakatning mavjud raqobat ustunligi imkoniyatlaridan foydalanib, milliy tovar ishlab chiqaruvchilarning mahsulotlarini eksport qilishning yangi, istiqbolli bozorlarini o‘zlashtirish; ularda muvaffaqiyat qozonish uchun xalqaro marketing strategiyalarini amalga

oshirish; ishlab chiqarish kooperatsiyasini, injiniring, lizingni rivojlantirish; - xorijiy davlatlar ularning savdo-iqtisodiy tashkilotlari, uyushma va ittifoqlari bilan o‘zaro munosabatlarda qulay imtiyozli savdo rejimlariga erishish; - mamlakat korxonalariga eksport va import qiluvchi sifatida xalqaro zamonaviy mashina, texnika va texnologiyalar, asbob-uskunalar, axborot va kapital bozorlariga chiqishlari, transport kommunakatsiyalaridan foydalanishlari uchun sharoitlar yaratishga ko‘maklashish; - kreditor mamlakatlar va xalqaro tashkilotlar hamda qarzdor davlatlar bilan bo‘ladigan o‘zaro valyuta, moliyaviy muammolarni tartibga solish.

Jahon iqtisodiyotining globallashuvi iqtisodiy o‘sishnirag‘batlantirish, xorijiy investitsiyalarni jalb qilish, fan-texnika va texnologiya harakatining tezlashishi bilan birga xavf va tahdidlarning o‘sishiga ham olib kelmoqda. Bu iqtisodiy xavfsizlik muammolariningdolzarbligini ko‘rsatmoqda.

Iqtisodiy xavfsizlik davlatning milliy xavfsizligini ta’minlovchi asosiy bo‘g‘inlardan biri, mamlakat iqtisodiy ehtiyojlarini kafolatli ta’minlash yo‘llari, vositalari va usullariga asoslanuvchi qarashlarning yig‘indisidir. Iqtisodiy xavfsizlik – bu davlat iqtisodiy tizimiga ta’sir qiluvchi va uning eng kam chiqim bilan, bosqichma-bosqich barqaror rivojlanishi, shu asosida jamiyatning potensial imkoniyatlarini har tomonlama amalga oshirish uchun, milliy manfaatlar eng ko‘p ifodalanishiga imkon beruvchi (ichki va tashqi) shart va omillar yig‘indisi, shuningdek, davlatning turli xil xavflar va yo‘qotishlarga qarshi turish qobiliyatidir. Demak, tashqi iqtisodiy aloqalar kengayib borayotgan sharoitda, iqtisodiy xavfsizlikka dahl qiluvchi, mamlakatning milliy manfaatlariga zarar yyetkazishi mumkin bo‘lgan omillar va sharoitlar kiradi. Ular ikkiga – tashqi va ichki xavflarga bo‘linadi.

Jahon xo‘jalik tizimiga integratsiyalashuv sharoitida mamlakatning iqtisodiy xavfsizligini ta’minlash uchun quyidagilarni amalga oshirish zarur:

- eksportning optimal tarkibini shakllantirish. Uning tarkibida tayyor yuqori texnologik, ilmtalab mahsulotlar va yuqori sifatli xizmatlarningulushini keskin oshirish;
- mamlakatning mavjud raqobat ustunligi imkoniyatlaridan foydalanib, milliy tovar ishlab chiqaruvchilarning mahsulotlarini eksport qilishning yangi, istiqbolli bozorlarini o‘zlashtirish;
- jahon bozorida muvaffaqiyat qozonish uchun xalqaro marketing strategiyalarini amalga oshirish, ishlab chiqarish kooperatsiyasini, injiniring, lizingni rivojlantirish;
- xorijiy davlatlar, ularning savdo-iqtisodiy tashkilotlari, uyushma va ittifoqlari bilan o‘zaro munosabatlarda qulay imtiyozli savdo rejimlariga erishish;

- mamlakat korxonalariga eksport va import qiluvchi sifatida xalqaro zamonaviy mashina, texnika va texnologiyalar, asbob-uskunalar, axborot va kapital bozorlariga chiqishlari, transport kommunikatsiyalaridan foydalanishlari uchun sharoitlar yaratish;
- kreditor mamlakatlar va xalqaro tashkilotlar hamda qarzdor davlatlar bilan bo‘ladigan o‘zaro valyuta, moliyaviy muammolarni tartibgasolish.

Tayanch iboralar:

Milliy manfaatlar, xavfsizlik, iqtisodiy xavfsizlik, iqtisodiy tahdidlar va ziddiyatlar, tashqi va ichki xavflar, xalqaro iqtisodiy xavfsizlik, milliy iqtisodiy xavfsizlik, iqtisodiy xavfsizlik ko‘rsatkichlari, energetikxavfsizlik.

Nazorat uchun savollar:

1. Iqtisodiy xavfsizlik tushunchasini yoritib bering.
2. Milliy iqtisodiy xavfsizlik deganda nimani tushunasiz?
3. Iqtisodiy xavfsizlikning qanday ko‘rinishlarini bilasiz?
4. Globallashuv sharoitida iqtisodiy xavfsizlikni ta’minlashda tashqi omillar qanday rol’ o‘ynaydi?
5. Milliy iqtisodiy xavfsizlik tahdidlari nimadan iborat?
6. Xorijiy investitsiyalarni jalb etish bilan bog‘liq xavfsizlikni ta’minlashda nimalarga e’tibor berish zarur?
7. O‘zbekistonning barqaror iqtisodiy rivojlanishida milliy xavfsizlikni ta’minlash qanday ahamiyatga ega?

\

ORALIQ NAZORATGA OID O‘QUV LOYIHALARINING NAMUNAVIY MAVZULARI

1. *“Global iqtisodiy rivojlanish” fanining predmeti va vazifalari*
2. *Fanning predmeti, mazmuni hamda iqtisodiy mustaqilliknita’minlashda jahon tajribasiga suyanish;*
3. *Jahon iqtisodiyotining hozirgi holati;*
4. *O‘tish iqtisodiyotiga ega mamlakatlardagi iqtisodiy holatlar;*
5. *Dunyo taraqqiyotidagi ijobiy o‘zgarishlar.*
6. *Jahon iqtisodiyotni globallashuvi konsepsiyalarining shakllanishi, rivojlanish bosqichlari va yo‘nalishlari*
7. *Jahon iqtisodiyotini globallashuv tushunchasi va tamoyillari.*
8. *Jahon iqtisodiyoti globallashuvining harakatlantiruvchi kuchlari va omillari.*
9. *Jahon iqtisodiyoti globallashuvi jarayonlarining natijalari.*
10. *Jahon iqtisodiyotni globallashuvining harakatlantiruvchi kuchlari,belgilari va shakllari.*
11. *Jahon iqtisodiyotini globallashuv omillari va rivojlanish bosqichlari*
12. *Globallashuv jahon iqtisodiyoti baynalminalashuvining eng yuqori bosqichi sifatida;*
13. *Global jarayonlarning milliy iqtisodiyot rivojlanishiga ta’siri;*
14. *Globallashuv jarayonini harakatlantiruvchi omillar;*
15. *Jahon iqtisodiyotni globallashuv muammolari va ularningguruhlanishi*
16. *Jahon iqtisodiyotida global muammolarning paydo bo‘lishi;*
17. *Global o‘zaro bog‘liqlik jarayonining ziddiyatlari;*
18. *Global energetik muammo va uni hal etish yo‘llari;*
19. *Moliyaviy va iqtisodiy inqirozlar;*
20. *Antiglobalizm fenomeni;*
21. *Jahon iqtisodiyotini globallashuvi muammolarining oqibatlari va haletish yo‘llari*
22. *Tashqi iqtisodiy munosabatlarni shakllanishi;*
23. *Global iqtisodiyotga integratsiyalashuvni belgilovchi omillar;*

24. Milliy xo'jaliklar o'rtasidagi hamkorlikni rivojlantirish;

25. Global iqtisodiyotga integratsiyalashuvda ishlab chiqarish va ilmiy-texnika hamkorligi;

26. Globallashtirishdagi nuqsonlar;

27. Jahon moliya tizimi globallashuvining mohiyati va uning oqibatlari;

28. Globallashuv va xalqaro savdoning rivojlanish tendensiyalari

29. Global iqtisodiyotning shakllanishida xalqaro savdoning o'rni;

30. Global bozorlarning shakllanishi va ularning xususiyatlari;

YAKUNIY NAZORATGA OID NAMUNAVIYSAVOLLAR VA TOPSHIRIQLAR

1. *Globallashuv sharoitida tashqi savdoni tartibga solish usullari;*
2. *Xalqaro savdo dinamikasi va o'zgarishlarining xususiyatlari;*
3. *Xalqaro savdoda rivojlangan mamlakatlarning tutgan o'rni;*
4. *Rivojlanayotgan mamlakatlar iqtisodiyotida tashqi savdoning o'rni;*
5. *Mintaqaviy savdo bloklari doirasida xalqaro savdoni erkinlashtirish jarayonlari;*
6. *Globallashuv sharoitida xalqaro iqtisodiy munosabatlar xususiyatlari;*
7. *Globallashuv va liberallashuv - xalqaro savdoning zamonaviy rivojlanish tendensiyasi sifatida.*
8. *Global, mintaqaviy va milliy moliyaviy bozorlari*
9. *Global moliya bozorlarining shakllanishi;*
10. *Xalqaro moliya tashkilotlari va ularning xalqaro moliya munosabatlaridagi o'rni;*
11. *Globallashuv sharoitida o'tish iqtisodiyotili mamlakatlarda davlatmoliya siyosati;*
12. *Rivojlanayotgan mamlakatlar iqtisodiyotida xalqaro moliya munosabatlarining o'rni;*
13. *Rivojlanayotgan mamlakatlarda moliyaviy tizimlar islohotlari;*
14. *O'zbekiston Respublikasining xalqaro moliya munosabatlardagi ishtiroki;*
15. *Jahon moliya tizimi globallashuvining mohiyati va uning oqibatlari;*
16. *Zamonaviy jahon xo'jaligida moliya tizimining vazifalari va uni tartibga solish zarurati;*
17. *Jahon moliya bozorining tasnifi;*
18. *Globallashuv sharoitida xalqaro moliyaviy bozorlar rivojlanishining asosiy xususiyatlari va unga ta'sir ko'rsatuvchi omillar;*

19. *Globallashuv sharoitida ishchi kuchi bozori va migratsiyasi muammolari*

20. *Jahon ishchi kuchi bozorining mohiyati va nazariy asoslari;*

21. *Xalqaro ishchi kuchi migratsiyasining asosiy yo'nalishlari va migrantlarni o'ziga jalb qiluvchi markazlar;*

22. *Jahon iqtisodiyotida xalqaro ishchi kuchi migratsiyasining dinamikasi;*

23. *Jahon moliyaviy inqirozining ishchi kuchi bozoriga ta'siri;*

24. *Globallashuv sharoitida O'zbekistonning tashqi migratsiya jarayonlaridagi ishtiroki;*

25. *Globallashuv sharoitida trans milliy korporatsiyalar*

26. *Transmilliy korporatsiyalarning mohiyati;*

27. *Jahon iqtisodiyotida transmilliy korporatsiyalarning roli;*

28. *Jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozi davrida TMKlar faoliyati;*

29. *O'zbekiston Respublikasi iqtisodiyotida TMKlarning tutgan o'rni;*

30. *Hududiy integratsiyalashgan muammolar;*

31. *Shimoliy Amerika integratsiyasining shart-sharoitlari va o'ziga xos xususiyatlari;*

32. *Uch tomonlama bitimning (NAFTA) asosiy shartlari*

33. *Jahon iqtisodiyotini globallashuvi sharoitida iqtisodiy havfsizlik va milliy iqtisodiyot raqobatbardoshligini ta'minlash muammolari*

34. *Iqtisodiy xavfsizlik tushunchasining mohiyati;*

35. *Iqtisodiy xavfsizlikning turlari;*

36. *Globallashuv sharoitida iqtisodiy xavfsizlikni ta'minlashda tashqi omillarning roli;*

37. *Tashqi iqtisodiy faoliyat va milliy manfaatlarga tahdidlar;*

38. *Xorijiy investitsiyalarni jalb etish jarayonida iqtisodiy xavfsizlik;*

39. *O'zbekistonning barqaror iqtisodiy rivojlanishida milliy xavfsizlikni ta'minlash;*

40. *Globallashuv sharoitida iqtisodiy xavfsizlik*

GLOSSARIY

Atamaning o‘zbek tilida nomlanishi	Atamaning ingliz tilida nomlanishi	Atamaning rus tilida nomlanishi	Atamaning ma’nosi
Antiglobalizm	Anti globalization	Анти-глобализация	globallashuv jarayonlarning hozirgi kunda namoyon bo‘layotgan ba’zi jihatlariga qarshi yo‘naltirilgan siyosiy harakat
“ATTAC” (Assosiation for the Taxation of Financial Transactions for the Aid of Citizens)	ATTAC” (Assosiation forthe Taxation of Financial Transactions for the Aid of Citizens)	АНОПГ (Ассоцация для Налогообложения Финансовых Операций для Помощи Гражданам)	antiglobalistlar tashkiloti
Bojxona ittifoqi	Customs union	Таможенный союз	ikki va undan ortiq davlatlarning bir-biriga va uchinchi
Bojxona tarifi	Customs tariff	Таможенный тариф	tovar oqimlarining chegarani kesib o‘tishida davlat tomonidan olinadigan soliq mikdori ko‘rsatilgan tartiblangan tovarlar ro‘yxati
Valyuta	Currency	Валюта	ma’lum bir davlatning qonun bilan o‘matilgan pul vositasi (milliy valyuta), bir yoki bir necha yetakchi mamlakatlarning valyutasi ko‘rinishidagi jahon rezerv pullari, XVF va Yevropa valyuta tizimi a’zolari tomonidan ko‘p tomonlama hisob-kitoblarda foydalaniladigan xalqaro valyuta birliklari

Global muammolar	Global problems	Глобальные проблемы	olamshumul ahamiyatga ega bo‘lgan va o‘z echimini topishida jahondagi barcha mamlakatlarning birgalikdagi harakatlarini talab etuvchi sivilizatsiyamizning eng dolzarbmasalalari
Global moliyaviy-iqtisodiy bozor	Global financial andeconomic market	Глобальный финансово-экономический рынок	jahon mamlakatlari o‘rtasidagi moliyaviy-iqtisodiy aloqalarni yagona xo‘jalik tarzida amal qilishiga asoslangan munosabatlar
Davlat byudjeti	State budget	Государственный бюджет	davlat daromadlari va sarflarining moliyaviyrejasi
Deflyatsiya	Deflation	Дефляция	inflyatsiya davrida muomaladagi qog‘oz pulni kamaytirish. Davlat tomonidan muomaladagi pul miqdorini kamaytirishga qaratilgan moliya va pul-kredit tadbirlarini qo‘llash orqali amalga oshiriladi
Diversifikatsiya	Diversification	Диверсификация	(lotincha diversus-har xil va facere-qilmoq, bajarmoq) - ishlab chiqarishning samaradorligini oshirish, mahsulot va xizmatlarni sotish bozorlarini kengaytirish maqsadida tarmoq va korxonalar faoliyat sohalarini kengaytirish, mahsulot va xizmatlar assortimentlarini ko‘paytirish
Diversifikatsiya strategiyasi	Diversification strategy	Стратегия диверсификации	korxona faoliyatini mavjud mahsulotlar vabozorlar turini kengaytirish orqali rivojlanishstrategiyasidir

Dividend	Dividend	Дивиденд	aksionerlik jamiyati sof foydasidan aksiya egalariga toʻlanadigan qismi boʻlib, u aksionerlarga naqd pul yoki aksiyalar bilan toʻlanadi
Jahon banki	World bank	Всемирный банк	1944 yilda Xalqaro valyuta jamgʻarmasi bilan bir vaqtda tuzilgan birinchi davlatlararo investitsiya institutidir, oʻz faoliyatini 1946 yil 25 iyundanboshlagan
Jahon bozori	World Market	Мировой рынок	moddiylashtirilgan va moddiylashtirilmagan koʻrinishidagi ijtimoiy mahsulotni ishlab chiqarish, taqsimlash, ayirboshlash va iste'mol bosqichlarni oʻz ichiga oluvchi xalqaro iqtisodiy munosabatlar subyektlarining (milliy va hududiy iqtisodiyotlar, xalqaro tashkilotlar va korporatsiyalarning) oʻzaro iqtisodiy ta'sirlashish global muhitidir
Jahon bozori kon'yunkturasi	World market conjuncture	Конъюнктура мировогорынка	jahon tovar bozorlaridagi sotish sharti, ushbu bozorlardagi talab, taklif, narxlar darajasi, ularning oʻzgarish tendensiyalari
Joriy kon'yunktura	Current conjuncture	Текущая конъюнктура	muayyan davrda tovarlarga boʻlgan talab va taklifning tarkibi, dinamikasini shakllantiruvchi iqtisodiy sharoit va omillar majmui
Jahon narxi	World Price	Мировая цена	talab va taklif egri chiziqlari ta'sirini hisobga olgan holda milliy narx koʻrsatkichlari ta'sirida xalkaro savdo markazlarida hosil boʻladi

Jahon savdo tashkiloti(JST)	World Trade Organization(WTO)	Всемирная торговая организация (ВТО)	xalqaro savdoni institutsional va huquqiy asosinitashkil etuvchi mustaqil davlatlararo tashkilot
Iqtisodiyot raqobatbardoshligi	Economy competitiveness	Экономическая конкурентоспособность	mamlakat iqtisodiyotining xalqaro savdoda ishtirok etish, jahon bozoridagi o‘z o‘rni va mavqeini saqlab qolish va kengaytira olish, jahon talablariga javob beradigan mahsulotlar ishlab chiqara olish layoqati
Iqtisodiyotning realsektori	Real sector of economy	Реальный секторэкономики	iqtisodiyotning bevosita moddiy ne’matlar ishlab chiqarish va xizmatlar ko‘rsatish bilan bog‘liq sohasi bo‘lib, u o‘z ichiga sanoat, qishloq xo‘jaligi, qurilish, transport, aloqa tarmoqlarini oladi
Iqtisodiy o‘sish	Economic growth	Экономический рост	real yalpi ichki mahsulot umumiy hajmining yoki aholi jon boshiga to‘g‘ri keladigan real yalpi ichki mahsulotning oldingi yilga nisbatan o‘sishi
Import	Import	Импорт	mamlakat ichki bozorlarida sotish uchun chet el mollarini, kapitalini, texnologiyasini va xizmatlarni olib kelish

Investitsion hamkorlik	Investitsion hamkorlik	Инвестиционное сотрудничество	xalqaro iqtisodiy munosabatlarning bir ko'rinishi bo'lib, resurslarni ratsional taqsimlash, xalqaro mehnat taqsimotida ishtirok etish natijasidagi ustunliklaridan foydalanish orqali davlat tomonidan iqtisodiyotda nisbatan yuqori natijalarga erishish, texnologik ishlab chiqarish tuzilmasini yangilash kabilarni maqsad qilgan
Investitsiya	Investment	Инвестиция	iqtisodiy samara (foyda, daromad) olish yoki ijobiy ijtimoiy natijaga erishish uchun sarflanadigan pul mablag'lari, banklarga qo'yilgan omonatlar, paylar, qimmatli qog'ozlar (aksiya, obligatsiyalar), texnologiyalar, mashinalar asbob-uskunalar, litsenziyalar va samara beradigan boshqa har qanday boyliklardir
Investitsiya dasturi	Investment program	Инвестиционная программа	ishlab chiqarishni rivojlantirish maqsadida mamlakat yoki chet ellarda iqtisodiyotning turli tarmoqlariga uzoq muddatli kapital kiritish uchun ishlab chiqilgan dastur
Investitsiya muhiti	Investment climate	Инвестиционный климат	investitsiyalar jozibadorligi hamda xavf-xatar darajasini belgilab beruvchi ijtimoiy-iqtisodiy, moliyaviy va siyosiy omillar majmui
Inqirozga qarshi mo'ljallangan choralar dasturi	Anti-crisis program	Антикризисная программа	O'zbekiston Respublikasi hukumati tomonidan 2009-2012 yillarga mo'ljallanib inqirozga qarshi ishlab chiqilgan choralar dasturi bo'lib, mazkur dasturda talabni rag'batlantirishga yo'naltirilgan bir qator moliyaviy imtiyozlar va barqaror iqtisodiy o'sish sur'atlarini ta'minlovchi chora- tabdirlar majmui o'z aksini topgan

Innovatsion texnologiyalar	Innovative technologies	Инновационные технологии	iqtisodiyotga yangiliklarni tatbiq etish bosqichlarida qo'llaniluvchi usul va vositalar majmui bo'lib, o'z ichiga joriy etish, trening, konsalting, transfert, audit, injiniring kabi turlarini oladi
Innovatsiya jarayoni	Innovation process	Инновационный процесс	yangilik g'oyasini rivojlantirishdan uning pirovard iste'molchi tomonidan iste'mol qilinishigacha bo'lgan mantiqiy izchillikda harakatlanuvchi jarayon
Inflyatsiya	Inflation	Инфляция	pul muomalasi qonunlarining buzilishi natijasida milliy valyutaning qadrsizlanishi, narxlarning o'sishi
Inflyatsiya darajasi	Inflation rate	Уровень инфляции	ma'lum vaqt ichida (oy, yil) narxlar darajasiningfoizdagi o'zgarishi
Infratuzilma	Infrastructure	инфраструктура	tovar ishlab chiqarish shartlarini ta'minlovchi ishlab chiqarish va noishlab chiqarish tarmoqlari kompleksi: yo'llar, aloqa, transport, maorif, sog'liqni saqlash
Ipoteka	Mortgage	Ипотека	bankning garov xat, ko'chmas mulk garoviasosida muayyan muddatga ssuda berishi
Ishlab chiqarish infratuzilmasi	Manufacturing Infrastructure	Производственная инфраструктура	ishlab chiqarishning rivojlanishi uchun tashqi shart-sharoitlarni ta'minlovchi tarmoqlar majmui bo'lib, o'z ichiga temir va avtomobil yo'llari, elektr, gaz va suv ta'minoti, aloqa kommunakatsiyalari, ombor xo'jaligi va boshqalarni oladi

Ishlab chiqarishni modernizatsiyalash	Modernization ofproduction	Модернизация производства	ishlab chiqarishni zamonaviy texnologiyalar bilan jihozlash, uni ma'naviy jihatdan yangilash, tarkibiy jihatdan texnik va texnologik qayta tuzish kabi chora- tadbirlarni o'z ichiga oluvchi jarayon
Ishsizlik	Unemployment	Безработица	iqtisodiy jihatdan aktiv (faol) aholining bir qismi o'z kuchini qo'llay olmay «ortiqcha» bo'lib, mehnat zaxirasi armiyasi bo'lib qolish hodisasi
Iqtisodiy va ijtimoiy kengash (EKOSOS)	Economic and SocialCouncil (ESC)	Экономический и Социальный Совет(ЭСС)	BMTning asosiy boshqaruv organlaridan biri bo'lib, uning xalqaro iqtisodiy munosabatlar sohasidagi faoliyatini muvofiqlashtirib turadi
Iqtisodiy integratsiya	Economic integration	Экономическая интеграция	hududiy miqyosda sifat jihatdan yangi iqtisodiy muhitni yaratish yo'li orqali milliy xo'jalik komplekslarini o'zaro yaqinlashish va bir-biriga kirib borishi jarayoni
«Katta yigirmalik»	Big Twenty	Большая Двадцать	20 ta yirik mamlakatlar guruhi bo'lib, unga jahondagi eng boy mamlakatlar va yirik rivojlanayotgan davlatlar kiradi va ular xissasiga jahon yalpi ichki mahsulotining 90 foiz ulushito'g'ri keladi
Kon'yunktura	Conjuncture	конъюнктура	bozorda ma'lum bir vaqtda yuzaga kelgan iqtisodiy holatdir (asosan talab hamda taklifnisbati va u bilan bog'liq bo'lgan narxlar darajasi orqali yuzaga keladi)
Kooperatsiya aloqalari	Cooperative relations	Кооперативные отношения	turli soha ishlab chiqarish tarmoqlarida ma'lum mahsulotni tayyorlash bo'yicha uzoq muddatli aloqalarni o'rnatish

Korxonalarga preferentsiya berish	Preference for enterprises	Предпочтение для предприятий	milliy iqtisodiyotda faoliyat ko‘rsatuvchi korxonalarni moliyaviy qo‘llab-quvvatlash maqsadida ular tomonidan ishlab chiqarishga chet eldan olib kiriladigan xom ashyo va materiallar, yarim tayyor mahsulotlar, shuningdek asbob-uskunalarni olib kirishda boj to‘lovlari va boshqa jarayonlar bo‘yicha yengilliklar (imtiyozlar)berilishi
Korxonaning innovatsion salohiyati	Innovative potential ofthe company	Инновационный потенциал компании	korxonaning yangiliklarni joriy qilish yordamida bozor sharoitlarida faoliyatning samaradorligini oshirish maqsadida korxonaning o‘ziga xos xususiyatlari bilan belgilanadigan rivojlanish qobiliyati
Kredit	Credit	Кредит	jismoniy va yuridik shaxslarning vaqtinchalik bo‘sh mablag‘larlarini muayyan tamoyillar asosida qaytarish sharti bilan foydalanishga berish jarayonida vujudga kelgan iqtisodiy munosabatlar majmui
Modernizatsiya	Modernization	Модернизация	obyektni takomillashtirish, yaxshilash, yangilash, uni yangi talab va me’yorlarga, texnik shart- sharoitlarga, sifat ko‘rsatkichlariga moslashtirish
Moliya tizimi	Financial system	Финансовая система	moliyaviy munosabatlar va turli darajada ulargaxizmat qiluvchi moliyaviy muassasalar majmuasi
Moliya-bank tizimi	Financial and bankingsystem	Финансово-банковская система	tarixan shakllangan va belgilangan qonun qoidalar asosida faoliyati yurituvchi mamlakatdagi moliya-kredit muassasalari majmuidir

Moliyaviy «ko‘piklar»	Financial "bubble”	Финансовые "пены”	real qiymatga ega bo‘lmagan pul va obligatsiyalarhajmining ko‘payishi
Moliyaviy institutlar	Financial Institutions	Финансовые институты	belgilangan qonun-qoidalar doirasida faoliyat yurituvchi mamlakatdagi moliya-kredit tashkilotlari
Moliyaviy manbalar	Financial Resources	Финансовые ресурсы	iqtisodiyotning turli darajasidagi chora-tadbirlarniamalga oshirish uchun taqozo etiluvchi moliyaviymablag‘larning kelib chiqish manbalari. Masalan,moliyaviy manbalar aholi va korxonalarning manbalari, davlat byudjeti mablag‘lari, qarzga olingan mablag‘lar, xorijiy investorlarning mablag‘lari va boshqa ko‘rinishlarda bo‘lishi mumkin
Narx	Price	Цена	tovar qiymatining puldagi ifodasi
Nou-xau	Know-how	Ноу-хау	mualliflik guvohnomasi (patent) bilan himoyalanmagan ishlab chiqarish tajribasi va maxorat sirlari
Portfel investitsiyalar	Portfolio Investments	Портфельные инвестиции	xo‘jalik obyektini ekspluatatsiya qilish tufayli daromad olish xuquqini kafolatlovchi kapital qo‘yilmalari
Preferentsiya	Preference	предпочтения	iqtisodiyotni maqsadga muvofiq rivojlantirish va tartibga solishda ayrim soha va tarmoqlar, korxona va ishlab chiqarish turlariga nisbatan beriluvchi imtiyoz, afzallik va ustuvorliklar

Proteksionizm	Protecionism	Протекционизм	davlatning xorij raqobatidan ichki bozorni himoya qilish siyosati, mamalakatga olib kelinayotgan tovarlarga yuqori bojlar belgilaydi, ayrim tovarlarni olib kelish cheklanadi yoki umuman taqiqlanadi
Pul-kredit siyosati	Monetary Policy	Денежная политика	davlat tomonidan iqtisodiy o‘sishni ta’minlash maqsadida pul muomalasini tashkil etish va barqarorligini ta’minlash uchun amalga oshiriladigan barcha chora-tadbirlar majmui
Pul	Money	Деньги	hamma tovar va xizmatlar ayirboshlanadigan, umumiy ekvivalent sifatida foydalaniladigan, boshqa barcha tovarlar qiymatini ifodalaydigan maxsus tovar
Saldo	Saldo	Сальдо	muayyan vaqt davomida moliyaviy tushumlar va sarflar, eksport va import qiymati (savdo balansi saldosi), xorijiy to‘lovlar va tushumlar (to‘lov balansi saldosi) o‘rtasidagi farq
Samarali iqtisodiy siyosat	Effective economic policy	Эффективная экономическая политика	davlatning iqtisodiyotni barqaror rivojlantirishga qaratilgan, har tomonlama asoslangan, izchil va o‘zaro uyg‘unlashtirilgan chora-tadbirlari majmui
Soliqlar	Taxes	Налоги	belgilangan va muayyan miqdorlarda undiriladigan, muntazam, qaytarib berilmaydigan va beg‘araz xususiyatga ega bo‘lgan, byudjetga yo‘naltiriladigan majburiy pul to‘lovlari tushuniladi
Soliqlarni unifikatsiya qilish	Taxes unification	Унификация налогов	soliq mexanizmini soddalashtirish maqsadida iqtisodiy mohiyati, soliqqa tortish obyekti o‘xshash bo‘lgan soliq turlarini bir xillashtirish

Savdo va taraqqiyot bo‘yicha BMT Anjumani (YUNKTAD)	United Nations Conference on Trade and Development (UNCTD)	Конференция Организации Объединенных Наций поторговле и Развитию (ЮНКТАД)	BMT tizimi doirasidagi maxsus muassasa
Savdoda eng qulay sharoit yaratish rejimi	Favorable conditions for trading	Благоприятные условиядля торговли	mamlakatlar o‘rtasida kelishilgan holda o‘rnatilgan savdo operatsiyalarining imtiyozli tartibi
Sanoat taraqqiyoti bo‘yicha BMT Anjumani (YUNIDO)	UN Industrial Development Conference (UNIDO)	Конференция ООН по промышленному развитию (ЮНИДО)	BMT tizimi doirasidagi maxsus muassasa
Tarkibiy o‘zgarishlar	Strukturnыe izmeneniya	Structural Developments	milliy iqtisodiyotning samarali va barqaror tarkibiy tuzilishini ta’minlash maqsadida uning tarmoq va sohalarini izchil ravishda o‘zgartirib borish
Tashqi qarz	External debt	Внешний долг	mamlakat hukumati, moliya-kredit tashkilotlari, yirik korxonalarining boshqa mamlakatlar moliya-kredit muassasalaridan qarzga olgan moliyaviy mablag‘larining jami hajmi
Tashqi nodavlat qarzlar	Foreign non-government debt	Иностранный негосударственный долг	mamlakatdagi xususiy shaxslar (moliya muassasalari, korxonalar va aholi) tomonidan boshqa mamlakatlar moliya-kredit muassasalaridan qarzga olgan moliyaviy mablag‘larining jami hajmi

Tashqi savdo	Foreign Trade	Внешняя торговля	bir mamlakatning boshqa mamlakatlar
Tashqi savdo siyosati	Politika vneshney torgovli	Foreign Trade Policy	bir mamlakatni boshqa mamlakatlar bilan olib borayotgan savdosi (eksporti va importi) borasidagi siyosati
Telekommunakatsiya	Telecommunication	Телекоммунакация	simli, radio, optik yoki boshqa elektromagnit tizimlardan foydalanib signal, belgi, matn, tasvir va tovushlarni yoki boshqa ko‘rinishdagi axborotni uzatish, qabul qilish va unga ishlov berish jarayoni
Tobin solig‘i	Tobin tax	Тобинский налог	1972 yilda Djeyms Tobin tomonidan kiritilgan bo‘lib, barcha moliyaviy operatsiyalardan 0,1 foizini qashshoqlikni yo‘qotish va uchinchi dunyo mamlakatlari iqtisodiyotini rivojlantirishga yo‘naltirishni ko‘zda tutadi
Transmilliy korporatsiyalar (TMK)	Transnational corporations (TNC)	Транснациональныекорпорации (ТНК)	chet el aktivlariga ega bo‘lgan yirik kompaniyani iqtisodiy tashkillashtirish ko‘rinishi
Turmush darajasi	Living standard	Уровень жизни	aholining zaruriy, moddiy va nomoddiy ne’matlar hamda xizmatlar bilan ta’minlanganlik hamda ularni iste’mol qilish darajasi
To‘g‘ridan-to‘g‘ri investitsiyalar	Direct Investment	Прямые инвестиции	bevosita mahsulot ishlab chiqarish yoki xizmat ko‘rsatish jarayonini tashkil etish yoki yanada kengaytirish maqsadida xorijiy sheriklar tomonidan uzoq muddatli kapital qo‘yilmalar kiritish

To‘lov balansi	Balance of Payments	Платежный баланс	muayyan muddat davomida mamlakatning chet ellarga to‘lagan va xuddi shu davr mobaynida mamlakatga chet eldan tushgan to‘lovlar summalari nisbatini tavsiflaydi
Uzoq muddatli depozitlar	Long-term deposits	Долгосрочные депозиты	jismoniy va yuridik shaxslarning tijorat banklariga bir yildan ortiq muddatga qo‘yilgan pul ko‘rinishidagi jamg‘arma va omonatlar
Unifikatsiya	Unification	Объединение	turli xildagi mahsulotlar, detallar, uzellar va boshqa qo‘llaniladigan materiallar va texnologik jarayonlarni ratsional jihatdan bir xilligini ta’minlash
Uyali aloqa	Cellular communication	Сотовая связь	uyali tarmoqqa asoslangan mobil radioaloqaningbir turi
Umumiy bozor	Common market	Общий рынок	ishlab chiqarish omillarini milliy chegaralar orqali erkin ko‘chib o‘tishi ta’minlanadigan iqtisodiy integratsiya ko‘rinishi
Franchayzing	Franchise	Франчайзинг	bir kompaniyaning boshqa yirikroq yoki bosh kompaniyaning savdo markasi, tovar belgisi va boshqa atributlaridan foydalanish
Fond bozori	Stock market	Фондовый рынок	qimmatli qog‘ozlar va boshqa moliyaviy vositalarning oldi-sotdi jarayonlari amalga oshiriluvchi maxsus tashkillashtirilgan bozor

Xalqaro tashkilotlar	International organizations	Международные организации	ularning har biri xalqaro siyosatda o‘zlarining faoliyat maqsadlari yo‘nalishlariga qarab, yer yuzi taraqqiyotida egallab turgan mavqelariga qarab, umuman xalqaro siyosiy- amaliy munosabatlar jarayonida harakatlarga kirishadigan boshqa xalqaro tashkilotlar tizimidagi maqomlariga qarab ahamiyat kasb etadilar
Xalqaro tranzit	International transit	Международный транзит	xorijiy yuklarni jo‘natish va qabul qilib olish punktlari berilgan mamlakat hududidan tashqarida bo‘lishi shartida tashilishidir
Xizmat ko‘rsatish sohasi	Service sector	Сфера услуг	ijtimoiy ishlab chiqarishning moddiy- buyumlashgan ko‘rinishga ega bo‘lmagan iste’mol qiymatlarini yaratishga yo‘naltirilgansohalari
Xususiy tashkilotlar	Private Organizations	Частные организации	demokratik davlatlarda, individuallar va xususiy tashkilotlar mustaqil ish yuritishga harakat qiladi. Masalan, ro‘znoma va oynomalar xususiy tarzda boshqariladi. Davlat maktablari bilan xususiy maktablar ham faoliyat ko‘rsatadi. Ko‘plab korxonalar xususiy tarzda boshqariladi. Britaniya, Shvetsiya va ko‘plab davlatlarda (ya’ni demokratik davlatlarda) sanoat va xizmat ko‘rsatishning ayrim tarmoqlariga davlatning o‘zi egalik qiladi. Totalitar davlatlarda esa hukumatning o‘zi aksariyat uyushmalar va tashkilotlarni shakllantiradi va nazorat qiladi. Bu davlatlarda odamlar davlatning ruxsatisiz biror- bir guruhga birlasha ham olmaydilar

Xalqaro valyuta fondi(XVF)	International MonetaryFund (IMF)	Международный валютный фонд (МВФ)	xalqaro savdo va valyuta hamkorligini rivojlantirishga ta’sir ko‘rsatish maqsadida 1944 yilda tashkil etilgan xalqaro valyuta-moliya tashkiloti
Xalqaro iqtisodiy munosabatlar	Mejdunarodnыe ekonomicheskie otnosheniya	International economicrelations	mamlakatlar va xududlar o‘rtasidagi, xalqaro tashkilotlar va korporatsiyalar ishtirokidagi xo‘jalik aloqalari tizimi
Xalqaro ishlab chiqarish kooperatsiyasi	International Manufacturing Cooperative	Международный производственн ыйкооператив	ishlab chiqarish bosqichlarining o‘zaro bir-birini to‘ldirishi va ularni muvofiqlashtirish maqsadida milliy iqtisodiy komplekslarning xamkorlik qilishi
Xalqaro ishlab chiqarishning ixtisoslashuvi	Specialization of International production	Специализация по интернационализ ации	mamlakatlar o‘rtasidagi mexnat taqsimoti ko‘rinishi bo‘lib, unda o‘zlarining ichki ehtiyojlaridan ortiqcha bir turdagi maxsulotlar tayyorlash bilan shug‘ullanuvchi milliy ishlab chiqarishlarning tabaqalanishi yuz beradi
Eksport	Export	Экспорт	tovarlar, xizmatlar, investitsiya, qimmatli qog‘ozlar, texnologiyalar va boshqalarni tashqi bozorga chiqarish
Eksport kvotasi	Export quota	Экспортная квота	mamlakat eksporti qiymatining unig yalpi ichkimahsulotiga nisbati (foizlarda)
Emissiya	Emission	Эмиссия	qog‘oz pullarning g‘aznaxonaga yoki boshqa davlat moliya organlari tomonidan muomalaga chiqarilishi; barcha shakldagi pul belgilarini muomalaga chiqarish
Embargo	Embargo	Эмбарго	alohida mamlakat yoki davlatlar guruhi bilansavdoni butunlay taqiqlash

Erkin iqtisodiy hududlar	Free economic zones	Свободные экономические зоны	mamlakatning Shunday hududiki, bu yerga olib kirilgan tovarlar milliy bojxona yurisdiksiyasidan tashqarida hisoblanadi, binobarin bojxona nazorati va solikka tortishdan ozod etiladi, ya’ni - bu milliy iqtisodiyotning bir kismini tashkil etib, bu yerda mamlakatning boshka xududlarida qo‘llanilmaydigan o‘ziga xos imtiyozlar va rag‘batlantirishlar tizimidan foydalaniladi
Erkin savdo hududlari(ESH)	Free trade zones (FTZ)	Зоны свободной торговли (ЗСТ)	preferensial hudud hisoblanib, uning doirasida bojxona va miqdoriy cheklashlardan xoli savdo tartibiga rioya qilinadi
Yalpi ichki mahsulot	Gross Domestic Product	Валовой внутренний продукт	mamlakatda bir yil davomida ishlab chiqarilgan jami pirovard mahsulot va xizmatlarning bozor qiymati
YAngi industrial davlatlar (YAID)	New Industrial Zones(NIZ)	Новые промышленныезоны (НПЗ)	iqtisodiy jihatdan eng tez rivojlanayotgan Osiyo,Afrika va Lotin Amerikasidagi davlatlar guruhi

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

I. O‘zbekiston Respublikasi Qonunlari

1. O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. – T.: O‘zbekiston, 2019 y.

II. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmonlari va Qarorlari

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi “O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi to‘g‘risida”gi 4947-son Farmoni.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 2 fevraldagi “Korrupsiyaga qarshi kurashish to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasi Qonunining qoidalarini amalga oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-2752-sonli qarori.

III. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining asarlari

4. Mirziyoyev Sh.M. “Erkin va farovon, demokratik O‘zbekiston davlatini mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz” mavzusidagi O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti lavozimiga kirishish tantanali marosimiga bag‘ishlangan Oliy Majlis palatalarining qo‘shma majlisidagi nutqi. – T.: “O‘zbekiston”, 2016. – 56 b.
5. Mirziyoyev Sh.M. “Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta’minlash – yurt taraqqiyoti va xalq farovonligi garovi” mavzusidagi O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi qabul qilinganining 24 yilligiga bag‘ishlangan tantanali marosimdagi ma’ruzasi. – T.: “O‘zbekiston”, 2017. – 48 b.
6. Mirziyoyev Sh.M. Tanqidiy tahlil, qat’iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo‘lishi kerak. –T.: “O‘zbekiston”. – 2017.– 102b.
7. Mirziyoyev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob halqimiz bilan birga quramiz. – T.: “O‘zbekiston”, 2017. – 488 b.
8. Mirziyoyev Sh.M. “Erkin va farovon, demokratik O‘zbekiston davlatini mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz” mavzusidagi O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti lavozimiga kirishish tantanali marosimiga bag‘ishlangan Oliy Majlis palatalarining qo‘shma majlisidagi nutqi. – T.: “O‘zbekiston”, 2016. – 56 b.
9. Mirziyoyev Sh.M. “Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta’minlash – yurt taraqqiyoti va xalq farovonligi garovi” mavzusidagi O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi qabul qilinganining 24 yilligiga bag‘ishlangan tantanali marosimdagi ma’ruzasi. – T.: “O‘zbekiston”, 2017. – 48 b.

10. Mirziyoyev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob halqimiz bilan birga quramiz. – T.: “O‘zbekiston”, 2017. – 488 b.
11. Mirziyoyev Sh.M. Mustaqil Davlatlar Hamdo‘stligi Davlat rahbarlari kengashi majlisidagi nutqi (2017 yil 12 oktyabr);
12. Mirziyoyev Sh.M. BMT Bosh Assambleyasining 72-sessiyasida nutq so‘zladi (2017 yil 20 sentyabr);
13. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Oliy majlisga Murojatnomasi. 2018 yil 28 dekabr.

IV. Darsliklar

14. Аллен Роберт. Глобальная экономическая история: Краткое введение/пер. с англ. Ю.Каптуревского – М.: Издательство Институвта Гайдара, 2013.
15. Новые подходы к глобальному финансовому регулированию. Под. ред. Л.С.Худяковой. М.: Институт мировой экономики и международных отношений имени Е.М.ПримаковаРоссийской академии наук, 2015.
16. The Global Competitiveness Report 2012-2013/
17. The world in 2050. The accelerating shift of global economic power: challenges and opportunities;
18. Development – led Globalisation: Towards Sustainable and Inclusive Development Paths, Report of the Secretary – General of UNCTAD UNCTAD XIII, Geneva, 2011.

V. O‘vuv qo‘llanmalar

19. Ikramov M.A., Yodgorov M.X. «Global marketing». O‘quv qo‘llanma. T.: 2013;
20. Otamurodov S. “Globallashuv va milliy-ma’naviy xavfsizlik”.
Toshkent. O‘zbekiston, 2013.
21. Ilmiy-texnik va innovatsion taraqqiyot: global, mintaqaviy va milliy iqtisodiy tendensiyalar. Ilmiy-amaliy konferensiya materiallari. Toshkent, 2015.

VI.Internet saytlari

28. www.gov.uz – O‘zbekiston Respublikasi Davlat hokimiyati portali.
29. www.edu.uz.-O‘zbekiston Respublikasi Oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirligi:
30. www.press-service.uz – O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Matbuot xizmati rasmiy sayti.

31. www.mfer.uz – O‘zbekiston Respublikasi Tashqi iqtisodiy aloqalar, investitsiya va savdo Vazirligining rasmiy sayti.
32. www.uza.uz – O‘zbekiston milliy axborot agentligi rasmiy sayti.
33.www.cer.uz – Iqtisodiy tadqiqotlar Markazining rasmiy sayti.
34.www.uzreport.com – biznes axborotlari portali.
35.www.InternetNews.com – yangiliklar serveri.

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY VA O'RTA MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI

NAMANGAN DAVLAT UNIVERSITETI

Iqtisodiyot kafedrasi

« GLOBAL IQTISODIY RIVOJLANISH»
fanidan amaliy mashg'ulotlar uchun

MISOL VA MASALALAR TO'PLAMI

Namangan-2022

KIRISH

Yashab turgan davrimizning xususiyati har bir sohaning tubdan va sifat jihatidan yangilanish, oldimizga qo'yilgan maqsadga erishishning aniq vazifalarini ifoda etadi. bu esa har birimizdan qilayotgan ishimizni qayta ko'rib chiqishni va yangicha yondoshuvni talab qilmoqda. «Global iqtisodiy rivojlanish» fani davlatning iqtisodiy siyosatini asoslab berish bilan birga, bozor iqtisodiyotiga o'tayotgan bir davrda yoshlarimizning iqtisodiy bilimga chanqoqligini qondirishdagi asosiy nazriy fandir.

Tadbirkorlik sohasi, boshqaruv tizimi bevosita ishlab chiqarish va biznesda ham chuqur nazariy va amaliy bilimlarsiz harakat qilish tahlikali va samarasizdir. Hozirgi kunda daromadning miqdori ham ishchi kuchining malakasi va tajribasiga bog'liq bo'lib qolmoqda.

SHu borada « Global iqtisodiy rivojlanish» fanidan olgan bilimlarni yanada chuqurroq o'zlashtirishi va talabni mustaqil ishlashga undash maqsadida quyidagi masalar to'plami taklif qilinmoqda.

Mazkur masalalar va misollar O'zbekiston Respublikasining hamda chet el iqtisodchilarining kitoblaridagi ilmiy nuqtai nazarlarga tayanadi. SHuning, ularni yechishda har bir kishi o'zining hayotiy tajribasiga ham tayanish mumkin.

1-masala

A markasining qamrov darajasi 30%ga, eksklyuzivlik darajasi esa 60%ga etdi. Bu marka xaridorlari A markasi bilan raqobatlashuvchi xaridorlarga o'xshash o'rtacha shuncha tovar sonini iste'mol qiladi. Agar eksklyuzivlik darajasi 50 % ga tushadigan bo'lsa, u holda bozor ulushi qanday bo'ladi?

2-masala

Korxona bozorga yangi kosmetika mahsulotini chiqarishni mo'ljalladi. O'zgaruvchan xarajatlar bitta mahsulotga 30 ming so'mni, shu davr uchun doimiy xarajatlar esa 120 mln. so'mni tashkil etdi. Bozorni tadqiq qilish natijalari shunga olib keldiki, bir birlik mahsulot 60 ming so'm narxda sotiladi. SHular asosida:

a) sotish hajmi qanday bo'lganda optimal foydaga erishiladi?

b) sotish hajmi 6000 dona qanday bo'lganda foyda qanday usadi?

v) marketing bo'limi qo'shimcha choralarni o'tkazishni taklif etdi, ya'ni byudjetga (moliyalashtirishga) 30 mln. so'm talab qiladi. Minimal foydani ta'minlash uchun 60 000 donaga qarshi sotish hajmini qanchaga oshirish zarur?

3-masala

Bozorda mahsulotni umumiy aylanma 14 mlrd. so'mni tashkil etdi. Korxona aylanmasi umumiy aylanmada —5 mlrd. so'mga teng. Bozorni tadqiq qilish natijalari shuni ko'rsatdiki, ushbu bozorda potentsial xaridorlarning qiziqishi bo'lsa, aylanmani 20 mlrd. so'mga ko'tarish mumkin.

Savollar:

a) Bozorda ushbu korxonaning ulushi qanday?

b) Korxonaning sotish potentsiali, bozor potentsiali, bozor sig'imi, hajmi qanday?
v) qanday bozor potentsiali foydalanib bo'lingan?

4-masala

Savdo firmasi bir birlik tovarni 205 den. yed. Narxi buyicha xarid qiladi va ushbu tovarni 700 tasini xar xafta 255 den. yed. Narxi buyicha sotadi. Marketing bo'limi tadqiqotlar natijasi buyicha narxni 8 % ga oshirishni tavsiya qiladi. Talabni elastiklgi 0,9 ga teng. Ilgarigi darajada o'zini yalpi foydasini saqlab qolish uchun firma qancha birlik tovarni sotish kerakligini isoblang. Narxni o'zgarishidan keyin firma talab holatini hisobga olgan xolda qanday foyda olish mumkin?

5-masala

Korxonani imkoniyatlari xaqida va holatni ekspert baxolash ehtimoliga asoslanib, quyidagi jadvalda keltirilgan ma'lumotlar asosida ma'kul bo'lgan konkursli narxi variantini tanlang.

Jadval. Konkursli narxni hisoblash uchun holatni ehtimoliy baxolash.

№	Taklif qilayotgan narx	Xarajatlar	Savdo korxonasini yutib chiqish ehtimoli
1.	44,2	33,9	0,3
2.	47,4	33	0,25
3.	49,3	32,9	0,2
4.	51,8	32,4	0,15

6-masala

Firma to'g'risida quyidagi ma'lumotlar ma'lum:
■ investitsiyalangan kapital: 4 680 000 ming pul birl.;
■ kutilayotgan rentabellik: 5 %;
■ 1 dona uchun uzgaruvchan xarajatlar: 978 pul birl.;
■ doimiy xarajatlar: 1560 ming pul birl.;
■ sotish bashorati: pessimistik —78 ming dona;
optimistik— 156 ming dona. Yukorida keltirilgan ma'lumotlar asosida narxni hisoblang:
a) oxirgi;
b) zararsizlik;
v) maqsadli.
Har bir narx varianta buyicha korxona faoliyati natijalarini aniklang.

7-masala

Savdo firmasi 250 so'mdan tovar xarid kilayapti va o'rtacha 300 dona ushbu tovarni 300 so'mdan sotadi. Agar firma bir xaftaga narxni 10 %ga tushirishga kelishgan bo'lsa, o'zini yalpi foydasini saklab kolishi uchun qancha mikdorda

mahsulot sotish kerak?

8-masala

Yukori narx elastikligini tavsiflovchi talab bilan firma tovar sotayapti, sotish ajmi yiliga 30 000 ta mahsulotni tashkil kiladi.
Narx tuzilishi bunday:
■ Bitta mahsulot uchun sof xarajatlar —9,9 ming so'm; h
■ Bitta mahsulot uchun doimiy,xarajatlar —3,3 ming so'm; h
■ Jami — 13,20 ming so'm;
■ Sotish narxi —6,60 ming so'm
Firma o'z oldiga sotish hajmini 3000 taga o'stirishni masala qilib quydi va bu maqsadlar uchun yiliga 39 mln. so'm reklama byudjetini ajratdi. Foyda o'zgarmay qolganda narxni minimal oshishi qanday bo'ladi?

9-masala

A va B —bular firmani ikkita bulimidir. A bulimi «A» markali tovarni quyidagi iktisodiy tavsifnomalar bilan ishlab chiqaradi:
■ to'g'ri moddiy xarajatlar — 6 ming so'm
■ ish xaki — 4 ming so'm
■ doimiy xarajatlar — 2 ming so'm
■ jami — 12 ming so'm
«A» markali tovari sof raqobat sharoitida sotilayapti: bozor narxi 16 ming so'mga teng. Bundan tashkari bu mahsulot B bulimda sotilayapti. Bozorda sotish xarajatlari bitta mahsulotta 2 ming so'm razmerini talab etadi. «A» markali mahsulotga umumiy talab juda yukori bulgan sharoitda va A bulimining ishlab chiqarish quvvati to'liq yuklangani xolda, A bo'limi «A» markali mahsulotini kanday narx buyicha B bulimiga sotish kerak?
1-masala. Distribyuterga qo'shimcha qiymat solig'isiz 120 ming so'm narx buyicha tovar sotilayapti qo'shimcha qiymat solig'i bu tovar uchun 20,5 % tashkil etadi, qo'shimcha qiymat solig'isiz distribbyuterlarni narxga munosabati buyicha ustamasi 30 % ga teng. Ushbu tovarga chakana narx kanday buladi.
2-**masala.** Firma distribьyuterlarga 5 % rag'batlantiruvchi chegirtma beradi, buyurtmani katta hajmi bilan bog'lik xolda 7 % chegirtmani olib buladi.
Tarif narxi 4 ming so'mga teng. 7 % chegirtma uchun, sungra esa 5 % chegirtma uchun sotish narxini hisoblang.

10-masala

Quyidagi jadvalda tennis uyini chiptasining narxi va talab mikdori berilgan. Talabning narx buyicha elastikligini toping va jadvalni tuldiring.
Jadval.

Bir dona chiptaning so'mlardagi narxi	talab mikdori, xar bir uyinga ming hisobida	Talabning narx buyicha elastikligi
225 200 150 125 100	10 20 40 50 60	

11-masala

Quyidagi jadvalda oilaning 2 yillik xarajati to'g'risida ma'lumot berilgan (A, B, V, G, tovarlar narxi uzgarmaydi). Jadvalni to'ldiring

Jadval.

Sotib olinadigan tovarlar	Xarajatlar (dollar)	Oilaning byudjetdagi ulushi (%)	Talabning foyda buyicha elastikligi	Tovar turlari
1-yil	2-yil	1-yil	2-yil	
A tovar B tovar V tovar G tovar	30 30 25 15	50 70 20 60		
jami:	100 $	200 $	100 $	100 $

12-masala

Axoli jon boshiga yillik daromad 6000 so'mdan to'g'ri keldi va 6400 so'mga usdi, gazlamalar sotilishi esa 280 so'mdan 300 so'mgacha kutariddi. Bunda talabning qayishqoqlik koeffitsientini toping. Qayishqoqlik koeffitsientini talabning o'sishiga bog'likligi sifatida xam hisoblang.

13-masala

Marketing izlanishi natijasida bozor sig'imi 175 mln. Dona mahsulot bilan bozordagi firma ulushini 10 % dan 12 % ga o'sishi mo'ljallanmokda. Agar 1 ta mahsulot uchun foyda 98 so'mni tashikil etib, bozor sig'imi esa o'zgarmagan xolda kelgusi yildagi firmani qo'shimcha foydasini hisoblang.

14—**masala**

Quyidagi jadvalda avtomobilning tavsifi berilgan
Jadval (ballardagi baholar)

Avtomobilь tavsifi	Avtomobilь modeli			
I	II	III	IV	
Benzin sarfi	8	10	7	5
Tashki bezalishi	10	9	5	4
Boshkarishning qulayligi	9	10	6	5

Bulajak xaridor uchun tashki bezaklar kulaylikka nisbatan 3 marta muximrok va benzin sarflashga nisbatan 2 marta muxim. Kutilmagan axamiyatigi buyicha baxolash tartibidan foydalangan xolda turtta modeldan kaysi birini xaridor tanlab olishini aniklang.

15-masala

Axolining yillik soni 1100 kishini tashkil etib axoli jon boshiga 36 kg ni tashkil etadi. 26 tn kandolat mahsulotlari tayyorlandi. 1 kg kandolat mahsulotini tayyorlashga 670gr. shakar ketadi. Ushbu ma'lumotlardan foydalanib bozor fondi va bozordan tashkari fondlarni aniqlang.

16-**masala**

Korxonani tovar oboroti rejasi (normativi) 76 mln. so'mni tashkil etadi. Tovar oborot 4%ga oshirib bajarilgan. Axolining xarid kuvvatini tovar oboroti bilan koplash darjasi 96% ga teng. Axolining xarid fondi balansning xarajat kismini 82% ni tashkil kiladi.

Axolining pul daromadi so'mmasini toping.

17-**masala**

Ushbu ma'lumotlarga asoslanib, yangi kurilishga bulgan ehtiyojni topig.

a) umumiy ehtiyoj 3640 kv. m.
b) yil boshidagi mavjud maydon 3290 kv. m.
v) yil davomida buziladigan maydon 142 kv. m.
g) qayta qurish hisobiga qo'shiladigan maydon 47 kv. m. ni tashkil etadi.

Zarur maydonni toping.

18-masala

A kontsernining 2 korxonasi 1 oy davomida 800 ulch.birl. mahsulot ishlab chiqaradi. Rakobatchi B kontsernining xuddi shunday 2 korxonasida 1 oy davomida 140 ulch. birl. mikdorida kuprok mahsulot ishlab chiqaradi. B kontsernning 2 korxonasi A kontsernning tegishli korxonalariga nisbatan 30% va 10% kuprok ishlab chiqarish unumdorligiga ega. A va B kontsernlarining xar bitta korxonasi kanday mikdorda mahsulot yetishtiradi .

19-masala

1) Tarvuzga bo'lgan talab 100 dona bo'lganda har bir tarvuz narxi 21 so'mni tashkil qiladi.

160

dona bo'lganda bir dona tarvuz 19 so'm bo'lsin.

Yoysimon elastiklik koeffitsientini hisoblaymiz.

2) Kalishga bo'lgan talab 150 dona bo'lganda, har bir poy kalish narxi 40 so'mni tashkil qilsin, talab 250 dona bo'lganda bir poy kalish narxi 37 so'm bo'lsin. Yoysimon elastik koeffitsientini hisoblang.

3) Talabning chiziqli funktsiyasi: $Q^D = 24 - 2$. R ko'rinishga ega. Talab miqdori. $Q^D = 14$ bo'lganda talab elastikligi koeffitsenti nechtaga tengligini aniqlang.

4) Taklif chiziqli funktsiyasi berilgan bo'lsin.

$$Q^3 = -20 + 4R$$

R = 120 bo'lganda, taklifning narxga bo\liq elastikligi koeffitsientini aniqlang.

20-masala

1) Firma kolьkulyator ishlab chiqaradi va raqobatlashgan bozorda harakat qiladi. Umumiy harakatlar funktsiyasi

$TS = 80 + Q^2$

bu yerda Q – ishlab chiqarish hajmi. CHekli harajat MS = 2 · Q o'zgarmas harajat. FC =80.

a) Kolьkulyator narxi 100 so'm bo'lsa, firma foydani maksimallashtirish uchun qancha kalьkulyator ishlab chiqarish kerak?

b) Olingan foyda qancha bo'ladi?

v) Olingan foydani R quyidagicha aniqlaymiz.

2) Raqobatlashmagan bozor turlari. Benzinga talabning narx bo'yicha elastikligi – 6 bo'lsa, benzin sotuvchi firmaning monopol hokimiyati nechega teng.

3) Kino teatrga kirish chiptasiga bo'lgan narx kattalar va bolalar uchun har xil bo'lsin kattalarning chiptaga bo'lgan jalb chizi\i quyidagicha.

$R_k = 10 – (1) \cdot Q$

8000

Bu yerda R_k – kattalar uchun chipta narxi.

Q_k – kattalarning chiptaga talabi.

Bolalarning talabi. $R_b = 6 – (1) \cdot Q b$

8000

R_b – bolalar chipta narxi

Q_b – bolalarning chiptaga talabi.

Kino teatrga 56000 kishi kirishi mumkin. Kino teatr rahbariyati 56000 ta chiptani sotish ьuchun narx diffektsiatsiyasidan foydalanmoqchi. Rahbariyat kattalar va bolalar uchun qanday narx belgilaydi.

21-masala

1)Firmaning ishlab chiqarish funktsiyasi quyidagicha ko'rinishga ega:

$Q=2 \cdot L \cdot K$

Kapital narxi 6000 so'm, ishchi kuchi narxi 10000. Agar firma byudjeti 100000 ming so'm bo'lsa, umaksimal miqdordv mahsulot ishlab chiqarish uchun qancha ishchi kuchidan va qancha miqdordagi kapitaldan foydalaniladi? Maksimal ishlab chiqarish hajmi qancha bo'ladi?

Firma 80 birlik mahsulot ishlab chiqarish uchun 8 birlik kapitaldan va 5 birlik ishchi kuchidan foydalanadi.

2) Biror firmaning ishlab chiqarish funktsiyasi quyidagicha berilgan bo'lsin:

$Q= 2. L \cdot K$

Bir birlik mehnat narxi 2 ming so'm, bir birlik kapital narxi 8 ming so'mgv teng bo'lsin. Firma Q q 1458 birlik mahsulot ishlab chiqarish uchun qancha miqdorda mehnatga va kapitalga ega bo'lishi kerak.

3) Agar kapital aylanish uzunligi 4 oyni tashkil etsa u vaqtda kapitalning aylanishlar sonini aniqlang.

22-masala.

1. To'qimachilik tarmog'ida 1 yilda tayyor mahsulot ishlab chiqarish uchun ish haqqi miqdori 30 mln so'mni, to'langan soliqlar va to'lovlar miqdori 20 mln so'mni, foyda miqdori 20mln so'mni tashkil etdi. Bunda iste'mol qilingan ishlab chiqarish vositalari qiymati 70 mln so'mni tashkil etdi, shundan 40 mln so'mi xom ashyo, yonil\i materiallar uchun va 30 mln so'm amortizatsiya uchun sarflandi. Tarmoqdagi ichki milliy mahsulot miqdorini aniqlang.

2. Paxtani qayta ishlash tarmog'ida ish haqqi 50 mln so'mni, to'langan soliqlar 25 mln so'mni, foyda 30 mln so'mni amortizatsiya ajratmalari 40 mln so'mni va xom ashyo materiallar sarfi 140 mln so'mni tashkil etdi. Tarmoqdagi JIM miqdorini va IMM miqdorini aniqlang.

4. Yalpi ichki maxsulot qiymatini aniqlashda qo'llaniladigan usullarni tushintirib bering.

5. Korxonada 1-yil jalb qilingan kapital miqdori 120 ming so'm, ishchilar soni 100 ta 2-yil esa jalb qilingan kapital miqdori 150 ming so'm, ishchilar soni 120 ta, olingan umumiy mahsulot miqdori 1-yil 100 ming so'm, 2-yil esa 130 ming so'm, qo'shilgan omillar unumdorligini aniqlang.

6. Ishlab chiqarishga sarflangan resurs harajatlari 850 ming so'm, olingan foyda 255 ming so'm bo'lganda ishlab chiqarish samaradorligini aniqlang.

7. Korxonada oyiga 1500 dona mahsulot ishlab chiqariladi. Mahsulot birligining bahosi 500 so'm, ishlab chiqarish xarajatlari 350 so'm bo'lsa, korxonaning yalpi foydasi necha so'mni tashkil qiladi?

8. Mamlakat xalk xujaligida 2004-yilda 9664,1 mlrd. sumlik YaMM ishlab chikarilgan, 2003-yil YaMM kiymati 7469,3 mlrd. Sumni tashkil etgan. 2003-yilda YaMM narx indeksini aniklang.

9. Kuyidagi jadvalni tuldiring.

Yillar	Nominal YaMM (mlrd $)	Narx indeksi	Real YaMM
2001	105	121	
2002	54	91	
2003	98	100	

10. Amortizatsiya ajratmalarining yillik summasi 40 ming so'm, asosiy kapitalning qiymati 20 mln so'mni tashkil etsa, amortizatsiya normasini aniqlang.

11. SHaxsiy daromad kanday aniklanadi.

12. Nominal YaMM 480 mlrd. sumdan 600 mlrd sumgacha, YaMM Deflyatori esa 120% dan 150% gacha kutarildi. Bunday xolatda real YaMM xajmini aniklang.

13. Mamlakat xalk xujaligida 2003 yilda 4210,5 mlrd. dollarlik YaMM ishlab chikarilgan, 2002- yilda esa YaMM kiymati 3213,6 mlrd. dollarni tashkil etgan. 2003-yilga YaMM narx indeksini aniklang.

14. Kuyidagi jadvalni tuldiring.

Yillar	Nominal YaMM Mlrd. $	Deflyator %	Real YaMM
2000	1700	50	
2001	2100	70	
2002	3200	100	
2003	4800	120	

15. Nominal YaMM 500 mlrd. sumdan 450 mlrd. sumgacha, YaMM deflyatori esa 125 % dan 100 % gacha kamaygan bunday xolatda real YaMM xajmini aniklang.

16. Milliy iktisodiyotda 3294,5 mlrd. Sum, asosiy kapitalga kilingan xarajatlar 1136 mlrd. Sum bulganda SMM mikdorini aniklang.

23 - masala

1. Kuyidagi jadvalda X tovarning bozordagi taklif mikdori berilgan.

Taklifning narx buyicha elastikligi	Taklif mikdori (dona)	Narx (doll.)
	0	2
	2	4
	4	6
	6	8
	8	10
	10	12
	12	14
	14	16

Taklifning narx buyicha elastikligini xisoblang va jadvalni tuldiring.

24 - masala

Kuzda jun qo’lqoplarga bulgan talab ortdi. Ammo ularning narxi baxorda kanady bulsa, shundayligicha koldi. Bu vakt ichida junning narxi kanday uzgaradi.

25 – masala

Xom ashyo bazasi kiskarganligi tufayli «Jurabek» firmasi maxsulot ishlab chikarish xajmini kamaytirdi. Bundan keyin doimiy va urtacha uzgaruvchan xarajatlar uzgarmadi, urtacha umumiy xarajatlar esa 30 sum donaga ortdi. Urtacha doimiy xarajatlarning boshlangich mikdori 120 sum/donani tashkil kiladi. Sotilgan maxsulotdan keladigan daromad uzgarmasligi uchun firma xar bir maxsulot narxini necha foizga oshirishi kerak?

26 - masala

«Mashxura» firmasi ijaraga olgan binoning doimiy xarajatlarining 40%ni tashkil kiluvchi ijara tulovi 150 %ga ortdi. Boshka (kolgan) urtacha uzgaruvchan xarajatlar va maxsulot ishlab chikarish xajmi uzgarmadi. Ijara tulovi oshgunga kadar xar bir maxsulotga ketgan urtacha doimiy sarf-xarajat 700 sum, sotish narxi esa 2800 sum/donani tashkil kilar edi. Xar bir maxsulotdan kelgan dastlabki (boshlangich) foydani saklab kolish uchun «Mashxura» firmasi narxini necha foizga uzgartirishi kerak.

27 - masala

Avtomobilg' ishlab chikarish texnologiyasining uzgarishi urtacha uzgaruvchan xarajatlarning 20 %ga kamayishiga olib keldi. SHundan keyin xar bir maxsulot narxi xam 10 % ga kamaydi. Umumiy va doimiy xarajatlar uzgarmadi. Agar ishlab chikarish texnologiyasi uzgargandan keyin foydaning usishi 37 500 mln. sum bulsa, avtomobilg' ishlab chikaruvchilarning daromadi nimaga teng buladi.

28 - masala

Dastlab «Kelajak tongi» korxonasida urtacha doimiy xarajat urtacha umumiy xarajatlarning 30 % ni tashkil kilar edi. Ishlab chikarishning xarajatlariga kura foydaliligi (rentabelligi) esa 40 % teng edi. Inflyatsiya jarayoni natijasida urtacha doimiy xarajatlar 10 %, urtacha uzgaruvchan xarajatlar esa 20 % usdi. Agar korxona maxsulot narxini 17 % ga oshirsa, xarajatlarga kura ishlab chikarish rentabelligi nima teng buladi?

29 - masala

Utgan yili «A» korxonada doimiy xarajatlar umumiy xarajatlarning 25 %ini tashkil kilar edi. Bu yil esa urtacha uzgaruvchan xarajatlar 20 %, urtacha umumiy xarajatlar esa 10 % ga ortdi. Doimiy va uzgaruvchan xarajatlar nisbati uzgarmaydi. Urtacha doimiy xarajatlar kanday va kancha foizga uzgargan.

30 - masala

Yil boshida «B» korxonada maxsulot ishlab chikarishning urtacha doimiy xarajatlari 180 sum/donani tashkil kilar edi. Yilning oxirida esa maxsulot ishlab chikarish 20 %ga kiskartirildi, doimiy xarajatlar avvalgicha koldi, urtacha uzgaruvchan xarajatlar 5 % ga oshdi, urtacha umumiy xarajatlar esa 60 sum/donaga uzgardi. Yil oxirida «B» korxonada urtacha uzgaruvchan xarajatlar nima teng buladi?

31-masala

Xom ashyo uchun kilingan xarajatlar uzgaruvchan xarajatlarning 40 % ini tashkil kiladi. Bitta maxsulot xisobida xom ashyoga ketgan xarajat 130 % ga oshganidan keyin «Dilnoza» savdo ishlab chikarish korxonasi ishlb chikarish xajmini uzgartirdi. Bunda boshka urtacha uzgaruvchan va doimiy xarajatlar uzgarmaydi, urtacha umumiy xarajatlar esa 233 sumga ortdi. Agar bu uzgarishgacha bitta maxsulotga ketgan urtacha umumiy xarajat 500 sum, urtacha doimiy xarajat esa 100 sumga teng bulsa, firma ishlab chikarish xajmini necha foizga uzgartiradi?

32-masala

Jadvalda futbol uyini chiptasining narxi va talab mikdori berilgan. Talabning narx buyicha elastikligini toping va jadvalni tuldiring.

Jadval.

Bir dona chiptaning sumdagi narxi	Talab mikdori, xar bir uyinga ming xisobida	Talabning narx buyicha elastikligi
225	10	
200	20	
150	40	
125	50	
100	60	

33 -masala

Terining narxi oshishini bilgan kompaniya raxbariyati poyabzal dukonidagi sotuvchilarning bir kismini ishdan bushatishga karor kildi. Nega?

34 -masala

3 ta investitsiya loyixasi mavjud:

A. Xarajatlar 150 $ ga teng. Kelgusidagi foyda = bir yilda 1 $ ga teng.
B. Xarajatlar 150 $ ga teng. Kelgusidagi foyda = bir yilda 15 $ ga teng.
V. Xarajatlar 1000 $ ga teng Kelgusidagi foyda = bir yilda 75 $ ga teng.
a) xar bir loyixa (A,B,V) uchun foyda normasini xisoblang.

b) agar olingan kredit uchun kapital foizi darajasi 3 %, 7 % va 11% ga teng bulsa, unda A,B,V loyixalarni amalga oshirishda kanday foiz stavkasi darajasi foydali buladi (V) yoki tadbirkorlar uchun foydali bulmaydi (N).

Jadval

Loyixalar	Foiz stavkasi			
	5 %	7%	9%	11%
A	-	-	-	-
B	-	-	-	-
V	-	-	-	-

35 –masala

Kuyida keltirilgan xar bir xolat uchun bozor tuzilmasini (strukturasi) mos keluvchi turini toping.

A. Amalga oshirilgan rakobat
B. Monopoliya
V. Monopolistik rakobat
G. Oligopoliya
D. Monopsoniya

a) Bozorda katta tahminotchilar soni ildam xarakat kilmokda, ulardan xar biri firma poyafzalini nisbatan uxshash narx buyicha taklif kilmokda.

b) Bozorda telekommunikatsiya xizmati buyicha yagona tahminotchi ildam xarakat kilmokda.

v) Fermerlarni katta guruxi bozorga kartoshkani bir xil narx buyicha taklif kilmokda.

g) Bozorda avtomobilg' ishxonasi buyicha bir necha yirik firmalar mavjud.

d) Kumir oluvchi jixozni yagona xaridori mavjud.

e) Yagona firma shturman asbobini ishlab chikaradi.

36 –masala

Kuyida amalga oshirilishi mumkin bulgan ikkita (A va B) firmalarning strategiyalarini natijalari kolipi kursatilgan. Xar bir firma 2 ta imkoniy strategiyaga ega (A - 1 va 2; B - I và II). Kolipdagi kursatkichlar A firma uchun zarur summasini bildiradi.

		A firmasi strategiyasi	
		1	2
B firmasining strategiyasi	I	4000$	3000$
	II	2000$	1500$

a) A firmasi uchun dominantli strategiya kanday?

b) B firmasi uchun dominantli strategiya kanday ?

v) Ushbu xolatda kanday karor muvozanatli buladi ?

g) Muvozanatli karorda A firmasi kanday zararlar keltiradi ?

d) Muvozanatli karorda B firmasi kanday daromadlar oladi ?

37-masala

Faraz kilaylik, 5000 dollardan oshuvchi jami daromaddan daromad soligi bir xil stavkada 30 % razmerda olinadi.

a) CHegaraviy va urtacha solik normasini keyingi daromad darajasi buyicha xisoblang.

1) 3000 dollar. 2) 9000 dollar

2) 12 000 4) 20 000 dollar

b) Ushbu solik progressiv yoki regressiv bulib xisoblanadimi?

Faraz kilaylik, solik tizimi shunday shaklda uzgardiki, yahni 5000 dollardan oshuvchi daromad, avvaliga uxshash solik stavkasi 30% ni tashkil etadi, ammo daromad 10 000 dollardan oshadigan bulsa, stavka 50 % gacha kutariladi.

v) A punktda kursatilgan daromad darajasi buyicha chegaraviy va urta normani aniklan.

g) Ushbu xolatda solik avvalgiga nisbatan progressivrok yoki progressiv emas bulib xisoblanadi.

38-masala

Xajmi bir litrlik bankadagi tuzlangan pomidor ishlab chikaradigan konserva zavodining maxsuloti chakana savdoda 25 sum turadi, zavod yil davomida 6 ming

dona maxsulot ishlab chikaradi va zavodning doimiy xarajatlari esa - 36 ming sumni tashkil kiladi.

Xisob kitob uchun kuyidagi jadvalni keltiramiz:

№	Kursatkichlar nomi	Bir donasini kiymati, sumda	Olti ming donasining kiymati, sumda
1.	Sotuvdan tushum	25	150 000
2.	«Uzgaruvchan xarajatlar»	15	90 000
3.	Yalpi foyda	10	60 000
4.	«Doimiy xarajatlar»	36 000	36 000
5.	Sof foyda		

1) sof foydani aniklang;

2) «zararsizlik nuktasi»ni kursating va izoxlab bering.

39 – masala

A savdo birlashmasi strategiyani amalga oshirgandan sung mao'sulotga bulgan narxni 45 dan 42 pul birl.ga tushirdi. Sotish o'ajmi 64200 donadan 66100 taga usdi.

1. Talab elastikligini ani=lang.

2. Talab elastikligi taxlili asosida birlashma kelgusida =anday tarzda xarakat kilishini yeching:

a) bozor xissasini oshirish uchun narxni yana 5 % ga kamaytirish kerak;

b) ushbu narxni saklab kolish lozim;

v) eski narxga kaytish lozim;

g) narxni 50 pul birl.gacha oshirish lozim.

40-masala

Firma tugrisida kuyidagi mahlumotlar mahlum:

- investitsiyalangan kapital: 240000 ming sum.;
- kutilayotgan rentabellik: 10 %
- 1 dona uchun o'zgaruvchan xarajatlar: 1050 ming sum.;
- doimiy xarajatlar: 90 ming sum.;
- sotish bashoratlari: pessilistik - 90 ming dona,

antilistik - 150 ming dona.

Yukorida ketirilgan mahlumotlar asosida:

a) oxirgi;

b) zararsizlik

v) maksadli narxlarni o'isoblang.

Xar bir variant bo'yicha korxona faoliyati natijalarini aniqlang.

41 – masala

Savdo firmasi 250 sumdan tovar xarid kilayapti va o'rtacha 300 dona ushbu tovarni 300 sumdan sotadi. Agar firma bir xaftaga narxni 10 %ga tushirishga

kelishgan bulsa, uzini yalpi foydasini saklab kolishi uchun kancha mi=dorda mao'sulot sotish kerak?

42– masala

Yukori narx elastikligini tavsiflovchi talab bilan firma tovar sotayapti, sotish o'ajmi yiliga 30 000 ta mao'sulotni tashkil =iladi.

Narx tuzilishi bunday:

- Bitta mao'sulot uchun sof xarajatlar - 9,9 ming sum;
- Bitta mao'sulot uchun doimiy xarajatlar - 3,3 ming sum;
- Jami - 13,20 ming sum;
- Sotish narxi - 6,60 ming sum

Firma uz oldiga sotish o'ajmini 3000 taga ustirishni masala kilib kuydi va bu maksadlar uchun yiliga 39 mln. sum reklama byudjetini ajratdi. Foyda o'zgarmay kolganda narxni minimal oshishi =anday bo'ladi?

43 – masala

A va B - bular firmani ikkita bo'limidir. A bo'limi «A» markali tovarni kuyidagi iktisodiy tavsifnomalar bilan ishlab chi=aradi:

- tugri moddiy xarajatlar - 6 ming sum
- ish xaki - 4 ming sum
- doimiy xarajatlar - 2 ming sum
- jami - 12 ming sum

«A» markali tovari sof rakobat sharoitida sotilayapti: bozor narxi 16 ming sumga teng. Bundan tashkari bu mao'sulot B bo'limda sotilayapti. Bozorda sotish xarajatlari bitta mao'sulotga 2 ming sum razmerini talab etadi. «A» markali mao'sulotga umumiy talab juda yukori bulgan sharoitda va A bo'limining ishlab chiqarish kuvvati tulik yuklangani xolda, A bo'limi «A» markali mao'sulotini qanday narx bo'yicha B bo'limiga sotish kerak?

O’ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY VA O’RTA MAXSUS TA’LIM VAZIRLIGI

NAMANGAN DAVLAT UNIVERSITETI

Iqtisodiyot kafedrasi

«GLOBAL IQTISODIY RIVOJLANISH» FANIDAN MUSTAQIL ISHLARINI TASHKIL ETISH, NAZORAT QILISH VA BAHOLASH BO’YICHA

USLUBIY KO’RSATMA

Namangan-2021

1.Kirish

«Global iqtisodiy rivojlanish» fanidan talabalar mustaqil ishlarini tashkil etish, nazorat qilish va baholash bo'yicha tayyorlangan ushbu uslubiy ko'rsatma bakalavriat bosqichining 5111000 – Kasb ta'limi (5230100 - Iqtisodiyot (tarmoqlar va sohalar bo'yicha)) yo`nalishi 1-kurs talabalarining mazkur fandan mustaqil ishini tashkil etish va nazorat qilishda foydalanish uchun tavsiya etiladi.

Mustaqil ishning o'ziga xosligi shundaki, o'quv faoliyatining bu qismi talabalarning mustaqil faolligi hamda tegishli professor-o'qituvchilarning nazorati asosida tashkil etilib, o'quv rejada semestrlar bo'yicha belgilangan soatlar hajmiga ko'ra amalga oshiriladi.

Mazkur uslubiy ko'rsatmada talabalar mustaqil ishlarining asosiy shakllari va ularning mazmuni, mustaqil ishni amalga oshirishda talaba bajarishi lozim bo'lgan vazifalar, mustaqil ishni bajarish bo'yicha maslahatlarni tashkil etish, ularni nazorat qilish va baholash tartibi bayon etilgan.

2. Talabalar mustaqil ishlarining mazmuni va asosiy shakllari

« Global iqtisodiy rivojlanish» fani bo'yicha talabalar mustaqil ishlarini tashkil etish ularda iqtisodiy bilim, dunyoqarash, ijtimoiy faollik va mustaqil fikrlashni shakllantirishga qaratilgan tadbirlar tizimini o'z ichiga oladi. U o'quv rejasi va fanlar dasturlarida ko'zda tutilgan zarur bilimlar va ko'nikmalarning talabalar tomonidan oqilona, kam vaqt va kuch sarflab o'zlashtirilishini ta'minlaydi.

Global iqtisodiy rivojlanishni o'qitish jarayonini takomillashtirish, talabaning qiziqishlarini, anglash faolligini va mustaqil ishlarini rivojlantirish yo'nalishida boradi, bunda ijodiy fikrlash, mustaqil o'qish, ko'nikma va layoqatlari shakllanadi.

Talaba mustaqil ishi – muayyan fandan o'quv dasturida belgilangan bilim, ko'nikma va malakaning ma'lum bir qismini talaba tomonidan fan o'qituvchisi maslahati va tavsiyalari asosida auditoriya va auditoriyadan tashqarida o'zlashtirishiga yo'naltirilgan tizimli faoliyatdir.

Mustaqil ishni bajarishdan **asosiy maqsad** – «Iqtidiyot» kafedrasi professor-o'qituvchilarining bevosita rahbarligi va nazorati ostida talabalarni semestr davomida fanni uzluksiz o'rganishini tashkil etish, olingan bilim va ko'nikmalarni yanada mustahkamlash, kelgusidagi darslarga tayyorgarlik ko'rish, aqliy mehnat madaniyatini, yangi bilimlarni mustaqil ravishda izlab topish va qabul qilishni shakllantirish hamda ushbu tariqa universitetda raqobatbardosh kadrlarni tayyorlashga erishishdan iborat.

Mustaqil ish uchun beriladigan topshiriqlarning shakli va hajmi, qiyinchilik darajasi semestrdan–semestrga ko'nikmalar hosil bo'lishiga muvofiq ravishda o'zgarib, oshib borishi lozim. Ya'ni, talabalarning topshiriqlarni bajarishdagi mustaqilligi darajasini asta-sekin oshirib, ularning topshiriqlarni bajarishga tizimli va ijodiy yondoshishga o'rganib borishi kerak.

"Global iqtisodiy rivojlanish" fani bo'yicha talabalar mustaqil ishini tashkil etishda talabaning akademik o'zlashtirish darajasi va qobiliyatini hisobga olgan holda **quyidagi** shakllardan foydalanish mumkin:

- fanning ayrim mavzularini o'quv adabiyotlari yordamida mustaqil o'zlashtirish, o'quv manbalari bilan ishlash;
- seminar mashg'ulotlariga tayyorgarlik ko'rib borish;
- belgilangan mavzular bo'yicha referat tayyorlash;
- Prezident I.A.Karimov asarlarini mustaqil o'rganish va konspektlashtirish;
- O'zbekiston Resublikasi qonunlari, Prezident qarorlari va farmonlari hamda boshqa me'yoriy hujjatlarni konspektlashtirish;
- testlar yechish;
- amaliyotdagi mavjud muammoning yechimini topish bo'yicha keyslar yechish;
- munozarali savollar va topshiriqlarga tayyorgarlik ko'rish;
- talabalarning ilmiy jamiyatlari va to'garaklarida ishtirok etish;
- ko'rgazmali vositalar tayyorlash;
- kurs ishi (loyihalari)ni bajarish;
- hisob-kitob va grafik ishlarini bajarish;
- ilmiy maqola, tezislar va ma'ruza matnlarini tayyorlash;
- "talaba-o'qituvchi-kutubxona" kunida fan bo'yicha yangi o'quv adabiyotlari sharhini o'qituvchi bilan hamkorlikda tayyorlash;
- axborot resurs markazida belgilangan mavzular bo'yicha nazariy, amaliy va statistik ma'lumotlarni yig'ish, qayta ishlash va muayyan tizimga solish;
- belgilangan mavzular bo'yicha zamonaviy axborot texnologiyalari yordamida taqdimot materiallari tayyorlash;
- kafedralar va fakulьtetlarning ilmiy hamda ilmiy-uslubiy ishlarida ishtirok etish va boshqalar.

Talabalarning mustaqil ishi ta'lim va tarbiyaning shunday vazifalariga bo'ysundirilganki, butun o'quv jarayoni to'laligicha talabalar tomonidan faol, ongli, puxta va tizimli ravishda fan asoslarini o'zlashtirish va ularda iqtisodiy dunyoqarashni shakllantirish imkonini beradi. Bu vazifalar ta'lim jarayoni va shaxsni shakllantirish qonuniyatlarini bilmasdan va foydalanmasdan turib hal qilinishi mumkin emas. Ularning mazmuniga qisqacha to'xtalib o'tamiz.

Mavzuni mustaqil o'zlashtirish. Fanning xususiyati, talabalarning bilim darajasi va qobiliyatiga qarab ishchi o'quv dasturiga kiritilgan alohida mavzular talabalarga mustaqil ravishda o'zlashtirish uchun topshiriladi. Bunda mavzuning asosiy mazmunini ifodalash va ochib berishga xizmat qiladigan tayanch iboralar, mavzuni tizimli bayon qilishga xizmat qiladigan savollarga e'tibor qaratish, asosiy adabiyotlar va axborot manbalarini ko'rsatish lozim.

Topshiriqni bajarish jarayonida talabalar mustaqil ravishda o'quv adabiyotlaridan foydalanib, ushbu mavzuni konspektlashtiradilar, tayanch iboralarning mohiyatini anglagan holda mavzuga taalluqli savollarga javob tayyorlaydilar. Zarur hollarda (o'zlashtirish qiyin bo'lsa, savollar paydo bo'lsa, adabiyotlar yetishmasa, mavzuni tizimli bayon eta olmasa va h.k) o'qituvchidan maslahatlar oladilar. Mustaqil o'zlashtirilgan mavzu bo'yicha tayyorlangan matn o'qituvchiga himoya qilish orqali topshiriladi.

O'quv jarayonining ajralmas tarkibiy qismi bo'lgan iqtisodiyot nazariyasi fani bo'yicha mustaqil ishlar ko'proq referatlar qo'rinishida bo'lib kelmoqda. Referat

talabalar ilmiy ishlarining birinchi shaklidir. Talabalar ilmiy ijodi o'quv jarayonlaridan biri sifatida o'qitish, bilim berish va tarbiyalash vazifalarini bajarishda o'z xususiyatlariga ega. Talaba tadqiqot faoliyatiga jalb qilinib, ilmiy adabiyotlar bilan ishlash, statistik va boshqa materiallarni yig'ish, qayta ishlash va tahlil qilish ko'nikmalariga ega bo'ladi, o'rganilayotgan hodisani tanqidiy baholashga o'rganadi, nazariyani amaliyot bilan bog'laydi va h. k.

Agar referat tayyorlashning darslik bo'yicha tayyorlangan seminar mashg'ulotidagi chiqishga qaraganda mazmun va sifat jihatdan yuqoriligi hisobga olinsa, referat shubhasiz katta foyda keltiradi. Talaba auditoriya oldida referatda bayon qilingan qoidalarni himoya qilishga, yoqlashga tayyorlanishi kerak, iqtisodiyot nazariyasini o'rganishda bu muhim ahamiyatga ega.

Referat - bu talabalar mustaqil ishlarining samarali shakllaridan biridir. Mazkur shakl talaba tomonidan referat mavzusini tanlash, unda yoritiladigan masalalar mazmunini oldindan rejalashtirish, referatni tayyorlash va muhokama qilishning barcha bosqichlarida kafedra professor-o'qituvchilarining tashkiliy-uslubiy yordami va maslahati asosidagina samarali amalga oshishi mumkin. Bu yerda o'qituvchi tomonidan talabalarning referat ishlariga rahbarlik qilish qanchalik batafsil va malakali amalga oshirilganligi va referatlarga talablar mezoni qanchalik to'g'ri qo'yilganligi albatta, hal qiluvchi ahamiyatga ega. Topshiriq talabalarning referat yozish ko'nikmalarini, ilmiy qiziqishlari va bilim darajasini hisobga olgan holda berilishi juda muhim.

Ko'rgazmali vositalar tayyorlash. Talabaga muayyan mavzuni bayon qilish va yaxshiroq o'zlashtirish uchun yordam beradigan ko'rgazmali materiallar tayyorlash vazifasi topshiriladi. Mavzu o'qituvchi tomonidan aniqlanib, talabaga ma'lum ko'rsatmalar, yo'l-yo'riqlar beriladi. Ko'rgazmali vositalarning miqdori, shakli va mazmuni talaba tomonidan mustaqil tanlanadi. Bunday vazifani bir mavzu bo'yicha bir necha talabaga yoki talabalar guruhiga topshirish ham mumkin.

Mavzu bo'yicha testlar, munozarali savollar va topshiriqlar tayyorlash. Talabaga mustaqil ish sifatida muayyan mavzu bo'yicha testlar, qiyinchilik darajasi har xil bo'lgan masalalar va topshiriqlar, munozaraga asos bo'ladigan savollar tuzish vazifasi topshiriladi.

Bunda o'qituvchi tomonidan talabaga testga qo'yiladigan talablar va uni tuzish qonun-qoidalari, qanday maqsad ko'zda tutilayotganligi, muammoli savollar tuzishda mavzuning munozarali jihatlarini qanday ajratish lozimligi, topshiriqlarni tuzish usullari bo'yicha yo'l-yo'riq beriladi.

Ilmiy maqola, tezislar va ma'ruzalar tayyorlash. Talabaga biron-bir mavzu bo'yicha (mavzuni talabaning o'zi ham tanlashi mumkin) ilmiy maqola, tezis yoki ma'ruza tayyorlash topshirilishi mumkin. Bunda talaba o'quv adabiyotlari, ilmiy-tadqiqot ishlari, dissertatsiyalar, maqola va monografiyalar hamda boshqa axborot manbalaridan mavzuga tegishli materiallar to'playdi.

Kasb ta'limi (Iqtisodiyot) yo'nalishi 1-kurs talabalari uchun o'quv yilining 1-semestrida fan bo'yicha kurs ishi bajarilishi rejalashtirilganligi sababli, semestrda 30 soat hajmidagi mustaqil ish kurs ishi bajarish va uni himoya qilish doirasida bajariladi.

3.Talabalar mustaqil ishlarini tashkil etishning asosiy tamoyillari

Talabalar mustaqil ishlarini tashkil etishda «Talabalar mustaqil ishini tashkil etish va nazorat qilish» bo'yicha yo'riqnomada belgilangan quyidagi asosiy tamoyillarga rioya qilish maqsadga muvofiqdir:

1. Talabalar mustaqil ishlarini ikki ko'rinishda – auditoriyada va auditoriyadan tashqarida tashkil etish.

2. Talabalar mustaqil ishlarini tizimli ravishda, ya'ni bosqichma-bosqich, oddiydan murakkabga qarab tashkil etilishini ta'minlash.

3. Talabalar mustaqil ishlarining shakli va hajmini belgilashda quyidagi muhim jihatlarga e'tibor qaratish:

- ✓ talabaning o'qish bosqichi;
- ✓ muayyan fanning o'ziga xos xususiyati, o'zlashtirishdagi qiyinchilik darajasiga;
- ✓ talabaning qobiliyati, nazariy va amaliy tayyorgarlik darajasiga;
- ✓ fanning axborot manbalari bilan ta'minlanganlik darajasiga;
- ✓ talabaning axborot manbalaribilan ishlay olish darajasiga;
- ✓ mustaqil ish uchun topshiriqlar kursdan-kursga o'tish bilan shakl va hajm jihatidan o'zgarib borishiga;
- ✓ mustaqil ish fan xususiyati hamda talabaning akademik o'zlashtirish darajasiga va qobiliyatiga mos holda tashkil etish.

4. Mustaqil ishni amalga oshirishda talaba bajarishi lozim bo'lgan vazifalar

Talabalar mustaqil ishlarini tashkil etishda quyidagi vazifalarni bajarishlari lozim:

- yangi bilimlarni mustaqil tarzda puxta o'zlashtirish ko'nikmalariga ega bo'lish;
- zarur ma'lumotlarni izlab topish uchun qulay usullarni va vositalarni aniqlash;
- axborot manbalaridan samarali foydalanish;
- an'anaviy o'quv va ilmiy adabiyotlar hamda me'yoriy xujjatlar bilan ishlash;
- elektron o'quv va ilmiy adabiyotlar va ma'lumotlar banki bilan ishlash;
- internet tarmog'idan maqsadli foydalanish;
- ma'lumotlar bazasini tahlil etish;
- ish natijalarini ekspertizaga tayyorlash va ekspert xulosasi asosida qayta ishlash;
- topshiriqlarni bajarishda tizimli va ijodiy yondashish;
- ishlab chiqilgan yechim, loyiha yoki g'oyani asoslash va mutaxassislar davrasida himoya qilish.

5. Talabalar mustaqil ishi bo'yicha maslahatlarni tashkil etish tartibi

Talabalar mustaqil ishi bo'yicha maslahatlar darsi auditoriyadan tashqarida amalga oshirishga mo'ljallangan mustaqil ishlarni bajarish yuzasidan tegishli

yo'llanmalar berish va uning bajarilishini nazorat qilib borish maqsadida tashkil qilinadi.

Talabalar mustaqil ishi bo'yicha maslahatlar darsi fanning kalendar-tematik rejasiga muvofiq o'tkaziladi. "Global iqtisodiy rivojlanish" fani bo'yicha talabalarning mustaqil ish mavzulari va mazmuni, ularni bajarish yuzasidan hisobot shakllari quyidagi jadvalda keltirilgan:

№	Mustaqil ta'lim mavzulari	Berilgan topshiriqlar	Bajarish muddati	Hajmi (soatda)
1	Raqobatning iqtisodiy mazmuni, mohiyati va o'ziga xos xususiyatlari. A.Smit (1723-1790), A.Marshapl (1842-1924)) nazariyalari asosida.	Adabiyotlardan konspekt qilish. Individual topshiriqlarni bajarish	1-hafta	24
2	Nomukammal raqobat turlari, amalga oshish sabablari va evolyutsiyasi.	Adabiyotlardan konspekt qilish. Individual topshiriqlarni bajarish		
3	E.CHemberlin (1899-1967) va J.Robinsonning (1903-1983) monopolistik raqobat nazariyalari.	Adabiyotlardan konspekt qilish. Individual topshiriqlarni bajarish		
4	Tabiiy, legal va sun'iy monopoliyalar.	Adabiyotlardan konspekt qilish. Individual topshiriqlarni bajarish		
5	Y.SHumpetter (1883-1950) gipotezasi.	Adabiyotlardan konspekt qilish. Individual topshiriqlarni bajarish	1-hafta	24
6	Raqobat kuchlari nazariyasi	Adabiyotlardan konspekt qilish. Individual topshiriqlarni bajarish		
7	M. Porterning raqobat besh kuchi modeli	Adabiyotlardan konspekt qilish. Individual topshiriqlarni bajarish		
8	Raqobatbardoshlik va uning namoyon bo'lish shakllari	Adabiyotlardan konspekt qilish. Individual topshiriqlarni bajarish		
9	Uzbekiston iqtisodiyotining raqobatbardoshligini baholashga nisbatan uslubiy yondashuvlar	Adabiyotlardan konspekt qilish. Individual topshiriqlarni bajarish		
10	Strategik rejalarning SWOT tahlili va SWOT taxdili bosqichlari.	Adabiyotlardan konspekt qilish. Individual topshiriqlarni bajarish	2-hafta	24
11	Mipliy iqgisodiyot raqobatbardoshligini oshirishning ijtimoiy omillari	Adabiyotlardan konspekt qilish. Individual topshiriqlarni bajarish		

12	A. Marshaplning tanlash zrkinligi kontseptsiyasi	Adabiyotlardan konspekt qilish. Individual topshiriqlarni bajarish		
13	M. Porterning milliy rombi.	Adabiyotlardan konspekt qilish. Individual topshiriqlarni bajarish		
14	Narx shakllanishi milliy iqtisodiyot raqobatbardoshligining asosiy omili sifatida	Adabiyotlardan konspekt qilish. Individual topshiriqlarni bajarish		
15	Raqobat ustunligi va unga erishish kontseptsiyalari	Adabiyotlardan konspekt qilish. Individual topshiriqlarni bajarish	2-hafta	24
16	Milliy iktisodiyotning raqobat ustunliklarini shakllantirishning metodologik asoslari	Adabiyotlardan konspekt qilish. Individual topshiriqlarni bajarish		
17	Raqobatning innovatsiyalarni tadbik etish strategiyasi	Adabiyotlardan konspekt qilish. Individual topshiriqlarni bajarish		
18	Raqobatning differentsiallash strategiyasi	Adabiyotlardan konspekt qilish. Individual topshiriqlarni bajarish	3-hafta	24
19	Raqobatning bozor taxmonlari strategiyasi	Adabiyotlardan konspekt qilish. Individual topshiriqlarni bajarish		
20	O’zbekistonda raqobatchilik muxitining vujudga kelishi va monopoliyaga qarshi qonunchilik	Adabiyotlardan konspekt qilish. Individual topshiriqlarni bajarish	3-hafta	24
21	Raqobat muxitini shakllantirishning innovatsion omillari..	Adabiyotlardan konspekt qilish. Individual topshiriqlarni bajarish		
22	Respublikamizda sog’lom raqobat muhitini yaratishga oid O’zbekiston Respublikasining maxsus konunlari	Adabiyotlardan konspekt qilish. Individual topshiriqlarni bajarish		
23	X1X-XX asrlarda nomukammal raqobatning kuchayishi.	Adabiyotlardan konspekt qilish. Individual topshiriqlarni bajarish	4-hafta	24
24	Raqobatning differentsiallash strategiyasi	Adabiyotlardan konspekt qilish. Individual topshiriqlarni bajarish		

25	O'zbekistonda raqobat munosabatlarini shakllantirishning iqgisodiy institutlari.	Adabiyotlardan konspekt qilish. Individual topshiriqlarni bajarish		
26	Raqobatni rivojlantirishning zamonaviy tendentsiyalari	Adabiyotlardan konspekt qilish. Individual topshiriqlarni bajarish	4-hafta	22
27	Globallashuv sharoitida O'zbekistonning jahon xo'jalik tizimiga integratsiyalashuvining asosiy yo'nalishlari	Adabiyotlardan konspekt qilish. Individual topshiriqlarni bajarish		
28	Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirish raqobat muhitini yaratishning muhim iqtisodiy instituti	Adabiyotlardan konspekt qilish. Individual topshiriqlarni bajarish		
29	M.Porterning mamlakat xapqaro raqobatbardoshligi nazariyasi.	Adabiyotlardan konspekt qilish. Individual topshiriqlarni bajarish		
30	Antimonopol konunchilik va monopoliyalarni tartibga solish	Adabiyotlardan konspekt qilish. Individual topshiriqlarni bajarish		
	Jami			190

Maslahat darsi tegishli fan o'qituvchisi tomonidan o'tkaziladi.

Fan o'qituvchisi maslahat darsida quyidagi ishlarni amalga oshiradi:

- talabalar mustaqil ishlari topshiriqlarini bajarish yuzasidan tegishli yo'llanma beradi.
- topshiriqni bajarish rejasini tuzishga yordamlashadi;
- tegishli adabiyotlar axborot manbalarini tavsiya qiladi;
- talabalar mustaqil ishlari yuzasidan tayyorlangan ishlanma, hisobot, referat, hisob-kitob va topshiriq natijalarini qabul qiladi hamda baholaydi.

Talabalar mustaqil ishi bo'yicha maslahatlar o'quv jarayonining 1 va 2 smenada tashkil etilishiga qarab talabalarning darsdan bo'sh vaqtlarida dars jadvaliga kiritiladi.

6.Talabalar mustaqil ishlarini nazorat qilish va baholash tartibi

Mustaqil ishlarning bajarilishi "Talabalar bilimini nazorat qilish va baholashning reyting tizimi Nizomi" talablari asosida nazorat qilinadi va baholanadi. Mustaqil ishlarini baholash mezonlari talabalarga o'quv yili boshlanishi oldidan uslubiy materiallar bilan birgalikda tarqatiladi.

"Iqtisodiyot nazariyasi" fani bo'yicha talabalar mustaqil ishlarini joriy, oraliq va yakuniy nazoratlar jarayonida quyidagi topshiriqlarni bajarish orqali nazorat qilish hamda baholash tavsiya etiladi:

T.r	Mustaqil ish shakllari	Topshirish muddati	Baholash mezonlari
1.	**Kurs ishi yozma hisobotini bajarish va himoya qilish**	Reja asosida	5 balgacha
Joriy nazoratda baholanadigan ishlar			
1.	Mavzularni konspektlashtirish, seminar mashg'ulotlariga tayyorgarlik ko'rishga	Reja asosida	5 balgacha
2.	Seminar rejasida qo'yilgan savollarga javoblarning aniq, ilmiy asoslanganligi, xulosalanganligi	Reja asosida	5 balgacha
3.	Fan bo'yicha mavzularni qamrab olgan misol, masala va testlarni yechishga	Reja asosida	5 ballgacha

Oraliq nazoratda baholanadigan ishlar			
.	Darslarga qatnashganlik darajasi. Ma'ruza darslaridagi faolligi, konspekt daftarlarining yuritilishi va to'liqligi	Reja asosida	5 balgacha
.	Referat yozma hisobotini bajarish va himoya qilish	Reja asosida	5 balgacha
.	Oraliq nazorat bo'yicha yozma ish	Reja asosida	5 balgacha

O’ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY VA O’RTA MAXSUS TA’LIM VAZIRLIGI

NAMANGAN DAVLAT UNIVERSITETI

Iqtisodiyot kafedrasi

«GLOBAL IQTISODIY RIVOJLANISH»
fanidan kurs ishlarini bajarish bo’yicha

U S L U B I Y KO’RSAT M A

NAMANGAN – 2022

Kurs ishini bajarish tartiblari va unga qo'yiladigan asosiy talablar.

Kurs ishi talabalarning dastlabki ilmiy ishi hisoblanadi. Kurs ishlari talabalar mustaqil ishlarining bir shakli bo'lib, uni muvaffaqiyatli bajarish uchun fan to'g'risida aniq tassavurlarga ega bo'lishlari kerak. Talabalar kurs ishining ilmiy, nazariy, g'oyaviy darajasiga, shuningdek, uning yozilishi va rasmiylashtirish tartibiga e'tibor berishlari lozim.

Talabalar kurs ishlarini bajarish jarayonida O'zbekiston Respublikasi Prezidenti asarlaridan, mahalliy va chet el yetakchi iqtisodchi olimlarning asarlaridan, ularning iqtisodiy g'oyalaridan, O'z.R Prezidenti farmonlari, O'zbekiston Respublikasi qonunlari, Vazirlar mahkmasining qarorlari, Vazirliklarning me'yoriy hujjatlari, Iqtisodiyot vazirligi va Davlat statistika qo'mitasi ma'lumotlaridan, fanga tegishli bo'lgan darslik va o'quv qo'llanmalardan, internet ma'lumotlaridan keng foydalanishi hamda ularni mustaqil tahlil etishi va o'zlarining fikrlarini bayon etishi kurs ishining mazmunini yanada boyitadi.

Kurs ishlarining tematikasi (1-ilova) kafedra o'qituvchilari tomonidan butun kursni qamrab oluvchi mavzular ketma-ketligi tartibida tuziladi. Bunda guruhdagi har talabaga kamida 4-5 ta mavzu to'g'ri kelishiga e'tibor qaratiladi, chunki talaba kurs ishi mavzularini tanlay olish imkoniyatiga ega bo'lsin. Buning uchun talabalar ismi shariflarining birinchi harfiga mos keladigan mavzulardan birini tanlaydi. Bunda professor-o'qituvchilarning asosiy vazifasi talabalarga kurs ishi bo'yicha mustaqil ishlashlarining yo'l-yo'riqlarini ko'rsatish va kurs ishini yozish bo'yicha umumiy tasavvurga ega bo'lishi haqida maslahatlar berishdan iboratdir. Kurs ishini har bir talaba o'z xusni hati bilan yozishi shart.

Talabalar kurs ishi mavzusini tanlagandan so'ng, mavzuga tegishli bo'lgan adabiyotlarni, ilmiy maqolalarni va turli xil manbalarni qidirib topib o'rganishlari kerak. SHuningdek, talaba kurs ishi mavzusiga tegishli bo'lgan rus tili va boshqa xorijiy tillardagi adabiyot hamda materiallardan mustaqil ravishda keng foydalanishlari lozim. To'plangan ma'lumotlardan kelib chiqqan holda talabalar kurs ishi mavzusini to'liq yoritib berishga qaratilgan kurs ishi rejasini tuzishlari kerak va shu reja asosida kurs ishining mohiyatini yoritishlari zarur. Kurs ishi rejasi na'muna sifatida ilova qilinadi (ilova-2). Kurs ishini yozish bo'yicha tavsiya etilgan yo'riqlarga rioya qilish mavzu mazmunini to'g'ri yoritib berish va uning mohiyatidan chetga chiqmaslik imkonini beradi.

Talabalarga kurs ishlari mavzularini kursning boshida e'lon qilish maqsadga muvofiqdir, chunki kafedra o'qituvchilari kurs ishi ustida har bir talaba bilan mustaqil ishlashlari kerak, qisqa davrda berilgan mavzularni esa kurs ishi sifatida bajarish mazmun jihatidan talabga javob bermaydi. Bunday holatda tegishli adabiyotlardan, oldingi yillardagi ijobiy baholangan kurs ishlaridan ko'chirib kelishlik holatlari yuzaga kelishi mumkin. Kurs ishining hajmi o'rtacha 30-35 bet bo'lishi kerak.

Talabalar kurs ishini oq qog'ozga ravon tarzda qo'lda ko'chirib yozishlari kerak. Kurs ishini kompьterda yozish mumkin emas. Sahifalarga tartib bilan raqam qo'yiladi va taqrizchi professor-o'qituvchi uchun o'z mulohazalarini yozishga kurs

ishining boshiga bitta oq qog’oz qo’yiladi. Kurs ishi titulini rasmiylashtirish 3-ilovada keltirilgan.

Kurs ishining birinchi betiga kurs ishi rejasiga tegishli savollarning sahifalari qo’yiladi. Undan keyingi varaqlarda kurs ishining matni bayon qilinadi va mavzudagi har bir savolning nomi hamda unga tegishli betlari alohida beriladi. Kurs ishi faqat varaqning bir tomoniga yoziladi va sahifalar tartib raqami bilan belgilanadi.

Kurs ishining oxiriga talaba o’z imzosini qo’yib, unga bajargan vaqtini ko’rsatishi zarur. Kurs ishini tayyorlab kafedra professor-o’qituvchilariga taqrizga berish muddati yilning 10 apreliga qadar belgilanadi. CHunki har bir kurs ishini professor-o’qituvchi o’qib chiqib o’z xulosasini berishlari lozim. Bu vaqt talab etadi. Kurs ishlarini taqriz qilish yilning 10-aprelidan 10-mayigacha amalga oshiriladi. Bajarilgan kurs ishiga ijobiy taqriz yozilgandagina u himoyaga qo’yiladi. Keyin talbalar kurs ishi himoyasiga tayyorlanishlari kerak. Agar kurs ishi bo’yicha professor-o’qituvchi kamchiliklar ko’rsatgan bo’lsa, u holda talaba ushbu kamchyailiklarni to’g’rilab, qayta taqrizga topshirishi lozim.

Kafedra professor-o’qituvchilari kurs ishlarini himoyasini yilning 10-mayidan 25 mayigacha muddatda o’tkazishlari kerak. Kurs ishlari himoyasini hay’at a’zolari qabul qilishlari kerak.

Kurs ishi mavzusini tanlash, uning rejasini tuzish, adabiyotlar to’plash va ulardan foydalanish.

Global iqtisodiy rivojlanish fanidan kurs ishi mavzusini tanlab olish va uning rejasini tuzish talabaning mustaqil ravishda bajaradigan ilmiy ishining dastlabki bosqichidir. Ishning darajasi va sifati ko’p jihatdan mavzuni to’g’ri tanlashga bog’liqdir. Binobarin bu ishga jiddiy, ma’suliyatni sezgan holda yondoshish zarur. Talaba kurs ishi mavzusini tanlashda dastlab shu fan bo’yicha professor-o’qituvchining ma’ruzalarini diqqat bilan tinglab, hozirgi zamon iqtisodiyotiga oid adabiyotlarni chuqur o’rganib chiqishi lozimdir.

Talaba kurs ishi mavzusini tanlaganda quyidagi maqsadlarni o’z oldiga qo’yishi kerak. Tahlil qilinayotgan mavzusini katta qiziqish bilan o’rganishi, o’zining bilim darajasini kengaytirishi va uni kelajakda mamlakatimiz iqtisodiy rivojlanishini ta’minlashi uchun amaliyotga tadbiq qila olish imkoniga ega bo’lishi muhim hisoblanadi. Ayniqsa, talaba mavzusini o’z mutaxassisiligi yo’nalishiga qarab tanlasa, bu ishning muvaffaqiyatli bajarilishi va ijobiy baholanishida alohida ahamiyatga ega bo’ladi.

Kurs ishi rejasini o’qituvchidan maslahat olib tuzish maqsadga muvofiq. Reja – kirish qismidan, mavzuning iqtisodiy mazmuni va mohiyatini ochib beruvchi 4-5 ta savollardan va xulosa qismidan iborat bo’ladi. Rejadagi savollar mantiqan bir-birlari bilan bog’langan bo’lishi, har bir keyingi savol o’zidan oldingi savolning mantiqan davomi bo’lib, bir butunni tashkil etishi kerak. Kirish qismida mavzuning dolzarbligi va uning iqtisodiy ahamiyati to’g’risida so’z yuritilsa, xulosaviy qismida esa tahlil qilingan masalalarni hal etish bo’yicha muallifning tavsiyalari berilishi kerak. Kurs ishining asosiy qismida mavuning mohiyatini aks ettiruvchi nazariy fikrlar, tahlillar va ushbu mavzu bo’yicha muammolarni bartaraf etish hamda shu sohani rivojlantrish chora tadbirlari yoritib berilishi kerak.SHuningdek, foydalanilgan adabiyotlarning va

statistik ma'lumotlarning yangiligi e'tiborga olinishi zarur. Kurs ishi rejasi tuzilgandan so'ng uni bajarish muddatini aniq belgilash kerak.

Kurs ishining oxirgi rejasida tahlil qilingan mavzuga oid bo'lgan muammolarni kelajakda hal etish yo'l-yo'riqlari va uni rivojlantirish imkoniyatlari berilishi zarur. Har bir kurs ishi ana shunday talablarga javob berishi zarur.

Adabiyot tanlash, uni o'rganish, qayta ishlash va kurs ishi matnining xomaki hamda oxirgi variantlarini tayyorlash uchun sarf qilinadigan vaqt miqdori va bajarish muddatini aniq belgilab olishlari maqsadga muvofiqdir. Belgilangan muddatga qarab ishni bajarish shoshma-shosharlikga yo'l qo'ymaydi, balki talabaning pishiq-puxta ish olib borishini ta'minlaydi va unga kurs ishini o'z vaqtida nihoyasiga yetkazib topshirishiga imkon beradi.

Kurs ishini bajarishda mazkur qo'llanmada ko'rsatilgan adabiyotlar bilan cheklanmasdan, ayrim masalalarni batafsil bayon qilish imkonini beradigan qo'shimcha adabiyotlardan ham faydalansa maqsadga muvofiq bo'ladi. Talaba kurs ishi uchun qo'shimcha adabiyotlarni universitetimiz kutubxonasidan va boshqa kutubxonalardan olishi mumkin.

Kutubxonada bibliografik, ya'ni sistemali, predmetli alьfavit kataloglari asosida adabiyotlar tanlanadi. Masalan, sistemali katalogdan sohalariga qarab joylashtirilgan bo'ladi. Mabodo, qiyinchilik yuzaga kelsa, kutubxonada mutaxassis maslahatidan foydalanish mumkin.

Adabiyotlar va ma'lumotlardan foydalanishda quyidagilarga e'tibor berish zarur:

- Talaba o'rganib chiqayotgan va tanlagan mavzuga talluqli adabiyotlarni to'liq yozmasdan, o'z so'zi bilan qisqacha va ijodiy bayon qilib berishi;
- Zarur hollarda foydalanilayotgan jumlalarni o'zgartirilmay aynan berilish tariqasida ko'chirishi;
- Umumiy daftar tutib, rejadagi har bir savolga taalluqli fikrlarni alohida yozib qo'yish va kerak bo'lganda ulardan foydalanish:
- Mavzuga taalluqli fikrlarni ayrim varaqlarga va maxsus kartochkalarga yozib qo'yish. Kartochka tizimi afzalligi shundaki, u kerak bo'lgan fikrlarni tezroq qidirib topish imkonini beradi;
- Uchragan hamma ma'lumotlar va raqamlarni ko'chirib olmasdan, ko'rib chiqilayotgan mavzuga bevosita tegishli eng muhim ma'lumot va raqamlardan foydalanish;
- O'zbekiston o'z mustaqilligiga ega bo'lgan davridan boshlab qanday yutuqlarga erishganini aniq ma'lumotlar asosida ko'rsatish;
- Ma'lumotlarga asoslanib tuzilgan jadval, grafik va diogrammalar hamda nazariy jihatdan tahlil etilayotgan fikrlarning amaliyotda naqadar ahamiyatga ega ekanligini ko'rsatib berish.

Talaba barcha adabiyotlarni batafsil o'rganib, ular konspekt qilgandan keyin kurs ishini yozishga kirishishi mumkin.

Kurs ishlarini taqriz qilish tartibi

Tugallangan kurs ishi himoyaga qo'yilishdan oldin taqriz qilinishi kerak. Bunda birinchi navbatda tayyorlangan ishning ijobiy tomonlarini, keyin esa kamchiliklarini ko'rsatib, ularni bartaraf etish yo'llari ko'rsatilishi kerak. Taqrizdan oldin kurs ishi albatta diqqat bilan o'qib chiqilishi kerak, aks holda nomigagina yozilgan taqrizlar tufayli sifat jihatidan talabga javob bermaydigan kurs ishlari ham ijobiy baholanib ketilishiga yo'l qo'yilishi mumkin.

Kurs ishlarini taqriz qiluvchi professor-o'qituvchilar oldiga quyidagi talablar qo'yiladi:

- Kurs ishini dastlab taqrizga olgan vaqtda ushbu kurs ishi mavzusining talaba ismi sharifining birinchi harfiga mos kelishini tekshirish;
- Kurs ishining mazmuniga umumiy baho berish va unda yo'l qo'yilgan xatolarni ko'rsatish, shuningdek, talabaga kamchiliklarni tuzatish yo'llari bo'yicha maslahat berish hamda shunga tegishli muloxazalarni taqriz varag'iga yozib qo'yish;
- Taqrizda kurs ishining birinchi navbatda, ijobiy tomonlarini ko'rsatish bilan birga, barcha salbiy tomonlarini ham chuqur tahlil qilib, mohiyati yoritilmagan savollarni talabaga tushuntirib berish;
- Kurs ishida har bir betning chetiga va taqrizning o'zida yoziladigan mulohazalarda mustaqil bajarilgan ishda qaysi muammolarga, ya'ni qaysi savollar mohiyatini yoritishga ilmiy-ijodiy yondoshganligini, qaysi birlarini to'ldirish zarur ekanligini ko'rsatish;
- Nazariyaning amaliyot bilan uzviy ravishda bog'lab olib borilish darajasini ko'rsatish;
- Bozor munosabatlariga o'tish jarayonida o'rganilayotgan muammolarning O'zbekiston misolida hal qilishning yo'l-yo'riqlarini nazariy jihatdan asoslanishga baho berish;
- Talabalar tanlangan kurs ishini bajarish orqali iqtisodiyot nazariyasining mohiyatini chuqur, atroflicha o'rganib, hozirgi zamon bozor iqtisodiyoti xususiyatlarini ko'rsatib berilganlik darajasini baholash.

Ana shu jihatdan olib qaraganda, kurs ishiga taqriz yozishda rasmiyatchilikga yo'l qo'yib bo'lmaydi. Biroq amalda rasmiyatchilik asosida juda qisqa yozilgan taqrizlar ham uchraydi. Bunday taqrizlar:

Birinchidan, kurs ishi mavzusining mohiyatini va unda qo'yilgan muammolarning yoritilgan yoki yoritilmaganligini ko'rsatib bera olmaydi.

Ikkinchidan, talaba uchun kurs ishida qanday kamchiliklar mavjud, uni qanday bartaraf qilish mumkin ekanligi haqida foydali maslahatlar mavjud bo'lmaydi.

Uchinchidan, talabaning kurs ishini ma'suliyat sezmasdan yuzaki yozishiga olib keladi.

To'rtinchidan, talabalarning kurs ishiga yetarli darajada ahamiyat bermasdan, ya'ni mavzuning rejasi, foydalangan adabiyotlar ro'xati, bajarilgan vaqti ko'rsatilmagan taqdirda ham ijobiy baholanishiga sabab bo'ladi.

Beshinchidan, talaba ijodiy fikr yuritmasdan, kurs ishini ayrim o'quv qo'llanmalardan to'g'ridan-to'g'ri ko'chirib olganda ham uning asossiz ijobiy baholanishiga olib keladi.

Bizning fikrimizcha, kurs ishiga taqriz yozishda bunday kamchiliklarga yo’l qo’yish yuqori malakali iqtisodchilar tayyorlash talabiga ziddir. SHuning uchun talabalarga to’g’ri maslahat berib, amaliy yordam ko’rsatadigan darajada kurs ishini tahlil qilib, taqriz yozish o’qituvchining eng muhim vazifalaridan biridir. Kurs ishini tahlil qilishda o’qituvchi, har bir betda uning kamchiliklarini yozib ko’rsatishi zarur. Bunda kamchiliklarni qisqartirib emas, balki kurs ishi varag’ining chetiga aniq va ravshan qilib yozish lozim. Bunday yozilgan taqrizdan talaba o’zi yo’l qo’ygan xato va kamchiliklarini tezda tushinib, uni bartaraf qilish yo’l-yo’riqlarini olish imkoniyatiga ega bo’ladi.

Professor-o’qituvchilar taqriz yozish jarayonida avvalo kurs ishining ijobiy tomonlarini, keyin esa talaba yo’l qo’ygan kamchiliklarini ko’rsatib, uni baratraf qilish yo’llarini bayon qilish zarur. Taqrizni e’tiborsizlik bilan nomigagina yozish, talabalarda beparvolikga olib keladi. Bu esa ta’lim-tarbiya va intizomning susayishiga sabab bo’ladi.

Kurs ishlarini baholash tartibi

Kurs ishini baholash mezoni talabalarda ilmiy izlanishga qiziqish uyg’otish, ularga to’g’ri ta’lim-tarbiya berishga xizmat qilishi zarur. SHu boisdan har bir o’qituvchi kurs ishiga taqriz yozish masalasiga, ob’ektiv nuqtai-nazardan yondoshib, bajarilgan ish talabining javob berish darajasini ham hisobga olib baholasa maqsadga muvofiq bo’ladi.

Kurs ishlari sifat darjasiga qarab tabaqalangan holda baholangani maqsadga muvofiqdir. Yangi reyting tizimi bo’yicha talabaning kurs ishini 100 ballik tizim asosida baholanadi.

SHuning uchun kurs ishini quyidagicha baholash maqsadga muvofiqdir:

№	**Belgilangan baho**	**Baholash mezonlari**
1	5 “A’lo”	Rejadagi savollarning mazmuni ijodiy yondoshilgan holda yoritilgan bo’lsa, foydalanilgan adabiyotlar va ma’lumotlarga snoskalar (ilovalar) berilib, adabiyotlar ro’yxatida ko’rsatilgan bo’lsa va ish bo’yicha berilagan savollarga aniq va to’liq javob berib, o’zining fikrini erkin bayon etsa bunday tayorlangan ishlarga «a’lo» baho qo’yish mumkin.
2	4 “Yaxshi”	Agar rejadagi 4-5 savolning 3-4 tasiga to’liq javob yozilgan bo’lib, bittasiga yetarlicha javob berilmagan bo’lsa, himoyada talabaning javob berishiga qarab «yaxshi» baho qo’yish mumkin.
3	3 “Qoniqarli”	Rejadagi 4-5 ta savolning bita yoki ikkitasining mazmuni yoritilib, qolgan savollarga javob berilmagan bo’lsa, to’g’ri yozilgan javoblar ham darslik va kitoblardan ko’chirilgan, foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati yo’q, ilovalar berilmagan va boshqa shu kabi kamchiliklar bo’lsa, ko’rsatilgan kamchiliklar himoyagacha bajarilsa, talabaning javobini hisobga olib bu kabi ishlarni «qoniqarli» baholash mumkin. Agarda talaba yuqoridagi kamchiliklarni yozma ravishda bartaraf etmasa, kurs ishi

		«qoniqarsiz» baholanadi.
4	2 “Qoniqarsiz”	Kurs ishida quyidagi kamchiliklarga yo’l qo’yilgan bo’lsa, u taqriz yozish davridayoq «qoniqarsiz» baholanadi: - reja noto’g’ri va umuman qoniqarsiz tuzilgan bo’lib, mavzuning mazmuniga mos tushmasa; - kurs ishi e’tiborsizlik bilan pala-parish bajarilsa; - javoblar asosan o’quv adabiyotlaridan ko’chirilgan bo’lsa; - foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati bo’lmasa; - foydalanilgan adabiyotlarga va ma’lumotlarga ilovalar berilmagan bo’lsa; - rejadagi savollar mohiyati biri ikkinchisidan ajratilmagan holda berilsa: - kurs ishini talabaning o’zi xusni xati bilan bajarmagan bo’lsa.

O’qituvchi taqrizda bu ishning ijobiy tomonlari hamda kamchiliklarini va ularni bartaraf qilish yo’llarini ko’rsatgan taqdirda ham ular himoyaga qadar bartaraf qilinmasa baho bir muncha pasaytiriladi.

Kurs ishini to’g’ri rasmiylashtirishga jiddiy e’tibor berish ham muhim hisoblanadi. CHunki kurs ishini mazmunli va yetuk saviyada yozish bilan birga uni did bilan rasmilashtirishga e’tibor berilsa, bu taqrizda alohida ko’rsatiladi.

SHunday qilib, kurs ishining ham ijobiy ham salbiy tomlarini tahlil qilish, talabalarga tanlangan muammo bo’yicha chuqur, nazariy va amaliy bilimlarga ega bo’lishga ko’maklashadi hamda ularni kelajakda yetuk iqtisodchi mutaxassislar bo’lib yetishishiga yordam beradi. Talabaning yozgan kurs ishini hech qanday asossiz, qoniqarsiz baholashga yo’l qo’yish mumkin emas, aks holda, bu ularning xafsalasini pir qilib, o’qishga bo’lga ishtiyoqini so’ndiradi, ya’ni talabaning ijodiy faoliyatiga ta’sir qiladi. SHu boisdan taqrizda kurs ishi mavzusi mohiyati qanday darajada yoritilganligini har tomonlama ob’ektiv taxlil qilib, qo’yilgan bahoni dalillar bilan asoslash lozim.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, kurs ishini yozish natijasida talabalar ijodiy fikrlay boshlaydi. Bu esa ularga kelgusidagi ilmiy ishlarini yozishida katta yordam beradi.

“Global iqtisodiy rivojlanish” fanidan talabalar uchun kurs ishi mavzulari

1. Rakobat nazariyasi evolyutsiyasi
2. Mukam mal va nomukammap rakobat nazariyalari
3. Rakobat kuchlari nazariyasi
4. Rakobatbardoshlik va uning namoyon bulish shakllari
5. Milliy iktisodiyot rakobatbardoshligini baxolashga nisbatan uslubiy yondashuvlar
6. Milliy iktisodiyot rakobatbardoshligini oshirishning ijtimoiy omillari
7. Narx shakllanishi milliy iktisodiyot rakobatbardoshligining asosiy omili sifatida
8. Rakobat kuchlari nazariyasi
9. M. Porterning rakobat besh kuchi modeli
10. Rakobatbardoshlik va uning namoyon bulish shakllari

11. Uzbekiston iktisodiyotining rakobatbardoshligini baxolashga nisbatan uslubiy yondashuvlar
12. Strategik rejalarning SWOT taxdili va SWOT taxdili boskichlari.
13. Milliy iktisodiyot rakobatbardoshligini oshirishning ijtimoiy omillari
14. A. Marshallning tanlash zrkinligi kontseptsiyasi
15. M. Porterning milliy rombi.
16. Narx shakllanishi milliy iktisodiyot rakobatbardoshligining asosiy omili sifatida
17. Rakobat ustunligi va unga erishish kontseptsiyalari
18. Milliy iktisodiyotning rakobat ustunliklarini shakllantirishning metodologik asoslari
19. Rakobatning innovatsiyalarni tadbik etish strategiyasi
20. Rakobatning differentsiallash strategiyasi
21. Rakobatning bozor taxmonlari strategiyasi
22. Uzbekistonda rakobatchilik muxitining vujudga kelishi va monopoliya ga karshi konunchilik
23. Rakobat muxitini shakllantirishning innovatsion omillari.
24. Respublikamizda soglom rakobat muxitini yaratishga oid Uzbekiston Respublikasining maxsus konunlari
25. Rakobatning innovatsiyalarni tadbik etish strategiyasi
26. Rakobatning differentsiallash strategiyasi
27. Uzbekistonda rakobat munosabatlarini shakllantirishning iktisodiy institutlari.
28. Rakobatni rivojlantirishning zamonaviy tendentsiyalari
29. Globallashuv sharoitida Uzbekistonning jaxon xujalik tizimiga integratsiyalashuvining asosiy yunalishlari

1-ilova.

Kurs ishi mavzusi rejasini tuzish bo'yicha na'muna.

Mavzu: Raqobatbardoshlik va uning namoyon bo`lish

Reja:

Kirish:

1. Raqobatbardoshlik tushunchasining iqtisodiy mazmuni va o`ziga xos xususiyatlari.
2. Mamlakatlarning raqobatbardoshlik kontseptsiyasi
3. Firma raqobatbardoshligini tavsiflovchi muxim ko`rsatkichlar.
4. Jaxon Iqtisodiy Forumi (JIF)ning mamlakatlar raqobatbardoshligini baxolash metodikasi.
5. Iqtisodiy rivojlanishning raqobatbardoshlik strategiyasini ishlab chiqish va amalga oshirish borasida chet el tajribasidan foydalanish

Xulosa.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

2-ilova.

Kurs ishi titulini rasmiylashtirish bo'yicha na'muna.

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O'RTA MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI

Namangan davlat universiteti

"IQTISODIYOT " KAFEDRASI

"GLOBAL IQTISODIY RIVOJLANISH" fanidan

KURS ISHI

Mavzu: ____
____

Bajardi: ____________________fakulteti, _____________guruhi talabasi ______________________________

Tekshirdi: ______________________________

Kurs ishi taqrizga topshirilgan sana **"____" _______202_ y.**		**Kurs ishi taqrizdan qaytarilgan sana** **"____" _______202_ y.**
Kurs ishi himoya qilingan sana **"____" _______201_ y.**	____________ **(imzo)**	**Komissiya a'zolari:** ___________________
Baho "_____" _________	____________ **(imzo)**	___________________

NAMANGAN – 2022

Tavsiya etiladigan adabiyotlar ro'yxati

Asosiy adabiyotlar

1. Porter, M.E. The Competitive Adventage: Creating and Sustaining Superior Performance. NY: Free Press, 2010/
2. Michaei E. Porter. Competitive strategy; Techniques Anaiyzing Industries and Competitors. The free press. New York. London. Toronto. Sidney. Singopore. 2005.
3. Alimov R.O., Rasulev A.F., Qodirov A.M. "Uzbekiston iqtsodiyotining raqobatbardoshligini oshirish muammolari: nazariya va amaliyot". Monografiya. T.:CONSAUDITINFORM- NASNR, 2006. —438 b.
4. Porter M. "Konkurentnoe preimushestvo" 2-e izdanie. Moskva-2006. – 1200s
5. Porter M. "Konkurentnaya strategiya" 2-e izdanie. Moskva-2006. – 936s
6. Rubin Yu.B. Konkurentsiya: Uporyadochennoe vzaimodeystvie v professionalьnom biznese. - M.: Market DS, 2010. -464 s.
7. Taranuxa Yu.V. «Konkurentsiya i konkurentnaya strategiya». Uchebnoe posobie. M6 2008. - 270 s.
8. Filosofova T.G, Bъjov V.A. Konkurentsiya innovatsii. Ucheb. posob. - M.: YuNITI-DANA, 2008. - 295 s.
9. CHepurin M.N.,. Kiseleva Ye.A. «Kurs ekonomicheskoy teorii». Uchebnik. -M: «ASA», 2009.-758 s.
10. SHodmonov SH.SH., G'ofurov U.V. Iqtisodiyot nazariyasi. Darslik. - T.: IQTISOD-MOLIUA, 2010.-728 b.

Qo'shimcha adabiyotlar

1. Mirziyov SH.M. Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik - har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak. Uzbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2016 yil yakunlari va 2018 yil istiqbollariga bag'ishlangan majlisidagi Uzbekiston Respublikasi Prezidentining nutqi. // Xalq so'zi gazetasi. 2018 yil 16 yanvarь, №11.
2. Uzbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi - T.: Uzbekiston, 2014. - 46 b.
3. Inson taraqqiyoti. Darslik. I.f.d., prof. Q.X. Abdurahmonov tahriri ostida. - T.: G'ap ua 1expo1og]ua, 2014. - 476 s.
4. Gorbunov A. Natsionalьnaya konkurentosposobnostь. - M.: «Ankil», 2010.-256 s.
5. Mazilkina Ye.I, Panichkina T.G. Upravlenie konkurentosposobnost'yu. Ucheb. posob. - «Omega-L», 2009. - 325 s.
6. Mikroekonomika: ucheb. / Pod.red. Gryaznovoy A.G. i Yudanova A.Yu. M.: KNORUS, 2010.-704 s.
7. Nosova S.S. Ekonomicheskaya teoriya. Uchebnoe posobie. M.: KNORUS, 2010. — 510 s
8. Samuelson Pol E., Nordxaus Vilьyam D. Ekonomika. Uchebnik. 18-e izd.: Per s angl. - M.: OOO «I.D.Vilьyams», 2009. - 1360 s.

Internet saytlari

1. www.gov.uz - O’zbekiston Respublikasi xukumat portali.
2. www.Lex.iz - O’zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi.
3. www.esonomist.com
4. www.wordeconomics.com
5. www.tradingeconomics.com
6. **www.ereport.ru - Obzornaya informatsiya po mirovoy ekonomike**
7. **www.stplan.ru - ekonomika i upravlenie**

“GLOBAL IQTISODIY RIVOJLANISH”
fanida qo’llaniladigan atamalarning

GLOSSARIYSI

Bozor - 1) talab va taklif uchrashadigan joy, bu yerda ishlab chiqarilgan mahsulotning jamoatchilik sezayotgan extiyojga mos kelish darajasi aniklanadi, mazkur tovarning boshqa raqobatchi tovarlar bilan raqobatbardoshligi takkoslanadi; 2) tovar, xizmat va boshqa mulk turlari bilan almashish sohasi; 3) iste’molchilar guruhi; 4) mazkur tovarning barcha xaridorlari; 5) tashkillashtirilgan savdo joyi; 6) tovar va xizmatlarni olish manbai; 7) kandaydir maxsulot yoki xizmatlarning virtual yoki tabiiy aks ettirilgan mavjud yoki potentsial xaridorlari va sotuvchilari majmui; 8) birja.

Bozorsegmenti - taklif etilayotgan bitta mahsulot turi va marketing kompleksiga bir xilda munosabatda bo’luvchi iste’molchilar guruxi majmui.

Bozornisegmentlash - bozorni xar biri uchun aloxida tovarlar yoki marketing kompleksi talab kilinishi mumkin bulgan xaridorlarning anik guruxlariga bulish, taksimlash.

Bozorni tadqiq etish - 1) muntazam ravishda ishlab chikarish bozorlarini (ishlab chikarishni takomillashtirish uchun), ularning mavjud va potentsial iste’molchilar extiyojini kondirish uchun tovar va xizmatlar ishlab chikarishni ta’minlash kobiliyatini tadqiq etish. Tadqiqotlar sotuv bozori, ishchi kuchi bozori, kapital bozori, xamda xom-ashyo va materiallar bozorini kamrab oladi; 2) bozori sigimi, saloxiyati, raqobatchilik muxiti va narx tavsifnomalari tugrisidagi ma’lumotlarni olish uchun bitta yoki bir nechta bozorlarning sifat va mikdoriy taxlili.

Bozorning raqobatchilik xaritasi - 1) raqobatchilarini bozorda egallab turgan urniga kura tasniflash; 2) bozorda raqobatchining urnini nazorat kilish imkonini beruvchi raqobatchilar ulushini taksimlash. Anik tovar bozorlarida raqobatchilarning urnini talil kilish natijasida aniklanadi.

Brending - marketing kommunikatsiyalari tizimining firma stili va uning elementlarini ishlab chikish, firmani raqobatchilardan ajratib turuvchi uziga xos imidjini yaratish soxasi

Gorizontaldiversifikatsiya - firma assortimentini ayni paytda ishlab chikarilayotgan maxsulotlar bilan boglik bulmagan, birok mijozlarning kizikishini uygotishi mumkin bulgan maxsulotlar bilan tuldirish.

Demping - tovarni urtacha bozor narxidan arzon, ba'zida xatto uz tannarxidan arzon narxda sotish. Kupchilik garb mamlakatlarida milliy ishlab chikaruvchilar foydasini ximoya kiluvchi va aksari xollarda boshqa mamlakatlardan raqobatning kuchli emasligi sababli arzon narxda tovar olib kirishni ta'kiklovchi antidemping konunlar amal kiladi.

Diversifikatsiya - 1) tovar strategiyasi turi, unga asosan korxona ishlab chikarilayotgan maxsulotlar sonini kengaytiradi; 2) yangi bozorlarni egallab olish va kushimcha foyda olish maksadida ishlab chikarishning bir-biri bilan boglik bulmagan ikki yoki undan ortik turini bir vaktning uzida kengaytirish va rivojlantirish.

Imidj - tovar obrazi, uning biron narsani eslatishi, uxshashi va aks ettirishi, tovar bozori iktisodiyotiga chambarchas boglik bulgan ijtimoiy-psixologik xolat. Tovar imidji tovarning reputatsiyasi, tovar markasi, tovar ishlab chikarilgan korxona va mamlakat bilan assotsiatsiyalashadi.

Informatsiya (axborotlar, ma'lumotlar) - 1) ishlarning axvoli xakida xabardor kilish; 2) tadbirkorlik, marketing va boshqa faoliyat turlari oldida turgan vazifalarni bajarishda yordam berishi mumkin bulgan turli xil bilim va ma'lumotlar; 3) marketing tizimi sub'ektlarining uzaro munosabatlar jarayonidagi bevosita va teskari aloka natijalari tavsifnomasi; 4) turli xil energiyalarning uzaro alokalari natijasi.

Iste'molchining mustakilligi (suvereniteti) - iste'mol xukukining mustakilligi, karam emasligi, xukukning mustakil yunalishi bulib, tovar va xizmatlar bozorida iste'molchining manfaatlarini ximoya kilishga karatilgan koida va yuriknomalar majmuidan iborat.

Kommunikativ siyosat - 1) korxonaning istikboldagi xarakatlar kursi xamda talabni shakllantirish, iste'molchilar extiyojini kondirish va foyda olish maksadida tovar va xizmatlarni bozorga olib kirish buyicha samarali va barkaror faoliyatni ta'minlovchi marketing tizimining barcha sub'ektlari bilan uzaro xarakatlarni tashkil etish va kommunikativ vositalar (kommunikativ miks) majmuasidan foydalanish strategiyasining mavjudli. 2) ragbatlantirish majmuasini ishlab chikish, ya'ni biznes - xamkorliklarning uzaro alokalari samarali bulishini ta'minlash buyicha, tadbirlar, reklamani tashkil etish, savdoni ragbatlantirish usullari, jamoatchilik bilan aloka va shu kabilar.

Konglomeratdiversifikatsiya - firma assortimentini na firmada kullanayotgan texnologiyalarga, na ishlab chikarilayotgan maxsulotlarga, na xozirgi bozorga xech kanday alokasi bulmagan maxsulotlar bilan tuldirish.

Konsьyumerizm - iste'molchilar xukuki va manfaatlarini ximoya kilish buyicha tashkil kilingan xarakt, iste'molchilar xavfligi, ularning iktisodiy manfaatlarini muxofaza kilish, sifatsiz tovar ishlab chikarish girrom raqobatchilikkkava karshi kurash bilan boglik buladi.

Kontsentrik (markazlashtirilgan) diversifikatsiya - firma assortimentini mavjud tovarlarga texnik va marketing nuktai nazaridan uxshash bulmagan maxsulotlar bilan tuldirish.

Korporativ reklama - anik bir tovar markasiga emas, balki tulik tovarlar assortimentiga extiyoj yaratuvchi reklama.

Makromuxit - firmaning marketing muxiti tarkibiy kismi, ijtimoiy jixatdan mikromuxitga ta'sir kursatuvchi kuchlarga karaganda keng ifodalanuvchi omillar, masalan, demografik, iktisodiy, tabiiy, texnik, siyosiy va madaniy omillar.

Maksadli bozor - u yoki bu maxsulotni sotish bozorini tadqiq etish natijasida tanlangan, marketing xarajatlarining minimalligi bilan tavsiflanuvchi va firma faoliyati natijalarining asosiy ulushini (kismini) ta'minlovchi bozor.

Marketing axborot tizimi (MAT) - 1) marketing tadbirlarini rejalashtirish, xayotga tatbik etish va nazorat maksadida anik, dolzarb ma'lumotlarni uz vaktida tuplash, tasniflash, taxlil kilish, baxolash va undan marketing soxasida foydalanish maksadida tarkatish uchun muljallangan metodik usullar, asbob-uskunalar va odamlarning muntazam faoliyat kursatuvchi uzaro alokalar tizimi; 2) marketing soxasida karorlarni ishlab chikish va kabul kilish jarayonida foydalaniluvchi ma'lumotlarni tuplash, taxlil kilish va yetkazish usullari, asbob-uskunalar va xodimlar majmui.

Marketingbyudjeti - firmaning marketing faoliyatini amalga oshirishdagi xarajatlar, foyda va daromadlar mikdori detallashtirilgan tarzda (marketing kompleksi elementlari yoki marketing tadbirlari buyicha) aks ettirilgan kursatkichlar tizimi, marketingning moliyaviy rejasi, korxona marketing rejasining bulimi. Marketing byudjetini rejalashtirish maksadli foydaga asoslanishi yoki foydani optimallashtirishdan kelib chikishi mumkin.

Marketing jarayoni - yangi extiyoj va goyalarni izlab topish, tanlash va ularni tovar yoki xizmatga aylantirish, bu tovarlarni izlab chikish va bozorlarda yoki savdo taksimot tarmoklariga sotish bilan boglik xarakatlar va boskichlarning tartibga solingan majmui.

Marketing kommunikatsiyalari tizimi - 1) marketing tizimining tashki muxit bilan uzaro alokalari jarayonida sub'ektlar (junatuvchi va kabul kiluvchi), vositalar, kanallar, tugri (xabar) va teskari (kabul kiluvchining taxriri) alokalar majmui; 2) insonlar urtasidagi uzaro aloka shakl va vositalari majmui.

Marketing kontseptsiyasi - 1) bozor munosabati sharoitlarida faoliyat kursatayotgan firma, tashkilot yoki shaxsning ish yuritish, tadbirkorlikni tashkil etish falsafasi; 2) korxonaning yakuniy maksadi - daromad olish va iste'molchilar extiyojini kondirish uchun foydalaniluvchi marketing faoliyatining asosiy vositalari, koida va goyalari tizimi. Atrofdagi anik xolatga, bozor munosabatlari rivojlanish darajasiga karab an'anaviy, ishlab chikarish, savdo. Tovar, ijtimoiy va servis kontseptsiyalarini ajratib kursatish mumkin.

Marketing karori - 1) iste'molchilarning tovar va xizmatlarga talabini barkaror shakllantirish, rivojlantirish va kondirish uchun zarur bulgan marketing tadbiri yoki tadbirlari majmui variantlar ichidagi tanlash, javob; 2) firma, tovar va xizmatlarning raqobatchilik ustunligini saklab kolish yoki yaxshilash uchun marketing tizimi sub'ekt va ob'ektlariga maksadli yunaltirilgan ta'sir kursatish.

Marketing karori kabul kilishning samaradorligi - 1) marketing vazifasini bajarishning kurib chikilayotgan (kutilayotgan) kuplab variantlari orasidan tanlab olishda iktisodiy tavakkalchilik narxining natijasi, foydalilik kursatkichi; 2) marketing vazifasini bajarishning tanlab olingan variantining iktisodiy samara keltirish kobiliyati.

Marketing majmuasi (marketing - miks) - marketing retsepti, undan foydalanish korxonaga maksadli bozorlar extiyojlarini kondirish va atrof-muxitdagi uzgarishlarga moslashishda eng yaxshi kursatkichlarga erishishga imkon beradi. Eng sodda marketing retsepti tovar, narx, savdo va kommunikatsiya siyosati soxasida (4R:Rroduct, Price, Plase, Promotion) muvofiklashtirilgan chora-tadbirlar utkazishni talab kiladi.

Marketing modellari - 1) foyda olish yoki uni ustirish maksadida tovar va xizmatlarga talabni yaratish va takror ishlab chikarish buyicha uzaro alokalar jarayonida marketing tizimi sub'ektlari xulk-atvorini kursatish, sifat va sonlar jixatidan aks ettirish shakli; 2) marketing tizimini loyixalashtirish, rejalashtirish, tashkil etish, faoliyat kursatish va rivojlanishda marketing muxiti va sub'ektlarining funktsional, sabab-okibat va resurs alokalarini ifodalovchi va aks ettiruvchi (imitatsiya, regressiya, korrelyatsiya va x.k.) modellar majmui; 3) marketing-miks yoki uning tarkibiy kismlari modellari (tovar siyosati modeli, narx xosil bulish modeli, reklama modeli va x.k.).

Marketing uzaro alokalari - 1) xizmat kursatish tadbirkorligining tovar xayotiylik davrining xar bir boskichida barcha bozor sub'ektlari bilan alokalarni rejalashtirish, tashkil etish va boshqarish jarayonida barcha faoliyat turlari va resurslarni kamrab olishga yunaltirilgan istikbolli kontseptsiyasi. Mijoz bilan uzok muddatli uzaro munosabatlarga va bitimda ishtirok etuvchi tomolar maksadlarini kondirishga yunaltirilgan kontseptsiya; 2) bajarish ma'suliyatini taksimlash va kengaytirish tamoyillari buyicha marketingni tashkil etish usuli.

Marketing operatsiyalari tadqiqoti - 1) marketing karorlarini ishlab chikish va kabul kilish tizimida foydalaniluvchi usullar (matematik dasturlashtirish, uyinlar nazariyasi, karorlar nazariyasi, tasvirlarni tanib olish nazariyasi va xokazo) yigindisi; 2) "boshqa usullar yordamida bundan xam yomon javob beriladigan amaliy savollarga yomon javob berish san'ati" (T.A.Saati, operatsiyalar tadqiqoti soxasidagi amerikalik mutaxassis)

Marketing rejasi - belgilangan marketing maksadlariga erishishda yordam berishi kutilayotgan chora-tadbirlarning ketma-ketlikda detalli ravishda ifodalanishi.

Marketing saloxiyati (potentsiali) - 1) korxona saloxiyatining ajralmas kismi; 2) tovar, narx kommunikatsiya va savdo siyosati, talabni urganish soxasida samarali marketing tadbirlarini rejalashtirish va utkazish xisobiga marketing tizimining korxonnaning doimiy raqobatbardoshligi, tovar va xizmatlarning bozordagi iktisodiy va ijtimoiy kon'yunkturasini ta'minlash kobiliyatlari majmui.

Marketing tadqiqoti dizayni - 1) marketing tadqiqoti jarayoni va modelini loyixalashtirish va tuzish; tadqiqotni utkazish, marketing axborotlarini izlab topish uchun ratsional rejalarni ishlab chikish. Kulda yoki axborot texnologiyalari yordamida amalga oshirilishi mumkin; 2) marketing tadqiqoti sub'ektlari xulk-atvorining uzgarish xolatlarini urganish va bashorat kilish buyicha ijodiy jarayon.

Marketing tizimi - bozor muxitining mustakil, foyda olish maksadida tovar va xizmatlarga talabni shakllantirish va rivojlantirish buyicha uzaro uzluksiz alokada buluvchi ijtimoiy-iktisodiy elementlar majmui. Marketing tizimi uz ichiga kuyidagilarni kiritadi; ishlab chikaruvchi firma, ta'minotchi firma, raqobatchi firma vositachi firma, iste'molchi (bozor).

Marketing tizimini axborot bilan ta'minlash - 1) marketing xujjatlarini rasmiylashtirish usullari va vositalari majmuasi, marketing tizimining xolati va xulk-atvori tugrisidagi ma'lumotlarni izlab topish, kodlashtirish va saklashni tashkil etish; 2) marketing tizimining normal faoliyat kursatishini ta'minlovchi kuyitizimlardan biri (tashkiliy, xukukiy, iktisodiy, texnik, dasturiy, matematik ta'minot va boshqalar); 3) marketing axborotlari manbai, uning asosida korxona menedjmenti turli xil boshqaruv karorlarini kabul kiladi; 4) ma'lumotlarni olish, ishlov berish, sistemalashtirish va ularni "iste'mol uchun tayyor" axborotga aylantirish.

Marketing tizimining samaradorligi - 1) marketing tizimining marketing xarajatlari belgilab kuyilgan xolda tovar va xizmatlarga talabni takror ishlab chikarishni tuxtovsiz shakllantirish jarayonini ta'minlash kobiliyati kursatkichi; 2) marketing tizimi faoliyatining sifat kursatkichi; 3) marketing tizimi sub'ektlarining resurslar ayirboshlash jarayonida uzaro alokalari natijaviyligining kompleks kursatkichi.

Marketing faoliyati - 1) tadbirkorlik soxasida bajariladigan ishlar va vazifalar turi; 2) talabni shakllantirish va takror ishlab chikarish, firmaning foyda olishini ta'minlash maksadida amalga oshiriluvchi marketing funktsiyalari (marketing tadqiqotlari, savdo, narxning xosil bulishi, tovarni yetkazib berish, marketing razvedkasi, bengmarketing va x.k.) bilan boglik faoliyat; 3) bozor iktisodiyotida takror ishlab chikarish zanjirining barcha buginlarida marketing vositalari va falsafasini kullash jarayonini kamrab oluvchi xamda tovar yoki xizmat talabni kondirish va foyda keltirish uchun nimani, kaerda, kancha va kanday kilib ishlab chikarish lozim degan savollarga javob berishga imkon beruvchi xar kandan faoliyat.

Marketing faoliyatining iktisodiy samaradorligi - 1) marketing faoliyatining oralik va yakuniy maksadlarini amalga oshirishga javob beruvchi nisbatan kup turli (marketing jarayonining barcha boskichlari buyicha) natija; 2) marketing faoliyatini amalga oshirish samarasining (natijasi) bu jarayonda sarflanuvchi barcha xarajatlarga nisbati; 3) marketing faoliyati bilan boglik xarajatlar kaytimi, natural yoki kiymat (narx) shaklida aks ettirilgan natija va samaraning marketing faoliyatini tashkil etish va amalga oshirish uchun zarur bulgan barcha (moddiy-texnik mexnat va xokazo) resurslarga nisbati yordamida baxolanadi.

Marketing xarajatlari - tovar va xizmatlarni shakllantirish va takror ishlab chikarish buyicha marketing chora-tadbirlari va marketing faoliyatini amalga oshirish uchun zarur bulgan sarf va chikimlar yigindisi. Marketing xarajatlarining asosiy tarkibiy kismlari: boshqaruv xarajatlari, marketing bulimi xodimlari maoshi, amortizatsion ajratmalar, marketing bulimining normal faoliyat kursatishi uchun zarur bulgan material va resurslar, tovar siyosati, narx siyosati, kommunikativ siyosat, savdo va distributiv siyosat uchun sarflanuvchi xarajatlar.

Marketing chora-tadbirlarining iktisodiy samaradorligi - 1) marketing chora-tadbirlarini amalga oshirish samarasining (natijasi) buning uchun sarflangan barcha xarajatlar mikdoriga nisbati; 2) marketing majmuasining (marketing-miks) samaradorlik kursatkichi. Natural va kiymat shaklida ulchanadi.

Marketingda tarmok yondashuvi - marketing tizimi sub'ektlarining nafakat ikkitomonlama (xaridor va sotuvchi) emas, balki kuptomonlama uzaro alokalari jarayonini aks ettirish kontseptsiyasi. Tarmok yondashuvi na sotuvchilar va na

xaridorlar uzlariga xamkorni tanlash va ularni almashtirishda erkin emas, chunki resurslar uzgarganda ularning bir-biriga karamligi yuzaga keladi, ya'ni alokalar almashuvi buziladi degan fikrni olga suradi. Marketing tarmogi a'zolari urtasida resurslar ayirboshlash “karamlik” va “xokimlik” manbai xisoblanadi. Marketing tarmogi uchta uzaro boglik tarkibiy kismdan iborat: ishtirokchilar (firmalar), resurslar va faoliyat turlari. Tarmok yondashuvi resurslarning turli xilligi va ularni ierarxik nazorat kilishni talab kiladi.

Marketing-miks (marketing majmuasi) - 1) marketing tuzilishi; marketing tizimining tarkibiy kismlari, elementlari; marketing tarkib topuvchi jarayonlar; 2) marketing xarajatlari tuzilishi; 3) marketing retsepti; tovar yoki xizmatlarni ishlab chikaruvchidan iste'molchiga yetkazib berish chora-tadbirlarining majmuaviy dasturi.

Marketingni rejalashtirish - marketing rejasini tuzish, tovarlarni sotish xajmining usishi va firma foydasini maksimallashtirishga karatilgan marketing strategiyaisi tanlash bilan boglik jarayon.

Marketingning tashkiliy tuzilmalari - menejmentning asosiy tamoyillari - markazlashtirish, detsentralizatsiya va moslashuvchanlikni modifikatsiya kilishga asoslangan marketing xizmati asosiy bulinmalarining uzaro xarakatlari sxemasi turlari. Funktsional, maxsulot, bozor va matritsa strukturalari va ularning modifikatsiyalarini ajratib kursatish mumkin.

Mikromuxit - firma marketing muxitining tarkibiy kismi, bevosita firmaning uziga va uning mijozlarga xizmat kursatish imkoniyatlariga munosabatlariga taallukli kuchlar, ya'ni ta'minotchilar, marketing vositachilari, mijozlar, raqobatchilar bilan ifodalanadi.

Motivatsiya - 1) extiyojlarni kondirish buyicha karor kabul kilishda individuumlar xarakatini faolashtirish maksadida ularning motivlarini kuchaytirish jarayoni; 2) xaridorning xarid kilish karorini kabul kilish jarayonida uning faolliga ta'sir kursatuvchi majburlovchi xarakatlar.

Mulьtimedia-texnologiyalar - 1) reklama faoliyatini rejalashtirish, tashkil etish va boshqarish jarayonida foydalaniluvchi zamonaviy audio-, tele-, vizual va virtual kommunikatsiya vositalari majmui; 2) marketingni boshqarish tizimini tashkil etish tizimiga kiritiluvchi tovar va xizmatlarni xarakatlantirish usul va vositalari.

Narx - 1) kiymatning pul kurinishida aks ettirilishi, iste'molchilar tovarga ega bulish uchun tulashlari lozim bulgan pul mikdori. Firma belgilagan narx kabul kilinuvchi taklifning kiymatiga mos kelishi lozim; 2) marketing-majmuasi, marketing-miksning samarali vositasi.

Narx xosil bulishi usullari - maxsulot va xizmatlar narxini shakllantirishda kullanuvchi usullar. Xarajatlarga asoslangan, xaridorlar liniyasiga asoslangan va raqobatchilar narxiga asoslangan turlari mavjud.

Narxsiyosati - narxni va narx xosil bulishini boshqarish tadbir va strategiyalari, tovar yoki xizmatlarga ishlab chikarish xarajatlari va bozor kon'yunkturasiga mos keluvchi, xaridorni kondiruvchi va rejalashtirilgan foydani keltiruvchi narx belgilash san'ati.

Urov (upakovka) - 1) tovar solinuvchi, joylashtiriluvchi idish, material. Tovar ishlab chikarilgandan sung uning xususiyatlarini saklash xamda yukni tashishda kulaylik yaratish uchun muljallanadi; 2) muxim reklama manbai.

Press-reliz - gazeta va jurnallar, tele va radio redaktsiyalari ularni kiziktirayotgan ma’lumotlarni olishi mumkin bulgan byullenteнь, pablik rileyshnz vositasi.

Prognozlash (bashorat kilish) usuli - urganilayotgan ob’ektning utmishdagi va xozirgi ma’lumotlarini taxlil kilishga asoslangan ilmiy asoslangan oldindan kura bilish. Turli xil tarkibiy kismlarni prognozlashga asoslangan kiska muddatli (1,5) yilgacha, urta muddatli (5 yil) va uzok muddatli (10-15 yil) prognozlar mavjud. Takdim etish shakliga kura, mikdoriy va sifat prognozlariga, tadqiqot ob’ektlarini kamrab olish buyicha umumiy va kisman prognozlashga taksimlanadi.

Raqobat - 1) aloxida shaxslar urtasida xar biri uzi uchun shaxsan erishini maksad kilgan bitta yunalishdagi, xususan tadbirkorlar urtasida kattarok foyda olish, savdo bozori, xomashyo manbalari uchun kurash; 2) moddiy va ma’naviy ne’matlar yaratish, sotish va iste’mol kilsh jarayonida bozor tizimi sub’ektlarining kommunikatsiyasi, kurashi, uzaro alokalari iktisodiy jarayoni; 3) bozor munosabatlarining tartibga soluvchisi, FTT va jamoatchilik ishlab chikarishining samaradorligini kuchaytirish stimulyatori.

Raqobatchilikmuxitidiagnostikasi - marketing tadqiqotining raqobatchilar xatti-xarakatlarining ichki motivlari xakida tulik va anik tasavvurni shakllantirish uchun zarur bulgan uziga xos mustakil boskichi.

Regional marketing - 1) regionda marketing faoliyatini tashkil etish; 2) regionning maxalliy, milliy va xalkaro investorlarga kursatiluvchi xizmat va tovarlar marketingi; 3) regionning ijtimoiy-iktisodiy rivojlanishni boshqarish tizimidagi marketing.

Reklama -1) goya, tovar va xizmatlarni ma’lum xomiy nomidan takdim etish va taklif kilishning shaxsiy bulmagan pulli shakli; 2) tovar va xizmatlar sifatini xaridorlarning talab va extiyojlari tiliga ugirishga intiluvchi kommunikatsiya shakli.

Reklamaauditoriyasi - muayyan axborot manbalari orkali elon kilingan reklama xabarlarini eshitishi, kurishi va ukishi mumkin bulgan barcha shaxslar.

Reklama samaradorligi - reklama vositalarining ishlab chikaruvchi yoki vositachilari manfaatlari yulida iste’molchilarga ta’sir kursatish darajasi. Reklama murojaatidan oldin va keyin aniklanadi. Reklamaning savdo natijalariga kursatuvchi ta’sirini aniklash (iktisodiy samaradorlik) reklama xarajatlarini avvalgi faoliyat natijalari buyicha tovar sotish xajmiga nisbati yordamida aniklanadi. Bu usulning anikligi yukori emas, chunki savdo natijalariga reklamadan tashkari boshqa kuplab omillar xam ta’sir kursatadi.

Servis(xizmat kursatish) - korxona marketing faoliyatining mashinalar, asbob-uskunalar va transport vositalarini sotish va ekspluatatsiya kilishni ta’minlovchi bulimi, kuyi tizimi.

Sifat - tovarning muayyan iste’molchilar extiyojini kondirish kobiliyatini belgilab beruvchi, kuyilgan talablarga mos keluvchi xususiyatlari majmui. Oldi-sotdi shartnomalarida tomonlar sifat kursatkichlari, uni tekshirish tartibi, tovar sifatining belgilangan talablarga mos kelishini tasdiklovchi xujjatlarni takdim etish tartibi kelishib olinadi, zarur xollarda tovarni sifati buyicha kabul kilish va topshirish shartlari, shuningdek tovar sifati yoki uni saklash muddati buyicha kafolatlar belgilab kuyiladi.

Strategik marketing - 1) asosiy iste'molchilar guruxlari talab va extiyojlarini muntazam, sistemali taxlil kilish, shuningdek, kompaniyaga xaridorlarning tanlab olingan guruxlariga raqobatchilarga karaganda yaxshirok xizmat kursatish va shu tarika raqobatchilik ustunligiga ega bulish imkonini beruvchi tovar va xizmatlar kontseptsiyasini ishlab chikish; 2) tashkilotlar va jismoniy shaxslar extiyojlarini taxlil kilish; 3) firmaning maksadlarini belgilab olish, rivojlanish strategiyasini ishlab chikish va muvozanatlangan tovar portfeli tuzilmasini ta'minlash; 4) strategik majmua-miks xamda muntazam uzgarib turuvchi marketing muxiti omillarini xisobga olgan xolda firmaning tovar, narx, kommunikatsiya, taksimlash va sotish soxasidagi strategik siyosatining asosiy yunalishlarini ishlab chikish jarayoni.

Strategik rejalashtirish - firmaning maksadlari, uning marketing soxasidagi potentsial imkoniyatlari urtasidagi strategik muvozanatni yaratish va kullab-kuvvatlashni boshqarish jarayoni. U firmaning anik shakllantirilgan dasturi, kushimcha vazifa va maksadlarni ifodalash, soglom xujalik portfeli va usish strategiyasiga asoslanadi.

Talab - tovar xujaligiga xos bulgan va savdo, ayirboshlash soxasida kuzga tashlanuvchi toifa. Talab bozorda turli xil tovarlar yordamida aks ettirilgan, iste'molchilarning bir-biridan fark kiluvchi kup sonli extiyojlaridan tarkib topuvchi, doimiy ravishda uzgarib turuvchi jamoatchilik extiyojlari majmuasini aks ettiradi.

Telemarketing - marketing turi bulib, uni amalga oshirish potentsial iste'molchilarga tovar va xizmatlarni real va virtual bozorlardan izlash va xarid kilish imkonini beruvchi telekommunikatsiya vositalari va Internet tarmogidan foydalaniladi.

Tijoratlashtirish (kommertsializatsiya) - yangi maxsulotni ishlab chikish boskichi; bozorga kirib borish vaktini tugri tanlash, turli bozorlarda faoliyat kursatish xajmi va ketma-ketligi, maxsulotni operativ xarakatlantirish va taksimlash buyicha samarali usullar, shuningdek, marketing rejasini ishlab chikish jarayoni.

Tovar - 1) eng umumiy kurinishda bozorda sotiluvchi maxsulot sifatida ifodalanishi mumkin bulgan iktisodiy toifa, oldi-sotdi ob'ekti; 2) maxsulotning ma'lum bir xaridorlar extiyojini kondiruvchi asosiy iste'molchilik tavsifnomalari majmui; 3) iste'molchiga kursatiladigan, maxsulotni tuldiruvchi va uni sotishni yengillashtiruvchi xizmat va imtiyozlar; 4) maxsulotnini urab turuvchi "muxit" (maxsulot dizayni, sifati, markasi, urovi).

Tovarvariatsiyasi - ishlab chikarilayotgan va bozorda mavjud bulgan tovarni uning ayrim xususiyatlari yoki kursatkichlarini uzgartirish yuli bilan modifikatsiyalash. Tovarning tabiiy (materiali, sifati), estetik (dizayni, rangi, shakli), simvolik (tovar markasining nomi) xususiyatlari va firmaning bulinmalari faoliyati bilan boglik bulgan xususiyatlari uzgartirilishi mumkin. Tovar sifatini yaxshilash, uning foydaliligini oshirish, shakli va stilini yaxshilash strategiyasi tovar modifikatsiyasining muxim strategiyasi bulishi mumkin.

Tovar innovatsiyasi - 1) maxsulotni takomillashtirishning original, sifati yaxshilangan va modifikatsiyalangan maxsulot ishlab chikarish bilan boglik bulgan uzluksiz jarayoni. Tovarning xayotiylik davri uzunligini va korxonaning rentabelligini ta'minlovchi choora-tadbirlar ichida aloxida uringa ega. Uz ichiga

maxsulotni differentsiyalash va diversifikatsiyalashni kiritadi; 2) bozorga yangi maxsulotni yoki maxsulotlar guruxini olib kirish.

Tovarsiyosati - tadbirkorlik maksadlarini belgilash va ularga erishishga yunaltirilgan tadbir va strategiyalar majmui, yangi tovar yoki tovarlar guruxini bozorga olib kirish (innovatsiya), bozorda mavjud bulgan tovarlarni zamonaviylashtirish (variatsiya) yoki ishlab chikarish dasturidan tovar ishlab chikarishni chikarib tashlash (eliminatsiya), shuningdek, assortiment siyosatidan iborat.

Tovar strategiyalari - 1) tovar siyosatining korxonaga tovar xayotiylik davrining istalgan boskichida foyda olish va savdo xajmining barkaror bulishini ta’minlashi mumkin bulgan asosiy printsipial yunalishlari. Tovar strategiyasining asosiy turlari: tovar yoki xizmatlar innovatsiyasi, variatsiyasi, eliminatsiyasi; 2) tovar nomenklaturasini optimallashtirish yunalishlarini ishlab chikish xamda firmaning samarali faoliyat kursatishi va raqobatbardoshligini ta’minlash uchun sharoitlar yaratuvchi tovarlar assortimentini aniklash.

Tovarni bozorda joylashtirish - tovarlarning bozordagi raqobatbardoshligini ta’minlash va mos keluvchi marketing majmuasini ishlab chikish uchun amalga oshiriluvchi xarakatlar.

Tovarning xayotiylik davri - tovar rivojlanishining uni ishlab chikishdan to bozorga olib kirishgacha bulgan asosiy boskichlarini aks ettiruvchi ma’lum bir vakt davri (tsikli); sotuvchining xar bir boskichda oluvchi foyda mikdori unga boglik buladi. Tovarni sotish va foyda olish jarayonida besh boskich ajratib kursatiladi: tovarni ishlab chikish (bozorgacha) boskichi, tovarni bozorga olib kirish (kiritish) boskichi, tovarni sotish xajmining usish boskichi, yetuklik (tuyinganlik) boskichi, tovarning susayish boskichi yoki tovar eliminatsiyasi.

Tovarning raqobatbardoshligi - 1) anik extiyojni kondirishda bozordagi raqobatchilar tovarlari oldida ustunlikni ta’minlovchi tovarning sifat va narx tavsifnomalari majmui; 2) tovarning raqobatchi tovarlar bozorida birinchi bulib xarid kilish kobiliyati; 3) tovarni iste’mol kilish (foydalanish) samarasining uni sotib olish va ekspluatatsiya kilishga sarflanuvchi xarajatlarga (iste’mol narxi) nisbati; 4) korxonaning milliy va jaxon tovar bozorlariga chikishi maksadga muvofikligining muxim kursatkichi.

Firmaning marketing muxiti - firmadan tashkarida faoliyat kursatuvchi xamda marketing xizmati ragbariyatining maqsadli mijozlar (xamkorlar) bilan muvaffakiyatli xamkorlik munosabatlari urnatish imkoniyatlariga ta’sir kursatish mumkin bulgan kuchlar va faol sub’ektlar majmui. Marketing tizimi makro va mikromuxitdan tarkib topadi.

Xizmat - 1) bozorga kirib keluvchi, narsa kurinishiga ega bulmaydigan iste’mol qiymatlari; 2) bir tomon ikkinchisiga kursatishi mumkin bo’lgan faoliyat yoki ne’matlar turi.

Elektron tijorat - elektron aloka vositalari yordamida tovar va xizmatlarni sotish, reklama va marketing tizimi.

Eliminatsiya - mavjud maxsulotlarni korxonaning ishlab chikarish dasturidan chikarib tashlash; tovar ishlab chikarishni tuxtatish; tovarni bozordan raqobatbardoshligi va talabni yukotganligi sababli olib chikish. Maxsulotni

eliminatsiya kilish zarurligini tekshirish uchun savdo xajmi, bozordagi ulushi, xayotiylik davridagi urni, firmaning jami aylanmasidagi ulushi, rentabelligi, kapital aylanishi va boshqa kursatkichlar kullanadi.

Yangi tovarni ishlab chikish - korxonaning uz kuchi bilan IITKI utkazish asosida original, sifati yaxshilangan va modifikatsiyalangan maxsulotlarni yaratish jarayoni. Bu jarayon odatda goyalarni ishlab chikish, tanlash, yangi tovar kontseptsiyasini ishlab chikish va uni tekshirish, marketing strategiyasini ishlab chikish, biznes taxlili, yangi maxsulotni ishlab chikish, sinov marketingi va tijoratlantirishdan iborat buladi.

Iqtisodiyot – cheklangan Iqtisodiy resurslardan unumli foydalanib, insonlar uchun zarur bo'lgan hayotiy vositalarni ishlab chiqarish va yetkazib berishga qaratilgan va chambarchas bog'liqlikda amal qiladigan faoliyatlar birligini ta'minlovchi Iqtisodiy tizim.

Ehtiyoj – insonning yashashi va kamol topishi uchun kerakli hayotiy vositalarga bo'lgan zaruriyat.

Iqtisodiy resurslar – ma'lum davrda ma'lum bir mamlakat ixtiyorida to'plangan va mavjud bo'lgan ishlab chiqarish, xizmat ko'rsatish, ularni iste'molchilarga yetkazib berish va iste'mol jarayonlarida qo'llanilishi mumkin bo'lgan vositalar, qo'r-qutlar, imkoniyatlar va manbalardir

Iqtisodiy rivojlanish - ko'p o'lchamli jarayon bo'lib, jamiyatning ijtimoiy, Iqtisodiy va ma'naviy taraqqiyotida o'z ifodasini topadi.

Iqtisodiy o'sish - YaMM (IMM, SMM, MD) miqdorining mutloq va aholi jon boshiga hamda Iqtisodiy resurs xarajatlari birligi hisobiga ko'payishida va sifatning yaxshilanishida ifodalanadi

Iqtisodiy rivojlanish nazariyasi va siyosati fanining predmeti – iqtisodiy rivojlanishning sharoitlarini, omillarini va ahamiyatini aniqlash maqsadida iqtisodiy resurslar cheklangan sharoitda jamiyatning cheksiz ehtiyojlarini qondirish maqsadida hayotiy ne'matlarni (va xizmatlarni) ishlab chiqarish, taqsimlash, ayirboshlash va ularni iste'mol qilish jarayonida vujudga keladigan iqtisodiy munosabatlar tizimini, ijtimoiy xo'jalikni samarali yuritish qonun–qoidalarini o'rganishdan iboratdir.

Uslubiyat – Iqtisodiy jarayonlarni ilmiy bilishning printsiplari, yo'llari, qonun – qoidalari, aniq hadislari tizimidir.

Ilmiy abstraktsiya – Iqtisodiy jarayonlarni ilmiy bilishda qo'llaniladigan usullardan biri bo'lib, tahlil paytida halaqit beruvchi ikkinchi darajali voqea – hodisalarni e'tibordan chetlashtirib, asosiy o'rganilayotgan hodisaning asl mohiyatiga fikrni qaratishdir.

Ishlab chiqarish usuli - ishlab chiqaruvchi kuchlar va ishlab chiqarish munosabatlari birligi hamda o'zaro ta'siri.

Ishlab chiqaruvchi kuchlar - ishlab chiqarishning shaxsiy va moddiy omillari, ya'ni ishchi kuchi bilan ishlab chiqarish vositalari birligi.

Ijtimoiy-Iqtisodiy munosabatlar - bu kishilar uchun zarur bo'lgan hayotiy ne'matlarni ishlab chiqarish, taqsimlash, ayirboshlash va is'temol qilish jarayonida vujudga keladigan munosabatlar.

Ishlab chiqarishning texnologik usuli - mehnat vositalari, materiallar, texnologiya, energiya axborotlar va ishlab chiqarishni tashkil etish majmui.

Mulkchilik munosabatlari - mulkka egalik qilish, undan foydalanish, uni o'zlashtirish va tasarruf etish jarayonida vujudga keladigan munosabatlar.

Mulkdan foydalanish - mol-mulkning Iqtisodiy faoliyatda ishlatilishi yoki ijtimoiy hayotda qo'llanilishi, ya'ni uning nafli jihatlarining bevosita iste'mol qilinishi.

Mulkni tasarruf etish - mol-mulk taqdirini mustaqil hal qilish.

Mulkka egalik qilish - mulkdorlik huquqining uning egasi qo'lida saqlanib turishi va yaratilgan moddiy boyliklarni o'zlashtirishning ijtimoiy shakli.

Mulk ob'ektlari - mulkka aylangan barcha boylik turlari.

Mulk sub'ektlari - mulk ob'ektini o'zlashtirishda qatnashuvchilar, mulkiy munosabatlar ishtirokchilari.

Xususiylashtirish - mulkka egalik huquqining davlatdan xususiy shaxslarga o'tishi.

Davlat tassarrufidan chiqarish - davlat mulki hisobidan boshqa nodavlat mulk shakllarining vujudga keltirilishi.

Iqtisodiy o'sish – YaIM, SMM, MD miqdorining mutloq va aholi jon boshiga hamda iqtisodiy resurs xarajatlari birligi hisobiga ko'payishida va sifatining yaxshilanishida ifodalanadi.

Iqtisodiy o'sish mezoni – iqtisodiy o'sishni nisbatan to'liq darajada baholash imkonini beradigan ko'rsatkichni xarakterlaydi.

Iqtisodiy o'sishning ko'rsatkichlari – iqtisodiy o'sishni aniqlashda foydalaniladigan qiymat, ijtimoiy naflilik va natural (jismoniy) ko'rsatkichlar tizimidan iborat.

Ekstensiv iqtisodiy o'sish – ishlab chiqarishga qo'shimcha iqtisodiy resurslarni jalb qilish orqali ishlab chiqarish hajmining ortib borishi.

Intensiv iqtisodiy o'sish – ishlab chiqarish omillarining mavjud darajasida, ulardan foydalanish samaradorligini oshirish orqali mahsulot ishlab chiqarish hajmining ko'payib borishi.

Iqtisodiy o'sish omillari – iqtisodiy o'sishga ta'sir ko'rsatishda o'z o'rniga ega bo'lgan va uni aniqlab beruvchi talab, taklif va taqsimlash omillarini bildiradi.

Iqtisodiy inqiroz — ishlab chiqarish xajmining keskin tushib ketishidir.

Iqtisodiy tsikl — ishlab chiqarishning bir Iqtisodiy inkirozidan ikkinchisi boshlanguniga kadar takrorlanib turadigan xarakati.

Turg'unlik (depressiya) — ishlab chiqarishning bir joyda depsinib turishini bildiradi va bu fazada Iqtisodiy faollik jonlanishi uchun shart sharoit vujudga kelish nixoyasiga yetadi.

Jonlanish — Iqtisodiy tsiklning ishlab chiqarishning barqaror kengayib borishiga utishini xarakterlovchi fazasi.

Yuksalish — Iqtisodiy tsiklning Iqtisodiyotda tulik bandlikka erishilishi, ishlab chiqarishning inkirozdan oldingi darajadan ham ortib ketishi va tulovga layokatli talabning kengayib borishini xarakterlovchi fazasi.

Tarkibiy inqirozlar — Iqtisodiyotning ayrim tarmoqlari va sohalari rivojlanishi o'rtasidagi chuqur nomutanosibliklarni ifodalaydi.

Agrar inqirozlar — qishlok xo'jaligida ruy beradigan Iqtisodiy inqirozlar bulib, tsikllik xarakterga ega bulmaydi va sanoat tsikllariga Karaganda ancha o'zoq xarakterlanadi.

Iqtisodiy o'sishning ko'rsatkichlari - Iqtisodiy o'sishni aniqlashda foydalaniladigan qiymat va natural (jismoniy) ko'rsatkichlar tizimidan iborat.

Ekstensiv Iqtisodiy o'sish - ishlab chiqarishga qo'shimcha Iqtisodiy resurslar jalb qilish orqali ishlab chiqarish hajmining ortib borishi.

Intensiv Iqtisodiy o'sish - ishlab chiqarish omillarining rivojlanib, ulardan foydalanish samaradorligini oshirish orqali mahsulot ishlab chiqarish hajmining ko'payib borishi.

Ustuvor ekstensiv Iqtisodiy o'sish - Iqtisodiy o'sishda ekstensiv omillarning ustuvor o'rniga ega ekanligini bildiradi.

Ustuvor intensiv Iqtisodiy o'sish - Iqtisodiy o'sish intensiv omillarning yuqori o'rniga egaligini bildiradi.

Natural ishlab chiqarish - bunda mehnat mahsulotlari ishlab chiqaruvchining o'z ehtiyojlarini qondirish, ichki xo'jalik ehtiyojlari uchun mo'ljallanadi.

Tovar ishlab chiqarish - bunda tovarlar o'zining iste'moli uchun emas, balki bozorda sotish, ayirboshlash uchun va boshqalarning iste'molini qondirish maqsadida ishlab chiqariladi.

Bozor Iqtisodiyoti – tovar ishlab chiqarish, ayirboshlash va pul muomalasi qonun – qoidalari asosida tashkil etiladigan va boshqariladigan Iqtisodiy tizimdir.

Bozor mexanizmi – bozor iqtisodiyotining faoliyat qilishini tartibga solishni va Iqtisodiy jarayonlarni uyg'unlashtirishni ta'minlaydigan dastak va vositalardir.

Bozor – ishlab chiqaruvchilar va iste'molchilar (sotuvchilar va xaridorlar) o'rtasida pul orqali ayirboshlash jarayonida bo'ladigan munosabatlar yig'indisidir.

Bozor ob'ekti – bozorga, ayirboshlash munosabatlariga jalb qilingan Iqtisodiy faoliyatning natijalari va Iqtisodiy resurslar, tovar, pul va unga tenglashtirilgan moliyaviy aktivlardir.

Bozor sub'ekti – bozorning, ayirboshlash munosabatlarining qatnashchilaridir.

Bozor infratuzilmasi – ayirboshlash munosabatlariga xizmat qiluvchi muassasaviy tuzilmalardir.

O'tish davri – bir Iqtisodiy tizimdan boshqasiga, mavjud Iqtisodiy munosabatlardan butunlay boshqa, yangi Iqtisodiy munosabatlarga o'tish taqozo qilinadigan davrdir.

Bozor islohotlari – bozor Iqtisodiyotini va bozor munosabatlarini shakllantirishga qaratilgan chora-tadbirlar majmuidir.

Iqtisodiy islohotlar – Iqtisodiyotda tub (yoki qisman) o'zgarishlarni amalga oshirishga qaratilgan tadbirlardir.

Iqtisodiy uklad – turli mulkchilikka asoslangan xo'jalik yuritishning shakllari va turlari.

Iqtisodiyotni erkinlashtirish – nima va qancha ishlab chiqarishni qaerga, qanday bahoda sotishni tadbirkorning o'zi belgilashi lozim. Iqtisodiyotning barcha sohalari va tarmoqlarini erkinlashtirish, xo'jalik yurituvchi sub'ektlarning erkinligi va mustaqilligini ta'minlash, tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirish uchun barcha shart-sharoitlarni yaratish demakdir.

Islohotlar kontseptsiyasi – ijtimoiy–Iqtisodiy islohotlarning asosiy maqsad va yo'nalishlari, uni amalga oshirishning vazifalari va strategik yo'llarining umumiy g'oyasidir.

Iqtisodiyotni barqarorlashtirish – tanglik holatlariga barham berish asosida makroIqtisodiy muvozanatlikni saqlash va ishlab chiqarishni yuksaltirish uchun shart-sharoitlarni vujudga keltirishdir.

Iqtisodiy muvozanat - Iqtisodiy jarayonlar, xodisalarning ikki yoki bir necha tomonining bir-biriga mos kelish holati.

Xususiy muvozanatlik - bu ikkita o'zaro bog'liq bo'lgan Iqtisodiy miqdorlar yoki Iqtisodiyot tomonlarining miqdoran teng kelishi.

Umumiy muvozanatlik - jamiyat extiyojlari bilan mavjud Iqtisodiy resurslar va ishlab chiqarish xajmining o'zaro mos kelishi.

Retsession farq - yalpi sarflarning sof milliy mahsulot xajmidan kam bo'lgan miqdori.

Inflyatsion farq - yalpi sarflarning sof milliy mahsulot xajmidan ortiqcha bo'lgan miqdori.

Mulьtipliqator samarasi - bu sof milliy mahsulotdagi o'zgarishning yalpi sarflardagi o'zgarishga nisbati.

Iqtisodiy mutanosiblik - Iqtisodiyotning turli tomonlari va soxalari o'rtasida miqdor va sifat o'lchamlarning mos kelishlik darajasi.

Iqtisodiy manfaatlar - iqtisodiy kategoriya bo'lib, ular ishlab chiqarishning alohida qatnashchilari (individlar, ularning guruhlari, sinfiy birlashmalari) o'rtasidagi ishlab chiqarish munosabatlarida ifodalanadi.

Moddiy rag'batlantirish – insonni uning mehnat natijalaridan kelib chiqib, ish haqi, mukofot shakllarida taqdirlashdir.

Ma'naviy rag'batlantirish – insonni uning faoliyat natijalari asosida orden, medal, faxriy yorliq, hurmat taxtasiga kiritish kabi shiakllarda taqdirlashdir.

Yakka shakldagi manfaat- bir kishining ehtiyojlarini ifoda etuvchi manfaatlar majmuidir

Jamoa manfaati – kishilar guruhi, korxona va firmalarga tegishli manfaatlar majmuidir.

Ijtimoiy manfaat – bu barcha jamiyat a'zolarining birgalikda ro'yobga chiqadigan manfaatlaridir.

Mehnat salohiyati - jamiyatdagi mehnatga layoqatli, bilim va malakaga, ishlab chiqara olish qobiliyatiga ega bo'lgan kishilardir.

Ilm-ma'rifat salohiyati- ilm-ma'rifatga xizmat qiluvchi moddiy va insoniy resurslar fan erishgan darajadir.

Texnika- texnologiya salohiyati- jamiyatdagi mashina –mexanizmlar miqdori, ularning tarkibi, texnikaviy darajasi va texnologik tizimlar majmuini o'z ichiga oladi.

Tabiiy salohiyat- tabiiy resurslar miqdori va sifati ishlab chiqarishning ob-havo sharoiti.

Fan-texnika taraqqiyoti - fan va texnikaning muttasil ravishda va o'zaro bog'liq holda rivojlanishidir.

Xalqaro mehnat taqsimoti - alohida mamlakatlarning tovar va xizmatlarning ayrim turlarini ishlab chiqarishga ixtisoslashuvi.

Xalqaro Iqtisodiy integratsiya - jahon mamlakatlari o’zaro Iqtisodiy aloqalarining chuqurlashtirish va barљaror rivojlanishi hamda milliy xo’jaliklar o’rtasidagi mehnat taqsimoti asosida ular xo’jalik aloqalarining birlashish jarayoni.

Ishchi kuchining xalqaro migratsiyasi – ishchi kuchi resurslarining ancha qulay sharoitda ish bilan ta’minlanish maqsadida bir mamlakatdan boshqasiga ko’chib o’tishi.

Emmigratsiya - ishchi kuchining mamlakatdan doimiy yashash joyiga chiqib ketishi.

Immigratsiya - ishchi kuchining mamlakatga doimiy yashash uchun kirib kelishi.

Erkin savdo zonalari - Iqtisodiy integratsiyaning eng oddiy shakli bo’lib, uning dorasida savdo cheklashlari bekor qilinadi.

Boj ittifoqi - yagona tashqi savdo ta’riflari o’rnatishni va uchunchi mamlakatga nisbatan yagona tashqi savdo siyosati yuritishini taqozo qiladi.

To’lov ittifoqi - milliy valyutalarning o’zaro almashinuvi va hisob-kitobda yagona pul birligining amal qilishi.

Umumiy bozor - bunda uning qatnashchilari o’zaro erkin savdoni amalga oshirish va yagona tashqi savdo siyosati o’tkazish bilan birga kapital va ishchi kuchining erkin xarakati ta’minlanadi.

Iqtisodiy va valyuta ittifoqi - Iqtisodiy integratsiyaning eng oliy shakli bo’lib, bunda Iqtisodiy integratsiyaning barcha qarab chiqilgan shakllari Iqtisodiy va valyuta-moliyaviy siyosat o’tkazish bilan birga uyg’unlashadi.

Eksport – tovarlarni chet ellik mijozlarga sotish bo’lib, bunda mazkur mamlakatda ishlab chiqarilgan tovarlar mamlakatdan tashqariga chiqariladi.

Import – chet ellik mijozlardan tovarlar (xizmatlar) sotib olib, ularni mamlakatga kiritish.

Reeksport – qandaydir mamlakat ishlab chiqaruvchi mamlakatdan tovarlarni o’z iste’moli uchun emas, balki uchinchi mamlakatga qayta sotish uchun sotib olishi.

Reimport – iste’molchi mamlakatdan reeksport tovarlarni sotib olish.

Xalqaro valyuta tizimi – xalqaro valyuta munosabatlarining davlatlararo bitimlarda huquqiy jihatdan mustahkamlangan shakli.

Valyuta kursi – bir mamlakat valyutasining boshqa mamlakat valyutasida ifodalangan bahosi.

To’lov balansi - mamlakat rezidentlari (uy xo’jaliklari, korxonalar va davlat) va chet elliklar o’rtasida ma’lum vaqt oralig’ida (odatda bir yilda) amalga oshirilgan barcha Iqtisodiy bitimlar natijasining tartiblashtirilgan yozuvi.

Iqtisodiy bitimlar - qiymatning har qanday ayirboshlanishi, ya’ni tovarlar ko’rsatilgan xizmatlar yoki aktivlarga mulkchilik huquqining bir davlat rezidentlaridan boshqa davlat rezidentlariga o’tishi bo’yicha kelishuvlar.

« GLOBAL IQTISODIY RIVOJLANISH » FANIDAN TEST SAVOLLARI

1.Tovarni qaysi hayotiylik davrida firma yuqori foyda oladi?
a) hayotga tadbiq etish
b) pasayish
v) yuksalish
g) yetilish

2. Sotishining «Ishlab chiqaruvchi - ulgurji savdogar - iste'molchi» kanalini nima ishlab chiqaradigan firma tezroq tanlab oladi?
a) sakich
b) sigaretlar
v) avtomobillar
g) kir yuvish vositalari

3.Agar kompaniya yuqori narx bilan sotuvchi yuvelir mahsulotlarini ishlab chiqarsa, uni iste'molchilari esa bir geografik hududga yig'ilgan bo'lsa, qaysi tovarni siljitish uslubi maqsadga muvofiq bo'ladi?
a) reklama
b) shaxsiy sotuv
v) pablik releyshnz
g) sotishni rag'batlantirish

4.Agar talabning yelastikligi (egiluvchanligi) katta bo'lsa, sotish hajmi qanday o'zgaradi?
a) narx ozgina tushgan holda sotish hajmi juda usadi
b) narx tushishish bilan sotish hajmi o'zgarmaydi
v) narx tushishi bilan sotish hajmi sekin usadi
g) narx tushishi bilan sotish hajmi pasayadi

5.Firma bir xil sharikli ruchka ishlab chiqaradi va bir xil narxda sotadi. Firmani reklamasi bir turda va butun bozor uchun mo'ljallangan. Firma o'z faoliyati nimaga yo'naltiradi?
a) marketing kontseptsiyasi
b) bozor segmentatsiyasi
v) kontsentratsiya strategiyasi
g) ommaviy bozor strategiyasi

6.Maqsadli bozorga chiqishda differentsiatsiyalangan marketing strategiyasi maqsadga muvofiq emas, agar:
a) tovar siyosatida firma differentsiatsiya strategiyasini ishlatsa
b) firma butun bozorni maqsadli bozor sifatida ko'radi
v) xaridorlar bozorda turli ehtiyojlarga ega bo'ladi
g) haradorlar bozorda bir xil ehtiyojga ega bo'ladi

7.Xorijiy bozorga chiqish strategiyasiga nimalar kiradi?
a) to’g’ridan- to’g’ri eksport
b) optimal bozor segmentini qidirish
v) to’g’ridan- to’g’ri eksport, korxonani investitsiyalash, litsenziyalash
g) tovarni differentsiyasi

13. Xizmatlar bozorini marketing tadqiqotlardan foydalaniladi?
a) kabinet tadqiqotlari
b) dala tadqiqotlari
v) kabinet tadqiqotlari
g) tadqiqotlardan foydalanilmaydi

17. Segmentatsiya nima?
a) iste’molchilarni bir turdagi guruhlarga bo’lish
b) o’xshashlar qatorida o’z tovari uchun joy aniqlash
v) bozorda raqobatchilarni turli guruhlarga bo’lish
g) bozorni talabga ega bo’lgan tovarlar guruhiga bo’lish

18. Turli xil ma’lumotlar va statistik adabiyotlarni o’rganish bozorni kompleks tadqiqotining qaysi uslubiga kiradi?
a) kabinet tadqiqotlari
b) dala tadqiqotlari
v) dala tadqiqotlari, kabinet tadqiqotlari
g) tanlov asosida kuzatish

22. O’sish strategiyasining asosiy yo’nalishlari nimalardan iborat?
a) intensiv o’sish, integratsion o’sish, diversifikatsion o’sish
b) intensiv o’sish
v) integratsion o’sish
g) diversifikatsion o’sish, intensiv o’sish

23. Intensiv o’sish deganda nimani tushunasiz?
a) firmaning amal qilib to’rgan doirasidagi o’sish imkoniyatlari tahlil etiladi
b) qo’shimcha faoliyatni o’zlashtirish hisobiga o’sishga erishish
v) firmaning tarmoq doirasida boshqa marketing tizimi elementlari bilan o’zaro aloqada rivojlanish imkoniyatlari tahlil etiladi.
g) firmaning tarmoq doirasidan boshqa sohalarda rivojlanish imkoniyatlari tahlil etiladi

24. Intensiv o’sishga qanday erishiladi?
a) bozorga chuqurroq kirish
b) bozor hududlarini kengaytirish
v) tovarni takomillashtirish
g) tovarni takomillashtirish, bozorga chuqurroq kirish

25. Integratsion o’sish deganda nimani tushunasiz?
a) firmaning tarmoq doirasida boshqa marketing tizimi elementlari bilan o’zaro aloqada rivojlanish imkoniyatlari tahlil etiladi
b) firmaning amal qilib to’rgan doirasidagi o’sish imkoniyatlari tahlil etiladi
v) firmaning tarmoq doirasidan o’zga sohalarda rivojlanish imkoniyatlari tahlil etiladi
g) firmaning amal qilib to’rgan faoliyatdan tashqaridagi sohalarni birlashish holati tahlil qilinadi

26. Diversifikatsion o’sish deganda nimani tushunasiz?
a) firmaning yangi yo’nalishini tanlash orqali o’sish
b) firmaning amal qilib to’rgan doiradagi o’sish imkoniyatlari tahlil etiladi
v) firmaning tarmoq doirasida birlashib faoliyat yuritishi
g) firmaning tarmoq doirasidan boshqa sohalarda rivojlanish imkoniyatlari tahlil etiladi

27. Integratsion o’sish qanday turlarga bo’linadi?
a) regressiv integratsiya
b) progressiv integratsiya, regressiv integratsiya
v) gorizontal integratsiya, regressiv integratsiya
g) regressiv integratsiya, progressiv integratsiya, gorizontal integratsiya

28. Diversifikatsion o’sish qanday turlarga bo’linadi?
a) kontsentrik diversifikatsiya, gorizontal diversifikatsiya, konglomerat diversifikatsiya
b) gorizontal diversifikatsiya, kontsentrik diversifikatsiya
v) konglomerat diversifikatsiya, jamlanma diversifikatsiya
g) jamlanma diversifikatsiya, ko’rama diversifikatsiya

29. Strategiya deganda nimani tushunasiz?
a) istiqbolni tadqiq qilish
b) uzoq muddatli maqsad
v) O’rta va uzoq muddatli maqsad
g) maqsadga erishish vositasi

30. Raqobatlilikni qanday strategiyalarini bilasiz?
a) lider strategiyasi, lider orqasidan boruvchi strategiya
b) ko’rashga chakiruvchi strategiyasi
v) lider orqasidan boruvchi strategiya
g) mutaxassis strategiyasi, ko’rashga chakiruvchi strategiya

31. Stragik rejalashtirish bosqichlari qanday?
a) korxona dasturi, maqsad va vazifalari, xo’jalik rivolantirish rejasi, korxonani o’sishi strategiyasi
b) korxona dasturi, xo’jalikni rivojlantirish rejasi

v) korxonani o’sish strategiyasi, maqsad va vazifalari, xo’jalikni rivojlantirish rejasi

g) maqsad va vazifalari, korxona dasturi

32. Marketingni situatsiyali tahlili deganda nimani tushunasiz?

a) korxonani barcha ichki resurslarini taftishi, tashqi va jalb qilingan mablag’lardan foydalanish, aniq bozorda talabni aniqlab jami resurslarni o’zaro nisbati

b) tashqi va jalb etilgan mablag’lardan foydalanish

v) aniq bozorda talabni aniqlash bilan ichki va jalb etilgan resurslarni o’zaro nisbati

g) korxonani barcha resurslarini taftishi

33. Makromuhitning asosiy omillariga nimalar kiradi?

a) iqtisodiy sharoitlar

b) demografik ma’lumotlar

v) siyosiy omillar

g) iste’molchilar

d) iqtisodiyot, ta’minotchilar, demografik omillar, siyosiy omillar, iste’molchilar, raqobatchilar, hukumat, texnologiya

35. SWOT tahlil deganda nimani tushunasiz?

a) korxonani kuchli va ojiz tomonlari, imkoniyatlari, qulayliklar va taxdidlar, strategik audit o’tkazish

b) korxonanin kuchli va ojiz tomonlari

v) qulayliklar va taxdidlar

g) korxonani ojiz tomonlari

d) qulayliklar va taxdidlar, korxona imkoniyatlari

36. Tovar bilan bog’liq strategiya va uning maqsadlari nimalardan iborat?

a) assortiment siyosatini o’zgartirish strategiyasi, ishlab chiqarishni diversifikatsiyalash imkoniyatlari, yangi tovar bilan bozorga chiqish

b) assortiment siyosatini o’zgartirish strategiyasi, bozor hududlarini kengaytirish

v) ishlab chiqarishni diversifikatsiyalash imkoniyatlari, tovarni takomillashtirish

g) yangi tovar bilan bozorga chiqish, bozorga chuqurroq kirish

d) bozor hududlarini kengaytirish, bozorga chuqurroq kirish

37. Sotishni rag’batlantirish bilan bog’liq strategiyalar va usullarning maqsadlari nimalardan iborat?

a) sotish kanalidagi kommunikatsiya strategiyasi

b) bozorni qamrab olish strategiyasi

v) savdo firmasi strategiyasi

g) sotish kanalidagi kommunikatsiya strategiyasi, savdo firmasi strategiyasi, bozorni qamrab olish strategiyasi, tovarni va kompaniyani jalb qilish obrazini tashkil etish, sotish bo’yicha agentlarni rag’batlantirish

d) sotish bo’yicha agentlarni rag’batlantirish, tovarni va kompaniyani jalb qilish obrazini tashkil etish, bozorni qamrab olish strategiyasi

39. Sifatni boshqarishda marketingni fazifasi nimalradan iborat?
a) yangi mahsulotlarni ishlab chiqish
b) bozorning mahsulotga bo’lgan ehtiyojini aniqlash
v) iste’molchilarning tovar sifatiga bo’lgan talabini aniqlash
g) firmaga mahsulotning qisqacha ta’rifini taqdim qilish
d) iste’molchilar bilan qarshi aloqani olib borish

40. Tovarning raqobat qobiliyati deganda nimani tushunasiz?
a) sifatning jahondagi eng yuqori darajasi
b) tovarning jahon bozorida raqobat qilish qobiliyati
v) eng past tannarx
g) tovarni aniq bozorda vaqtning belgilangan davrida xuddi o’xshashlari bilan raqobat qilish qobiliyati
d) tovarni maxoratini jahon bozorida o’xshash turlari bilan raqobat qilish qobiliyati

44. Marketing strategiyasi deganda nimani tushunasiz?
a) korxonaning imkoniyatlarini bozor talabiga muvofiqlashtirib borish, korxonanin istiqbol uchun bozordagi harakatlarini aniq maqsadlar bo’yicha rejalashtirish usuli chora tadirlari
b) bozorni tadqiq qilish, istiqbolni belgilash, korxonani bozordagi xatti - harakati rejasi
v) tovar va iste’molchilarni hamda raqobatchilarni o’rganish
g) bozzordagi tadbirkorlar xulqini qabul qilish majmui
d) mahsulot assortimentini kengaytirish, kommunikatsiya faoliyatini taqdim etish

45. Raqiblar o’rganishdan maqsad nima?
a) korxona faoliyatini aniqlash uchun bozor sharoitlari to’g’risida ma’lumotlar olish
b) raqobatdan ustunlikka erishish uchun kerakli ma’lumotlarni olish
v) tanlangan bozorga kirish uchun vositalar to’g’risida ma’lumot olish
g) mahsulotni tanlashda iste’molchilarga barcha omillar to’g’risida axborot yig’ish
d) raqiblarni ojiz tomonlkarini tahlil qilish

46. A. Maslou taklif etgan ehtiyojlar iearxiyasi (zinapoyasi) bo’yicha ehtiyojlar qanday guruhlarga bo’linadi?
a) absalyut va nisbiy ehtiyojlar
b) mavjud ehtiyojlar
v) fiziologik ehtiyojlar, xavfsizlikka oid ehtiyojlar, ijtimoiyo ehtiyojlar, xurmatga bo’lgan ehtiyojlar, shaxsiy kamol topish ehtiyojlari

g) fiziologik ehtiyojlar, absalyut ehtiyojlar va nisbiy ehtiyojlar
d) mavjud ehtiyojlar, ikkilamchi ehtiyojlar

47. Motivatsiya deganda nimani tushunasiz?
a) tegishli zarurat ehtiyojni birlamchi qondirish uchun amalga oshiriladigan yo’llar, uslublar
b) xodimlarni jonli mehnat faoliyatiga rag’batlantiruvchi vositalar
v) kishilar faoliyatini ruxiy yo’llar bilan maqsadga muvofiq yo’naltirish
g) kishilarni xulq- atvorini o’rganish
d) tanlashni amalga oshirishdagi xaridorlik xulq- atvori

48. Iste’mol tovarlarini savdo qilish xususiyatiga ko’ra qanday turkumlanadi?
a) kundalik ist’mol tovarlari, dastlabki tanlov asosida olinadigan tovarlar, alohida olinadigan tovarlar, alohida talabga ega bo’lgan tovarlar
b) kundalik iste’mol tovarlari, dastlabki tanlov asosida olinadigan tovarlar, alohida talabga ega bo’lgan tovarlar, passiv talabdagi tovarlar
v) passiv talabdagi tovarlar, dastlabki tanlov asosida olinadigan tovarlar
g) alohida talabga ega bo’lgan tovarlar, kundalik iste’mol tovarlari
d) kundalik iste’mol tovarlari, passiv talabdagi tovarlar

49. Xaridorlik xulq atvoriga qanday omillar ta’sir etadi ?
a) madaniy jihatdagi omillar, psihologik omillar
b) ijtimoiy omillar, psihologik omillar
v) madaniy jihatdagi omillar, ijtimoiy jihatdagi omillar, shaxsiy jihatdagi omillar, psihologik jihatdagi omillar
g) shaxsiy jihatdagi omillar, ijtimoiy jihatdagi omillar
d) madaniy jihatdagi omillar, shaxsiy jihatdagi omillar

50. Talabni bashorat qilishning qanday uslublaridan foydalaniladi?
a) dinamik qator yekstrapolyatsiyasi, interpolyatsiya, ekspert baholash, iqtisodiy - matematik modellashtirish, tarkibiy modellashtirish, iqtisodiy - statistik uslublar
b) tarkibiy modellashtirish
v) iqtisodiy - statistik modellashtirish
g) ekspert baholash, iqtisodiy - statistik uslublar
d) dinamik qator interpolyatsiyasi

51. Makrosegmentlash deganda nimani tushunasiz ?
a) bozorlarni hududlar, mamlakatlar bo’yicha segmentlash
b) mamlakatni ichida iste’molchilarni guruhlarga bo’lish
v) segmentatsiya va differentsiatsiya
g) differentsiatsiya
d) bozorning marketing tadqiqotini boshlanishi

52. Mikrosegmentlash deganda nimani tushunasiz ?
a) segmentatsiya va differentsiatsiya

b) bir mamlakat iste'molchilarini turli mezonlar bo'yicha guruhlarga bo'lish
v) mamlakatdan tashqaridagi iste'molchilarni guruhlarga bo'lish
g) mamlakatdagi eng qulay segmentni aniqlash
d) hududlar bo'yicha iste'molchilarni guruhlarga bo'lish

53. Mikrosegmentlash bosqichlari nimalardan iborat ?
a) segmentatsiya tahlili, maqsadiy marketing dasturi
b) maqsadli segmentni tanlash
v) segmentatsiya tahlili, maqsadli segmentni tanlash, pozitsiyalashtirishni tanlash, maqsadiy marketing dasturi
g) segmentatsiya tahlili, marketing dasturi
d) maqsadiy marketing dasturi, pozitsiyalashtirishni tanlash

54. M. Porter bo'yicha raqobatchilarning harakatlantiriuvchi kuchlarga kimlar kiradi ?
a) tarmoq ichidagi raqobatchilar, xaridorlar, yetkazib beruvchilar, potentsial yangi raqobatchilar, o'rnini bosadiganlar
b) ta'minotchilar, mijozlar
v) o'rinbosarlar, potentsial raqobatchilar
g) sektordagi raqobatchilar,, o'rinbosarlar
d) mijozlar, tarmoq ichidagi raqobatchilar
55. Yangi tovarlar uchun qanday narx strategiyalari qo'llaniladi?
a) «qaymog'ini olish», «erib kirish»
b) «qaymog'ini olish»
v) «yorib kirish» yoki past narx strategiyasi
g) «o'zgaruvchan narx o'rnatish»
d) «standart narx o'rnatish»

56. Narxni shakllantirishga qanday omillar ta'sir etadi ?
a) raqobat omillari
b) xarajat omillari
v) talab omillari, xarajat omillari, raqobat omillari
g) talab omillari, raqobat omillari
d) xarajat va raqobat omillari

57. Tovarga (xizmatga) bo'lgan talab marketing kategoriyasi sifatida- bu:
a) mahsulotning aniq ko'rinishidagi muhtojlik
b) tovarga (xizmatga) bo'lgan ehtiyoj
v) iste'molchilar tomonidan to'lovga kodir bo'lgan tovarga ehtiyoj
g) hamma javoblar to'g'ri
d) to'g'ri javob yo'q

58. Negativ talab holatini amalga oshirishdagi marketing turi qanday?
a) qo'llab - quvvatlovchi
b) konversion

v) rivojlanuvchi
g) hamma javoblar to'g'ri
d) to'g'ri javob yo'q

59. Firma faoliyatini to'liq diversifikatsiyasi- bu :
a) mavjud bozorda tovar (xizmat) ishlab chiqaruvchi firmaning sotishni takomillashtirish
b) mavjud bozor uchun yangi tovar (xizmat)ni ishlab chiqish
v) yangi bozorlar uchun tovar (xizmat) ishlab chiqaruvchi firmani sotishni tashkil etish
g) yangi tovarlarni yangi bozorlar uchun ishlab chiqish
d) to'g'ri javob yo'q

60. Ko'rsatilgan harakatlardan qaysi biri marketing faoliyatiga kirmaydi?
a) marketing tadqiqoti
b) reklama byudjetini shakllantirish
v) ishlab chiqarish texnologiyasini tanlash
g) hamma javoblar to'g'ri
d) to'g'ri javob yo'q

61. Makromuhit tushunchasi ifodalaydi :
a) korxona faoliyatiga to'g'ridan - to'g'ri ta'sir yetuvchi kuchlar
b) korxona faoliyatiga ta'sir yetmaydigan kuchlar
v) ishlab chiqaruvchi ishlaydigan mikromuhitga ta'sir yetuvchi kuchlar
g) hamma javoblar to'g'ri
d) to'g'ri javob yo'q

62. Talab bilan taklifni tebranishni o'zaro bog'lash uchun shuni ishlatish maqsadga muvofiq
a) demarketing
b) sinxromarketing
v) remarketing
g) reklamani
d) to'g'ri javob yo'q

63. Strategik rejalashtirishda «maqsadlar daraxti»ni tuzilishi quyidagi qonuniyatga buysunadi :
a) quyi darajadagi maqsadlarga erishish yuqori darajadagi maqsadga erishishini imkon beradi
b) quyi darajadagi maqsadga erishish yuqori darajadagi maqsadga erishishi bilan bog'liq emas
g) hamma javoblar to'g'ri
d) to'g'ri javob yo'q

64. Korxonani muhitiga kirmaydi :
a) ommaviy ma’lumot vositalari
b) hamma mamlakat aholisi
v) savdo tashkilotlari
g) hamma javoblar to’g’ri
d) to’g’ri javob yo’q

65. Bozorni segmentlash nima ?
a) raqobatchilarni bir xil guruhlarga bo’lish
b) iste’moolchilarni bir xil guruhga bo’lish
v) tovarni bir xil guruhga bo’lish
g) hamma javoblar to’g’ri
d) to’g’ri javob yo’q

66. Tovarni pozitsiyalashtirish - bu :
a) tovarni asosiy iste’mol xossalarini aniqlash va ularni raqobatchini o’xshash tovari xossalari bilan bozordagi tovarni o’rnini aniqlash uchun solishtirish
b) korxonani tovarga munosabatini
v) tovarni potentsial iste’molchilarini aniqlash

67. Bozor oynasi tushunchasi bog’liq:
a) firma tovarlari boshqasiga ko’ra juda ham to’g’ri keluvchi segment bilan
b) mavjud tovarlar bilan qondirilmaydigan ehtiyojlar segmenti bilan
v) mavjud ishlab chiqaruvchilar bilan kontsentratsiyalangan segment bilan
g) hamma javoblar to’g’ri
d) to’g’ri javob yo’q

68. Segmentni baholash mezoni zarur:
a) bozor sigimini aniqlash uchun
b) maqsadli bozorga asoslah uchun
v) segment uchun taklifni shakllantirish uchun
g) hamma javoblar to’g’ri
d) to’g’ri javob yo’q

69. Mahsulot parametrlari bo’yicha bozor segmentatsiyasi ishlatiladi:
a) yangi mahsulotnii chiqarishda
b) iste’molchilar haqida axborotni yo’qligida
v) bozor tovarni portsiyalashtirish uchun
g) hamma javoblar to’g’ri
d) to’g’ri javob yo’q

70. «Bozor chuqurchasi» tushunchasi nima bilan bog’liq ?
a) tahlilga asosan ko’proq manfaatni ta’minlaydigan segment bilan
b) firma mo’ljallangan maqsadli bozor bilan

v) firmani taklif etayotgan tovari (xizmati), tajribasi uchun segment bilan va uning marketing imkoniyatlari juda yaxshi to'g'ri keladi

g) hamma javoblar to'g'ri

d) to'g'ri javob yo'q

71. Raqobatbardoshlik - bu :

a) hududdagi eng yuqori sifat darajasi

b) tovar yoki xizmatni o'zini sotish qobiliyati

v) ma'lum bir muddatda aniqlanayotgan hududdagi o'xshash tovar va xizmatlarga solishtirishdagi o'zini tovar va xizmatlarga sotish qobiliyati

g) hamma javoblar to'g'ri

d) to'g'ri javob yo'q

72. Korxona bir xil turdagi tovarni bir xil narxda sotadi, tovarni reklamasi butun bozorga yo'nalitirilgan. Ishlab chiqaruvchi qanday bozorni qamrab olish strategiyasidan foydalanadi?

a) differentsiyalangan marketing

b) differentsialanmagan marketing

v) kontsentratsiyalangan marketing

g) hamma javoblar to'g'ri

d) to'g'ri javob yo'q

73. Turli ma'lumotlar va statistik adabiyotlarni o'rganish bozorni tadqiq qilishning qanday turiga kiradi ?

a) kabinet tadqiqotlari

b) dala tadqiqotlari

v) tadqiqotga kirmaydi

g) hamma javoblar to'g'ri

d) to'g'ri javob yo'q

74. Iste'mol uchun mo'ljallangan tovar bozori nimalardan tashkil topgan ?

a) kelgusida sotish uchun tovarlarni egallagan kompaniya

b) shaxsiy foydalanish maqsadida tovarlarni egallovchi xaridorlar

v) sotish uchun tovarlarni egallovchi kishilar

g) iste'molga mo'ljallangan tovar ishlab chiqariuvchi firmkalar

d) to'g'ri javob yo'q

75. Kundalik talab tovarlari nimalr bilan xarakterlanadi ?

a) maxsus do'konlar tarmog'i orqali tarqatilishni

b) katta pul summasini egallashi bilan

v) sotuvchilar bilan qo'shimcha maslahatlar uchun zururiyatini yo'qligi bilan

g) hamma javoblar to'g'ri

d) to'g'ri javob yo'q

76. Tovar siyosatini vazifasi bo'lib nima hisoblanadi ?

a) tovarni hayotiylik tsiklini va ularni raqobatbardoshligini boshqarish

b) tovarni olishni xoxlovchi iste’molchilarni axtarish
v) imkon boricha ko’proq tovar ishlab chiqarish
g) hamma javoblar to’g’ri
d) to’g’ri javob yo’q

77. «Tovar darajasi» tushunchasi nimani ifodalaydi ?
a) tovar uchun bir qancha urovlar sonini
b) tovar xarakteristikasi ko’riladigan pozitsiya
v) tovar navi, uning sifati
g) hamma javoblar to’g’ri
d) to’g’ri javob yo’q

78. Tovar qachon yangi hisoblanadi ?
a) agar uni bozor shunday hisoblasa
b) agar ishlab chiqaruvchi tovarini yangicha reklama qilsa
v) ishlab chiqaruvchi uni tayyorlash uchun zamonaviy texnologiyadan foydalansa
g) hamma javoblar to’g’ri
d) to’g’ri javob yo’q

79. Servisni amalga oshirish nima bilan bog’liq ?
a) tovarga biriktirilishi bilan
b) tovarni yuqori narxi bilan
v) sotuvchi rag’batlantirish bilan
g) hamma javoblar to’g’ri
d) to’g’ri javob yo’q

80. Qanday tovarlar uchun servis zarur ?
a) faqat investitsiya uchun mo’ljallangan tovarlar uchun
b) iste’molga mo’ljallangan
v) turli texnik - murakkab tovarlar uchun
g) hamma javoblar to’g’ri
d) to’g’ri javob yo’q

81. Bozorda narxni tushishi bilan narx siyosatining vazifasi nimalarga bog’liq ?
a) juda katta talabga
b) latent (yopik) talabga
v) doimiy bo’lmagan talabga
g) hamma javoblar to’g’ri
d) to’g’ri javob yo’q

82. Korxonani narx siyosati o’z ichiga nimalarni olmaydi ?
a) bazis narxni aniqlash
b) lizingli to’lov hisobini
v) tovarni yetkazib berish shartini hisobga olgan holda narxni aniqlash

83. Bozorni qanday raqobatli tuzilishi ishlab chiqaruvchiga narx bo'yicha ko'rashishni susaytirishini talab qiladi ?
a) monopolistik raqobat bozori
b) sof raqobat bozori
v) sotuvchi bozori
g) xaridor bozori
d) jahon bozori

84. Talabni yelastikligi (egiluvchanligi) deb shuni aytish mumkinki, agar :
a) narxni uncha kamaymagan hamda talabni talabni juda o'sishi
b) narxni juda pasayishi hisobiga talab uncha usmaydi
v) narxni o'zgarishi bilan talab o'zgarmaydi
g) talab narxga bog'liq bo'lmagan holda o'zgaradi
d) to'g'ri javob yo'q

85. Talabni qanday holatida ishlab chiqaruvchi reklamani ishlatmasa ham bo'ladi ?
a) talabni pasaytirish
b) negativ talab
v) salbiy talab
g) juda katta talabda
d) to'g'ri javob yo'q

86. Reklama marketing kommunikatsiyasini instrumenti sifatida pablik rileyshnzdan nimasi bilan farq qiladi ?
a) reklama kommunikatsiyasini tijorat xarakteriga ega
b) reklama - bu kommunikatsiyani pullik usulidir
v) pablik releyshnz sotish hajmiga tezroq ta'sir qilishni bildiradi
g) juda katta talabda
d) to'g'ri javob yo'q

87. Reklama nima ?
a) bu - shaxsiy bo'lmagan kommunikatsiya
b) ommaviy bo'lmagan kommunikatsiya
v) ikki taraflama kommunikatsiya
g) juda katta talabda
d) to'g'ri javob yo'q

88. Sotishni rag'batlantirish kommunikatsiya siyosatini boshqa instrumentlaridan nimasi bilan farqlanadi ?
a) xaridorlarni qo'shimcha motivatsiyaga ta'minlaydi
b) kommunikatsiyani tijorat yo'nalishini egallaydi
v) ommaviy xarakterga ega
g) juda katta talabda

d) to’g’ri javob yo’q

89. Tarmoqli marketing faoliyatini muvaffaqiyati uchun nima asos bo’lib hisoblanadi ?
a) uncha katta bo’lmagan tovarni o’zini tanishlari O’rtasida sotuvchi xariddorlar tarmog’ini tuzish
b) yagona sotish bilan maksimal foydani olish
v) har bir tarqatuvchi bilan tovarni katta hajmini sotish
g) B va V javoblari to’g’ri
d) to’g’ri javob yo’q

90. Tovarni fizik taqsimoti nimani anglatadi ?
a) vositachilar orqali sotishni
b) transportirovka va saqlashni
v) mijozga tovarni berishni
g) juda katta talabda
d) to’g’ri javob yo’q

91. Tovarni intensiv taqsimoti qanday amalga oshiriladi ?
a) ta’minotchilar bilan maxsus do’konlar tarmog’iga
b) ommaga mo’ljallangan katta savdo nuqtalari (tochkalari) orqali
v) tovarni bevosita iste’molchiga yetkazib berish yo’li bilan
g) juda katta talabda
d) to’g’ri javob yo’q

92. Taqsimot kanali nima ?
a) bu - reklamani tarqatish usuli
b) tovarni iste’molchiga joyini o’zgartirishni ta’minlovchi tashkilot yoki shaxslar yig’indisi
v) tovarni transportirovka usuli
g) juda katta talabda
d) to’g’ri javob yo’q

93. Taqsimot kanalini kengligi nimani anglatadi ?
a) taqsimot kanalini bitta darajasidagi vositalar sonini
b) tovar guruhini realizatsiya soni
v) taqsimot kanalini darajasi sonini
g) juda katta talabda
d) to’g’ri javob yo’q

94. Ulgurji savdoni chakana savdodan farqi nimadan iborat ?
a) ulgurji savdodagi xaridorlari tovarni qayta sotuvchi xususiy shaxs bo’lib hisoblanmaydi
b) ulgurji savdo xaridorlari shaxsiy foydalanishi uchun tovarni olishdagi xususiy shaxs hisoblanmaydi

v) ulgurji savdo xaridorlari bo'lib faqat tashkilotlar hisoblanadi
g) juda katta talabda
d) to'g'ri javob yo'q

95. Ulgurji savdoga qanday faoliyat turi kiradi ?
a) sabzovot omborida kishga tayyorgarlik uchun olma yahigini o'zlashtirish
b) bir kurilish tashkilotini temir betonlari partiyasini yetkazib berish bo'yicha shartnoma tuzish maqsadidagi broker bilan ishlab chiqaruvchini kelishuv o'tkazishi
v) firma tomonidan kafeteriyda to'liq xizmat qilishi bilan 150 kishiga banket o'tkazish
g) juda katta talabda
d) to'g'ri javob yo'q

96. Zararsizlik nuqtasi nima ? Bu-
a) korxona foyda olishini boshlaydigan davrdagi narx
b) ishlab chiqaruvchi zararsiz ishlaydigan vaqtdagi ishlab chiqarish hajmi
v) mahsulot ishlab chiqarish uchun zaruriy xarajatlar darajasi
g) juda katta talabda
d) to'g'ri javob yo'q

97. Marketing axboroti tizimini amalga oshirish mahsuloti bo'lib nima hisoblanadi ?
a) korxonani marketing muhiti holati va marketing tadqiqoti hisobotlari haqidagi baza ma'lumotlari
b) birlamchi va ikkilamchi axborotlar manbai
v) bank uslubi va modellari

"Global iqtisodiy rivojlanish" fanidan talabalar bilimini baholash mezoni

BAHOLASH MEZONI

Kreditlarni olish uchun talablar:

Fanga oid nazariy va uslubiy tushunchalarni to'la o'zlashtirish, tahlil natijalarini to'g'ri aks ettira olish, o'rganilayotgan jarayonlar haqida mustaqil mushohada yuritish oraliq nazorat shakllarida berilgan vazifa va topshiriqlarni bajarish, yakuniy nazorat bo'yicha yozma ishni topshirish.